

ΑΪΠΥΤΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΕΝΕΟΥ

«... Οἳ δ' ἔχον Ἀρκαδίην ὑπὸ Κυλλήνης ὄρος αἰπύ,
Αἰψύτιον παρὰ τύμβον, ἴν' ἄνδρες ἀγχυμαχῆται, οἳ Φε-
νεόν τ' ἐνέμοντο... Στύμφηλόν τ' εἶχον...».

(Ἰλιάδα Β. 605-608)

Edward Dodwell: "Lake of Stymphalos" Λίμνη της Στυμφαλίας

**ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟ "ΑΘΑΝΑΤΟ ΝΕΡΟ"
ΤΗΣ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ**

ΤΡΙΠΛΟ ΤΕΥΧΟΣ 23-25

ΕΤΟΣ Θ' 2001

Το περιοδικό ονομάστηκε "Αίπυτος" από την αναφορά στην Ιλιάδα "Αίπυτιον παρά τύμβον" που έγινε θρύλος και μένει ζωντανός ως τις μέρες μας.

Αιώνες τώρα ψάχνουν να βρουν τον κρυμμένο θησαυρό του, κάπου στις πλαγιές της Ζήριας που είναι θαμμένος κι αφού μέχρι τώρα δε βρέθηκε, τον κάναμε περιοδικό και ψάχνουμε για τον άλλο θησαυρό, της ιστορίας, του πολιτισμού και της ζωής του τόπου μας.

✿ **Εξώφυλλο:** Λίμνη της Στυμφαλίας. Χαρακτικό του Edward Dodwell από το βιβλίο του "Views in Greece". Λονδίνο 1819.

✿ **Οπισθόφυλλο:** Βάρκα στη λίμνη Στυμφαλία.

Φωτ.: Σπ. Δημητράτος.

Βάση κίονος ή κιονόκρανο από αρχαίο οικοδόμημα στην άκρη της λίμνης.
(Φωτ.: Σπ. Μιχόπουλος)

Έτος ίδρυσης 1993.
Περιοδική Έκδοση
μη κερδοσκοπική
Τριπλό Τεύχος 23-25
Έτος Θ' - 2001

■
Ιδιοκτησία - Έκδοση
Διεύθυνση - Σύνταξη:
Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

Κατσιμπίρη 49
15561 - Χολαργός
Τηλ & Fax: 6511883

■
Στην ίδια διεύθυνση:
Αλληλογραφία
Συνεργασίες - επιταγές

■
Ετήσια συνδρομή 5.000

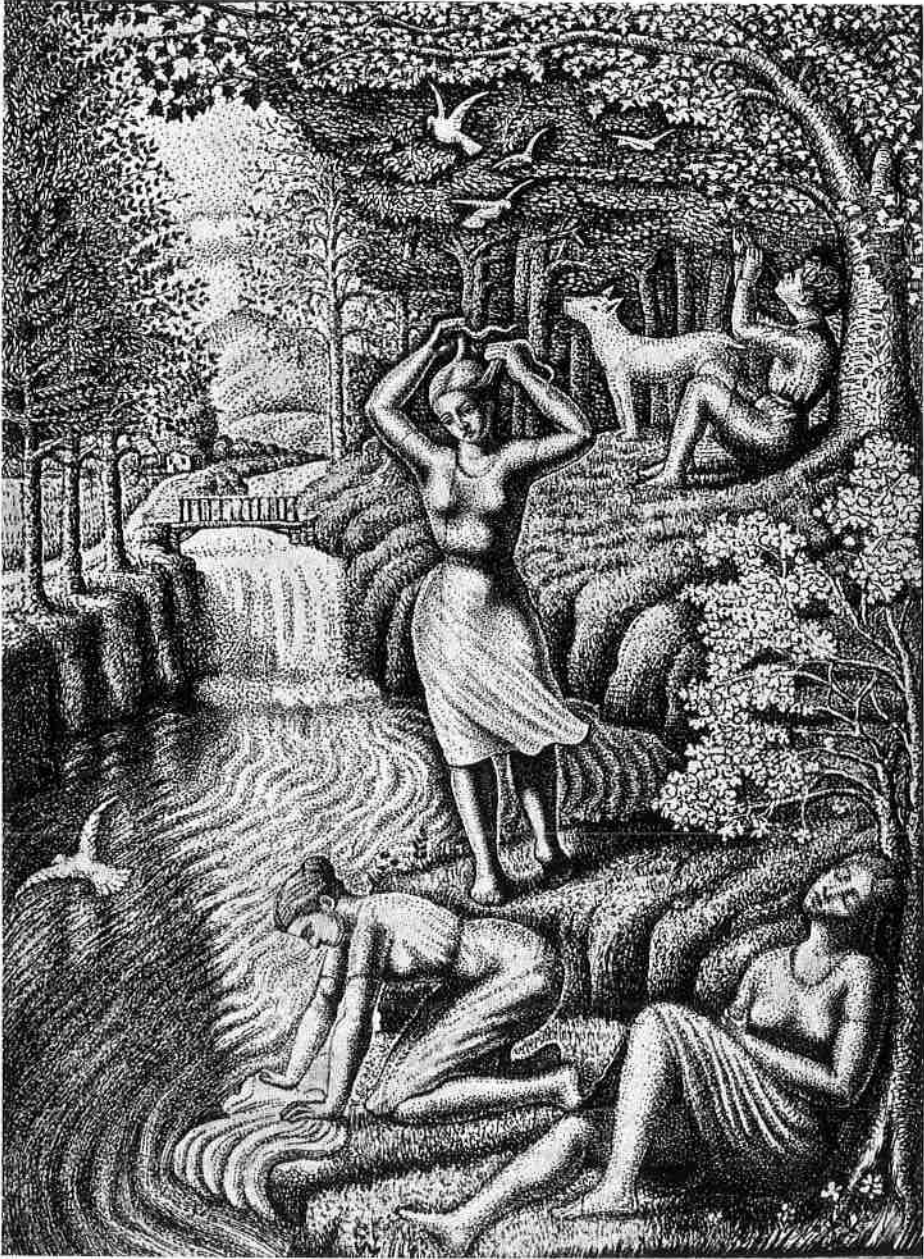
■
Στους μαθητές των
Γυμνασίων και Λυκείων
Στυμφαλίας - Φενεού
αποστέλλεται Δωρεάν.

■
Κάθε ενυπόγραφο άρθρο
εκφράζει τις απόψεις
του συγγραφέα του

■
Φωτοσύνθεση - Μοντάζ
Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία:
Ηλεκτρονικές Τέχνες
Αραχώβης 61
Τηλ.: 3300914 - 3813801

■
Διεθνής Κωδικός αριθμός
περιοδικού:

(ISSN) 1106-0387
ΔΡΧ. 3.000

Στις πηγές της Στυμφαλίας: Χαρακτική πουαντογραφία του Φάνη Σακελλαρίου

*“Ω πάτριο συ ποτάμι μου πως μοιάζεις της ψυχής μου
όταν μ’ ορμή ξεχύνεσαι κι’ όταν με μιάς στερεεύεις”.*

Γιώργος Τσουνταντάς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Φάνης Σακελλαρίου: Στις πηγές της Στυμφαλίας (χαρακτικό)	1
Σπύρος Μιχόπουλος: Στυμφαλία, πατρίδα μου “υδατόρροτος”	4
Ηλίας Β. Οικονόμου: Ύδωρ τό άέναον	6
Ηλί Υμονόμιο: Η ευχαριστία του νερού (ποίημα)	7
Μιχάλης Μερακλής: Η χθόνια φύση του νερού	8
Jean Richerpin: Στο τρεχούμενο νερό (ποίημα)	12
Αριστείδης Βουγιούκας: Βρέχει... (ποίημα)	12
Γιώργος Σταματόπουλος: Υδάτων ομιλία	13
Θέμης Σπηλιόπουλος: Η ΣΤΥΓΑ Το αθάνατο νερό	14
Ηρακλής Ανδύρας: Παιχνίδια του νερού	18
Χαρά Τζαναβάρα: Όμβροι και ανομβρία	19
Στάθης Χιώτης: Υδρογεωλογία της Στυμφαλίας	22
Γιάννης Λώλος: “Ύδωρ βασιλεύς Αδριανός εσήγαγεν εκ Στυμφήλου”	25
Σπύρος Μιχόπουλος: Η λίμνη Στυμφαλία όπως την είδαν και τη ζωγράρισαν οι Ξένοι περιηγητές	29
Σπυρίδων Παγανέλης: Στυμφαλία	38
Γιώργος Σταματόπουλος: Η Στυμφαλία των μύθων	41
Σπύρος Μιχόπουλος: Φωτογραφικό Οδοιπορικό στη λίμνη και στα 9+1 χωριά της Στυμφαλίας	46
Γιώργος Σταματόπουλος: Η Στυμφαλία της Σιωπής και της γαλήνης	56
Βρυσούλα... (ποίημα του Κωστή Παλαμά)	64
Σπύρος Μιχόπουλος: Οι βρύσες των χωριών μας	65
Αικατερίνη Πολυμέρου - Καμηλάκη: Παραδόσεις για το νερό και τις βρύσες στην περιοχή της Κορινθίας	70
Βασ. Ι. Λαζανάς: Ο Ασωπός (ποίημα)	75
Ποταμέ... (Δημοτικό)	75
Σπύρος Μελετζής: Η λίμνη Στυμφαλία με το φακό του Σπύρου Μελετζή	76
Ελένη Γκουρβέλου: Λίμνη Στυμφαλία. Η οικολογική της αξία και ο βιολογικός της πλούτος	83
Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Εθελοντικής Εργασίας στη Στυμφαλία (συνέντευξη).....	87
Ευάγγ. Σπινθάκης - Μάριος Ασημακόπουλος: Περιβαλλοντική εκπαίδευση και οικολογική διαχείριση στη Στυμφαλία λίμνη.	90
Καταράχτης (ποίημα του Κώστα Βάρναλη)	95
Κατερίνα Πλασσαρά: Στυμφαλία. Η λίμνη του μύθου και η λίμνη του σήμερα	96
Ρώμος Φιλύρας: Το όνειρο των πουλιών	100
Αναστασία Γκολιομύτη: Στυμφαλία. Από το μύθο στην πραγματικότητα	101
Ντίνος Λουμάνης: Τραγούδι πρώτο (ποίημα)	103

Σπυρούλα Πρεσβέλου: Στυμφαλία (ποίημα).....	104
Γιάννης Ρούσκας: Τα πλεούμενα των λιμνών	105
Ευγενία Φακίνου: Εκατό δρόμοι και μια νύχτα	108
Ευαγγελία Παπαχρήστου-Πάνου: Διαπερνάς την ψυχή μου (ποίημα)	110
Σπύρος Μιχόπουλος: Νερόμυλοι, νεροτριβές κι ένα μαντάκι στη Στυμφαλία.....	111
Σπύρος Μιχόπουλος: Στυμφαλιών Αρχάδων Γενεαλογικά και μυθολογικά εντράπελα.....	122
Hector Williams: Ανασκαφές και ευρήματα στην αρχαία Στύμφαλο	128
Αναστασία Κουμούση: Η Κιστερκιανή Μονή (Αββαείο) Ζαρακά στη Στυμφαλία ...	132
Χρύσα Μπακαλοπούλου-Κεβόρα: Στυμφαλία Φενεός, μια νομισματική περιήγηση στην αρχαιότητα.....	139
Σπύρος Μιχόπουλος: “Στυμφαλίδες όρνιθες” Ο μύθος σε έργα τέχνης	147
Δημήτριος Νικ. Λύρας: Ο Ιστορικός Σοφάινετος ο Στυμφάλιος και η Κύρου ανάβασή του	157
Δημήτριος Λύρας: Η αρχαία μισθοφορία (ποίημα).....	164
“Requiem aeternam” για το φίλο που έφυγε	165
Από τις παλιές εφημερίδες	167
Στυμφαλιακά Φενεάτικα και άλλα	168
Βιβλιοπαρουσίαση	186
Είπαν - Έγραψαν	190
Ενίσχυσαν την προσπάθεια - Ευχαριστίες	192

Παλιά βρύση στη Γκούρα
(Φωτ. Σπ. Μελετζή)

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ πατρίδα μου “ύδατόρροτος”

«Έχει δέ ἔλη τε καὶ λίμνας καὶ ποταμούς
καὶ πηγὰς καὶ ὑδατόρροτός ἐστιν».
(Εὐστ. 286, 29)

Πριν από λίγες μέρες, ξεφυλλίζοντας τις "Μικρές Φωτιές", ένα παλιό βιβλίο (1942) του Μυριβήλη που μου είχε χαρίσει ο ίδιος, το μάτι μου έπεσε σ' αυτό το ποίημά του που φέρει τον τίτλο “χορικό” και είναι αφιερωμένο στη μάνα Γη του. Το παραθέτω.

*Γη, μάνα Γη, πως με δένει
κραταιά σου η αγάπη!
Μες στο νέο κορμί μου, όλη ανθείς
τραγουδάς και πενθείς...
Κι όσο πάνω ψηλώνω, κλαδώνω,
τους εφτά ουρανούς ν' αγκαλιάσω,
τόσο οι ρίζες μου μέσα, βαθιά σου,
μέσα ορμούν και τρυντούν την καρδιά σου,
μάνα Γη, τον καημό, το δαρμό
τη χαρά σου να πιώ, να χορτάσω!*

Ήταν αυτό που χρειαζόμουν για ν' αρχίσω το αφιέρωμα του "Αίψυτου" στη δική μου μάνα Γη, τη Στυμφαλία.

Παρεμπιπτόντως να ειπώ ότι είχα την αγαθή τύχη να γνωρίσω από κοντά το Μυριβήλη. Ήταν στενός οικογενειακός φίλος του θείου μου γιατρού, ποιητή και ιστοριοδίφη, αείμνηστου Γιώργου Τσουνκαντά που οι ρίζες του, από τη μεριά της μάνας του Στυμφαλίας Οικονομοπούλου, κρατούσαν από τη Λαύκα. Μέλος της

συντροφιάς τους και καλός τους φίλος, ο γνωστός γλύπτης Φάνης Σακελλαρίου, που έφυγε την περασμένη άνοιξη, επίσης από τη Λαύκα, ο οποίος και έχει διακομήσει με χαρακτηριστικά το βιβλίο του Μυριβήλη "Το τραγούδι της Γης".

Ένα καλοκαίρι, θαρρώ πως ήταν Αύγουστος του 1953, που παραθέριζαν στη Συκιά του Ευλοκάστρου, ανέβηκαν και οι τρεις τους ημερησία εκδρομή στη Στυμφαλία. Τους ξενάγησα -τρόπος του λέγειν - στις αρχαιότητες μέχρι το Βελατσούρι και το Κάστρο. Το μεσημέρι, φάγαμε θυμάμαι στο μύλο μας - ήταν ακόμη στις δόξες του τότε - παπί μυλωνιάτικο που είχε μαγειρέψει η μάνα μου για να περιποιηθεί τους επισκέπτες μας, και το απόγευμα πήγαμε στη Λαύκα όπου μας καλοδέχτηκε ο Παπά-Σπύρος Οικονομόπουλος και ο γιατρός Κώστας Αθανασούλης, αείμνηστοι και οι δύο από καιρό.

Ήπιαμε τον καφέ μας κάτω από το μεγάλο πλάτανο και ο Μυριβήλης θαυμάζοντας την ομορφιά του χωριού και τη γαλήνη του τοπίου λέει του Αθανασούλη. - Εσύ γιατρέ πρέπει από εδώ πάνω να μετράς την ταραχή του πολιτισμού μας. - Ευτυχώς όχι απάντησε ο γιατρός, γιατί ακόμα αυτή η ταραχή δεν έχει φτάσει εδώ. Αλλά όπως ακούω είναι τόσο μεγάλη που όταν έρθει δε θα την πιάνει το παλιό μου πιεσόμετρο!

Σε ό,τι αφορά τώρα το αφιέρωμα, να εξηγήσω κατ' αρχήν ότι στον υπότιτλο του σημειώματος ο χαρακτηρισμός "υδατόρρυτος" είναι από τον σχολιαστή του Ομήρου Ευστάθιο, αλλά δε γνωρίζω σε ποια ακριβώς περιοχή αναφέρεται. Και ελπίζω να είναι συγχωρητέο ότι χρησιμοποιώ εδώ αυτόν τον αρχαιοπρεπή προσδιορισμό, αφού θα νόμιζε κανείς ότι το σχόλιο είναι γραμμένο για τη Στυμφαλία, η οποία και διαρρέεται από τα άφθονα νερά των πηγών της και κατακλύζεται από «έλη τε καί λίμνας καί ποταμούς», στοιχεία όλα που την καθιστούν «υδατόρρυτον».

Το αφιέρωμα του τεύχους αυτού στη Στυμφαλία, και στο "αθάνατο νερό" της, το χωρίσαμε σε δύο ομόκεντρα σύνολα. Στο πρώτο μέρος, το και μεγαλύτερο, συμπεριλάβαμε όσα κείμενα πραγματεύονται θέματα σχετικά με το νερό και τη λίμνη. Προηγούνται όσα αναφέρονται γενικώς στο νερό και τούτο γιατί στον εορτασμό των «Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς» που θέσπισε το **Συμβούλιο της Ευρώπης**, η Ελλάδα συμμετείχε για το έτος 2000 με θέμα «**το αθάνατο νερό**» και ακολουθούν τα κείμενα που αναφέρονται στη λίμνη Στυμφαλία και την περιοχή της.

Στο δεύτερο μέρος, περιλαμβάνονται μελέτες ιστορικής ως επί το πλείστον θεματογραφίας και άλλα σχετικά κείμενα, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι το περιοδικό τακτοποιεί έτσι τους "λογαριασμούς" του με τη Στυμφαλία, όπως δεν τους έκλεισε και με το αφιέρωμα που έκαμε για το Φενεό.

Γιατί για τις ορεινές περιοχές μας, όπου και "παρεπιδημεί" ο "Αίτυτος", πάντοτε θα υπάρχουν ενδιαφέροντα θέματα για μελέτη και παρουσίαση. Άλλωστε πως να το κάνουμε. Σε κείνα τα χώματα που γεννηθήκαμε, σε κείνα τα μέρη που πρωτοείδαμε το φως και πρωτοαγαπήσαμε, για μας που μας έλαχε να φύγουμε, υπάρχει ακόμα ένα φως, που θα καίει ακόμα μέχρι να ξαναγυρίσουμε εκεί για πάντα.

Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

Ηλίας Β. Οικονόμου

τ. Καθηγητής
του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ύδωρ τό άέναον

Συναθροίσεις υδάτων πολλών σε λίμνες, θάλασσες και ωκεανούς· νερό, ευθύ και επί-πεδο σαν πεδιάδα, τραχύ και αιχμηρό σαν πολυάριθμες κορυφές οροσειράς· άλλοτε βρυ-χόμενο και άλλοτε φλοισβίζον, θωπεύοντας τη γη·

Νερό ακίνητο και αεικίνητο!

Το αεικίνητο στοιχείο των υδάτων ανεβαίνει στον ουρανό, τον ατμοσφαιρικό και, με-τά, πέφτει με ελεύθερη πτώση στη γη· κυλάει ορμητικά στις πλαγιές των βουνών και στους βράχους, συμπορευόμενο με βία στις χαράδρες· κατηφορίζει τους λόφους απλωμένο πα-ντού, κολυμπάει σε ποταμούς, διεισδύει στο χώμα και αναβρύζει απ' τις πηγές στην κα-τηφορική πορεία του.

Νερό το κατερχόμενο!

Τίποτα δεν το εμποδίζει, ούτε η πέτρα, ούτε ο βράχος· ρίχνει κάτω τα εμπόδια, μικρά και μεγάλα· όταν είναι μεγάλα σταματά για να μαζέψει δυνάμεις πίεσεως, διεισδύει σιγά-σιγά, σταγόντα-σταγόνα και τα ανατρέπει· τα πιο ισχυρά τα περνά από πάνω, τα υπερ-πηδάει σαν άτι.

Νερό το ανεμπόδιοστο!

Κι όταν κλειστεί από παντού, ζητάει την άνωθεν βοήθεια, του ήλιου· γίνεται ατμός και ανεβαίνει ψηλά, σχεδόν κάθετα όταν απογειωθεί από τη γη, τις λίμνες και τη θάλασσα τρέχει στον ουρανό, γίνεται σύννεφο και ουρανοδρομεί ελεύθερο με του ανέμου τη φορά σε άπειρους σχηματισμούς.

Νερό το ανερχόμενο!

Κινείται και παίζει με το φως του ήλιου, της σελήνης και των άστρων, άλλοτε διαφα-νές κι άλλοτε σκοτεινό· φωτίζεται απ' τους ιριδισμούς με χίλια απαλά χρώματα κι ανταί-γιες διαμαντιού· αυτές μόνο το ανταγωνίζονται σε φωτοπαιχνιδίσματα με τη πολυεδρικό-τητά τους· είναι το ρέον διαμάντι, χωρίς γωνίες και έδρες, μόνο με καμπύλες, με συνεχώς αναδιπλούμενες, συνεφαπτόμενες και τεμνόμενες σε διαρκώς νέες σχέσεις.

Νερό το διαμάντι της γης!

Παίζει και με τα δέντρα· τα πλένει σαν παραμάννα, τα ποτίζει σαν τροφός, τα ξεδιψά-ει σαν μάννα· στολίζει με σταγόνες δροσερές τα φύλλα και τα πέταλα των λουλουδιών· ακροϋνγίζεται στα φύλλα πριν προσγειωθεί στο χώμα.

Παίζει και με τους βράχους· τους ξεπλένει απ' το χώμα, τους γυαλίζει, τους λειαίνει για ν' αστράφτουν στο φως του ήλιου.

Παίζει και με το χώμα· Το μαλακώνει, το παρασύρει χαμηλά μαζί του στη ξέφρενη πορεία του.

Παίζει και με τα ζώα και τα πουλιά· τα φοβίζει και τα κάνει να κρυφτούν όταν ξεχύ-

νεται με αστραπές και με βροντές· τα προσελκύει να λουστούν και να ξεδιψάσουν, σαν ηρεμήσει.

Νερό το παιχνιδίζον!

Μόνο με τον άνθρωπο είναι σοβαρό· μερικές φορές και απειλητικό· αυτός το αιφηφά και το παλεύει, το υποδουλώνει για να του δουλέψει ή για να παίξει μαζί του, σαν με εξημερωμένο λιοντάρι.

Παιχνίδια καλοκαιρινά και παχνίδια χειμερινά του νερού· το καλοκαίρι η εποχή του αέρινου νερού· χειμώνας η εποχή του στερεού νερού· αλλά παντού και πάντα το υγρό νερό, η πιο προσιτή στον άνθρωπο κατάσταση υπάρξεώς του.

Ο άνθρωπος είναι ο συγγενής του· στις φλέβες του κυλάει το νερό με το αίμα του αγκαλιά, όλες τις μέρες της ζωής του· ανανεώνεται και αποβάλλεται, καθαρωτικά· μέσα κι έξω του ο άνθρωπος έχει την ανάγκη του· και πιο βαθειά ακόμη, στην ψυχή του τη δράση του νερού, φορέα Πνεύματος Αγίου!

Νερό το αγιασμένο!

Ω! νερό αέρινο, ρευστό και στερεό!

Ω! χιόνι π' αλλάζεις τη σκηνογραφία της γης σε φαντασμαγορία και σ' όνειρο τους βράχους, τις πλαγιές τα δένδρα και τα σπίτια!

Ω! ατιμέ ανερχόμενε στα ύψη!

Στοιχείο κοινωνικό, συμμετοχικό και εναλλασσόμενο· κουβαλάς στη σύνθεσή σου και όλης της γης τα στοιχεία, μαζεύοντάς τα στη χθόνια και υποχθόνια πορεία σου· παρασύρεις και παρασύρεσαι, καθαρίζεις και καθαρίζεσαι· όλα τ' αφήνεις με τη φωτιά του ήλιου, για να ανέβεις, απελευθερωμένο από το γήινο βάρος σου.

Περνάς από τη γη και της προσδίνεις ζωτικότητα, παραγωγικότητα, άνεση και ωραιότητα· φεύγεις για να ξανάρθεις, να ξαναφύγεις και νάρθεις πάλι και πάλι· μια διαρκής αναζωογόνηση, μια διαρκής τροφοδοσία ζωής και μεγαλείου. Στοιχείο υγρό, στερεό και αέριο· γήινο και ουράνιο!

*Ύδωρ το αέναον!**

* Και αένναον, από τις αρχαίες ελληνικές λέξεις *αέν* (=πάντοτε) και *νάον* (= ρέον).

Η ευχαριστία του νερού

Σ' ευχαριστώ.

*Τρισυπόστατε Κύριε του ουρανού και της γης,
για το νερό της βροχής και την απέραντη θάλασσα!
για τις πηγές και τα ποτάμια!
Για τις λίμνες και τους καταράκτες!*

ΗΛΙ. YOMONOKIO

Αδημοσίευτο

Μιχάλης Μερακλής
Καθηγητής Λαογραφίας
Πανεπιστημίου Αθηνών

Η χθόνια φύση του νερού

Υπάρχει ένα πολύ όμορφο ποίημα του Ελύτη, απ' το βιβλίο του "Ήλιος ο πρώτος". Παραθέτω τους πρώτους στίχους...

*Στα χτήματα βαδίσαμε όλη μέρα
Με τις γυναίκες, τους ήλιους, τα σαλιά μας
Παίξαμε, τραγουδήσαμε, ήπιαμε νερό
Φρέσκο, που ξεπήδαγε από τους αιώνες...*

Το ποίημα, δημοσιευμένο (και γραμμένο πιθανώς) το 1943, μέσα στα μαύρα δηλαδή χρόνια της Κατοχής, ήθελε, όπως νομίζω, να μεταδώσει στους Έλληνες ένα μήνυμα αισιοδοξίας, πως η "καλή γενιά" ("είμαιστε από καλή γενιά", λέει το ποίημα) θα άντεχε, θα έβγαине τελικά αλώβητη απ' τη μεγάλη δοκιμασία. Στο ίδιο ποίημα συνυφαίνεται, όπως επίσης νομίζω, και η ιδέα, στην οποία πίστευε ο Ελύτης, της *συνέχειας*. Η συντροφιά που μιλάει στο ποίημα -pars pro toto των συμπατριωτών του- βγαίνει στη φύση, η οποία θα ενισχύσει την αισιοδοξία της. Στην ελληνική φύση, που μένει η ίδια στους αιώνες. ένα στοιχείο ταυτότητας αυτό το νερό -λίγο πάντα, αλλά δροσερό, ελαφρό και υγιεινό,- που αναβλύζει, σύμφωνα με την έξοχη *correspondence* που χρησιμοποιεί ο ποιητής, από τους αιώνες: από τα αιώνια χρώματα, τις αιώνες πηγές του τοπίου.

Μ' έναν ίσως όχι ανατιολόγητο συνειρμό η εξαιρετική φράση: "*ήπιαμε νερό φρέσκο που ξεπήδαγε από τους αιώνες*" μ' έφερε σ' ένα παλιό οπωσδήποτε (του 1921) βιβλίο του κλασικού φιλόλογου Martin Nindk, *Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten. Eine symbolgeschichtliche Untersuchung*. Το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου αναφέρεται στη "χθόνια φύση του νερού".

Το γεγονός, σημειώνει ο Nick ότι σε όλους τους λαούς της γης η λατρεία των πηγών παίζει μεγάλο ρόλο, δείχνει ότι ο απλός άνθρωπος δεν είχε σαφή ιδέα για την κυκλοφο-

Σ.Σ. Το κείμενο αυτό του καθηγητή κ. Μερακλή είναι από τα *Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης που έγινε το 1999 στην ιστορική αίθουσα της Παλαιάς Βουλής, με θέμα "Το Νερό πηγή Ζωής. Κίνησης, Καθαρισμού"*.

ρία του νερού, για το φαινόμενο της δημιουργίας της βροχής. Πίστευε, ότι η καταγωγή του νερού είναι από τα βάθη της γης. Ο Πλάτων (ο αριστοκρατικός Πλάτων) φαίνεται ότι κάνει γενναία χρήση της υπάρχουσας τότε λαϊκής - μυθικής παράδοσης, στο τέλος του Φαίδωνος (κεφ. 60-71), όπου ο Σωκράτης λέει, ότι όλα τα σημεία της γης συνδέονται υπόγεια μεταξύ τους με κανάλια και περάσματα σε διάφορα μεγέθη, απ' τα οποία περνούν τεράστιες μάζες νερού, ψυχρού ή ζεστού -και καινού -ποτάμια και πηγές, που κινούν κιόλας τη γη πάνω και κάτω, εξαιτίας του Τάρταρου, ο οποίος είναι ένα τεράστιο χάσμα μέσα στη γη, που τη διατρέχει από τη μιαν άκρη ως την άλλη κι όπου συρρέουν όλα τα ποτάμια, αλλά και πάλι "ἐκρέουν" από εκεί, ώστε τα νερά να βρίσκονται σε διαρκή κίνηση, μια πάνω μια κάτω (κίνηση σαν μια μεγάλη αναπνοή με εισπνοή και εκπνοή), κι όταν ανεβαίνουν, ένα μέρος, μέσα από τα υπόγεια κανάλια φτάνουν έως την επιφάνεια της γης και σχηματίζουν θάλασσες και λίμνες, ποτάμια και πηγές. Ένα μέρος απ' τα υπόγεια νερά κινείται σε κύκλο, κυλινδριάζεται γύρω γύρω από τη γη ("περι τήν γῆν, ὥσπερ οἱ ὄφεις"), κυρίως τα γνωστά τέσσερα ποτάμια: ο Ωκεανός, που διαγράφει τον πιο εσωτερικό κύκλο, ο Αχέρων, ο Πυριφλεγέθων, ο Κωκυτός.

Έτσι "ἀπό αὐτή τήν περιγραφή, σημειώνει ὁ Ninck, προκύπτει ὅτι "ὁ τόπος, ἀπ' τόν ὁποῖο κατάγεται τό νερό, εἶναι τά βάθη τῆς γῆς", και πρόκειται για περιγραφή που βασίζεται στη λαϊκή πίστη για την ανεξάντλητη ποσότητα νερού που υπάρχει στα βάθη της γης, που είναι και η μόνη πηγή προέλευσης του επίγειου νερού.

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός, ότι και η πρόμη επιστημονική εξήγηση της δημιουργίας του νερού ζητούσε να εντάξει την παραπάνω πίστη σε ένα ενιαίο σύστημα ερμηνείας, όπως ο Αναξαγόρας που έλεγε: *τούς δέ ποταμούς καί ἀπό τῶν ὄμβρων λαμβάνειν τήν ὑπόστασιν καί ἐξ ὑδάτων τῶν ἐν τῇ γῆ, εἶναι γάρ αὐτήν κοίλην καί ἔχειν ὕδωρ ἐν τοῖς κοιλώμασιν* (βλ. Ninck, σ. 4). Πίστευαν οι πρώτοι εκείνοι ορθολογιστές -μεταξύ άλλων και ο Αριστοτέλης- ότι το νερό που βρίσκεται στα βάθη της γης είναι αδύνατο να προέρχεται απ' τη βροχή, αφού το νερό της βροχής δεν μπορεί, όπως υποστήριζαν, να εισχωρήσει βαθύτερα από δέκα πόδια στο έδαφος. Έτσι ο Σενέκας κάνει διάκριση ανάμεσα σε aqua viva ή aqua nativa και aqua coelestis ή collectiva. Η διάκριση αυτή, παρατηρεί ο Ninck, είναι εξαιρετικά σημαντική, γιατί ο αρχαίος κόσμος λάτρειε αποκλειστικά το πρώτο είδος νερού, στο οποίο και απέδιδε το σύνολο των θαυματουργών ιδιοτήτων: οπουδήποτε, σε οποιαδήποτε λατρεία ή μαγική ενέργεια χρειάζονταν νερό (για καθαρμούς, μαντείες κλπ.) στον ελληνικό και ρωμαϊκό χώρο χρησιμοποιούσαν "ὕδωρ πηγαῖον", "ποτάμιον" ή "θαλάσσιον", aqua viva ή jugis (διηκεές, αείροο), vinum flumen (ανάλογες άλλωστε μαρτυρίες υπάρχουν και για τους αρχαίους Αιγυπτίους, Γερμανούς και άλλους λαούς). Ακόμα και τον κατακλυσμό δεν τον προκάλεσε μόνο ο ουρανός, αλλά και η γη με τα δικά της νερά. Στην Αθήνα, κοντά στο τέμενος της Ολυμπίας Γης, στο Ολυμπιεῖον, έδειχναν ένα άνοιγμα στο έδαφος, απ' το οποίο είχαν περάσει στη γη τα νερά του κατακλυσμού επί Δευκαλίωνα (Παυσ. I, 18, 6-8). Από ευγνωμοσύνη έριχναν κάθε χρόνο αλεύρι από σιτάρι αναμειγμένο με μέλι. Από μια τέτοια μαρτυρία, γράφει ο Ninck, μπορούμε να εννοήσουμε τη σχέση της Γης με το νερό: από τους κόλπους της βγαίνει και εκεί επιστρέφει.

Αλλά ο αρχαϊκός, φυσικός άνθρωπος, προτού κινήσει τη φαντασία του για να πλάσει όλον εκείνο τον κόσμο των νερών στα σπλάχνα της γης, προφανώς έστρεψε το ενδιαφέρον του στο απόλυτα ορατό και εντυπωσιακό συγχρόνως: αυτό ήταν η πηγή. Και υπάρχει μια, παντού μαρτυρούμενη, παράσταση για τη γέννα της Γης ή για τα δάκρυα της Μητέρας, για το αίμα ή το γάλα της Μητέρας, που τρέχει στην πηγή απ' τα θρεπτήρια στήθη της παμμήτορος Γης (έστω και αν η εικόνα αυτή απαντάται στους Έλληνες και τους Ρωμαίους σπανιότερα, απ' ό,τι τουλάχιστον έχει διασωθεί. Ο Πausανίας (IX 34, 4) μας πληροφορεί ότι 40 στάδια απ' την Κορώνεια, στο όρος Λιβήθριον, υπήρχαν αγάλματα μυσών και νυμφών και, ακόμα, δύο πηγές, που είχαν το σχήμα γυναικείων μαστών ("γυναικός μαστοίς έξεικασμένοι") και έβγαине από αυτές νερό όμοιο με γάλα. Ο Πausανίας, ξανά στα Κορινθιακά (II, 3, 2) συναντώντας την πηγή Πειρήνη, μας θυμίζει την παράδοση, πως αυτή ήταν πρώτη γυναίκα και μεταμορφώθηκε σε πηγή απ' τα πολλά της δάκρυα, όταν η Άρτεμις από λάθος σκότωσε το γιο της Κεγχρία. Για πηγές που έβγαζαν δάκρυα υπάρχουν κι άλλες αρχαιολογικές μαρτυρίες, σπανιότερες, για πηγές που έβγαζαν αίμα. Συχνότατο όμως είναι το θέμα της της τίκτουςας Γης, που το εξέφραζε π.χ. το νερό, όπως είδαμε, των πηγών που έβγαине όπως το γάλα από τα στήθη των μητέρων. Τη σχέση του νερού της γης με τη μητρότητα φανερώνουν και μαρτυρίες για πηγές ή ποτάμια, για το νερό των οποίων πίστευαν ότι γιάτρυνε τη στειρότητα ή εμπόδιζε τις αποβολές. Υπήρχαν ωστόσο και τα αρσενικά ποτάμια, που εκφράζουν την παράλληλη αρσενική διάσταση του νερού, το οποίο κλείνει λοιπόν μέσα του, μόνο του, το διμερές (αρσενικό - θηλυκό) της παραγωγικής δύναμης. (Είναι γνωστό, πως πάρα πολλές δοξασίες του αρχαίου κόσμου πέρασαν και στο χριστιανισμό. Αυτό παρατηρείται και στην περίπτωση μας, όπου έχουμε μιαν όμορφη ταυτόσημη αντιστροφή: αν στην αρχαιότητα συναντάμε την πηγή ως μητέρα, στην εκκλησιαστική γλώσσα η μητέρα χαρακτηρίζεται πηγή: ιδίως η Μαρία εμφανίζεται, ως μητέρα Θεού, από τον 4ο αιώνα, συχνά με το χαρακτηριστικό Πηγή).

Αναρίθμητα σχεδόν νήματα υφαίνουν ολοένα την ιδέα για τη σχέση της Γης με το νερό. Υπήρχε και μια άλλη "άξιοσημείωτη" (σ. 19) πίστη, ότι η γεωργική εργασία, η καλλιέργεια της γης είναι αυτή που κάνει ν' αναβλύζουν οι πηγές. Ο Πλίνιος (η, h 31, 1 (30) αναφέρει ότι, μετά την κατάληψη της πόλης Αρκαδία στην Κρήτη, στέρεψαν αιφνίδια όλες οι πηγές· μόλις τον έβδομο χρόνο, όταν άρχισε ξανά η γεωργική εργασία, οι πηγές έδωσαν πάλι νερό. Η εξήγηση: το υνί του αρότρου ανοίγει, για τα φυτά και για τις πηγές, το μητρικό έδαφος (ό. π.). Η Γη είναι η Mater-ia, η ύλη, δηλαδή καθετί απ' το οποίο κατασκευάζεται κάτι, είναι η Μητήρ-Ύλη. Η Γη αλλά και το νερό που κλείνει στους κόλπους της, δίχως το οποίο δεν υπάρχει ζωή, αφού θεωρείται ως το πρωταρχικό (Θαλής, Ηράκλειτος και άλλοι). Η Γη όμως είναι εκείνη που το περιέχει. "Το νερό πάντα χρειάζεται ένα δοχείο που να το περιέχει, μιαν υλική υποδομή, κι ότι λέει ο Διόδωρος για τον κόσμο των φυτών, ότι η γη τον περιέχει όσπερ ἄγγειον τι, ισχύει εντελώς ιδιαίτερα και για το νερό. Όχι μόνο πηγάδια και λίμνες, αλλά και "η θάλασσα ησυχάζει στον κόρφο της γης" (Σ. 29-30).

Σαν γέννημα της Γης εξάλλου το νερό συμμετέχει στο πεπρωμένο της υπόλοιπης φύσης: έρχεται από το σκοτάδι του μητρικού κόλπου στο φως, ύστερα από μια σύντομη νίτα

activa επιστρέφει στο σκοτάδι. Κι αυτό λοιπόν φέρει μέσα του τη διπλή έννοια της ζωής και του θανάτου και συναφώς εμφανίζεται με τη διπλή λειτουργία του ύδατος της ζωής και του ύδατος των νεκρών. Το νερό της ζωής (αθάνατο νερό), η φωτεινή δηλαδή πλευρά του, είναι γνωστό ως πίστη σχεδόν σ' όλο τον κόσμο, συνυφασμένη, ιδίως στην ύστερη αρχαιότητα και στο χριστιανισμό, με διάφορες γνωστικές δοξασίες (είναι το ίδιο που πέρασε και στα παραμύθια). Ως προς το ύδωρ των νεκρών, ο ξένος μελετητής αναφέρει μεταξύ άλλων τη Στύγα, το κάτω απ' τη γη ποτάμι των νεκρών με το μαύρο νερό, που χρησιμοποιείται μετωνυμικά συχνά αντί του Άδη.

Σήμερα και τα μικρά παιδιά διδάσκονται στο σχολείο την επιστημονική εκδοχή της κίνησης και γένεσης του νερού. Ωστόσο η πρακτική ζωή μας δένει ακόμα με τη γη, με το υπέδαφός της, με το νερό που περιέχει. Και ολοένα λιγοστεύει, από την ξέφρενη άντληση. Πριν από καιρό βρέθηκα στην Κρήτη, έξω από Ηράκλειο, στην περιοχή της Χερσονήσου, φιλοξενημένος σ' ένα πρωτόγνωρο σε μένα ξενοδοχείο - χωριό, royal village αυτοτιτλοφορούμενο, με τον πρόσθετο προσδιορισμό: de luxe. Εντούτοις, στο διαμέρισμα, στο χώρο του μπάνιου διάβασα την προειδοποίηση, πως το νερό δεν ήταν πόσιμο, και έπρεπε για τη χρήση αυτή να προμηθευτώ νερό εμφιαλωμένο. Η απάντηση που μου δόθηκε εξηγούσε το πράγμα: το νερό της περιοχής, που ανεβαίνει πια από μεγάλο βάθος, είναι υφάλμυρο, δεν πίνεται. Και αιτιολογούν το συνεχές λιγότεμα του νερού όχι με την έλλειψη βροχών, αλλά με την υπερβολική άντληση από τη γη. Το λένε αυτό οι άνθρωποι, χωρίς και να ανησυχούν ιδιαίτερα. Ιδιαίτερα ανησυχούσαν οι παλιοί άνθρωποι σε ανάλογες περιπτώσεις, συναρτώντας βέβαια την ανησυχία και το φόβο τους προς το δικό τους σύστημα σκέψης. Πολύ κακό σημάδι ήταν, όταν μια πηγή στέρευε και ξεραίνονταν -έτσι έπανε και η γονιμότητά της (σε νεότερες λαϊκές δοξασίες, των Γερμανών π.χ., με την ανύψωση της στάθμης μιας λίμνης ή την αύξηση του νερού μιας πηγής συναρτούσαν ευλογημένη παραγωγή σιτηρών ή πουλερικών). Στην περιοχή της Υμίκης της Κανταβριγιάς, λέει ο Πλίνιος (η. h., 31, 2, (23, 24) υπήρχαν τρεις πηγές, οι οποίες σταθερά κάθε 12 ή 30 μέρες ξεραίνονταν ολότελα. Χρησιμοποιούνταν ως σημείο οίωνισμών: ήταν απαίσιον προμάντεμα, αν κάποιος, που τις επισκεπτόταν, δεν τις έβρισκε ν' αναβλύζουν.

Φόβος, βέβαια, δεισδαιμονικός διείπε εκείνες τις στάσεις, που ήταν όμως τελικά και στάσεις ενός κόσμου δέους και σεβασμού απέναντι στη φύση. Η φύση λατρευόταν, θρησκευτικά. Οποσδήποτε οι αρχαίοι άνθρωποι είχαν φόβο, γιατί αγνοούσαν τα ανεξάντλητα ακόμα τότε αποθέματα νερού στη γη μέσα, αγνοούσαν γενικά την αδιατάρακτη λειτουργία και ζωή της φύσης. Οι άνθρωποι σήμερα ξέρουν τα πάντα. Και τη δραματική ελάττωση των υδάτινων πόρων και τη ζοφερή στις προοπτικές της οικολογική ανισορροπία. Και δεν φοβούνται. Αν η περιβλημένη με δεισδαιμονία στάση των αρχαίων ανθρώπων, που είχε θεοποιήσει το νερό και τη γη, μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια *docta ignorantia*, η γνώση των σημερινών ανθρώπων, τους οποίους σε τίποτα δε συνετίζει, είναι μια άχρηση, άσοφη γνώση.

Jean Richepin**Στο τρεχούμενο νερό**

*Αν το τρεχούμενο νεράκι είχε λαλιά
σαν τι θάξαιρε να πει του καθενός μας.
Για όσα η γη κρυμμένα κρατάει στην αγκαλιά
Κι' όσα, στα βάθη του ο γαλάζιος ουρανός μας.*

*Είναι στο γλήγορο νερό σκιές θαμπές
όσα στη γη είναι χορταράκια και βοτάνια.
Τόσες στο γάργαρο νεράκι αναλαμπές
όσα το θέρος άστρα λάμπουνε στα Ουράνια.*

*Κάθε κλαδί σιγομιλεί με τη σκιά του.
Και κάθε αστέρι στη δική του αναλαμπή.
Κι' αυτό από τότε ο κόσμος ποίγινε εδώ κάτω.
Ω να μπορούσε το νεράκι να μας πει...*

(Μετάφραση: Ν. Πετιμεζιάς-Λαύρας)

Αριστείδης Βουγιούκας**Βρέχει...**

*Βρέχει μέσα στο ποίημα τούτο, βρέχει,
μονότονα, εκνευριστικά, και με ισο-
κράτη βυζαντινό νας μας συντρέχει.*

*Μουλιάζει το χειρόγραφο μπρος πίσω.
Ποιος βήχει; ο Ιλαρίων, μες στην υγρασία,
ή το άλογο του χρόνου το καμπίσο·*

*ή, τέλος, ο Αρ(ίων), ψάλτου απορία,
που ο στίχος κόλλησε, κι αυτός να τρέχει
να βγει από το ποίημα για σωτηρία.*

*Βρέχει μέσα στο ποίημα τούτο, βρέχει
μουσκεψανε, λέξεις και σκέψη,
και με τον ισοκράτη, έχει δεν έχει,*

εκεί (ναι ναι...) ώσπου να καλοσυνέψει.

(Από τη συλλογή του "Ιλαρίων - Στιχηρά πολυόνημα")

Γιώργος Σταματόπουλος
Δημοσιογράφος

Υδάτων ομιλία

«Ένα νερό κυρά Βαγγελιώ
ένα νερό κύρι νερό...»

Με το σταμνί στον ώμο.
(Ξυλογραφία του Πολύκλειτου Ρέγγου).

Πώς θα ανακαλύψουμε τη σιωπή των υδάτων; Πότε θ' ανταμώσουμε με τον δροσερό λόγο τους, με τον εξαγνισμό τους; Ποιος έρωτας θα μας αποκαλύψει τη μουσική και το πεπρωμένο τους; Το νερό ρέει· γεννάνει λουλούδια· σκοτώνει αναμνήσεις· μουρμουρίζει τον θάνατο και υμνεί τη ζωή του βάθους. Η αρχέγονη σιωπή του μυθολάθει την αυταξία του, κατοικεί στην απεραντοσύνη του, στο αείρροο διάβα του. Το νερό κυλάει στ' απολιθωμένα κορμιά μας, αγκαλιάζει τα πρόσωπα και τα παρασύρει σε λείψανα αέρος και βλάστησης, στη φωτιά και το χώμα, σε νεκρώσιμες και αναστάσιμες τελετουργίες. Υδροπόροι πριν ακόμη από τη γέννησή μας, βουτηγμένοι στα μητρικά νάματα, εξακολουθούμε να λαμινοκοπούμε στον πόντο του βίου, να· μα ρέοντες. Το νερό κλαίει, το νερό γελάει, το νερό ομιλεί. Συμβαδίζει με τα μονοπάτια των ψυχών, λαιδορεί την εξουσία του ματιού, πατροτύνει να εξιγνιάσουμε ό,τι είμαστε, ωθεί στη φαντασία εικόνων. Το νερό μας πνίγει· γι' αυτό και γεννιόμαστε, γι' αυτό ο Ηρόκλειτος και ο Αρθούρος Ρεμπώ εκλιπαρούσαν τη φωτιά να τους λυτρώσει από την υγρασία, γι' αυτό οι μυθικές καταβολές αναφέρουν πάντα έναν κατακλυσμό ως επιφέροντα την καταστροφή στην ανθρωπότητα και την αναγέννησή της. Έμπυρο σώ-

μα το αποκαλούσε ο Μπαλζάκ. Όταν το αποκηρύσσουμε, ταυτοχρόνως ικετεύουμε για την παρουσία του. Υγρή είναι η ζωή αλλά: το νερό χρειάζεται τη φωτιά, ο πόνος τη χαρά· έτσι το νόημα του ακάθαρτου και του καθαρού, της ρηχότητας και της βαθύτητας. Που βρίσκεται η θλίψη μας, η υδρική μας ψυχή; Μα στου πυρός τη φλόγα, στους δισταγμούς μας, στον εγκιβωτισμό του πάθους. Όλα μέσα στο σύμπαν είναι ηχώ· όλα είναι νερό. Αλλά ποιος τα προκαλεί; Το νερό είναι όνειρο και το πρωινό ξύπνημα είναι η λησμοσύνη του. Το αθάνατο νερό κυνηγάει τον θάνατο, αλλά το νερό επέλεξε ο Χάρως για να μεταφέρει τους νεκρούς στον Άδη.

Η ΣΤΥΓΑ

Το αθάνατο νερό

Τρεις ώρες δρόμο – πορεία κόπου και κινδύνου – από το γραφικό χωριό Μεσορρούγι, γενέτειρα του Περεσιάδη, φτάνουν για να τερματίσει κανείς το σκαρφάλωμα στο πέτρινο βουνό κατά τα Νοτιοδυτικά, στην κρεμασμένη στα σύννεφα κορφή του Χελμού, τ' Αροάνεια όρη των αρχαίων. Εκεί βρίσκεται η Νωνακρία πηγή, τα λεγόμενα ύδατα της Στυγός, το σημερινό Μαυρονέρι.

Είναι η περιφέρεια της αρχαίας Νωνακρίδος, που η μυθολογική γενεαλογία τη θέλει –την Νώνακριν– γυναίκα του Λυκάονος, βασιλιά της αρκαδικής Αζανίας.

Η Στύγα (Στυξ = σκοτεινή), κόρη του Ωκεανού και της Τιθύος, γέννησε από τον Πάλλαντα τέσσερα παιδιά: τον Ζήλο, το Κράτος, τη Βία και τη Νίκη.

Το αρχαίο πνεύμα, τόσο εφευρετικό σε όμορφους μύθους, δημιουργούσε με την μετουσίωση κι' ωραιοποίηση των φυσικών φαινομένων, τη φωτεινή θρησκεία του και με την ίδια τη μορφή της φύσης, έπλαθε και μετέπλαθε τα πανέμορφα σχήματα των θεών και των γιγάντων του, εξυψώνοντάς τα σε αρμονίες κι' ωραιότερες πρωτόγνωρες και μεταμόρφωνε με την αστραπή της αφελούς, της χαρούμενης και χαμογελούσας μεγαλοφυΐας του, το μεγαλοπρεπές σε σαγηνευτικό και το τραχύ σε τιτανικό.

Πώς λοιπόν μπορούσε να μη ζυμώσει τούτο το βουνό με το δικό του νερό και να μη δημιουργήσει στο αντίκρουσμα της επιβλητικής θέας του αιώνιου βράχου και της εξωτικής πηγής, να μην πλέξει το θρύλο της Στύγας, του αθάνατου νερού;

Θα προσπαθήσω να δώσω μια κάποια εικόνα και περιγραφή του χλιοτραγουδισμένου τούτου μέρους από τις γιγάντινες λύρες των αρχαίων κι από το απαλό φύσημα της γλυκειάς φλογέρας, τις ειδυλλιακές νότες του δημοτικού μας τραγουδιού.

Καθισμένος στη βάση ενός κάθετου βράχου, ψηλού πάνω από εκατό μέτρα, βλέπεις κάτω τις χαράδρες και τις κορφές σαν κλίμακα γιγάντων, σαν ένα σίφουνα πελώριων

Ύδατα της Στυγός. Το "αθάνατο" νερό. Ροή και ακινησία φως και σκιά στα όρια του κόσμου. (Φωτ. Σπ. Μελετζής)

όγκων που κοιτώντας αιώνια προς τη θάλασσα, πέτρωσε σε μια στιγμή από το θαύμα της πηγής που τρέχει τα κρυσταλλένια νάματά της ψηλά σου.

Ένας ήλιγγος σ' αδράχνει και σε τινάζει σα στάλα δροσιάς στη ριπή του ανέμου, σε τινάζει αδύναμο στο βάραθρο των δυο χιλιάδων μέτρων, που πολύπτυχο ξανοίγεται στην αλληλουχία των αβύσσων.

Πέρα, δασόφυτη, πυκνή και παρθένα η πλαγιά –στης Γκόλφως την Ιτιά– στέλνει στ' αυτιά σου το παράξενο βουητό της, σμιγμένο με το βρόντο του καταρράχτη και το μουγκρητό της περήφανης βουνοκορφής στην πρόσκληση των ανέμων, αντιλαλεί και σκορπίζει την αχώ του χίλιες φορές τριγύρω στις αγκαλιές και στους κόλπους του δυνατού βουνού. Στις ρεματιές αστράφτουν φεγγοβόλα τα κάτασπρα σπλάχνα του παγωμένου χιονιού, σαν σταλαχτίτες ουράνιας σπηλιάς.

Από τα πόδια σου μέχρι τριάντα μέτρα πάνω, μια γερτή πλάκα, φιλημένη, θωπευμένη και δαρμένη από τα νερά, νικητρία και νικημένη, λουσμένη, σμιλεμένη, αστραφτοκοπούσα, απλώνει, ξεχειλίζει, ξεγλυστρά, δέχεται, σκορπίζει, κατανέμει, αγκαλιάζει και στρώχει σαν αυλάκι τα ύδατα της Στύγας που πέφτουν στην άκρη της και τα στέλνει από μια αόρατη σχεδόν πτυχή, ανάμεσα σε τρόχαλα και συντρίμια πέτρας, στα έγκατα της γης. Είναι η πλάκα εκείνη το προμηθειικό ακόνι, που πάνω της ακονίστηκε και γίνηκε κοφτερό το αρχαίο πνευματικό σπαθί κι ο μέγας νους.

Εκεί που σώνεται η πλάκα, ανοίγει στη βάση του ο βράχος και δημιουργείται η σπηλιά, το “Ανιγρον άντρον” (εκεί μέσα ο Μελάμπους εθεράπευσε τις μαινόμενες Προιτίδες, δίνοντάς τους κρασί να πιούν και λούζοντάς τες με νερό), που στο βάθος του ξεφεύγει λίγο ξάστερο νάμα κατάψυχρο από μια χαράδρα και χωνεύει κι αυτό μέσα στις πέτρες.

Στο μέρος της συμβολής της σπηλιάς και του πάνω μέρους της πλάκας, πέφτει σαν βροχή, σε μήκος πτώσης είκοσι και βάθους πέντε μέτρων, το νερό της Στύγας.

Η πηγή βρίσκεται στην κορφή του βράχου, εκατό μέτρα πάνω από σένα.

Το νερό της λίγο· μόλις ένα αυλάκι μικρό.

Πριν φτάσει στο σημείο της πτώσης του, απλώνει σ' ένα δόντι του βράχου και κατεβαίνει από το ήλιγγιώδες εκείνο ύψος σε πολυπληθή καταμερισμό, αλλού γλύφοντας τη γυαλιστερή πέτρα και ξαπλώνοντας αστραφτερό πάνω της, αλλού ραντιζόμενο σαν άμμος ασημένιος, αλλού με τη βιασύνη θεικής κλειψύδρας, αλλού θρυματισμένο σε δροσοσταλίδες, αλλού σε αναπηδήσεις χιλιόμορφες αναγκασμένο κι αλλού σαν φιλόβροχο ριγμένο, ανάλογα με τις μικρές κι αόρατες ανωμαλίες του λιθοκορμού.

Το πλάτος της πτώσης ή του κάθετου αυλακού είναι είκοσι μέτρα, με δυο πιο έντονα κοιλώματα στις άκρες του σχεδόν, σαν τα ίχνη που αφήνουν οι τροχοί γιγάντιων αρμάτων στους ολύμπιους δρόμους. Πάνω σε άρμα τέτοιο θα κατέβηκεν η Θέτις, μέσα στις αστραπές και τις βροντές του νερού, για να βαφτίσει το γιό της.

Αν τραβηχτείς πιο μακριά, δε φαίνεται καθόλου το νερό· μήτε σαν βροχή και τότε, επειδή ο βράχος με την εναπόθεση σιδηρούχων αλάτων γίνηκε σκούρος στο διάβα των αλλεπάλληλων χιλιετηρίδων κι επειδή οι πλαγιές του συνέχειας –προεκτάσεις– είναι αλλού πυρρές κι αλλού λευκές, τονίζοντας έτοι την αντίθεση, φαίνεται το μέρος που περνά το νερό, που πέφτει να πούμε, σαν μια τεράστια μαύρη πλάκα, στενόμακρη, σαν μια ζοφερή πόρτα του Άδη, που από κει μπαίνουν οι αρχαίοι στα Τάρταρά του.

Όταν ο ήλιος χτυπά στο νερό που απλώνει σ' όλο το βράχο, οι ακτίνες του, αντανά-

κλώμενες, φτιάχνουν ένα αδύναμο, κι όμως τόσο μαγευτικό μες στην αχλύ του, ουράνιο τόξο, κάνοντας υπερκόσμη γέφυρα στα στέρνα του χάους.

Κάτω, πέρα από το σκοτεινό άνοιγμα της σπηλιάς, γίνεται, σχηματίζεται το δεύτερο, το έντονο, το λαμπρό της Στύγας στεφάνι, το ουράνιο τόξο της, αστραποβόλο και φανταχτερά πολύχρωμο, που κρέμεται σαν περιδέραιο μυθικό στα κρυστάλλινα στήθη της.

Όμως, ψηλά στην κορφή του βράχου δυναμώνει το ρεύμα του αέρα κι αρχίζει τώρα τις συστροφές και τις ανώσεις του. Και βλέπεις κάτι το φαντασμαγορικό, το αντάξιο της αθάνατης πηγής, το απαράμιλλο και το ασύγκριτο φαινόμενο.

Όταν οι στάλες του νερού χτυπώντας στις πέτρες γίνονται ψιχάλες, τις αρπάζει ο αέρας, τις μετεωρίζει, τις κάνει σύννεφο κάτασπρο, ομίχλη λευκή σαν πέπλο, καταχνιά, μιαν αγκαλιά φτερόν κύκνου, μια τουλούπα χιονάτου μαλλιού που ξεφτά, που πετά πέρα και κείθε, που κατεβαίνει με ρίγη και με χάρδια και με σπασμούς, που πλαγιάζει κι αναδιπλώνεται, που λοξοδρομεί και σταματά και γυρίζει και ξεκινά και συστρέφεται κι αναδιπλώνεται, που χυμά στα βάθη χωρίς να φτάνει, που φτερουγίζει κλονούμενο, περιδινούμενο, που φεύγει τρεμάμενο πάλι προς τα πάνω, που κυνηγείται με τ' άλλο, που ρίχνεται ψηλά στους αιθέρες σαν βολίδα για μια στιγμή κι ύστερα κόβεται η βιασύνη του σε κάποιον απαλό δισταγμό και πάλι χαϊδεύει το βράχο κι απλώνει και μαϊεύεται, και τυλίγεται και ξεδιπλώνεται, πυκνώνει και διαλύεται, σφίγγει και χαλαρώνεται και κάποτε θολώνει το φως, αλλά χρυσώνεται κι απ' αυτό. Κι άλλοτε, που τα ρεύματα είναι πιο δυνατά, τότε λες κι ένα ηφαιστειο ξερνά τους καπνούς του, λες και τυλίγει το βράχο το νέφος του υπερπέραν. Τότε καπνίζει το βουνό, καθώς να φλέγονται τα σπλάχνα του κι η ανάσα του νάνα καταχνιά κι αχνός κι αντάρα, σάμπως οι λέβητες των Θεών ν' αρχίζουν στην εστία του προμηθεικού πυρός, βράζοντας την αμβροσία τους.

Είναι το σύννεφο αυτό μια τεράστια ηλακάτη, μια γιγάντινη ρόκα με κατάλευκα μαλλιά, που εκεί οι αιώνες με το χέρι της μεθυσμένης ψυχής, γνέθουν του θρούλου το νήμα, για να πλέξει η ξάστερη σκέψη τον άρραφο χιτώνα του πάγκαλου μύθου, της χρυσής ιστορίας την υπέροχη αισθήτα, τον εξωτικό πέπλο της άφθαρτης ισορροπίας.

Εδώ δεν υπάρχει τίποτα το ξέφρενο, το έξαλλο, το παράφορο. Εδώ είναι όλα μεγαλόπρεπα, συγκρατημένα, κλασσικά, επιβλητικά, παλλόμενα με ρυθμό και δημιουργημένα με τη στιβαρή, την υποβλητική αρχιτεκτονική που ρυθμίζει τους παλμούς της γης.

Είπαμε πως η Στύγα έκαμε τέσσαρα παιδιά με τον Πάλλατα. Ας τολμήσουμε να δώσουμε μια εξήγηση, της ονοματολογίας τουλάχιστον του μύθου, γιατί παράδοση είναι η πρωτόγονη μυθιστορία και Μύθος η εμβρυώδης φιλοσοφία. Μπορούμε λοιπόν να βρούμε τα αχνάρια της αληθινής πορείας, της σκέψης που δέον να μαντευτεί μέσα στην αλληγορική σύνθεση.

Ο κραδασμός της ηφαιστειώδους Νωνάκριδος (Πάλλας) έσμιξε με τη χάρη της αβυσσαλέας, της οκεάνειας ομορφιάς και γέννησε τη δύναμη της αρμονικής ύλης (Κράτος), την άμιλλα στο ώρθωμα των απροσπέλαστων κορφών (Ζήλος), το δέος και την κυριαρχία της ανάγκης μέσα στο άτεγκτο, το άσπλαχνο χάος (Βία) και την κατάχτηση τούτων όλων με το πνεύμα των αγώνων (Νίκη).

Το νερό ήταν αθάνατο. Γινόταν ποτάμι και αφού πήγαινε στον Άδη, έσμιγε με τ' άλλα φοβερά ρεύματα του Κωκυτού και του Πυριφλεγέθοντα.

Στα νερά της Στύγας έκαναν οι θεοί του Ολύμπου τον πιο φοβερό τους όρκο, καθώς αναφέρει ο Όμηρος.

«...ἴστω νῦν τόδε γαῖα καί οὐρανός εὐρύς ἵπερθεν
καί τό κατειβόμενον Στυγός ὕδωρ, ὅς τε μέγιστος ὄρκος
δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι».

(Οδ. Ε. 184-186)

Εκεί, γυμνωμένη η νεράιδα Θέτις, βάπτισε το γιό της στο αθάνατο νερό, αλλά πειδή τον κρατούσε βουτώντας τον στα νάματα από τη φτέρνα, εκείνη δε βράχηκε κι έτσι ήταν το μόνο μέρος που ο ήρωας πληγωμένος θα έβρισκε το θάνατο.

Όμοιες βέβαια περιπτώσεις έχουμε και στις ξένες μυθολογίες και στις πιο παλιές της προϊστορικής Ελλάδας και στις νεότερες από την εποχή της: Τρωτή η φτέρνα του Κρόνα (Ινδική Μαχαβαράτα) και τρωτή η πλάτη του Ζίγκφριντ (Γερμανικό έπος των Νιμπελούγγεν).

Η όψη του μεγαλοπρεπούς θεάματος, η έκσταση και το δέος που δημιουργεί το αντίκρουσμα της Στύγας, ανταμείβει πλούσια τους κόπους και τους κινδύνους του ταξιδιού μέχρις εκεί. Γιατί, αν τα νερά δεν είναι για τη σημερινή φιλήποπη λογική μας και τον πεζό σκεπτικισμό μας, δεν είναι μαγικά να δώσουν την αιώνια ζωή σ' αυτόν που θα τα πιεί, είναι μόνα τους αθάνατα, δημιουργώντας και χαρίζοντας την αιώνια σκέψη, την ατελεύτητη μνήμη, μένοντας απέθαντα μες στην καρδιά μας που γίνεται βράχος ομορφιάς, μένοντας άφθαρτα μες στην ψυχή μας που μεταμορφώνεται σε πηγή θαυμάτων, μένοντας ολοζώντανα μες στο νου μας, το νου μας που γιγαντώνεται σε άβυσσο στοχασμού.

Κι ο νους με την καρδιά λουσιμένοι στη δροσάτη φλόγα των θείων οραμάτων της Στύγας –που γίνηκε χιλιόπηχο σκαλοπάτι για την ανάβαση των Θεών στον Όλυμπο πιο ψηλά, να υψωθεί το Δωδεκάθεο στη λαμπρή μορφή της φωτεινότερης θρησκείας της γης–, λουσιμένοι στο νάμα της πανάρχαιης ιδέας, σηκώνουν πολύβουο και βροντερόν ύμνο, που ξεπερνά τις κορφές και τα ουρανοθέμελα του Χελμού, ύμνο στην αθανασία των θαυμάτων και στο θαύμα της αθανασίας.

Η βρύση της Γκόλφως.

(Από το ΓΕΩ τευχ. 43)

Ηρακλής Ανδύρας

Δημοσιογράφος

Παιχνίδια του νερού

Νερά καθαροβλοίσβιστα, γλυκύτατα και κρύα... τα γνώρισε και τα "βάφτισε" ο ποιητής, αλλά, στη μεγαλειώδη όσο και ανελέητη ροή του χρόνου, ο Πετράρχης σήμερα θα διψούσε να συνταίριαζε την ωδή με έναν θρήνο, κελαρυστό έστω, αλλά απαραίτητη κραυγή απόγνωσης. Ένα SOS αναγκαίο όσο και το πανταχόθεν απειλούμενο δώρο. Η ίδια η πηγή ζωής, που την τύχη των αθώων κινδυνεύει να εισπράξει σαν αντίδοτο, από εμάς τα παιδιά της. Τα επεικώς αγνώμονα...

Υδροβατικός κάθε ζωντανός οργανισμός, φύσει δηλαδή να ζει, να διαμένει στο νερό, ακόμη κι όταν νομίζει ότι μπορεί και εκτός να επιζήσει. Από τον αμνιακό σάκο έως την πιο απόμακρη σταλαγματιά που ακολουθός τον συντηρεί, όπως και κάθε ψευδαίσθησή του.

Η σφαίρα του είναι υδρόγειος και εντελώς φυσικό είναι "υγρασία" ικμάδα να σημαίνει. Μόνο που οι Υγριδόνες βαρέθηκαν πια, δεν εμπιστεύονται ποιητές και επιστήμονες, φοβήθηκαν τους κοινούς εμπόρους εκμεταλλευτές, ένιωσαν διαπρύσιοι "ανένταχτοι" και "οικολογικοί" υποστηρικτικοί δεκάρικοι τι σημαίνουν, ότι το να εκμεταλλεύσαι σήμερα την θεία υγρότητα τέχνη κακή είναι και στυγνό επάγγελμα, προσωρινά προσοδοφόρο και για λίγους. Γι' αυτό οι Υγριδόνες στερούν από δάκρυ και έλεος. Για όλους μας!

Τι κι αν ο Θεόφραστος, ο Ελύτης, ο Λόρκα, ο Εγγονόπουλος, ο Γκάτσος, ο Πάουντ, ο Μπατάιγ, ο Ταγκόρ, ο Εμπειρίκος και ο Σαχτούρης, ο της Αποκαλύψεως Ιωάννης ακόμα, όλοι τους προείπαν, προέβλεψαν, προειδοοίησαν. Τι κι αν ύμνησαν, δόξασαν, αναθεμάτισαν και έκλαψαν. Τα λόγια τους τη μοίρα της αντάξιας λαϊκής υδροχαρούς μούσας θα έχουν, όσο οι πολλοί εμείς απλοί ακροατές - βουβοί παρατηρητές - παραμένουμε, μοίρα στάγδην θανάτου.

Μόλυνση, υπερεκμετάλλευση, κακοδιαχείριση, άγνοια, αμορφωσιά, αδιαφορία, εγωισμός, καταρριώνονται σήμερα ό,τι εκατομμύρια χρόνια πριν μας γέννησε κι ακόμα νοπή διατηρεί την αλαζονεία μας, το δήθεν του αιώνιου και το τάχα του ζωτικού και σημερινού.

Και το ζήτημα απλώνεται σ' όλη τη σφαίρα, που οι πλουτοκράτες καλά κατέχουν και "επιστημονικώς", όσο ακόμη μπορούν, εποπτεύουν και "συμμαχικώς" ή "ανθρωπιστικώς" βοηθούν και συντηρούν.

Όμως η ξηρασία έχει παρελθόν πια, αντιστρόφως ανάλογο των ασημάτων, της γνώσης, της φροντίδας μας για το αντίθετο τάχα. Αφού η πράξη στεγνώνει, δηλητηριάζει, δολοφονεί το όποιο γάργαρο φτερούγισμα, αφού η αχόρταγη "πρόοδος" τρώει την κάθε ζωογόνα στάλα κι όταν για το μόνο που νοιάζονται είναι το πόσο γρηγορότερα θα βγούμε από τα φυσικά νερά μας.

Υδρογόνο 2 + Οξυγόνο (H₂O) = νερό. Ή, μήπως, υδρογονοβόμβα; Η τελευταία μοιραία, Ωραία Ελένη της νέας πλην, άνυδρης εποχής.

Χαρά Τζαναβάρα
Δημοσιογράφος

Όμβροι και ανομβρία

«Ὡς δ' ὄτ' ἂν ἀσπίπτῃ πόσις Ἥρης ἠνκόμοιο,
τείχων ἢ πολὺν ὄμβρον ἀθέσφατον ἢ χάλαζαν
ἢ νιφετόν, ὅτε πῆρ τε χιὼν ἐπάλλυνεν ἀρούρας...»
(Ομήρου *Ιλιάς*, Κ, 5-7)

Πολλές είναι οι αρχαίες ιστορικές μαρτυρίες που μιλούν για κατακλυσμούς και ανομβρίες, φαινόμενα που διαδέχονται το ένα άλλο κατά μεγάλες ή μικρές χρονικές περιόδους. Η Αγία Γραφή για παράδειγμα αναφέρει μεν τον κατακλυσμό του Νώε, καταγράφει όμως και το όνειρο του Ιωσήφ με τις παχιές και τις ισχνές αγελάδες. Ένας βιβλικός μύθος που εξηγεί τις γεωφυσικές χρονοσειρές, οι οποίες στη συγκεκριμένη περίπτωση ισοδυναμούν με επτά χρόνια ξηρασίας και ισάριθμα καταρρακτωδών βροχών. Ήδη από τη δεύτερη προ Χριστού χιλιετία, υπάρχουν αναφορές για τεχνικά έργα στην Αίγυπτο, την Κίνα και την Περσία, με τα οποία ο άνθρωπος προσπαθούσε να “ξορκίσει” αλλά και να παλέψει τα καιρικά φαινόμενα.

Οι αρχαίοι Έλληνες τα είχαν μυθοποιήσει και τα είχαν αναθέσει “εργολαβία” στον Δία, τον πατέρα των θεών και των ανθρώπων. Αυτός κρατούσε τον κεραυνό και τη βροχή, καθορίζοντας κατά τα καπρίτσια του τη συμπεριφορά της φύσης. Έτσι όταν κάποτε, αποφάσισε να εξολοθρεύσει το ανθρώπινο γένος εξαιτίας της ασέβειας και της κακίας των ανθρώπων, έκαμε έναν κατακλυσμό, παρόμοιο με εκείνο του Νώε της Αγίας Γραφής, από τον οποίο σώθηκαν μόνο ο Δευκαλίον και η γυναίκα του η Πύρρα, και έμεινε γνωστός στη μυθολογία ως “Κατακλυσμός του Δευκαλίωνος”.

Κατά τους μυθικούς χρόνους, όταν στην Αθήνα βασίλευε ο **Ερεχθέας**, το νερό ήταν δυσεύρετο. Το ίδιο και στην Αίγινα επί βασιλείας του **Αιακού**. Ο μύθος μάλιστα λέει, ότι, επειδή ο **Πέλοπας** σκότωσε με δόλο το βασιλιά της Στυμφάλου **Στύμφαλο** και σκόρπισε τα μέλη του στους πέντε ανέμους, οι θεοί οργίστηκαν από το ανοσιούργημα και προκάλεσαν για πολλά έτη ανομβρία σε ολόκληρη την Ελλάδα. Από την έλλειψη του νερού άρχισαν να πεθαίνουν άνθρωποι και ζώα και να ξεραίνονται τα δέντρα και τα φυτά και μόνο όταν ο ενάρετος Αιακός προσευχήθηκε στους θεούς, άρχισε να βρέχει και μάλιστα κατακλυσμαία και έτσι σώθηκαν, όσοι σώθηκαν και η γη ξαναβλάστησε.

Η Στυμφαλία λίμνη σε εποχή ανομβρίας μακρός περιόδου. (Φωτ. Ν. Μπούτσικος)

Ο **Ηρόδοτος** κάνει επίσης λόγο για ανομβρία στη Σαντορίνη, που μάλιστα διήρκεσε μια επταετία. Στους ιστορικούς χρόνους καταγράφονται περίοδοι ξηρασίας το 445, το 360 και το 324 π.Χ. Στους βυζαντινούς χρόνους η Αθήνα στερήθηκε το νερό τα έτη 1075, 1180 και 1182, ενώ το 1690 υπάρχει σχετική αναφορά σε επιστολή προς τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, όπου αναφέρεται το γεγονός της ξηρασίας.

Το φαινόμενο μνημονεύεται και κατά την περίοδο της ελληνικής επανάστασης κατά των Τούρκων. Ιστορικοί της εποχής αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι το 1822 στέρεψαν τα νερά του Ερασίνου ποταμού, κοντά στο Άργος που πιστεύεται ότι τροφοδοτείται υπογείως με τα νερά της λίμνης Στυμφαλίας.

Στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα αναφέρονται δυο ξηρές περίοδοι (1903-1914 και 1924-1931), που διήρκεσαν 12 και 8 χρόνια αντίστοιχα. Αξίζει να σημειωθεί η μεγάλη ανομβρία του 1926. Από τις 21 Φεβρουαρίου έως και τις 4 Νοεμβρίου, επί 279 συνεχείς ημέρες, το ύψος της βροχής ήταν σχεδόν μηδενικό. Μόλις 14,3 χιλιοστά...

Ολοκληρωμένα στοιχεία δεν υπάρχουν σε ικανό βάθος χρόνου, με εξαίρεση το σταθμό του Αστεροσκοπείου Αθηνών, στον οποίο γίνονται μετρήσεις από το 1860. Χρειάστηκε να περάσουν 32 χρόνια για να αποκτήσει σταθμό και η Θεσσαλονίκη, ενώ στην υπόλοιπη χώρα μετρήσεις άρχισαν μετά το 1950.

Την εποχή εκείνη τοποθετήθηκε και ο υδρομετρητής στις πηγές της Στυμφαλίας. Με αυτό το δεδομένο, τα κρίσιμα χρόνια 1989 και 1992, οπότε καταγράφηκαν 41 και 44 συνεχείς ξηρές ημέρες αντίστοιχα, ήταν τα χειρότερα της τελευταίας 40ετίας. Οι επιστήμονες μάλιστα είχαν κάνει λόγο για καιρικό φαινόμενο με ένταση, που εμφανίζεται με συχνότητα μία φορά κάθε 31 χρόνια. Βεβαίως το φαινόμενο δεν είναι μόνο ελληνικό. Παρατεταμένη ξηρασία έπληξε τη δεκαετία του '60 τη δυτική Αφρική και οδήγησε σε σκεπτικισμό τους επιστήμονες.

Είναι βέβαιο ότι οι ανθρωπογενείς παράγοντες έχουν επίδραση στο κλίμα, αλλά κανείς δεν μπορεί να υποστηρίξει με βεβαιότητα ότι το φαινόμενο της ξηρασίας είναι νέο και, το σπουδαιότερο, ότι παρουσιάζει στις ημέρες μας μεγαλύτερη ένταση.

Ο άνθρωπος βέβαια αισθάνεται ανασφαλής μπροστά στα φυσικά φαινόμενα, όμως από τους προϊστορικούς χρόνους κατέβαλε προσπάθειες να προστατευθεί απ' αυτά και να τα αξιοποιήσει στο μέτρο του δυνατού. Τα πηγάδια είναι η πρώτη προσπάθεια να αντιμετωπίσει τη λεηλυδρία. Αλλά και οι γνωστοί λαβύρινθοι δεν είναι παρά μια προσπάθεια του ανθρώπου να συγκεντρώσει νερό, η λεγόμενη υδρομάστευση.

Υδραυλικά έργα, με την πλήρη έννοια οτι όρου, εντοπίζονται στα τέλη του 7ου π.Χ. αιώνα στην Περσία. Μάλιστα η Περσέπολη, η πρωτεύουσα των Αχαιμενιδών που ιδρύθηκε από τον Δαρείο τον Γ' (522-485 π.Χ.), διέθετε πλήρες υδραυλικό σύστημα.

Στην Αθήνα το 528 π.Χ., ο τύραννος **Πεισίστρατος** κατασκεύασε υπόγειο αγωγό νερού που ξεκινούσε από την κοίτη του Κηφισού στην περιοχή του Χαλανδρίου και κατέληγε κοντά στον Εθνικό Κήπο. Τμήματα του αγωγού αυτού βρέθηκαν κατά τη διάνοιξη των σηράγγων για την κατασκευή του Μετρό και εκτίθενται σε σταθμούς του.

Μοναδικό δείγμα της τεχνικής των αρχαίων Ελλήνων και σε αυτόν τον τομέα αποτελεί το Ευπαλίνειο όρυγμα της Σάμου (520 π.Χ.). Έργο του Μεγαρέα μηχανικού **Ευπαλίνο**, που εντυπωσιάζει ακόμη και σήμερα. Η σήραγγα έχει μήκος 835 μέτρα και ύψος γύρω στα 2,5 μέτρα.

Από τον 6ο π.Χ. αιώνα, σύμφωνα με αναφορές του Θαλή, χρονολογείται η εκτροπή του ποταμού Αλυ, στην Ιωνία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η αποξήρανση της λίμνης των-Πτυχών, στη νότια Εύβοια. Σώζεται μάλιστα η σύμβαση ανάμεσα στο Δήμο Ερετριέων και το μηχανικό **Χαιρεφάνη** (330 π.Χ.), στην οποία περιγράφεται το έργο με κάθε λεπτομέρεια και δίνεται τετραετής προθεσμία για την παράδοσή του. Για το ίδιο χρονικό διάστημα ο κατασκευαστής είχε ασυλία αλλά και δικαίωμα να εισάγει ατελώς υλικά. Με δυο λόγια, ό,τι γίνεται και σήμερα που ο λαός το λέει “παλιά μου τέχνη, κόσκινα”.

Στα χρόνια της Ρωμαϊκής περιόδου έχουμε τα περίφημα Αδριάνεια υδραγωγεία με σπουδαιότερο εκείνο με το οποίο ο **Αδριανός** στον 2ο μ.Χ. αιώνα έφερε το νερό από τη Στυμφαλία λίμνη στην Κόρινθο. Από το κολοσσιαίο αυτό έργο που είχε μήκος 84 χιλιομέτρα σώζονται μερικές μόνο από τις 70 περίπου γέφυρες και τους αναλημματικούς τοίχους που τις στήριζαν και οι τρεις υπόγειες σήραγγες συνολικού μήκους μισού περίπου χιλιόμετρου, οι οποίες είναι σε χρήση ακόμη και σήμερα.

Στην εποχή μας το νερό δυστυχώς τείνει να γίνει ένα αγαθό σε ανεπάρκεια. Και δεν είναι υπερβολή αυτό που προφητεύουν ορισμένοι διεθνολόγοι, αποδεικνύοντας με στοιχεία ότι, οι επόμενοι πόλεμοι στη Μέση Ανατολή δεν θα γίνουν για το πετρέλαιο αλλά για το νερό. Ένας τέτοιος μικρός πόλεμος έχει ήδη αρχίσει στην Κορινθία μεταξύ του Δήμου Στυμφαλίας και των δήμων της πεδινής Κορινθίας που θέλουν να πάρουν το νερό της λίμνης.

Οι επιστήμονες μας διαβεβαιώνουν πως αν ένας παρατηρητής από το Διάστημα ατένιζε τη Γη από μακριά, θα τη χαρακτήριζε ως “γαλάζιο πλανήτη” λόγω του άφθονου νερού που την καλύπτει. Υπολογισμοί των ειδικών αναφέρουν ότι αν μπορούσαμε να κατανείμουμε ομοιόμορφα τα αποθέματα του νερού σε όλη την επιφάνεια του πλανήτη μας θα δημιουργούσαμε έναν υδάτινο μανδύα βάθους 2,7 χιλιομέτρων! Αν όμως ο ίδιος παρατηρητής πλησίαζε στη Γη θα βρισκόταν μπροστά σε μια μεγάλη έκπληξη, αφού σε άλλες περιοχές θα αντίκριζε πλημμύρες, με ύψος βροχοπτώσεων πάνω από 5.000 χιλιοστά, και σε άλλες λειψυδρία, με βροχές κάτι παραπάνω από το ...τίποτα, μόλις 100 χιλιοστά.

Το πρόβλημα της λειψυδρίας γίνεται σαφέστερο αν συνυπολογιστεί ότι το 97,39% των υδατικών αποθεμάτων που μετρώνται στη φύση αντιπροσωπεύει το θαλασσινό νερό, το οποίο είναι ακατάλληλο για τις περισσότερες χρήσεις. Το 2,01% αποτελούν οι πάγοι το 0,58% τα υπόγεια νερά και το 0,02% υπάρχει στην ατμόσφαιρα υπό μορφή υδρατμών. Το γλυκό νερό είναι μόλις το 2,6% της συνολικής ποσότητας.

Η αύξηση του πληθυσμού της Γης, που στις αρχές του 20ου αιώνα ήταν 1,6 δισ. και σήμερα έχει ξεπεράσει τα 6, δεν αρκεί για να αιτιολογήσει τις μεγάλες ελλείψεις. Η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και η αύξηση της αστικοποίησης έχουν ανεβάσει κατακόρυφα την κατανάλωση. Υπολογίζεται ότι η ζήτηση σε νερό αυξάνει τρεις φορές περισσότερο από όσο ο πληθυσμός της Γης.

Σε παγκόσμια κλίμακα αρδεύεται το 16% της καλλιεργούμενης γης ενώ στην Ελλάδα, λόγω κακής διαχείρισης του νερού, κακής ποιότητας και κακής συντήρησης των αρδευτικών δικτύων, το ποσοστό είναι ακόμη μεγαλύτερο.

Όλα αυτά αποτελούν στοιχεία που συνιστούν στην ανάγκη για θέσπιση κανόνων στη διαχείριση του νερού, μακριά από στενόμευαλες τακτικές ή αστείους τοπικισμούς. Είναι ένας φυσικός πόρος που ανήκει σε όλους και σε κανέναν...

Στάθης Χιώτης
Γεωλόγος - Μεταλλειολόγος

Υδρογεωλογία της Στυμφαλίας

Οι ιστορικές αναφορές στη λίμνη Στυμφαλία είναι πολλές και έχουν ανθολογηθεί και σχολιασθεί ήδη στον “Αίπυτο” (τ 8-9, σ. 5-15) από τον κ. Σπύρο Μιχόπουλο. Εδώ θα περιοριστούμε στα συνεπακόλουθα της γεωλογικής κατασκευής της Στυμφαλίας όσον αφορά τα επιφανειακά και υπόγεια νερά της περιοχής.

Τα κροκαλοπαγή, όπως δείχνει και το όνομά τους, πετρώματα αποτελούνται από συνδεδεμένες κροκάλες, δηλαδή αποστρωγγλυμένους λί-

θους με μέγεθος καρυδιού ή μεγαλύτερο, που πήραν το σχήμα τους κατά την κύλιση σε μεγάλες αποστάσεις. Σχηματίστηκαν σε περίοδο ανύψωσης της βόρειας Πελοποννήσου, ενώ την ίδια εποχή βυθιζόταν ο Αργολικός κόλπος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η φυσική κίνηση των υπόγειων νερών να γίνεται σήμερα προς τα νότια μέχρι τον Αργολικό κόλπο.

Τα νερά από τη βροχή ή το λιώσιμο του χιονιού κυκλοφορούν στο εσωτερικό των ασβεστολιθικών πετρωμάτων μέσα από δίκτυο ρωγμών ή σπηλαιώσεων και κινούνται νότια. Σ’ αυτό βοηθάει η ύπαρξη σχιστολίθων κάτω από τους ασβεστολίθους, γιατί οι σχιστολίθοι είναι στεγανό πέτρωμα, λειτουργούν σαν φράγμα και εμποδίζουν την κίνηση των νερών βαθύτερα. Η υπόγεια κυκλοφορία του νερού στους ασβεστολίθους δημιουργεί σπήλαια όπως αυτό που αποκαλύφθηκε το 1978 κατά τη διαπλάτυνση του δρόμου στη θέση Φόστα, με θαυμάσια θέα προς τη Στυμφαλία. Το σπήλαιο είναι πλούσιο σε σταλακτίτες και έχει μήκος 25 με 30 μέτρα και περιγράφηκε αναλυτικά από την Πετροχειλίου που πρότεινε τη μετατροπή του σε εξωκκλησί (Αίπυτος, τεύχος 2-3, 1993).

Τα υπόγεια νερά που κατεβαίνουν από τη Ζήρια εκβάλλουν εν μέρει στις γνωστές πηγές της Στυμφαλίας. Στο μνημειώδες έργο του Παπαδήμου (Τά υδραυλικά έργα παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις. Τόμος Γ’, 161-171, έκδοση Τ.Ε.Ε.) δίνονται στοιχεία για την παροχή τους. Το σύμπλεγμα των πηγών των Κιονίων επεκτείνεται σε μήκος 360 μέτρων στις βόρειες όχθες της λίμνης και σε υψόμετρα 612, 619 και 621 μέτρων. Τη μεγαλύτερη παροχή έχει η πηγή στα 612 μέτρα και, σύμφωνα με τον Παπαδήμο, ανταποκρίνεται στις πηγές του αρ-

ΣΣ. Όπως είχαμε ανακοινώσει, η παρούσα εργασία του κ. Στάθης Χιώτη αποτελεί συνέχεια της μελέτης του “Η γεωλογία της Στυμφαλίας” η οποία δημοσιεύθηκε στο προηγούμενο τεύχος του Αίπυτου (τ. 21-22, σελ. 342).

χαίου ποταμού Στύμφαλου που τροφοδότησε κατά την αρχαιότητα το Αδριάνειο Υδραγωγείο Κορίνθου. Η παροχή της κυμαίνεται εποχιακά από 180.000 έως 200.000 κυβικά μέτρα το εικοσιτετράωρο. Οι πηγές στη Δριζα σε υψόμετρα 619 και 621 μέτρα έχουν πολύ μικρότερη ροή, ενώ η πηγή στο Κεφαλάρι (Δούσια) δίνει από 40.000 μέχρι 8.000 κυβικά μέτρα το εικοσιτετράωρο.

Η μορφολογία της περιοχής γύρω από τη λίμνη της Στυμφαλίας είναι μιά κλειστή λεκάνη και το ίδιο ακριβώς ισχύει για το Φενεό, το οροπέδιο της Αρκαδίας και την Κοπαίδα, και δεν είναι τυχαίο ότι σε όλες αυτές τις περιοχές αναφέρονται μύθοι του Ηρακλή. Σε τέτοιες κλειστές λεκάνες εμποδίζεται η επιφανειακή ροή των υδάτων και η αποστράγγισή τους μπορεί να γίνει είτε φυσικά μέσα από καταβόθρες, είτε μέσω έργων υδραυλικής αποχέτευσης. Στη Στυμφαλία η φυσική αποστράγγιση από καταβόθρες είναι ανεπαρκής. Γι' αυτό και διατηρείται η λίμνη, παρόλο που μεγάλες ποσότητες νερού διοχετεύονται στην πεδινή Κορινθία για άρδευση μέσω του Αδριάνειου Υδραγωγείου.

Σε πρότυπη μελέτη του ΙΓΜΕ σε συνεργασία με Αυστριακά ερευνητικά ιδρύματα (Morfis A. and Zojer A., 1986. Karst hydrology of the central and eastern Peloponnesus. Steir. Beitr. Hydrogeol., Band 37/38, Graz) μελετήθηκε αναλυτικά η υδρογεωλογία της Κεντρικής και Ανατολικής Πελοποννήσου. Από τη μελέτη αυτή μεταφέρουμε εδώ κάποια συμπεράσματα που έχουν γενικότερο ενδιαφέρον.

– Το νερό των πηγών στη Δριζα είναι πλούσιο σε μαγνήσιο κι' αυτό δείχνει ότι προέρχεται κυρίως από τα πετρώματα της ζώνης Τριπόλεως. Γιατί, εκτός από τους ασβεστολίθους, στη ζώνη Τριπόλεως συμμετέχουν και δολομίτες, δηλαδή μαγνησιούχα πετρώματα. Η αναφορά αυτή έχει ενδιαφέρον από την άποψη ότι τα μαγνησιούχα νερά θεωρούνται χωνευτικά.

– Το μέσα υψόμετρο της περιοχής που τροφοδοτεί τις πηγές της Δριζας εκτιμήθηκε σε 2000 μέτρα, πρόκειται δηλαδή για την υψηλότερη περιοχή της Ζήριας.

– Ο χρόνος υπόγειας κυκλοφορίας του νερού από τη Ζήρια μέχρι τη Δριζα εκτιμήθηκε σε πέντε χρόνια.

– Το νερό των πηγών της Δριζας αξιολογήθηκε ως δεύτερης ποιότητας που θα πρέπει να καθαριστεί πριν χρησιμοποιηθεί ως πόσιμο. Η υποβάθμιση της ποιότητας προσδιορίστηκε με βακτηριολογικές και σαπροβιολογικές αναλύσεις και συνδέεται προφανώς με μόλυνση από ανθρώπινες δραστηριότητες.

– Η μορφολογική λεκάνη που περιβάλλει τη Στυμφαλία έχει έκταση 218 τετραγωνικά χιλιόμετρα και το ετήσιο ύψος βροχοπτώσεων υπολογίζεται σε 1090 χιλιοστά. Έτσι, η συνολική ποσότητα νερού που συγκεντρώνεται στη λεκάνη της Στυμφαλίας από βροχές και χιονοπτώσεις, υπολογίζεται σε 238 εκατομμύρια κυβικά μέτρα το χρόνο. Από αυτά 126 επιστρέφουν στην ατμόσφαιρα λόγω εξάτμισης ή διαπνοής, 53 απορρέουν από τις πηγές της Στυμφαλίας και διοχετεύονται για άρδευση στο Κιάτο και απομένει ένα υπόλοιπο 59 εκατομμυρίων κυβικών μέτρων το χρόνο που κινούνται υπόγεια προς τον Αργολικό Κόλπο.

– Η καταβόθρα που βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της λίμνης δεν είναι ενεργός πλέον, διότι το πλεονάζον νερό παροχετεύεται με τη σήραγγα του Αδριάνειου Υδραγωγείου προς τη Σκοτεινή και από εκεί στην πεδινή Κορινθία.

– Ενώ οι καταβόθρες του Φενεού και της Κανδήλας διοχετεύουν τα νερά προς τα δυτικά στον Λάδωνα ποταμό, οι υπόλοιπες καταβόθρες της ευρύτερης περιοχής οδηγούν τα

νερά υπογείως προς τα νότια και ανατολικά στον Αργολικό κόλπο. Επίσης, υπάρχει επικοινωνία ανάμεσα στις καταβόθρες Στυμφαλίας, Σκοτεινής, Αλέας, Κάψιας και Κανατά με τις κύριες πηγές του Αργολικού κόλπου και συγκεκριμένα στη Λέρνη και στο Κυβέρι.

Η αξιοποίηση της Στυμφαλίας σήμερα

Η αξιοποίηση της λίμνης της Στυμφαλίας έχει αντιμετωπισθεί στο παρελθόν με διαφορετικές προσεγγίσεις και στόχους, όπως την αποξήρανση, την αξιοποίηση των νερών για ύδρευση ή άρδευση γειτονικών περιοχών (μέχρι και για την Αθήνα είχε γίνει πρόταση το 1887) και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Το δικαίωμα αποξήρανσης των λιμνών Στυμφαλίας και Φενεού παραχωρήθηκε για πρώτη φορά το 1881 με βασιλικό Διάταγμα στους Σ.Νοταρά, Ι.Δεληγιάννη, Ι.Σέχο, Κ.Παπαρηγόπουλο και Π.Ι.Μωραϊτίνη. Η εταιρεία "Στυμφαλία και Φενεός" που συστάθηκε για το σκοπό αυτό προχώρησε στη μερική αποξήρανση. Αυτό έγινε με τη διοχέτευση των υδάτων εκτός της λίμνης δια των δύο σηράγγων στις θέσεις Σούρι (μήκους 1060 μ.) και Πράθι (μήκους 787 μ.) του Αδριανείου Υδραγωγείου.

Σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις πιστεύουμε ότι η αξιοποίηση της Στυμφαλίας θα πρέπει να δίνει προβάδισμα στη διατήρηση, ανάδειξη και προβολή της πολιτισμικής μας κληρονομιάς, αλλά και του φυσικού κάλλους του περιβάλλοντος.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο άθλος του Ηρακλή για τις Στυμφαλίδες όρνιθες σχετίζεται με υδραυλικά έργα αποξήρανσης της λίμνης. Ανάλογες ερμηνείες γίνονται δεκτές και για άλλους άθλους του Ηρακλή, όπως η Λερναία Ύδρα και η κάθαρση της Κόπρου του Αυγείου. Ιδιαίτερα για την "χαλκή πλαταγή" ή "τα χάλκεια κρόταλα" που χρησιμοποίησε ο Ηρακλής για την απομάκρυνση των ορνίθων, ο Παπαδήμος γράφει ότι είναι τα τεχνικά έργα αποξήρανσης και εξυγίανσης της λίμνης. Στην ερμηνεία αυτή με την οποία συμφωνούμε θα θέλαμε να εξειδικεύσουμε ότι η "χαλκή πλαταγή" συμβολίζει τον ήχο των χάλκινων προϊστορικών εργαλείων κατά την εξόρυξη βραχωδών πετρωμάτων. Και αυτό παραπέμπει στην εξόρυξη αποστραγγιστικής σήραγγας στην προϊστορική εποχή, πολύ νωρίτερα από τον Αδριανό. Δεν θα μπορούσε να πρόκειται για καθαρισμό καταβόθρας, αφού θα έπρεπε λογικά η φραγμένη καταβόθρα να είχε καλυφθεί από τα νερά της λίμνης.

Το φυσικό κάλλος της Στυμφαλίας, αλλά και η πλούσια ιστορία της που έχει τις ρίζες της στο μύθο και επιβεβαιώνεται και από τις συνεχιζόμενες ανασκαφές, είναι οι σπουδαιότεροι θησαυροί της που θα πρέπει να αξιοποιηθούν.

Επιπλέον, τα υπόγεια νερά που προέρχονται από την Ζήρια είναι ένας αξιόλογος φυσικός πλούτος που πριν ακόμη αξιοποιηθεί κατάλληλα, έχει αρχίσει να μολύνεται, ευτυχώς τοπικά και προσωρινά. Γεώτρηση που έγινε το 1998 στη Στυμφαλία σε υψόμετρο 720 μέτρων εντόπισε υδροφορία σε βάθος 135 μέτρων από την επιφάνεια μέσα σε ασβεστόλιθους της ζώνης Πίνδου. Η κρίσιμη παροχή της γεώτρησης υπολογίστηκε σε 35 κυβικά μέτρα την ώρα και από πλευράς φυσικοχημικών χαρακτηρισμών το νερό ικανοποιεί τους όρους για να αναγνωρισθεί ως "φυσικό μεταλλικό". Είναι κρίμα και ύβρις προς τη Φύση και τον Δημιουργό, νερά εξαιρετικής ποιότητας που προνομιακά διαθέτει η Στυμφαλία να μολύνονται από τον άνθρωπο, όπως συμβαίνει με τις πηγές της Δρίζας. Η εξυγίανση των νερών αυτών είναι αντονόητη προτεραιότητα από πλευράς υγιεινής, αλλά και απαραίτητη προϋπόθεση για την αξιοποίησή τους με επιφύλαξη, κάτι που φαίνεται ότι έχει θαναίσιμες προοπτικές.

Γιάννης Λώλος
Αρχαιολόγος

«Ύδωρ βασιλεύς Ἀδριανός ἐσήγαγεν ἐκ Στυμφήλου...»

Ο Παιουσανίας, αυτός ο ακούραστος περιηγητής του 2ου μ.Χ. αιώνα, κατά την επίσκεψή του στην Κόρινθο αναφέρει μεταξύ άλλων και το νερό που ο αυτοκράτωρ Αδριανός έφερε στην πόλη από τη Στυμφαλία: “πολλές κρήνες έχουν κατασκευασθεί σ’ όλη την Κόρινθο εξαιτίας του άφθονου τρεχούμενου νερού, και ιδίως αυτού που ο Αδριανός εισήγαγε από τη Στύμφαλο” (2-3-5). Ακόμα μία αναφορά στο έργο αυτό κάνει ο Παιουσανίας κατά την επίσκεψή του στη Στυμφαλία: “και υπάρχει στην πόλη των Στυμφαλίων πηγή, και απ’ αυτή ο βασιλεύς Αδριανός νερό έφερε στην πόλη των Κορινθίων” (8.22.3). Αυτή η διπλή αναφορά σε έργο χρηστικού χαρακτήρα της Ρωμαϊκής εποχής μας ξεκίζει καθώς ο περιηγητής ενδιαφερόταν πρωτίστως για τις αρχαιότητες της εποχής του, για έργα δηλαδή που είχαν γίνει κατά τους προ Χριστού αιώνες. Πράγματι πουθενά αλλού στην περιήγησή του δεν αναφέρει υδραυλικό έργο της Ρωμαιοκρατίας, και αυτό σημαίνει ότι θεώρησε το Αδριανέιο εγχείρημα στη Στυμφαλία μοναδικής σπουδαιότητας.

Αριστερά. Το μεγάλο αυλάκι φέρνει το νερό των πηγών της Στυμφαλίας στην είσοδο του αγωγού του Ανδρανείου ορύγματος. Δεξιά. Η έξοδος του νότιαγωγείου στο πίσω μέρος των διάσελων Σιούρι.

Σκοτεινή: Στο ρέμα από το Ψάρι. Ποδαρικό της υδατογέφυρας και ίχνη γέφυρας κλασικών χρόνων (μπροστά δεξιά)

Η αρχαιολογική μελέτη του υδραγωγείου κατέδειξε του λόγου το αληθές.* Το συνολικό μήκος του αγωγού έφθανε τα 84 χλμ. ενώ σε νοητή ευθεία η απόσταση Στυμφαλίας - Κορίνθου δεν ξεπερνά τα 50 χλμ. Η κατά πολύ μακρύτερη πορεία του υδραγωγείου οφείλεται στο εδαφικό ανάγλυφο δεδομένου ότι ο αγωγός ελεύθερης ροής ακολουθούσε το πρηνές χάνοντας σταδιακά υψόμετρο. Η πορεία του είναι η ακόλουθη: Δρίζα (πηγές) -

Σιούρι - Μυρμιγκκόλογγος - Πλατάνι - Γυμνό - νότιες υπώρειες Μεγαλοβουνίου - Βελανιδιά - βόρεια πλευρά του Στρογγυλού - Τουρκόβρυση Νεμέας - Αλεπότρυπες - Ράχη Μαντζώρου - Σ.Σ. Νεμέας - Τρίκορφο - Αγ. Βασίλειος - δυτικά του Χιλιομοδίου - Κουταλάς - ανατολικά του Σπαθοβουνίου - Πεντεσκούφι - Αναπνογά - Αρχαία Κόρινθος. Σώζονται 3 σήραγγες, 22 γέφυρες από περίπου 70 που πρέπει να υπήρχαν, αναλημματικοί τοίχοι, το συνολικό μήκος των οποίων ξεπερνά το μισό χιλιόμετρο και μία δεξαμενή καθίζησης των υδάτων. Ας εξετάσουμε συνοπτικά τις διάφορες αυτές κατασκευές αρχίζοντας από τον αγωγό τον ίδιο.

Εκτός ελαχίστων περιπτώσεων ο αγωγός σώζεται ικανοποιητικά μόνον εκεί όπου ήταν (και ακόμα είναι) υπόγειος, όχι δηλαδή πάνω στις γέφυρες και τους αναλημματικούς τοίχους. Ιδιαίτερα εμφανής σήμερα λόγω κατολισθήσεων και διανοξισμων οδών είναι στις όχθες του ρέματος του Ψαριού (βόρειο άκρο του κάμπου της Σκοτεινής), στους πρόποδες των βουνών δυτικά και νότια από το Πλατάνι, στις αναλογικές υπώρειες του Μεγαλοβουνίου, στην Τουρκόβρυση, στη Ράχη Μαντζώρου, στην περιοχή του Αγ. Βασιλείου, και στους πρόποδες του Γεροθανάση νοτιοδυτικά του Πεντεσκούφιου. Είναι θολωτός, κτισμένος από πέτρες και κονίαμα -το λεγόμενο κουρασάνι ή μπρουτζαλάνα. Οι εσωτερικές του διαστάσεις, οι οποίες είναι πάνω - κάτω σταθερές καθ' όλο του το μήκος, είναι 1,10 μ. (πλάτος) X 1,50 μ. (ύψος). Δεδομένου ότι οι τοίχοι και η βάση έχουν μέσο πάχος μισού μέτρου, ενώ η θολωτή οροφή 35 εκατοστά, οι εξωτερικές διαστάσεις του αγωγού είναι 2,2 μ. (πλάτος) X 2,40 μ. (ύψος). Εσωτερικά οι τοίχοι του ύψους 80-85 εκ. είναι επενδεδυμένοι με υδαλτικό κονίαμα το οποίο το στεγανοποιούσε. Ανά διαστήματα ο αγωγός είχε ορθογώνια φρεάτια ανοιγμένα στην οροφή, τα οποία χρησίμευαν στον καθαρισμό και τυχόν επισκευή του.

Από τις τρεις σήραγγες οι δύο, του Σιούρι (στον Απέλαυρο) και του Πράθι (ανάμεσα στη Τσουνάνα και το Αλωνάκι) ξαναχρησιμοποιήθηκαν κατά την αποξήρανση της Στυμφαλίας και την κατασκευή του Βοχαϊκού χάνδακα στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα αντίστοιχα. Και οι δύο σήραγγες αποτελούν σήμερα μέρος του υδραγωγείου της Βοχαϊκής πεδιάδας. Η τρίτη σήραγγα, η οποία αποκαλύφθηκε κατά τη διάνοξη της

νέας Εθνικής Κορίνθου - Τριπόλεως στο ύψος του Σπαθοβουνίου, δεν σχετίζεται με το νεότερο υδραγωγείο και συνεπώς σώζει τις αρχικές του διαστάσεις: 1μ. πλάτος X 1,70 μ. ύψος. Από τις σωζόμενες γέφυρες του υδραγωγείου δύο είναι οι πλέον μνημειώδεις. Η γέφυρα στο Στρογγυλό της Νεμέας μήκους 42,50 μ. και ύψους 11,20 μ. είναι κτισμένη με ορθογώνιους λίθους, σε δύο επάλληλα και τοξωτά επίπεδα. Η γέφυρα στο ρέμα του Φαριού, κτισμένη με τούβλα, φθάνει τα 22 μ. σε μήκος και τα 6 μέτρα σε ύψος, ενώ το πλάτος της

Η υδατογέφυρα του Αδριανείου Υδραγωγείου στο Στρογγυλό της Νεμέας.

όπως περίπου και αυτό της γέφυρας του Στρογγυλού είναι 2,60 μ. Αναλημματικοί τοίχοι, οι οποίοι στήριζαν τον αγωγό τον ίδιο, σώζονται στην ανατολική πλαγιά της Ντούρμιζας νοτιοανατολικά του Γυμνού, στις νότιες υπόρριες του Μεγαλοβουνίου, και στις βόρειες υπόρριες της Ψηλής Κουμαριάς και του Δαφνιά στα δυτικά του Αγίου Βασιλείου. Όλοι παρουσιάζουν ακανόνιστη λιθοδομή και κονίαμα. Οι τοίχοι της Ντούρμιζας και της Βελανιδιάς Μεγαλοβουνίου είναι οι πλέον εντυπωσιακοί. Ο πρώτος εκτείνεται σε 36 μέτρα, έχει μέγιστο ύψος 8,75 μ. και περιλαμβάνει επτά τόξα (καμάρες). Ο δεύτερος, μήκους 38 μ. και ύψους 2,50 μ. περιλαμβάνει έξι τόξα εκ των οποίων μόνο ένα σώζεται ανέρατο. Τέλος, μία δεξαμενή καθίζησης εντοπίστηκε στις Αλεπότρυπες Νεμέας. Οι διαστάσεις της είναι 40 X 11μ., αλλά το εσωτερικό της καλύπτεται από πυκνή βλάστηση και δεν ήταν δυνατό να εξετασθεί. Δεξαμενές καθίζησης κατά μήκος των υδραγωγείων χρησιμοποιούνταν για τον καθαρισμό του νερού από ιζήματα. Ο τελευταίος καθαρισμός γινόταν στη δεξαμενή περισυλλογής του νερού πριν τη διοχέτευσή του σε διάφορα μέρη της πόλης. Δυστυχώς η δεξαμενή που πρέπει να υπήρχε λίγο ψηλότερα της αρχαίας πόλης της Κορίνθου δεν έχει ακόμα εντοπισθεί.

Πολλά ερωτήματα γεννά ένα τέτοιο μεγαλεπίβολο έργο: πότε ακριβώς χτίστηκε: πόσο νερό έφερε καθημερινά στην Κόρινθο και που χρησιμοποιούσε το νερό αυτό: πόσο καιρό λειτούργησε και πότε και για ποιους λόγους εγκαταλείφθηκε: Πολλά απ' αυτά τα ερωτήματα είναι δύσκολο να απαντηθούν και πρέπει να περιορισθούμε σε εικασίες. Χάρη στον Πανσανία ξέρουμε ότι ο Αδριανός έκτισε το υδραγωγείο. Ο φιλέλληνας αυτός αυτοκράτορας βασίλευσε από το 117 μέχρι το 138 μ.Χ. και επισκέφθηκε την Πελοπόννησο τουλάχιστον δύο φορές, το 124/5 και το 128/9. Είναι πιθανόν να αποφάσισε την κατασκευή του πολυεξόδου έργου όχι πολύ μετά της επίσκεψής του, είτε το 125 είτε το 129. Σε κάθε περίπτωση το έργο είχε τελειώσει πριν το θάνατο του αυτοκράτορα στα 138. Σχετικά με την ημερήσια παροχή νερού βάσει των διαστάσεων του αγωγού και την κατοφρείατά του, αυτή υπολογίζεται σε 80.000 κυβικά εκατοστά. Το νερό αυτό θα μπορούσε σήμερα να καλύψει τις ανάγκες 300.000 περίπου ανθρώπων, έναν αριθμό ασφαλώς μεγαλύτερο του πληθυσμού της Κορίν-

Εσωτερικό του αγωγού στο Σταλιό.

θου την εποχή εκείνη. Ο λόγος για την γενναία αυτή παροχή ύδατος ήταν όχι μόνο η τροφοδότηση των κρηνών που άφθονες έφθρεαν στην πόλη όπως μαρτυρεί ο Πausanias, αλλά και των δημόσιων λουτρών που χρειαζόνταν πολλές χιλιάδες κυβικά νερού ημερησίως. Του-

λάχιστον πέντε τέτοια λουτρά κατασκευάστηκαν στην Κόρινθο κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του υδραγωγείου, και κάποια ασφαλώς τροφοδοτούνταν απ' αυτό. Βάσει των ιζημάτων στα πλάγια και τον πάτο του αγωγού υπολογίζουμε ότι αυτός λειτούργησε αδιαλείπτως για δύο τουλάχιστον αιώνες ενώ επιδιορθώσεις ορισμένων υπέργειων τμημάτων του ίσως έγιναν μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του 365 και 375. Η παύση της λειτουργίας του υδραγωγείου πρέπει να συνδέεται με την παρακμή της Κορίνθου και την σταδιακή εγκατάλειψη των λουτρικών της εγκαταστάσεων, ίσως κατά τη διάρκεια του 5ου αιώνα.

Από τότε και στο εξής το μνημείο υπέστη και υφίσταται φθορές. Άλλες οφείλονται σε στοιχεία της φύσης, όπως κατολισθήσεις, νεροποντές και σεισμοί, και αυτές αφορούν κυρίως στα υπέργεια τμήματα του υδραγωγείου, ενώ άλλες ζημιές, οι οποίες είναι και οι περισσότερες, οφείλονται στον ανθρώπινο παράγοντα, με τις καλλιέργειες, τη διάνοιξη δρόμων και άλλα έργα υποδομής. Ενδεικτικά αναφέρω ότι η νέα Εθνική Κορίνθου - Τριπόλεως έκοψε το υδραγωγείο σε τρία διαφορετικά μέρη.

Ως επίλογο θα ήθελα να αναφερθώ στην ποιότητα του νερού της Στυμφαλίας, η οποία αναμφίβολα ήταν γνωστή στους Ρωμαίους μηχανικούς και τους ώθησε να επιδιώξουν τη μεταφορά του στην Κόρινθο παρά τη μεγάλη απόσταση που έπρεπε να καλυφθεί. Σημειωτέον ότι στο βαθμό που μπορούμε να γνωρίζουμε το Αδριανέιο Υδραγωγείο της Κορίνθου συγκαταλέγεται μεταξύ των πέντε μακρύτερων υδραγωγείων όλης της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η εξαιρετική ποιότητα των Στυμφαλίων υδάτων διαπιστώθηκε και μετά από μια σειρά εξετάσεων που διενήργησε ο Γάλλος μηχανικός E. Quellenec στα 1889, ενόψει πιθανής χρήσης τους για την υδροδότηση της Αθήνας.

* Πληρέστερη παρουσίαση του υδραγωγείου έχω κάνει στα ακόλουθα περιοδικά όπου παραπήμω τον αναγνώστη για περαιτέρω λεπτομέρειες και σχετική βιβλιογραφία: "Το Αδριανέιο Υδραγωγείο της Κορίνθου" *Horos* 8-9 (1990-91) σσ. 311-313; "The Hadrianic Aqueduct of Corinth, with an Appendix on the Roman Aqueducts in Greece" *Hesperia* (66) (1997) σσ. 271-314 (στην αγγλική).

Σ.Σ. Σχετική λαϊκή παράδοση βλέπε στη σελ. 71 του τείχους αυτού.

Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

Η λίμνη Στυμφαλία όπως την είδαν και τη ζωγράρισαν οι ξένοι περιηγητές

Εικ. 1

Κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας αλλά και μετά την επανάσταση του '21 επισκέπτονταν την Ελλάδα πολλοί ξένοι περιηγητές κυρίως από χώρες της Ευρώπης. Ο λαός τους έλεγε λόρδους, όμως οι περισσότεροι ήσαν τυχοδιώκτες και αρχαιοκάπηλοι που παρίσταναν τους αρχαιολάτρες και επιδίδονταν στη ληηλασία των θησαυρών μας. Ανάμεσά τους υπήρχαν βέβαια και κάποιοι αρχαιοφίλοι, καλλιτέχνες και λόγιοι που έφθαναν στην Ελλάδα για να μελετήσουν την ιστορία της και να θαυμάσουν τα έργα του αρχαίου πολιτισμού της, τα περισσότερα των οποίων κοίτονταν πλέον σε ερείπια.

Αυτοί οι τελευταίοι, όταν γύρισαν στην πατρίδα τους, εξέδωσαν πλήθος περιγραφικών βιβλίων στα οποία κατέγραψαν τις εντυπώσεις τους από τα περιπετειώδη για την εποχή εκείνη ταξίδια τους και τα κόσμησαν με ζωγραφιές ελληνικών κυρίως τοπίων, τα λεγόμενα χαρακτηριστικά (γγραβούρες) που έκαναν οι ίδιοι ή οι καλλιτέχνες που τους ακολουθούσαν.

Κάποιοι από αυτούς έφθασαν και στη Στυμφαλία και στα βιβλία τους υπάρχουν γλαφυρές περιγραφές του τοπίου και της λίμνης που συνοδεύονται με εξαιρετικά χαρακτηριστικά. Μερικά από αυτά έχω παρουσιάσει σε παλαιότερα τεύχη του «Αίπυτου». Όμως, με την

ευκαιρία του αφιερώματος έκρινα σκόπιμο να παραθέσω εδώ συγκεντρωμένα όλα όσα μπόρεσα να συλλέξω κατά καιρούς, τα οποία και αποτελούν μέρος της μικρής συλλογής μου.

Εύλογο θα ήταν, μαζί με τα χαρακτηριστικά να παραθέσω και τα κείμενα των περιηγητών στα οποία περιγράφουν, όχι μόνο το τοπίο και τη λίμνη, αλλά και τη ζωή στη Στυμφαλία εκείνης της μακρινής εποχής. Αυτό όμως επί του παρόντος δεν είναι δυνατό να γίνει γιατί και χρόνος πολύς απαιτείται για την έρευνα και τη μετάφραση όσων δεν έχουν εκδοθεί στα ελληνικά, αλλά και ο εδώ χώρος είναι δυστυχώς περιορισμένος. Γι' αυτό και περιορίζομαι στο να παραθέσω σύντομες επεξηγηματικές περιγραφές. Παραθέτω όμως, όπως θα δείτε παρακάτω, ολόκληρο το κείμενο που συνοδεύει το υπ' αριθ. 2 χαρακτηριστικό γιατί παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη Στυμφαλία εκείνης της εποχής.

Το χαρακτηριστικό (Εικ. 1) το οποίο κοσμεί και το εξώφυλλο του τεύχους, είναι επιχρωματισμένος πίνακας του διάσημου Βρετανού λογίου αρχαιολόγου, ζωγράφου και αρχαιοσυλλέκτη Έντουαρντ Ντόντγουελ (Edward Dodwell). Δημοσιεύθηκε το 1819 και περιέχεται στο βιβλίο του «Εικόνες από την Ελλάδα» (Views in Greece) που εκδόθηκε στο Λονδίνο το 1821. Ο περιηγητής αυτός επισκέφθηκε την Ελλάδα το 1801 και το 1805 – 1806 έχοντας μαζί του τη δεύτερη φορά και το ζωγράφο Σιμόνε Πομάρντι, οπότε και συνέλεξε το υλικό που παρουσίασε αργότερα σε τέσσερα βιβλία.

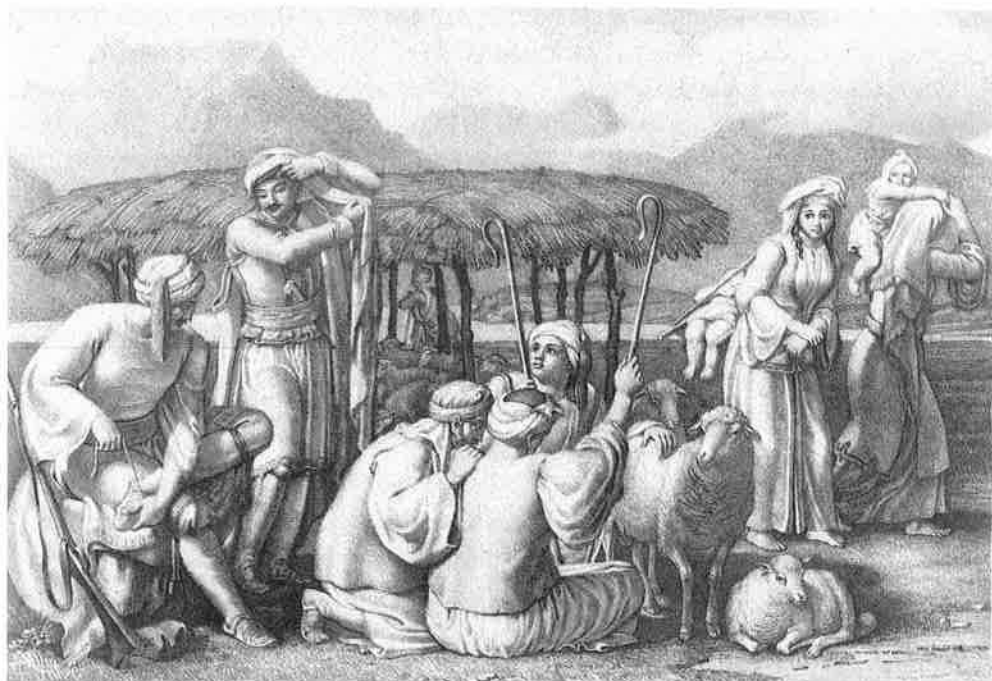
Η επιχρωματισμένη αυτή εικόνα της Στυμφαλίας είναι πανάκριβη γιατί υπάρχουν ελάχιστα αυθεντικά αντίτυπα. Την είδα για πρώτη φορά στη συλλογή του αείμνηστου Σπύρου Μαρκεζίνη, όταν, πριν από πολλά χρόνια, είχα την τιμή μιας επίσκεψης στο σπίτι του, ο οποίος και μου χάρισε μια έγχρωμη φωτογραφία του έργου, όταν του είπα ότι είμαι Στυμφάλιος. Η ίδια φωτογραφία υπάρχει και στο έργο του «Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος» (Τόμος Β' σελ. 172). Το σπάνιο αυτό χαρακτηριστικό υπάρχει και στη συλλογή του Στυμφάλιου βιβλιοδέτη Μπάμπη Λέγγα, ο οποίος ευγενώς μου το παραχώρησε για φωτογράφιση και δημοσίευση.

Στο πρώτο πλάνο της εικόνας βλέπουμε κάποιους ντόπιους να συζητούν, ενώ μια γυναίκα πηγαίνει προς αυτούς. Στις όχθες της λίμνης υπάρχει λίγη βλάστηση ενώ τα βουνά που την περιβάλλουν είναι γυμνά.

Στο κείμενο που συνοδεύει το χαρακτηριστικό ο Ντόντγουελ κάνει λόγο για τον Ηρακλή και τις Στυμφαλίδες όρνιθες και περιγράφει τη μεγάλη καταβόθρα στη Γιδομάντρα (Απέλαυρον όρος) από όπου φεύγουν τα νερά τα οποία επανεμφανίζονται, όπως λέει, κοντά στο Άργος και σχηματίζουν τον ποταμό Ερασίνο.

Το επόμενο, επίσης επιχρωματισμένο χαρακτηριστικό (Εικ. 2) φέρει τον τίτλο «Αρκάδες βοσκοί στη Στυμφαλία» και είναι του αρχαιοδίφη, ζωγράφου και περιηγητή βαρόνου Όθωνα φον Στάκελμπεργκ, (Otto Magnus, Baron von Stackelberg το πλήρες όνομα) από την Εσθονία (1786-1837). Είναι από το βιβλίο του «Ενδυμασίες και έθιμα των Νεοελλήνων» (Trachten und Gebräuche der Neu – Griechen) που εκδόθηκε από τον ίδιο στο Βερολίνο το 1831 ή το 1837 λίγο πριν από τον πρόωγο θάνατό του.

Στο πρώτο πλάνο της εικόνας φαίνεται οικογένεια βοσκών, προφανώς σε ώρα ανάπαυσης και συζητήσεων και γύρω το κοπάδι τους κάτω από την καλαμωτή στη σκιά. Σε δεύτερο πλάνο η λίμνη σε πολύ μεγάλη έκταση και ανάμεσά της προβάλλει το ύψωμα

Εικ. 2

Εικ. 3

«Μύτικας» που λέμε οι ντόπιοι, όπου και μερικά από τα ερείπια της αρχαίας Στυμφάλου. Στο βάθος αχχοφαίνονται τα βουνά πάνω από τη Λαύκα και την Καστανιά.

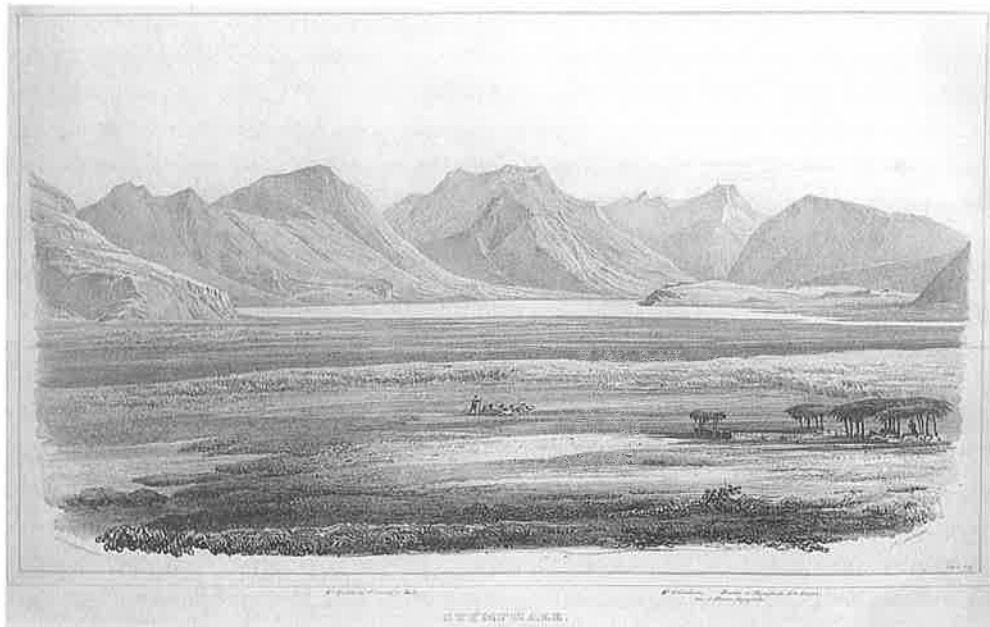
Το επόμενο χαρακτηριστικό (Εικ. 3) είναι και αυτό το Στάκελμπεργκ. Τόσο το θέμα όσο και τα εικονιζόμενα πρόσωπα είναι περίπου τα ίδια με εκείνα του προηγούμενου, αλλά δεν είναι βέβαιο ότι και αυτό έγινε στη Στυμφαλία. Το παραθέτω για σύγκριση όμως λόγω της μεγάλης ομοιότητας που φέρει με το προηγούμενο.

Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά περιλαμβάνονται και στο λεύκωμα που εκδόθηκε το 1979 από τη «Βιβλιοφιλία», από το οποίο και παραθέτω την περιγραφή στο πρώτο, που κάνει ο Στάκελμπεργκ για τη Στυμφαλία, σε έξοχη μετάφραση του Νίκου Σημηριώτη.

«Τριγυρισμένη από πανάρχαιες απάτητες βουνοκορφές, που ορθώνονται μες από καταπράσινα λειβάδια και σκούρα σύδεντρα για να φτιάσουν ψηλά πάνω απ' τα σύννεφα, εκτείνεται η ορεινή κοιλάδα του Στύμφαλου στην Αρκαδία, μ' εμφάνιση ανυψητή και μυστηριακή από τ' απανωτά αγνάρια πλημμύρας και καταστροφής. Από τις πηγές που αναβρύζουν εκεί κι' απ' τη στενή και ρηχή ρεματιά του Στύμφαλου, που ξεχωρίζει αμυδρά στο βάθος, τα νερά συχνά φουσκώνουν άξαφνα τον χειμώνα, σε βαθμό που να πλημμυρίζουν ολόκληρη την πεδιάδα, κι όταν αποτραβηχτούν και στεγνώσουν, η λίμνη της Στυμφαλίας απλώνεται τελικά σ' αρκετήν έκταση, καθάρια και λαμπερή σαν καθρέφτης, ενώ το ξεπλυμένο κ' ισοπεδωμένο χόμα έχει κιόλας αρχίσει να πρασινίζει με γρασίδι, χορτάρια, κι' ένα παχύ στρώμα από τριφύλλι. Τότε λίγο-λίγο ξεπροβάλλει μες απ' τη λίμνη ένα ύψωμα όπου ξεχωρίζουν τείχη κ' υπολείμματα σπιτιών, που αποτελούσαν κάποτε το αρχαίο οχυρό του Στύμφαλου, και στο βάθος των νερών διακρίνονται, όλο και πιο ξεκάθαρα, κομμάτια από κολώνες, πελεκημένα μάρμαρα, βομοί, επιγραφές, λογής ερείπια, θλιβερές μαρτυρίες του παρελθόντος ενός λαού με υψηλό πολιτισμό αυτής της ξακουσμένης πολιτείας που, καθώς είναι πια καταποντισμένη, εκτείνεται ως το βυθό της λίμνης.

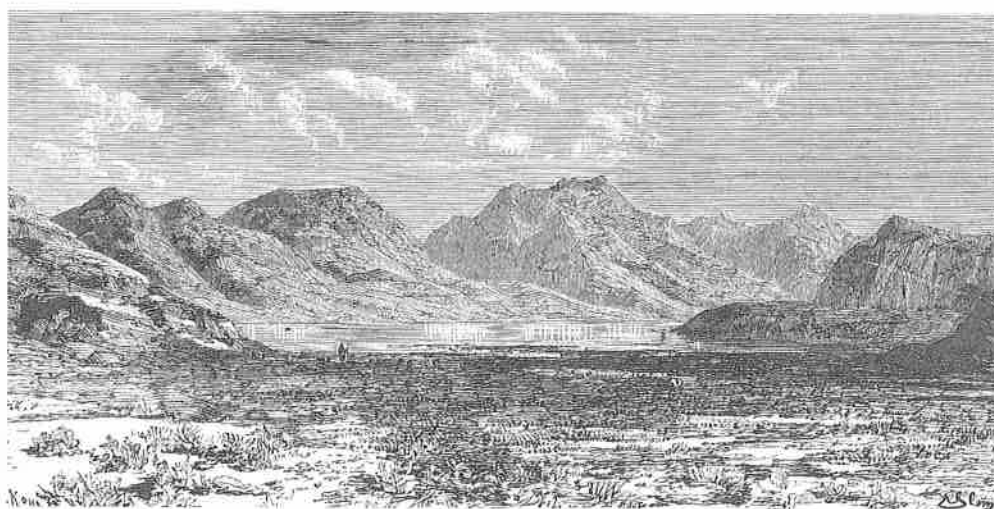
Στα πολύ παλιά χρόνια, ο θεϊκός ήρωας Ηρακλής είχε λυτρώσει τους κατοίκους από δυο τοπικές συμφορές, εξολοθρεύοντας απ' την όχθη της λίμνης τις ανθρωποφάγες Στυμφαλίδες Όρνιθες. Στην αρχαιότητα είχαν αποδώσει τη δημιουργία της λίμνης στην κυρίαρχη ανυψητή θεά Άρτεμη, επειδή είχαν παραμελήσει τη λατρεία της: πίστευαν ότι ζητούσε ανθρωποθυσίες, και διηγόντουσαν πως ένας κνηγός που καταδίωκε ένα ελάφι ρίχτηκε κολυμπώντας ξοπίσω του στη λίμνη, ωστόσο εξαφανίστηκαν και οι δυο στην Καταβόθρα και πια δεν ξαναφάνηκαν, οπότε η λίμνη αμέσως άδειασε εντελώς. Ακόμα και σήμερα οι ντόπιοι πιστεύουν σε παρόμοιους θρύλους, και μιλούν για έναν αόρατο υδροφράχτη που κάποιο στοιχειό κρυμμένο στη σήραγγα του βουνού τον κρατάει κλειδωμένο με σιδερένιες αλυσίδες. Γι' αυτό ο τόπος εκεί είναι τώρα έρημος κ' εγκαταλειμμένος. Μόνο στα βουνά στέκουν εδώ κ' εκεί συναγμένα φτωχοκάλυβα, που έχουν χτιστεί για καταφύγιο το χειμώνα, κ' υπάρχουν μερικά σκόρπια χωράφια. Όμως στον κάμπο βρίσκονται μόνο καλαμιώνες και βοσκοτόπια.

Κάθε χρόνο, όταν σταματούν οι πλημμύρες κι αποτραβιούνται τα νερά, οι τσοπαναράιοι φέρουν μεγάλα κοπάδια από πρόβατα κάτω στη γυμνή, πράσινη, άδεντρο λαγκαδιά, για να ζήσουν εκεί πρόσκαιρα σαν νομάδες, όσο διάστημα μένει στεγνό το έδαφος. Παίρνουν μαζί τα λίγα τους απαραίτητα σκεύη, που είναι κυρίως καρδάρες για γάλα,

Εικ. 4 “Στυμφαλία” - “Stymphale”

στήνουν στενόμακρες χαμηλές στάνες μ’ ακατέργαστους πασσάλους από δέντρα και με στέγες από καλάμια, για να προφυλάξουν τα πρόβατα από τις καντερές αχτίδες του ήλιου, θρέφονται με το γάλα και το κρέας τους, ντύνονται με ρούχα υφασμένα απ’ το μαλλί τους, και τριγυρνούν από τόπο σε τόπο. Ανήκουν στη βλάχικη γενιά των Νεοελλήνων, κ’ έτσι ονομάζονται Βλάχοι, έχοντας για μοναδική τους απασχόληση τη βοσκή των κοπαδιών τους. Δεν είναι σπάνιο να βρίσκονται μεταξύ τους λεβεντόκορμοι άντρες κι ωραίες

Εικ. 5. Lac Stymphale. – Dessin de Slom, d’après un croquis de l’auteur.

γυναίκες. Το ντύσιμό τους, μ' ανοιχτά χρώματα, από λευκό μπαμπάκι και κιτρινωτό μαλλί, στολισμένο με πολύχρωμα μεταξωτά κεντίδια και κρόσια, κάνει πιο όμορφη τη συμπαθητική κι απλή εμφάνιση των ανθρώπων αυτών.

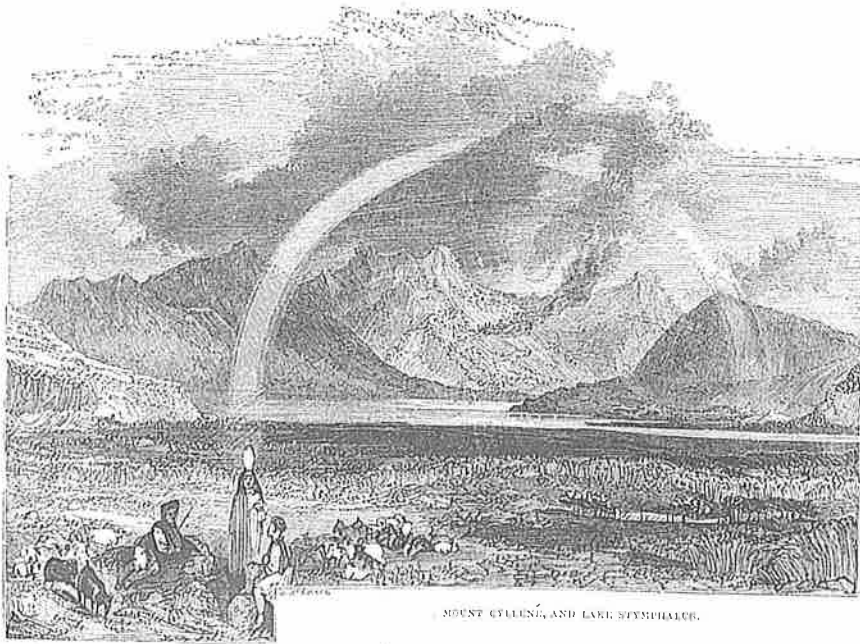
Το πρώτο πλάνο της αντίστοιχης εικόνας παριστάνει την ώρα της ανάπαυσης των βοσκών και την όψη της συνηθισμένης περιπλανώμενης κι άστατης ζωής τους. Κάτω απ' τον ίσκιο της στάνης είναι συναγμένο το κοπάδι, και κοντά του ένας τσοπάνος, ακουμπισμένος στη γκλίτσα του αφήνει τη ματιά του να πλανιέται στο μακρινό τοπίο. Μπροστά κάθονται πλάι-πλάι μερικοί βοσκοί στηριζόμενοι στις μακρινές τους γκλίτσες που τις λένε λαγοβόλια, κουβεντιάζοντας μεταξύ τους για να διαλέξουν ποιά απ' τα ζώα του κοπαδιού τους είναι τα καλύτερα για πούλημα και ποια πρέπει να τα κρατήσουν γι' άλλον σκοπό. Στο μεταξύ ένας απ' αυτούς, που έχει δίπλα του ακουμπισμένο ένα τουφέκι - αναγκαίο μέσο αμύνης ενάντια στους εχθρούς του κοπαδιού, τα τσακάλια, που ζυγώνουν τη νύχτα ουρλιάζοντας, - καταπιάνεται να δέσει τα σανδάλια του. Ένας άλλος στέκει ορθός, και με νεανική φιλαρέσκεια φροντίζει να ξανατυλίξει το σαρίκι του¹ ωστόσο συμμετέχουν κι αυτοί στη συζήτηση για το ξεδιάλεγμα και τον προορισμό των αρνιών τους. Λίγο πιο πέρα περνούν μαζί μπρος απ' τη στάνη δύο γυναίκες, που φαίνονται να πηγαίνουν για ν' απασχοληθούν, όπως πάντα προσεχτικά και πρόθυμα, με τα δικά τους καθήκοντα. Η μια έχει κρεμάσει στην πλάτη της μια κούνια από τομάρι προβάτου όπου κοιμάται το μωρό της, ενώ η άλλη σηκώνει το δικό της καβάλα στον ώμο της, στηρίζοντάς το με το ένα της χέρι.

Όσο για το ότι στον τίτλο του χαρακτηριστικού, οι βοσκοί που παριστάνονται σημειώνονται ως Αρκαάδες και όχι ως Στυμφάλιοι, τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι η Στυμφαλία όπως και ο Φενεός, σε όλα τα αρχαία, αλλά και σε νεότερα κείμενα καθώς και σε εκείνα των ξένων περιηγητών, αναφέρονται ως περιοχές της Αρκαδίας και οι κάτοικοί τους ως Αρκαάδες.

Ο Στάκελμπεργκ ήρθε στην Ελλάδα το 1810, συνοδευόμενος από τέσσερις φίλους του, μεταξύ των οποίων και ο νεαρός ζωγράφος Λίνκ και την περιηγήθηκε επί τρία ολόκληρα χρόνια ζωγραφίζοντας ο ίδιος σκηνές από τη ζωή των κατοίκων της και τα τοπία που επισκεπτόταν. Στη Στυμφαλία ήρθε το καλοκαίρι του 1813 από τα Τρίκαλα όπου είχε φιλοξενηθεί από τους Νοταράδες στο αρχοντικό τους για το οποίο σημειώνει ότι "υψώνεται σαν αρχαίο ελληνικό ανάκτορο ανάμεσα σε πανύψηλες φτελιές". Από τη Στυμφαλία το ταξίδι συνεχίστηκε προς το Φενεό και το Χελμό με τα ύδατα της Στυγός την οποία αντίκρισε έκθαμβος και περιγράφει με θαυμασμό το μεγαλοπρεπές θέαμα. Και όπως γράφει ο ίδιος "στη Στύγα ανέβηκα μόνος δύο φορές για να ζωγραφίσω από κοντά τον καταρράχη με το νερό που σκορπίζεται σαν σκόνη καθώς πέφτει από ψηλά".

Φεύγοντας από την Ελλάδα το Μάη του 1814 ο Στάκελμπεργκ γράφει στο ημερολόγιό του: "Μου ήταν αφάνταστα οδυνηρή η απομάκρυνσή μου απ' αυτή τη χώρα που μ' έκανε να γνωρίσω βαθειά και να ερευνήσω την ομορφιά της... Κάθε άλλος τόπος μου φαινόταν άχρωμος και θαμπός. Μια ανέκφραστη νοσταλγία με τραβούσε πίσω σ' εκείνη τη χώρα που είναι γεμάτη ζωντανά από την ποιητική ψυχή του λαού της".

Το επόμενο χαρακτηριστικό (Εικ. 4) είναι επίσης του Στάκελμπεργκ, αλλά προέρχεται από το βιβλίο του «Η Ελλάδα - Όψεις ζωγραφικές και τοπογραφικές» (La Grèce - Vues

MOUNT CYLLENE, AND LAKE STYMPHALUS.

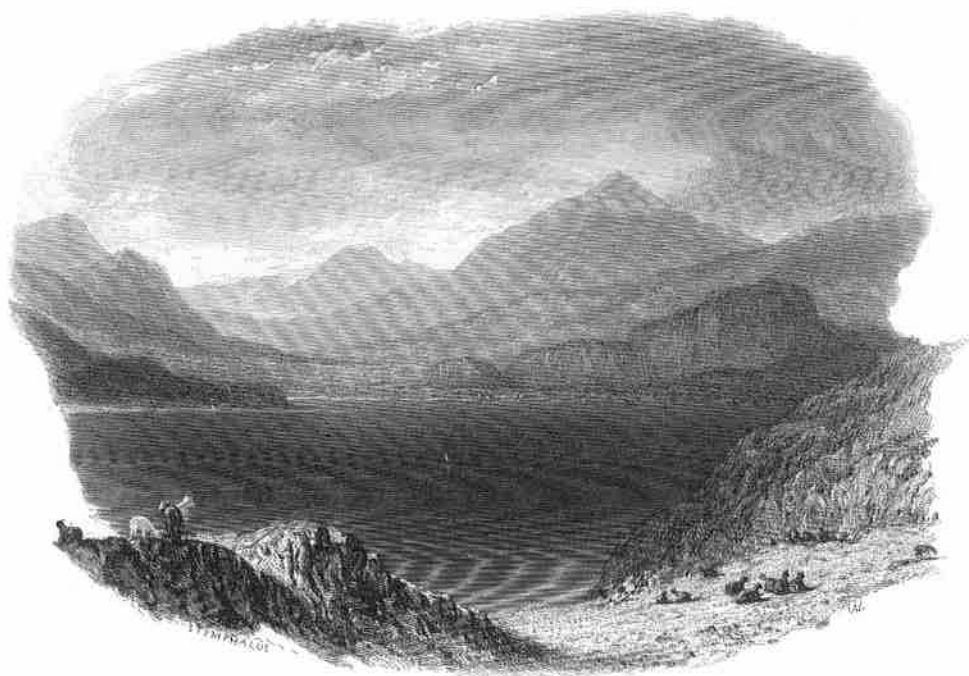
Εικ. 6. Όρος Κυλλήνη και λίμνη Στύμφαλος

Pittoresques et topographiques) που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1834. Το τοπίο με τη λίμνη είναι ζωγραφισμένο από την ίδια θέση με το προηγούμενο της εικόνας 2 και έχει περίπου την ίδια προοπτική. Στο κάτω μέρος δεξιά, διακρίνονται και εδώ οι καλαμιωτές που στον ίσκιο τους σταλίζουν πρόβατα, ενώ στο κέντρο μόλις διακρίνεται ένας βοσκός με μικρό κοπάδι. Το τοπίο, τόσο στον κάμπο και τη λίμνη όσο και στα γύρω βουνά, παρουσιάζεται άδεντρο και εντελώς γυμνό.

Το χαρακτηριστικό αυτής υπάρχει στη συλλογή του βουλευτή Κορινθίας Αναστάση Παπαληγούρα και είναι δημοσιευμένο στο έργο του “Οδοιπορικό στην Κορινθία - Χαρακτικά από τον 15ο μέχρι τον 19ο αιώνα” (Αριθ. 37 σελ. 70) που εκδόθηκε από το Ιστορικό - Λαογραφικό Μουσείο Κορίνθου από όπου και το ερανίσθηκα με τη συγκατάθεσή του.

Πολλές ομοιότητες με αυτό, φέρει και τὸ επόμενο χαρακτηριστικό παρ’ ότι έγινε πολύ αργότερα από άλλον καλλιτέχνη. (Εικ. 5). Υπάρχει στο κλασσικό περιηγητικό βιβλίο «Ο γύρος του Κόσμου» (Le tour dy Monde), συλλογικό έργο που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1876 στα γαλλικά. Τίτλος του «Η Λίμνη Στυμφαλία» (Lac Stymphale) με τη διευκρίνιση ότι σχεδιάστηκε από τον Σλομ (Slom) με βάση το σκίτσο του συγγραφέα περιηγητή. Η χάραξη έγινε από το χαρακτή Κολ (A. Kohl) του οποίου η υπογραφή υπάρχει κάτω αριστερά, ενώ κάτω δεξιά το υπογράφει ο Σλομ. Η απεικόνιση του τοπίου είναι όπως και στο προηγούμενο χαρακτηριστικό, περίπου πανοραμική. Τα βουνά και εδώ γυμνά, η λίμνη στο βάθος καθαρή και χωρίς καλύμια, όπου στην όχθη της μόλις διακρίνονται μερικά ξύλα και κάποιος άνθρωπος, ενώ σε πρώτο πλάνο εικονίζεται πυκνή υδροφιλή βλάστηση.

Ένα ιδιαίτερα εντυπωσιακό χαρακτηριστικό του Στυμφαλιακού τοπίου (Εικ. 6) υπάρχει στο

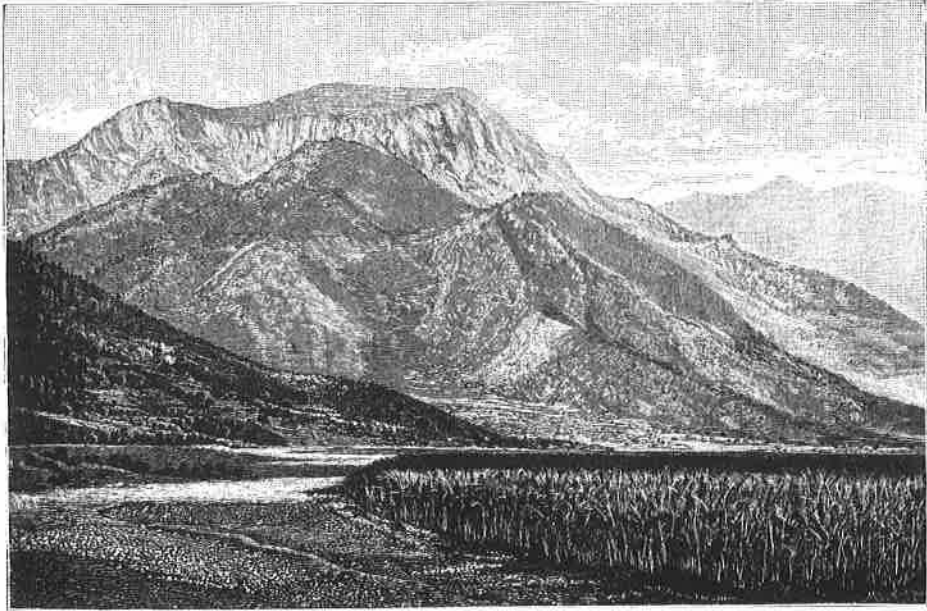

Εικ. 7. Λίμνη Στυμφαλία

βιβλίο «Ελλάς - Μια περιπλάνηση στα τοπία και στην ιστορία της» (Greece, pictorial, descriptive & historial) του Άγγλου περιηγητή Κρίστοφερ Γουνόνρτσγουορθ (Christopher Wordsworth) το οποίο εκδόθηκε στο Λονδίνο το 1839. Φέρει τον τίτλο «το όρος Κυλλήνη και η λίμνη Στύμφαλος» (Mount Cyllene, and lake Stymphalus) και σχεδιάστηκε από τον Χάρβεϋ (Harvey). Η χάραξη έγινε από κάποιον χαράκτη ονόματι Τζάκσον (Jackson) ο οποίος και το υπογράφει.

Η καινοτομία του καλλιτέχνη εδώ έγκειται στο ότι εικονίζει το Στυμφαλιακό τοπίο ύστερα από βροχή. Γι' αυτό και στον ουρανό υπάρχουν ακόμη σύννεφα, ενώ το ουράνιο τόξο διαγράφει πλήρη τροχιά, από την απέναντι όχθη της λίμνης (τη θέση αλάτι για τους γνωρίζοντες) μέχρι τη Σκάλα και το Κάστρο. Η αναπαράσταση των ορεινών όγκων και η απεικόνιση της πεδιάδας και της λίμνης παρουσιάζονται με τέτοια προοπτική ώστε, στην επίπεδη επιφάνεια της εικόνας, να δίδεται η εντύπωση του βάθους. Σε πρώτο πλάνο βλέπουμε δύο γυναίκες και ένα βοσκόπουλο ανάμεσα σε μικρό κοπάδι.

Στο βιβλίο ο περιηγητής δεν παραλείπει να κάνει το λόγο και για τη μεγάλη Καταβόθρα στη Γιδομάντρα (Απέλαιρον) όπου μεταξύ άλλων γράφει: *Στους νότιους πρόποδες του όρους της Κυλλήνης το νερό της αρκαδικής λίμνης της Στυμφαλίας ή καλύτερα ο ποταμιάς του Στυμφάλου άνοιξε με πολύ κόπο δρόμο και εισχωρώντας στη γη μέσα από ένα ασβεστολιθικό βάραθρο περνά με μια κρυφή ροή κάτω από τα βουνά και αναδύεται σ' ένα γραφικό σπήλαιο κάτω από τα βράχια του όρους Χάων (στην Αργολίδα) από όπου αναβλύζει το πλούσιο ποτάμι που λέγεται Ερρασίνος".*

Εικ. 8. Vue d'Arcadie. Le mont Cylléne et le lac Stymphale.

Το επόμενο χαρακτηριστικό που παρουσιάζεται εδώ, (Εικ. 7) είναι μια ατσαλογραφία του 1857 του Άγγλου χαράκτη Ουίλιαμ Λίντον (William Linton).

Δεν έχω περισσότερα στοιχεία γι' αυτό, πέρα από το ότι το υπογράφει ο Λίντον με τα αρχικά του W.L. και αριστερά σημειώνει τη λέξη STYMPHALUS. Η σύνθεση ίσως περιέχει κάποια φανταστικά στοιχεία. Η λίμνη φαίνεται να έχει αρκετό βάθος που θυμίζει περίπου θάλασσα, αφού στη μέση αρμενίζει βαρκάκι με πανί και στην απέναντι ακρολιμνιά εικονίζονται κάποια σπιτάκια. Σε πρώτο πλάνο δεξιά βλέπουμε μικρό κοπάδι και αριστερά δυο τρεις κασίκες που έχουν σκαρφαλώσει σε βράχο. Παρόμοια ατσαλογραφία του Λίντον υπάρχει και για το Φενεό. (Βλέπε Περ. «Αίπυτος» τ. 16-17).

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό για τη Στυμφαλία (Εικ. 8) υπάρχει στο περισπούδαστο έργο «Ιστορία των Ελλήνων» (Histoire des Grecs) του Γάλλου ακαδημαϊκού ιστορικού και πολιτικού Βικτόρ Ντυρνύ (Victor Duruy) που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1879. (Τόμος Γ. σελ. 439). Έχει τον τίτλο «Άποψη της Αρκαδίας. Το όρος Κυλλήνη και η λίμνη της Στυμφαλίας». Η μόνη αναφορά που γίνεται στο κείμενο για τη Στυμφαλία είναι ότι την κατέλαβε μαζί με τις άλλες Αρκαδικές πόλεις ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αντίγονος ο Δύσων το 223 π.Χ και το επόμενο έτος (222) π.Χ. συνέτριψε τον Κλεομένη της Σπάρτης στη μάχη της Σελασίας.

Από ό,τι φαίνεται, το σχέδιο, περίπου φωτογραφικό, έγινε σε εποχή που η λίμνη είχε υποχωρήσει αρκετά, γιατί τα καλάμια στο πρώτο πλάνο είναι έξω από το νερό. Η λίμνη μόλις φαίνεται στο βάθος ενώ στην όλη εικόνα δεσπόζει η Κυλλήνη.

Σπυριδών Παγανέλης

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ

Τούς δήμους Νεμέας καί Στυμφαλίας χωρίζει βουνόν τι μετρίου ύψους, παρά τούς πρόποδας τοῦ ὁποίου ἀπλοῦται τό χωριόν Μπότσιαι. Ἀνήλθον τήν ἀνατολικήν τοῦ βουνοῦ καί λίαν ἀνώμαλον πλευράν, κατήλθον τήν ἐπίσης ἀνώμαλον δυτικῆν, καί, ἀκολουθῶν τήν ὁδόν, ἔβησα εἰς τήν μικράν κοιλάδα τῆς Στυμφαλίας, τήν ὑπό τοῦ ποταμίου Δούσα ἀρδευομένην. Ἡ ποιητική Κυλλήνη ὑψοῦτο ὑπερφάνως πρό ἐμοῦ, ἀποκωλύουσα τήν περαιτέρω πρός βορρᾶν θέαν. Κάτω

ἀνεπτύσσετο κοιλάς πολύχρωμος, χωρίδια δέ ἐφαίνοντο ἐσπαρμένα κατά τούς πρόποδας τῆς Κυλλήνης καί ἐπί τῶν ἀντιθέτων λόφων καί βουνῶν. Εἰς τινας οἴκους, εἰς πάντα δέ τά χάνια, ἔνθα ἀφίπτεον, εἴρισκον τάς εἰκόνας τοῦ ἀθλητοῦ Κουταλιανοῦ. Ἠρχόμην ἐκ τῆς Νεμέας, ἔνθα ὁ Ἡρακλῆς ἐπετέλεσεν ἓνα τῶν μᾶλλον ἀξιοθαυμάστων ἄθλων του, κατηρθινόμενην δέ εἰς τήν Στυμφαλίαν, ὅπου ἕτερον ἄθλον εἶχεν ἐπιτελεῖσει ὁ ἀρχαῖος ἦρως. Οὐδεῖς ἐν τούτοις ἀνεμνήσκατο αὐτοῦ ἴσως οὐδέ τό ὄνομά του ἐγνώριζόν. Τόν Κουταλιανόν ὅμως ἐγνώριζον πάντες, τό δέ ὄνομα του ἐφέρετο μετά θυμασμοῦ ἀνά τά χεῖλη τοῦ πλήθους.

Εἰς τό χωριδίον Καλιάνι, τήν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Στυμφαλίας, ἔβησα περί τήν μεσημβρίαν, καί περί τήν δύσιν ἔσπευσα εἰς τάς ὄχθας τῆς λίμνης ὅπως ἴδω αὐτήν καί τά πρός ἀποξοήρανσίν της τελούμενα ἔργα. Ἡ Στυμφαλία λίμνη δέν εἶναι κυρίως λίμνη, σταθερά ἔχουσα ὄρια καί ὕδατα. Τούς θερινούς μήνας ἐξηραίνοντο τά τενάγη, οἱ δε χωρικοί ἐχρησιμοποιοῦν τάς γαίας ἄχρι τῆς παραχωρήσεως τῆς λίμνης εἰς τήν Ἐταιρείααν. Τόν χειμῶνα ὅμως ἡ ἐν ᾧρα θέρου συσταλεῖσα λίμνη ἐξετείνεται ἐκ νέου, σχηματίζουσα ἕλος καλύπτον τάς σπαρείσας γαίας δι' ἀβαθεστάτων ὑδάτων. Τήν ὑγρᾶν ἔχτασιν τρέφει τό μικρόν ποτάμιον Δούσα, κυρίως ὅμως τά ὕδατα, τά παρά τήν ὄχθην ἀφθόνως καί ἀενάως ἀναβλύζοντα,

φει τό μικρόν ποτάμιον Δούσα, κυρίως ὁμως τά ὕδατα, τά παρὰ τὴν ὄχθην ἀφθόνως καί ἀενάως ἀναβλύζοντα, ἐν ποσότητι δέ μεγίστη ἐκχεόμενα εἰς τὴν λίμνην. Ἐνταῦθα διητῶντο κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους αἱ χαλκόρραμοι Στυμφαλίδες ὄρνιθες, αἱ ἴβει παρρηφερεῖς, πολλῶ ὁμως ἐκείνων δεινότεραι, ἀφοῦ ἦσαν ἀνθρωποφάγοι.

Τὰ ἀπὸ τῶν πηγῶν ἀναβλύζοντα ὕδατα εἶναι ψυχρότατα, δαμιλέστατα καί εὐγευστα. Ὁ Ἀνδριανός ἔγνω νά διοχετεύσῃ αὐτὰ εἰς τὴν Κόρινθον, πρὸς τοῦτο δέ ἐπεχείρησε τό κολοσσαῖον Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον, ὅπερ βαθίνασα ἦδη ἡ Ἐταιρεία χρησιμοποιεῖ διὰ τὰς ἀποξηραντικὰς αὐτῆς ἐργασίας. Φυσικῶς τὰ ὕδατα τῆς Στυμφαλίας ἐκδίδουσι διὰ χασιμάτων, καλοπιμένων καταβροθῶν, ὃ δέ παρὰ τό ἄργος ποταμὸς Ἐρασίνοσ εἶναι τῶν Στυμφαλιῶν ὑδάτων δῶρον. Τὰς ὁπὰς ταύτας, ἀφ' ὧν διὰ τῶν σπλάγγχων τῶν ὄρεων διοχετεύονται εἰς ἀπωτάτας γαίας τὰ ὕδατα τῆς Στυμφαλίας, ἔφρασσε καί ἀπέφρασσε ὁ ἄνθρωπος. Ἦδη ἡ Ἐταιρεία ἐκλείσειν αὐτὰς ἔνεκα τῶν ἐργασιῶν τῆς. Βλέπει τις τὰς βορείας ἀπὰς τῆς λίμνης τεναγώδεις ὄλασ, κατ' ἀντίθεσιν τῶν μεσημβριῶν, ἔνθα τό ὕδωρ ἀφθονεῖ. Ἐκεῖ φαίνεται καί ἡ καταβόθρα παρὰ τοὺς πρόποδας ἐλατοσκεπούς ὄρουσ.

Ὅπως ξηράνη τὴν λίμνην ἡ Ἐταιρεία ἐχρησιμοποίησεν, ὡς εἶπον, τό Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον. Ὄρουξε πλατύν παρὰ τὰς πηγὰς χάνδακα καί ἐτέλεσε παρὰ τό χωρίον Σκοτεινή, 1½ ὥραν μεσημβριῶσ τῶν πηγῶν, ἰκανά καί, πρόσφορα ἔργα. Οὕτω ἐντόσ ὀλίγου χρόνου ἡ λίμνη τῆς Στυμφαλίας ὀριστικῶσ θ' ἀποξηρανθῆ, ἔλη καί μιάσματα δέν θά ὑπάρχωσι πλέον, τόν δέ Ἡρακλέα θ' ἀντικαθιστᾶ ὁ χωροφύλαξ, φονεῖων ἀκινδύνωσ καί τρογῶν τὰς συνήθεισ ὄρνιθασ, ὅπως ἐκδικήσῃ τὰς μυθολογικὰς τῆς Στυμφαλίας, αἵτινες ἔτρωγον τοὺς ἀνθρώπουσ. Σφαγῆ τρομερά, ἀναμιμνήσκουσα τοὺς Σικελικούσ Ἑσπερινούσ, συμβαίνει συνεχῶσ ἀνά τὰς ὄχθασ καί τὰ ἀβαθέτερα τενάγη τῆς λίμνης. Οὐγενόττοι καί θύματα εἶναι οἱ ἀτυχεῖσ βάρτραχοι καθολικοί δέ ἐξολοθρευταί οἱ Ἰταλοὶ ἐργάται τῆς Ἐταιρείασ. Θλιβερά τύχη ἐκληρώθη εἰς τὰ ἀβλαβῆ ἀμφιβία. Ἐκάστην νύκτα, ῥόπαλα καί φανούσ φέροντες οἱ Ἰταλοὶ, ἐνεδρεύουσι τοὺς βατράχουσ, ψάλλοντασ τοὺς ἔρωτασ αὐτῶν παρὰ τὴν λίμνην. Φωνῆ ἀκούεται τότε ἐν Ραμᾶ... Οἱ βάρτραχοι πῖπτουσι θύματα τῶν ῥοπαλισμῶν τῶν ἐργατῶν, τό δέ τραγικόν τέλος τῶν εἰρηνικῶν βατράχων καί ἡ προσεχῆσ ἐξολόθρευσισ τοῦ εἶδουσ οὐδένα συγκινεῖ. Τοῖναντίον μετὰ τόν φόνον ἐπέρχεται τό συμπόσιον, ὑπὸ τοὺσ ἀτμούσ δέ γενναίου οἴνου ψάλλουσι τὰ ἐπινίκια οἱ φονεῖσ, ἀπογευόμενοι τῶν μηρῶν τῶν ἀμφιβίων, οὗσ εὐρίσκουσι ἠδυτάτουσ, πρὸσ μέγα σκάνδαλον τῶν χωρικῶν μασ.

Ἐρεῖπια τῆς ἀρχαίας Στυμφάλου φαίνονται ἔτι ἐπὶ τῶν πρὸσ μεσημβριῶσ πετροῶδων λόφων, τῶν βροχομένων ὑπὸ τοῦ ὕδατοσ τῆς λίμνης. Ἡ Στυμφαλίσ καί ἡ περιοχῆ τῆς ἔδοκε, κατὰ τὴν μυθολογία, ἄσυλον εἰς τὴν Ἥραν, ὅτε ἡ ὀξυθυμοσ σιζύγωσ τοῦ Διόσ, βαρυνθεῖσα τὰσ ἀναριθμήτουσ ἐρωτικὰσ ἀδυναμίασ καί ἀπιστίασ τοῦ σιζύγου τῆς, ἀπεφάσαισε νά ζήσῃ ὑπὸ τὴν ιδιότητα τῆς «ζωντοχίρασ» μαζράν τοῦ ἀκολάστον συμβίου. Ἐν τῇ παναρχαία ἐποχῇ ἡ Ἥρα εἶχε τρία ὄλα ἱερά ἐν τῇ Στυμφαλία, ὧν τό πρῶτον ἀφιερῶτο τῇ Ἥρα κόρη, τό δεῦτερον τῇ Ἥρα σιζύγω καί τό τρίτον τῇ Ἥρα χήρα. Ὁ πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε ἦτο λίαν «καταδεκτικὸσ» καίτοι ὑπέρτατοσ θεόσ, ἐτίμα συνεχῶσ τὰ «φιτωκία» τῶν θνητῶν, καί ἐνίστε, ὅπως φανῆ φιλόφρων πρὸσ τὰσ οἰκοδεσποίνασ, δέν ὄκνει, αὐτόσ, ὃ τόν Ὀλυμπιον σεῖων, νά μεταμορφῶται καί εἰς τετράποδον! Τοιαῦτη ἔξοχοσ τιμῆ καθυπεχρέου ἴσως τοὺσ οἰκοδεσπότασ, ἀπήρσεκεν ὁμως εἰς τὴν σιζύγων Ἥραν, ἦτισ, καίτοι θεά, ἦτο ὁμως γυνή, καί ὡσ τοιαῦτη ὑπέκειτο ὅπως δήποτε εἰς τό

αίσθημα της ζηλοτυπίας. Τά χρονικά της εποχής εκείνης αναγράφουσι πολλές ξριδας μεταξύ του άνδρουγόνου. Τέλος ή προοιδομένη σύζυγος του Διός, βαρυνθείσα νά καταδιώκη τας θνητάς άντεραστριάς της και τά νόθα τέκνα του συζύγου της, απήυθινε βαρείαν κατά του επίδοκου γυναικομανούς διαμαρτυρίαν και άπεσύρθη εις την Στυμφαλίαν.

Τά ξρείπια της άρχαίας Στυμφάλου δέν είναι και τά μόνα παρά την όμόνυμον λίμνην. Κατά την δυτική αυτής όχθην, μεταξύ της λίμνης και του χωρίου Κιόνια (ίσως εκ του κίονες), φαινονται τά ξρείπια του ναού της Στυμφαλίας Άρτέμιδος. Παρά τον όροφον του ναού ύπάρχον ποτε αί Στυμφαλίδες όρνιθες, εκ ξύλου ή εκ γύφου πεποιημένα, όπισθεν δέ του ναού ήσαν και άγάλματα παρθένων μέ όρνίθινα σκέλη. Εις τας έσωτερικάς παρειάς του ναού ύπάρχουσιν άσβεστόκτιστα και τεμάχια θεθραυμένων κίωνων, άρμοσθέντα χονδροειδώς κατά την μεταγενεστέραν έργασίαν. Έπί του άκόμψου κιονοκράνου τοιούτου τμήματος κίονος είδον σταυρόν ανάγλυφον. Ό ναός, όπως και οι πλειστοι, ούς είχον ιδεί, είναι ξρείπιον. Ένίοτε οι άπόγονοι του Άδριανού εργάται θά κάθηνται παρά τά μεμονωμένα μάρμαρα του άρχαίου ίεροϋ και θ' αναμνησκωνται ίσως ότι εις Ρωμαιοσ πρόγονός των έπετέλεσε γιγάντιον ύδραυλικόν έργον παρά τας πηγάς της Στυμφαλίας, έξ εκείνων, άτινα καταπλήσσοι τους μεταγενεστέρους. Έάν εκ συμπτώσεως παρακαθίση και χωρικός τις εκεί, τότε δύναται τις νά είπη, ότι οι άντιπρόσωποι των δύο ένδοξοτάτων έθνών της γης συνητήθησαν παρά τους κίονας άρχαίου έλληνικού ναού, και υπό τον ψίθυρον του θέοντος ύδατος μελετώσιν επί του μεγαλείου και της παρακμής των έθνών και των άνθρώπων.

Έπιστρέφων μετά την δύσιν εις τό χωρίον Καλιάνι, ένθα ξελλον νά διανυκτερεύσω, άνήλθον τό πρό αυτόϋ ύπούμενον μικρόν βουνόν, επί της κορυφής του όποίου άπλοϋται μικρόν όροπέδιον. Η Κυλλήνη μέ την κοννοειδή και φαλακράν κορυφήν της έστίλβεν υπό τό γλυκύ φώς της σελήνης. Η λίμνη ήπλοϋτο υπό τους πόδας μου, και λεία, ήρεμος, σιωπηλή ήγγυροϋτο και αύτη υπό του σεληναίου φωτός. Πρός άνατολάς και δυσμάς έξετεινοντο πεδιάδες και παρ' αυτάς ώραίαι λοφοσειράι μέ κόμας και χωρία παρά τους πρόποδας και τας κλιτύας. Σιωπή και φώς μελαγχολικόν εκράτει πανταχοϋ. Πόσσην ώραν ξεμεινα επί της κορυφής του όροπεδίου εκείνου, άγνοω...

Ότε τέλος ήρξάμην καταρχόμενος, είδον άναπτομένας επί της Κυλλήνης τας πυράς των ποιμένων και ήκουον τον πόρρωθεν άφικνούμενον ήχον των αυλών και συρίγγων αυτών.»

ΣΣ. Ο Σπυριδών Παγανέλης δημοσιογράφος, συγγραφέας, περιοηγητής και για ένα διάστημα βουλευτής Κυκλάδων (από τη Μύκονο, 1852-1933), ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την ταξιδιωτική φιλολογία και έγραψε κείμενα οδοιπορικών εντυπώσεων που απεικόνισε, κυρίως από τις εστίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού που κατά καιρούς επισκέφθηκε.

Μία από αυτές και η Στυμφαλία την οποία, όπως αναφέρει ο ίδιος, επισκέφθηκε την εποχή που εκτελούνταν εκεί τα έργα αποξήρανσης της λίμνης από Ιταλούς και την εταιρεία "Στυμφαλίσ - Φενεός", δηλαδή στις αρχές της δεκαετίας του 1880. Η εταιρεία αυτή, όπως είναι γνωστό κηρύχθηκε έκπτωτη και το έργο εγκαταλείφθηκε, αφού προηγουμένως αποξήρανε τη λίμνη της Πελλήνης, διοχετεύοντας τα νερά της στη Στυμφαλία. Τις εντυπώσεις του από εκείνη την επίσκεψή του στη Στυμφαλία καταγράφει ο Παγανέλης στο βιβλίο του "Πέραν του Ισθμού" που εκδόθηκε το 1891, από το οποίο και πήραμε αυτό το γλαφυρότατο και με χιονομοριστική διάθεση, αλλά σε άπταιστη καθαρεύουσα κείμενο. Η φωτογραφία είναι του Ν. Κοντού από το "Alt-Korinth" της Αθηνάς Καλογεροπούλου.

*Τεράστιοι καλάμιώδεις πύργοι σήμερα τη λίμνη Στυμφαλία και τα ερείπια της αρχαίας πόλης.
Ωστόσο η αρχαία ομορφιά παραμένει μοναδική, όταν την απολαμβάνεις από την ακρόπολη.*

(Φωτ.: Γιώργος Ρηγόπουλος)

Γιώργος Σταματόπουλος

Δημοσιογράφος

Η Στυμφαλία των μύθων

Εκλειτή του μύθου και της Ιστορίας η Στυμφαλία λίμνη. Θεοί και ημίθεοι, βασιλείς και ήρωες και σημαντικοί θνητοί, έζησαν αρμονικά σε τούτη την περιοχή, χιλιάδες χρόνια. Κομβικό σημείο που ενώνει νευραλγικούς χώρους: Σικανώνα, Ναύπλιο, Νεμέα, Φενεό, Ολυμπία· τις πιο ιστορικές πόλεις της χώρας, αρχαιότεν. Και όμως, τούτος ο τόπος, από τους πιο όμορφους της Ελλάδας, παραμένει άγνωστος· σχεδόν έρημος κι εγκαταλειμμένος. Οι προσπάθειες ανάδειξης και αξιοποίησής του ξεκίνησαν εδώ και μόλις δύο χρόνια...

Είναι σχεδόν απίστευτο. Αυτή η εξαιρετικού φυσικού κάλλους περιοχή, αυτός ο μοναδικός υδροβιότοπος, απέχει μόλις 140 χιλιόμετρα από την Αθήνα... Σε μιάμιση, δηλαδή ώρα μπορεί κανείς να ταξιδέψει στο χρόνο και το μύθο, ν' ακούσει τις κραυγές του Πάνα· τον ήχο από τα βέλη της Αρτέμιδος να διασχίζουν τα πλούσια, πυκνά δάση. Τον Ερμή τον φτερωτό να πετάει στα βουνά που περιβάλλουν τη λίμνη και την περί αυτήν περιοχή (στο όρος Κυλλίνη, λέει η παράδοση, γεννήθηκε ο Ερμής), Εδώ ο Ηρακλής επιτέλεσε έναν από τους άθλους του, εξοντώνοντας τις Στυμφαλίδες Όρνιθες.

Ύδατα ρέουν άφθονα, καταβόθρες, σπήλαια, ορθοπλαγιές κάθετες, μικρά φαράγγια, πλήθος χειμαρρικών ρεμάτων συγκροτούν μια σχεδόν υδάτινη πολιτεία, με λίκνο της το λόφο πάνω στον οποίο βρίσκεται η αρχαία πόλη με την ακρόπολη και τα λεί-

Η αρχαία Κρήνη του Στυμφάλου αναβλύζει εδώ και χιλιάδες χρόνια. Η αναστήλωσή της (εφικτή κατά τους αρχαιολόγους) θα μας οδηγήσει απ' ευθείας στους αρχαίους χρόνους όταν η περιοχή ανθούσε οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά.

(Φωτ. Σ. Τσακίρης)

φανα του ναού της Πολιάδος Αθηνάς. Μαγευτικό τοπίο! Πατώντας τ' αρχαία χώματα στην ακρόπολη και απενίζοντας τη λίμνη βρίσκεσαι, θέλεις ή όχι, σ' έναν άλλο χρόνο, σε μια άλλη εποχή. Η αίσθηση τούτη γιγαντώνεται όταν κατεβαίνεις το λόφο και βρίσκεσαι στο αρχαίο στάδιο, στην αρχαία Κρήνη, τα νερά της οποίας εξακολουθούν ν' αναβλύζουν μέσα από τις αρχαίες κολόνες.

Όλος ο βράχος που βρέχεται από τη λίμνη είναι αρμονικά λαξευμένος. Κερκίδες ζωντανές, ναοί και βωμοί, το ένα από τα δύο σωζόμενα υδραυλικά ρολόγια της χώρας, αρχαίες πέτρες παντού σκορπισμένες θυμίζουν το αρχαίο μεγαλείο και καθρεφτίζουν τη σύγχρονη αδιαφορία και περιφρόνησή μας στην Ιστορία την ίδια.

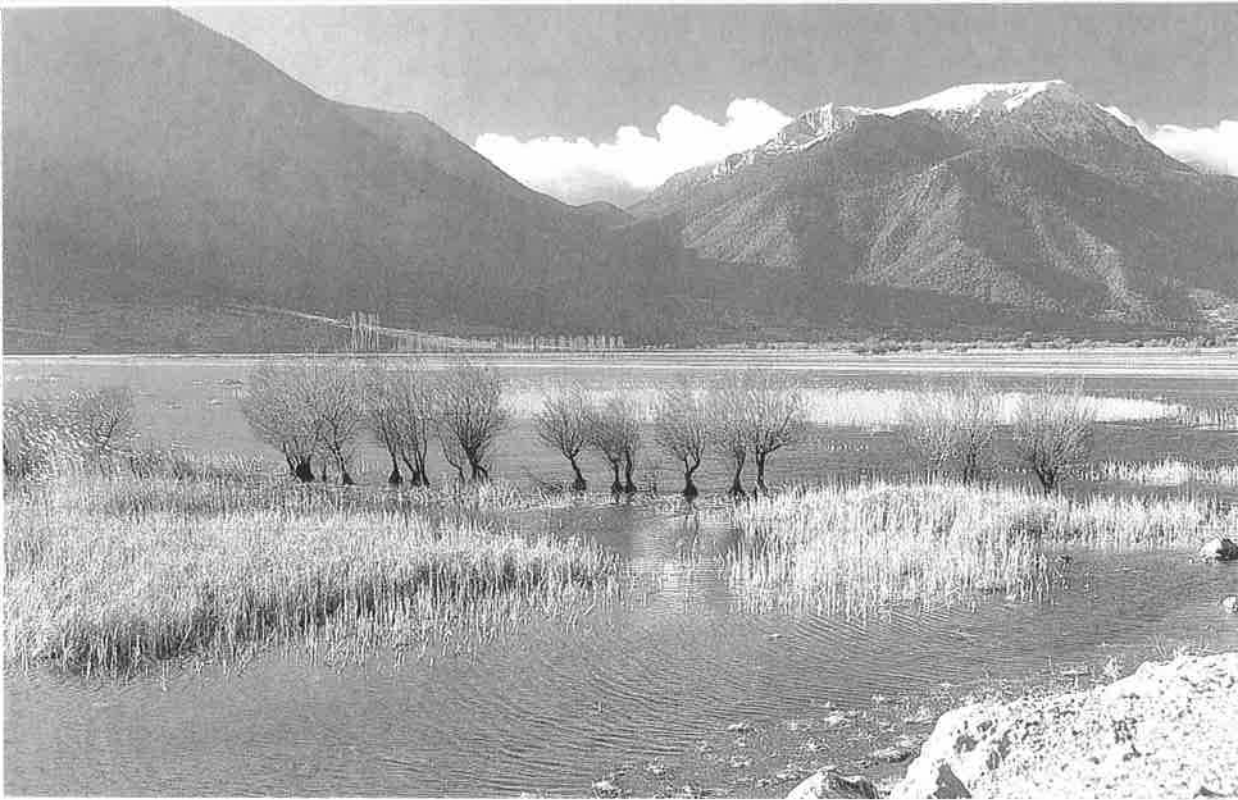
Σύμφωνα με τον Καναδό αρχαιολόγο, καθηγητή Έκτορα Ουίλιαμς, που ανασκάπτει τη στυμφαλία γη, εδώ και οχτώ χρόνια, στο υπέδαφος υπάρχουν τα ερείπια μιας, ιπποδάμειου σχεδιασμού, αρχαίας πόλης με οικοδομικά τετράγωνα πλάτους 30 μέτρων και οδούς 6 μέτρων! Η πόλη προστατευόταν από τείχος μήκους 2,3 χιλιομέτρων και πλάτους 3 μέτρων· τα λείψανα αυτού του τείχους φαίνονται καθαρά από την ακρόπολη.

Λίγο πριν από τον αρχαιολογικό χώρο στέκεται ο ερειπομένος ναός, γοτθικής αρχιτεκτονικής, γνωστός ως μονή Ζαζακά. Οι τοίχοι του ναού, κατά μεγάλο μέρος, έχουν χτιστεί από τις κολόνες και τις πέτρες του ναού της Στυμφαλίας Αρτέμιδος (δυστυχώς). Μοναχοί του τάγματος των Κιστερζιανών τον έχτισαν πριν από το 1224,

Λίγο πριν απ' τα Κίονια, πλάι στο δρόμο, το Φράγγικο μοναστήρι των Κιστερζιανών, χτισμένο στα ερείπια αρχαίου ναού, κείται σήμερα κι' εκείνο σε "ωραία ερείπια."

(Φωτ. Σπ. Μιχόπουλος)

Η λίμνη σε ώρα χειμónος. Νερό, φως και σύννεφα παιχνιδίζουν. Τοπίο ανυπέβλητου φυσικού κάλλους. Πίσω από τον χιονισμένο Ολίγυρτο απλώνεται το οροπέδιο του Φενεού.

(Φωτ. Σωτήρης Σιωμής)

υπακούοντας στις εντολές του ιδρυτή τους Αγ. Βερνάρδου· πρόκειται για μια τρίκλιτο βασιλική, χωρίς εγκάρσιο κλίτος και χωρίς υπερώα πάνω από τα πλάγια κλίτη, με ορθογώνια απλούστατη κάτοψη καταλήγουσα σε εξέχον τετράγωνο ιερό.

Η λίμνη

Αν και τα νερά έχουν λιγοστεύει επικίνδυνα και τα καλάμια την “πνίγουν”, εξακολουθεί να είναι μαγευτική και συγχρόνως σημαντικός υδροβιότοπος. Μία από τις λίγες ορεινές λίμνες της Πελοποννήσου και η μοναδική ορεινή με έκταση που κυμαίνεται από 3.500 στρέμματα στο τέλος του καλοκαιριού έως και 7.500 την άνοιξη.

Κάποτε οι βάρκες που τη διέπλεαν συγκρούονταν (!) βαρκάρηδες όμως ήσαν όχι μικρά παιδιά και επισκέπτες που την απολάμβαναν, αλλά κυνηγοί, το μένος των οποίων αφάνισε πολλά σημαντικά είδη πουλιών. Σήμερα, υπό την απειλή εξαφάνισης των σπάνιων ειδών ορνιθοπανίδας (λιμναίων, παρυδάτιων, αρπακτικών) και με δεδομένο ότι η λίμνη είναι σταθμός ξεκούρασης μεταναστευτικών πουλιών και τόπος διαχείμασης και αναπαραγωγής παρυδάτιων ειδών, χαρακτηρίστηκε (ευτυχώς) Προστατευόμενη Περιοχή και Σημαντική για τα Πουλιά Περιοχή της Ελλάδας (ΣΠΠΕ).

Οι βάρκες πλέον είναι πεταμένες στις όχθες και σαπίζουν· τα καλάμια τις σκεπάζουν, λείψανα υδάτινης μνήμης.

Στο νότιο άκρο της λίμνης υψώνεται το όρος Ολίγυρτος· στο δυτικό το επιβλητικό, τυλιγμένο στην αχλύν του μύθου το όρος Κυλλίνη με το σπήλαιο όπου γεννήθηκε ο Ερμής ο τρισμέγιστος.

Ενταγμένα τούτα τα βουνά στο δίκτυο “Natura 2000”, καθιστούν την περιοχή ακόμη

*Όσο κι αν φαίνεται παράξενο το βουνό Ζάστανος της Ζήριας είναι ιδιόκτητο.
Ανήκει κατ' αναλογία μερίδων στους Μπασσιώτες που το αγόρασαν ομαδικά από τους Νοταράδες.
Στα απέραντα στανοτόπια του βόσκουν το Καλοκαίρι χιλιάδες γιδοπρόβατα.
Το Μπάσι - Δροσοπηγή σήμερα- φωλιάζει στη ρίζα του βουνού...*
(Φωτ. Σπύρος Μιχόπουλος)

πιο σημαντική από οικολογικής πλευράς: Η Τοπική Αυτοδιοίκηση σε συνεργασία με την Περιβαλλοντική εκπαίδευση του νομού και την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, εδώ και πέντε χρόνια διοργανώνουν στη λίμνη τη Γιορτή των Πουλιών, μια όμορφη εμπειρία για μικρούς και μεγάλους.

Το οροπέδιο

Το χαρούμενο σφίξιμο το νιώθεις αμέσως μόλις προσπερνάς το πρώτο χωριό (Καίσαρι): εισερχόμενος στο δεύτερο χωριό (Κεφαλάρι) βλέπεις μπροστά σου ν' απλώνεται το οροπέδιο της Στυμφαλίας και στο βάθος η λίμνη. Το χωριό κείται δεξιά, στις παρυφές της Κυλλήνης. Χτισμένο αμφιθεατρικά. Δεσπόζει στο κέντρο του χωριού, στην όμορφα πλακοστρωμένη πλατεία ο τριών αιώνων τεράστιος πλάτανος, στολίδι και καμάρι των κατοίκων. Στον καύσωνα του καλοκαιριού μαζεύεται στη σκιά του -δροσιά του, όλη η γύρω περιοχή και η πεδινή ακόμη Κορινθία!

Διακόσια μέτρα αριστερά πριν από την είσοδο στο χωριό εξακολουθεί να λάμπει εδώ και αιώνες η πηγή κεφαλάρι.

Πάντα δεξιά του δρόμου (Κιάτο - Σούλι - Κεφαλάρι - Στυμφαλία - Καστανιά - Φενεός), διανοιγμένου πρόσφατα, τρίτο κατά σειρά, οι Καλλιάνοι, πρωτεύουσα του νεοσύστατου Δήμου Στυμφαλίας. Αριστερά του δρόμου, προς την πλευρά της Νεμέας κείται ο Ασπρόκαμπος και το Ψάρι. Στη συνέχεια, δεξιά χαμένα στην Κυλλήνη τα χωριά Μπούζι και Δροσοπηγή (υδατικής ρίζας άπαντα). Ακολουθεί σε τρεις οικισμούς η Στυμφαλία με τη λίμνη της, ο οικισμός Καρτέρι, η Λαύκα και η πανέμορφη Καστανιά

*Ο γεροπολάτανος
στο Κεφαλάρι.
Ζωντανό μνημείο
της φύσεως και
κόσμημα της
περιοχής αριθμεί τρεις
αιώνες ζωής. Και στη
σκιά του αιώνιοι καημοί
και πανηγύρια.*

(Φωτ. Σ. Τσακίρης)

με το ελατόδασός της και το “Ξενιά” της στην κορυφή. Από ‘κει αγναντεύεις την πίσω πλευρά, το οροπέδιο του Φενεού. Δεξιά και αριστερά βουνά. Είναι σαν να διασχίζεις τη μήτρα του ορεινού αρχαίου και νυν πολιτισμού, προστατευόμενος από βράχια θεούς.

Οι σύγχρονες Στυμφαλίδες Όρνιθες

Δυστυχώς τούτος ο πανέμορφος τόπος κινδυνεύει. Οι προσπάθειες των κατοίκων να ορθοποδήσουν και να ενταχθούν στην ανάπτυξη, πιθανώς να αποβούν εις μάτην. Οι Στυμφαλίδες Όρνιθες βγαίνουν από το μύθο και επιτίθενται ξανά στη λίμνη και το ερωτικό της οροπέδιο. Τούτη τη φορά φέρουν το αποκρουστικό προσώπείο των δημοτικών αρχών της Κορίνθου και της Σικυώνος. Οι εν λόγω δήμοι, θέλοντας να επιλύσουν το πρόβλημα ύδρευσης και άρδευσης των περιοχών τους (αναφαίρετο και θεμελιώδες δικαίωμά τους να ζήσουν από το κοινό φυσικό αγαθό όπως είναι το νερό), ξεκίνησαν έργα, χωρίς να ρωτήσουν κανένα, με σκοπό την άντληση νερού με γεωτροπήσεις (φρόκη, έγκλημα!) από την ορεινή περιοχή της Στυμφαλίας. Έργα χωρίς μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, έργα που θα αφανίσουν τον υδροφόρο ορίζοντα και θα αποξηράνουν τη λίμνη, με ολέθριες και μη αναστρέψιμες συνέπειες, ακόμη και για το γειτονικό νομό Αργολίδας, καθώς θα στερέψουν οι πηγές Λέρνη, Κρόη και Κεφαλάρι του Άργους, οι οποίες τροφοδοτούνται από τη Στυμφαλία.

Ανάπτυξη

Η ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων αποτελεί πρότιστο μέλημα της νέας δημοτικής αρχής (ευτυχώς φαίνεται να το γνωρίζει καλά), όπως και η ανάδειξη του αρχαιολογικού και φυσικού χώρου. Ένα αρχαιολογικό - οικολογικό πάρκο θα ήταν από τα πιο όμορφα τοπία του πλανήτη. Ξαπλώστε δίπλα στην αρχαία κρήνη· τρέξτε με τα παιδιά σας στο αρχαίο Στάδιο· ανεβείτε στις λαξευμένες στο βράχο κερκίδες και ακούστε τις ιαχές των νικητών· περπατήστε στο χώρο, θα βρεθείτε σε άλλο επίπεδο, ο ψυχισμός σας είναι βέβαιο ότι θα αλλάξει. Συνειδητοποιήστε ότι η Στυμφαλία του μύθου, της Ιστορίας, της ομορφιάς και της ανάπτυξης είναι πλέον προάστιο των Αθηνών.

Δροσιστείτε στο μύθο, στις πηγές της, στα ύδατά της· εμβαπτισθείτε στην ομορφιά.

Σπύρος Κων. Μιχόπουλος

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΟΔΟΠΟΡΙΚΟ στη λίμνη και τα 9 + 1 χωριά της Στυμφαλίας

«Να εύχεται να 'ναι μακρύς ο δρόμος»
Κ. Καβάφης

Οφείλω εξ αρχής να διευκρινίσω ότι το σημείωμα αυτό δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις ενός, στοιχειώδους έστω, οδοιπορικού. Κάτι τέτοιο είναι δύσκολο να γίνει στα πλαίσια ενός γενικότερου αφιερώματος, δεδομένου ότι για ένα, ακόμη και σύντομο, οδοιπορικό στα χωριά μας, και στη λίμνη απαιτούνται πολλές σελίδες που θα μπορούσαν να συνθέσουν ένα ξεχωριστό τεύχος. Συνεπώς όσα ακολουθούν έχουν σκοπό να δώσουν απλά το στίγμα των χωριών και της λίμνης στο χάρτη της Στυμφαλίας με τρόπο φωτογραφικό. Με άλλα λόγια πρόκειται για ένα φωτογραφικό οδοιπορικό με το φακό του Στυμφαλίτου εκ μητρος, (από το Ψάρι) καλλιτέχνη και επαγγελματία φωτογράφου Κώστα Καλιακούδα.

Να σημειώσω εδώ ότι στο έγχρωμο δεκαεξασέλιδο περιλαμβάνονται, και κάποιες άλλες φωτογραφίες ερασιτεχνών φωτογράφων, φίλων του περιοδικού. Όλες οι έξοχες αυτές φωτογραφίες, μπορώ να ειπώ ότι, έχουν τη δική τους αυτόνομη δυναμική, χωρίς να επιδιώκουν σκηνοθετική παρέμβαση ή να παρουσιάζουν ωραιοπάθεια. Τις συνοδεύουν οι λεζάντες που τις προσδιορίζουν και κάποια σύντομα κείμενα όπου χρειάζεται να τις επεξηγήσουν, ιδίως σε όσους δε γνωρίζουν τον τόπο, και που γράψαμε ο φίλος μου Γιώργος Σταματόπουλος από το Κεφαλάρι, δημοσιογράφος στην "Ελευθεροτυπία" και η "αφεντιά" μου. Σε μερικές περιπτώσεις παρεμβαίνουν και κάποιοι στίχοι, όπου εικόνες και ποίηση αλληλοσυμπληρώνονται.

Να ειπούμε όμως λίγα λόγια για τη διαδρομή μέχρι να φτάσουμε στον προορισμό μας.

Ανηφορίζουμε από το Κιάτο προς τη Στυμφαλία ακολουθώντας την κλασική διαδρομή όπως φαίνεται στο χάρτη. Τη λέω έτσι γιατί, εκτός από την πολυσύχναστη αυτή αρτηρία, η πρόσβαση στη Στυμφαλία είναι δυνατό να γίνει και από άλλους δρόμους, μέσω Νεμέας, Δερβενίου, Τριπόλεως και Φενεού από το δρόμο των Καλαβρύτων.

Ο δρόμος, που όπως λέει και το τραγουδάκι "είχε τη δική του ιστορία", έχει διαπλατυνθεί και σε πολλά σημεία περνάει με νέα χάραξη, έτσι ώστε να συντομεύει κατά πολύ την απόσταση και το χρόνο. Απομένει όμως να ολοκληρωθεί και προς Φενεό και ως ελπίζουμε ότι δε θα αργήσει να τελειώσει. Άλλωστε έχουμε συνηθίσει τόσα χρόνια να περιμένουμε. Αζούγονται βέβαια κάποια παθάρια για παραλήψεις, κακοτεχνίες και τέτοια, αλλά τι να κάνουμε, κανείς μας δεν είναι τέλειος και πολύ περισσότερο οι εργολάβοι δημοσίων έργων και να με συμπαθάνε.

Ο ήλιος καθώς προβάλλει στο φόνδι των Γερανείων, χουτσάνει πέρα τις χιονοσκέπατες κορφές της Ζήριας, τη στέγη της Κορινθίας, που καθώς την αγναντεύεις από το διά-

σελο του Κουτρουμπή ο νους σου σε πηγαίνει στους τελευταίους στίχους του "Σταυραητού" του Κρουτάλλη.

*«Παρακαλώ σε σταυραητέ, για χαμηλώσου ολίγο,
και δόσμον τις φτερούγες σου και πάρε με μαζί σου,
πάρε με απάνου στα βουνά, τι θα με φάει ο κάμπος»*

Λίγο πριν από το διάσελο του Κουτρουμπή υπήρχε παλαιότερα και το ομώνυμο χάνι που έδινε μια ανάσα στους στρατολάτες. Τώρα έχει γίνει μαρμάρινη στήλη που το μνημονεύει.

Αριστερά μας στην κορυφή του λόφου που δεσπόζει στη γύρω περιοχή, προβάλλει το Αστεροσκοπείο Κρουνερίου με το μεγαλύτερο, καθώς λένε, τηλεσκόπιο στα Βαλκάνια. Μπροστά μας κατάφυτη η πεδιάδα που κάποτε και αυτή ήταν λίμνη, η Πελλήνη, όπως τη σημειώνουν οι παλαιοί χάρτες. Αποξηράνθηκε πριν από εκατό και πλέον χρόνια, με τη διάνοιξη της γνωστής σήραγγας Παπαρρηγόπουλου, μήκους 270 μέτρων, που έγινε στο μικρό βουνό Φρυγάνι, μέσω της οποίας διοχετεύτηκαν τα νερά προς τη Στυμφαλία, την οποία και έπνιξαν κυριολεκτικά, αφού η Εταιρεία, που ύστερα από λίγο κηρύχθηκε έκπτωτη, δεν είχε φροντίσει προηγουμένως για τη διέξοδό τους προς τη θάλασσα. Αλλά αυτά είναι μια άλλη, παλιά πονεμένη και τερπνή μαζί ιστορία, που κάποτε ελπίζω να μας δοθεί η ευκαιρία να τη γράψουμε για να τη μάθουν οι νεότεροι.

Καθώς προχωρούμε στον κάμπο, βλέπουμε δεξιά στην πλαγιά αμφιθεατρικά απλωμένα τα δυο χωριά Κλημέντι και Καίσαρι. Η απόσταση που τα χωρίζει είναι ελάχιστη και γι' αυτό έχουν ένα σχολείο. Εκεί κοντά είναι και οι εγκαταστάσεις των μαθητικών κατασκηνώσεων του Υπουργείου Παιδείας.

Στα «Κλημεντοκαίσαρα» όπως τα έλεγαν παλαιά "έριχνε κονάκι" συχνά ο Κολοκοτρώνης όταν τον έβγαζε ο δρόμος κατά κει, και εκεί καθώς και στη Ντούσια, το σημερινό Κεφαλάρι, βρέθηκε και ο Μακρουγιάννης μαζί με το Γκούρα για να καταπιγάσουν τις εμφύλιες ταραχές και διαμάχες του 1824.

Δεν ξέρω τι κατόρθωσε τότε ο Μακρουγιάννης, όμως ο σύγχρονος "Καποδίστριας" έκαμε το δικό του κατόρθωμα. Το ένα χωριό το Κλημέντι το "έριξε" στο δήμο Σικυόνας στο Κιάτο, κάπου 25 χιλιόμετρα μακριά, ενώ το "καλλιτό" του, το Καίσαρι το έδωσε στο νεοσύστατο, όμορο δήμο, Στυμφαλίας. Είναι το συν ένα στα εννέα χωριά που αναφέρω στον τίτλο αυτού του σημειώματος.

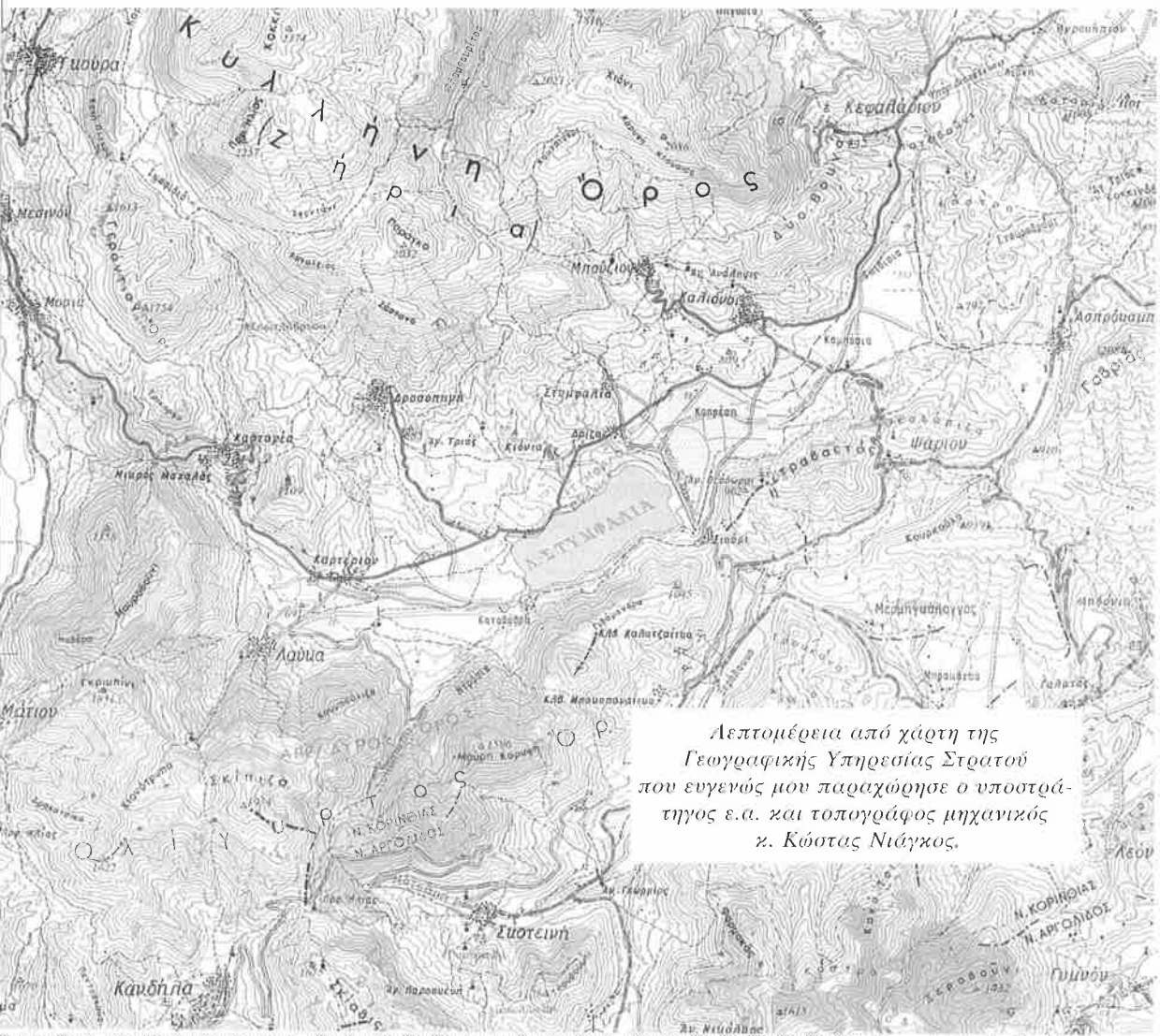
Στην κοιλάδα της Στυμφαλίας μπαίνουμε περνώντας από μια στενή και μικρή λαγκαδιά που σχηματίζεται στους πρόποδες της Ζήριας, μεταξύ του βουνού με τους κοφτούς βράχους από το ένα μέρος και το ελατόφυτο βουναλάκι Φρυγάνι από το άλλο.

Η μακροότενη και απείρου φυσικού κάλλους κοιλάδα όπου και η περιώνυμη, αλλά πολύπαθη σήμερα, λίμνη, εκτείνεται κατά μήκος της νότιας πλευράς του όρους Κυλλήνη (Ζήρια) και από το άλλο μέρος περιλείεται από τα ελατοσκεπή όρη Γερώντειον (Μαυροβούνι), Σκάθις ή Ορυξίς (Πάρνια), Ολύγυτος (Σκίπιζα) και ανατολικότερα συμπληρώνουν τον κύκλο, το Απτελαυρον (Γιδόμαντρα), ο Γαβριάς, και η Βέσεζα. Στις πλαγιές και τα ριζώματα αυτών των βουνών φωλιάζουν τα εννέα χωριά της Στυμφαλίας.

Όταν μετά το '21 συγκροτήθηκε το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, τα χωριά αυτά κατανεμήθηκαν σε τέσσερεις στην αρχή και ύστερα σε τρεις δήμους. Το δήμο Στυμφαλίας, με τα κάτω χωριά Ντούσια, Καλιάνι, Μπούζι, Ψάρι, Ασπρόκαμπο και Ζαρκά, το δήμο Ορεξίου μόνο με τη Λαϊκά, και το δήμο Καστανέας με τα χωριά Μπάσι και Καστανιά.

Αργότερα οι τρεις δήμοι συγχωνεύθηκαν σε ένα, το δήμο Στυμφαλίας, με πρωτεύουσα το Καλιάνι και για το διάστημα από το 1877 μέχρι το 1882 το Μπάσι, οπότε και ξαναγύρισε η έδρα στο Καλιάνι. Αυτό έγινε γιατί δήμαρχος εκείνα τα χρόνια ήταν ο ισχυρός της εποχής Γιάννης Νοταράς από το Μπάσι και για να μην πηγαίνει στο Καλιάνι, μετέφερε με Βασιλικό Διάταγμα την έδρα του δήμου στο χωριό του, η οποία και ξαναγύρισε στη βάση της όταν ο Νοταράς έχασε τις εκλογές. Την παροιμία που λέει ότι, όταν δεν πηγαίνει ο Μωάμεθ στο βουνό πάει το βουνό στο Μωάμεθ, ασφαλώς τη γνωρίζετε και εκείνοι που λένε ότι όλες οι παροιμίες είναι σωστές δεν έχουν άδικο.

Από το 1914 και μετά ο δήμος διασπασήθηκε σε οκτώ κοινότητες που αργότερα έγιναν εννέα με τη συγκρότηση ακόμα μιας, που την αποτέλεσαν οι οικισμοί Κιόνια, Δρίζα και Μάτσιζα και πήρε το όνομα "Κοινότης Στυμφαλίας", την οποία, ένας παλιός μου φίλος ειρηνοδίκης στο Καλιάνι, που παρ' ότι δικαστικός είχε και χιούμορ, αποκαλούσε "Ηνωμένες Πολιτείες της Στυμφαλίας". Καιρός όμως ν' αρχίσουμε φωτογραφικούς, την πορεία μας προς τη Στυμφαλία, κι ο χάρτης οδηγός μας.

Στυμφαλία: Η κοιλάδα με τη μυθική λίμνη και τα γύρω βουνά. (Φωτ. Γ. Ρηγόπουλος)

“Εξῆς δέ τήν περιήγησιν τῆς χώρας ποιητέον...” (Στράβων. Θ,2,6)

«Μέγα χωρίον εἶναι τό Καίσαρι μικρόν ἀπέχον τοῦ Κλημεντίου. Ἐμφότερα δέ ὀνομάζονται περιληπτικῶς Κλημεντοκαίσαρα, ὡς ἓν χωρίον θεωρούμενα, ἐνεκα τῆς γειτνιασεως. Εἶναι δέ κατάφυτα ἐν μέσῳ μεγάλων δένδρων καί κήπων, ἀφθονοῦντα ὑδάτων”.

(Αντ. Μηλιαράκης “Γεωγραφία του Νομού Κορινθίας, 1886)

Σ.Σ. Οι φωτογραφίες των χωριών στις σελ. 33-39 και τις λίμνης στις σελ. 42-44 είναι του Κ. Καλιακούδα

ΚΕΦΑΛΑΡΙ (Πρώην Ντούσια)

Στην ομώνυμη πηγή του ξαπόστασε κάποτε ο Μακρυγιάννης, στην πορεία του προς την απελευθέρωση της πατρίδας. Αμφιθεατρικώς κείμενο στους πρόποδες της Κυλλήνης, το Κεφαλάρι υπερηφανεύεται για τα νερά του και τον επιβλητικό τεράστιο πλάτανο, ζωντανό μνημείο της φύσεως, που κοσμεί το χωριό, “διανύοντας” τον δεύτερο αιώνα της ύπαρξής του.

Γ.Στ.

Στον Ασπρόκαμπο, ψηλά σ’ ένα βράχο του Γαβριά, υπάρχει η “Άσπρη Βούλα”. Ο ήλιος τη φωτίζει λένε οι κάτοικοι, όλες τις εποχές του χρόνου, μόνο όταν το ρολοί δείχνει ώρα 12 το μεσημέρι. Όμως για το περίφημο “Ασπροκαμπίτικο” από τους αμπελώνες του χωριού «ουδείς άμφιβολία» όπως θα έλεγε και ο Μπόστ.

Σ.Μ.

ΑΣΠΡΟΚΑΜΠΙΟΣ

«Ἐν τῇ παρὰ τῷ Ζάρακι ὄρει κόμη Ἰχθύς (χωρίον Ψάρι περίπου τῶν τῆς Κορινθίας ὄριων κείμενον) ἐγεννήθη ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νεοφανής»

(Ἀπό το Συναξάρι του Αγίου).

*«Βουνά για χαμηλώσετε, κορφές για τραβηγίττε
να ιδούμε κάμπους πράσινους, πλαγιές λουλουδιασμένες
λιβάδια με τα πρόβατα, γιालούς με τα καράβια».*

Βασίλης Ρώτας.

«Πρωτεύουσα τοῦ δήμου Στυμφαλίας εἶναι τό Καλιάνι ὀρισθείσα τῷ 1882, χωρίον πενιχρόν καί μικρόν. Ἐξελέχθη δέ τοῦτο ὡς πρωτεύουσα ἅτε κείμενον ἐν μέσῳ τῶν λοιπῶν, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς δημοτικῆς διοικήσεως», αναφέρει ὁ Μηλιαράκης στη Γεωγραφία του. Πρωτεύουσα λοιπὸν τοῦ τέως Δήμου Στυμφαλίας τό Καλιάνι, μέχρι τό 1912 ἀλλά καί τοῦ ὁμωνύμου νεοσύστατου με τὸν “Καποδίστρια”, καθότι ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται. Ἐδῶ εδρεύουν οἱ τοπικῆς ἀρχῆς καί λειτουργεῖ Γυμνάσιο ὅπου φοιτοῦν οἱ μαθητῆς τῶν χωριῶν τῆς Στυμφαλίας. Ὅμως τό Δημοτικό Σχολεῖο ἔχει ελάχιστους μαθητῆς καί κοντεύει νὰ κλείσει. Ἢδη τό διδασκῆριό του ἔγινε Δημαρχεῖο.

ΚΑΛΙΑΝΙ

ΚΥΛΛΗΝΗ (Πρώην Μπουζί)

Στην αγκαλιά της Κυλλήνης (Ζήριας) φωλιάζει το χωριό και απολαμβάνει τη θαλπωρή της και εσχάτως και το όνομά της. Και στην πλατεία του, ο μακαριστός επίσκοπος Αβύδου Γεράσιμος που ξεκίνησε τσοπανάκι από τη Ζήρια, απενίζει από το βάθρο του το Στυμφαλιακό πανόραμα και ευλογεί τους συγχωριανούς του.

Σ.Μ.

Το χωριό, η πρώην κοινότητα Στυμφαλίας με τους τρεις οικισμούς Κιόνια-Δριζα-Μάτσιζα, παρουσιάζει έντονο ρυθμό ανάπτυξης. Μόνο που η Δριζα αναπτύχθηκε τις τελευταίες δεκαετίες κατά μήκος του κεντρικού δρόμου σε οικισμό μακρινάρι, όταν οι κάτοικοι της “απόμερης” Μάτσιζας (φάινεται στο βάθος) την εγκατέλειψαν για να χτίσουν εδώ τα νέα τους σπίτια.

Από το “σύνδρομο του δρόμου” προσβλήθηκαν και τα Κιόνια που μετασηματίστηκαν κι αυτά σε οικισμό μακρινάρι που αρχίζει από τα “χτίρια”, όπως λέμε οι ντόπιοι τα ερείπια του Φράγκικου μοναστη-

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ (Δριζα και Μάτσιζα)

ριού και φθάνει μέχρι τον Αγιάννη. Και τα πέτρινα παραδοσιακά σπίτια πάνω στο ύψωμα εγκαταλείφθηκαν στη μοίρα τους.

Στη Δορίδα, όπου και οι κρυστάλλινες πηγές, γίνεται κάθε χρόνο στα μέσα του Σεπτεμβρίου το μεγάλο εμπορικό πανηγύρι της Στυμφαλίας. Όμως οι τοπικές ψησταριές εξακολουθούν να ...πανηγυρίζουν όλο το χρόνο «πρός εύωχίαν και τέρψιν έπισκεπτών τε και περαστικών».

Σ.Μ.

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ (Κιόνια)

Πριν πάρεις την ανηφόρα για την Καστανιά και το Φενεό, σταματάς στο Καρτέρι. Εδώ παίρνεις δυνάμεις, ευφρανόμενος τις αποκαλύψεις της τοπικής γαστρονομίας. Μια όμορφη ανάσα σε περιποιημένα, τελευταίως μαγαζιά και άνετα δωμάτια να μείνεις. Ο οικισμός ανήκει στην τέως Κοινότητα Καστανιάς.

Γ.Στ.

ΚΑΡΤΕΡΙ

ΛΑΥΚΑ

Φυτεμένη λες στις ρίζες των βουνών η Λαύκα, εναρμονισμένη με την άγρια ομορφιά. Σπίτια, έλατα και βουνά αγκαλιασμένα. Και οι άνθρωποι εδώ' επιμένουν γιατί αγαπάνε τον τόπο τους. Ζωντανό το χωριό, όσο κι αν ακούγεται περίεργο, διότι και οι άνθρωποί του είναι ζωντανοί.

Γ.Στ.

Παλιές και νεότερες μνήμες ζωντανεύουν στην γραφική Καστανιά των δυο μαχαλάδων, που ζει ακόμη κάτω από το ίσκιο του ηρωϊκού χιλιάρχου του '21 Γεωργίου Παπανίκα, φίλου και συμπολεμιστή του Κολοκοτρώνη, του θρυλικού γιατρού γερο-Στάθη και του γιού του, αείμνηστου προέδρου της Βουλής των Ελλήνων Κων. Ευστ. Παπακωνσταντίνου.

Σ.Μ.

ΚΑΣΤΑΝΙΑ

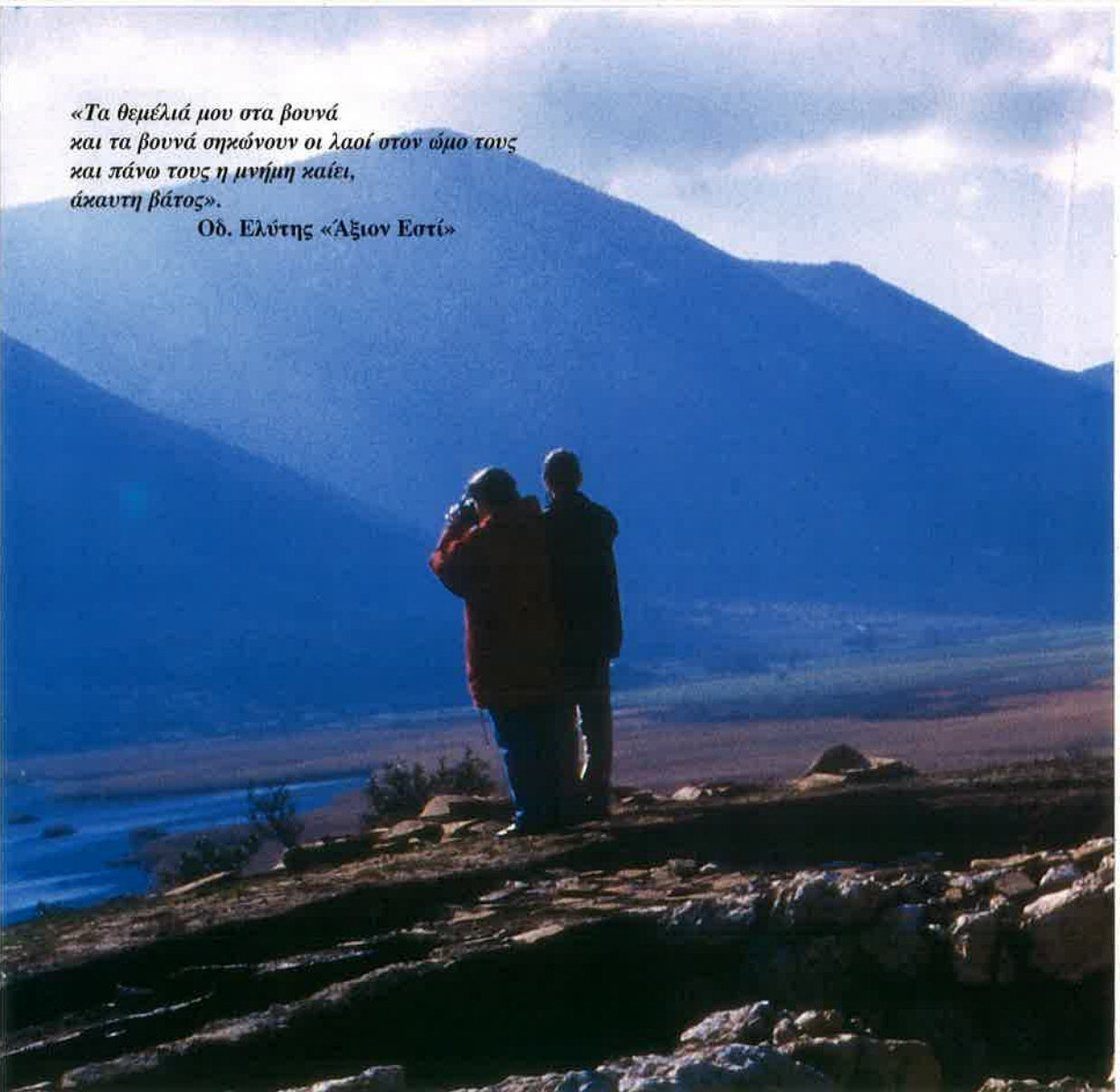
ΑΡΟΣΟΠΗΓΗ (Ποπή Μπάσι)

Ψηλά στο βράχο η Παναγιά η “Μπασιώπια” η Φανερωμένη, σκέπει το χωριό που απλώνεται στα πόδια Της με την πετρόχτιστη περηφάνεια του, λαβωμένη πια κι αυτή από την αλόγιστη επέλαση του τσιμέντου. Στο έμπα του χωριού ο “Νοταραϊίκος” πύργος. Στέκει εκεί βιγλάτορας από τον καιρό της Τουρκοκρατίας και δε γερνάει ποτέ του. Μόνο αιώνες τώρα έχει να ιστορεί και να λέει, να λέει...

Σ.Μ.

*«Τα θεμέλιά μου στα βουνά
και τα βουνά σηκώνουν οι λαοί στον ώμο τους
και πάνω τους η μνήμη καίει,
άκαυτη βιάτος».*

Οδ. Ελύτης «Άξιον Εστί»

Η Στυμφαλία της σιωπής και της γαλήνης

Πατώντας γερά στα θεμέλια της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Στυμφαλίας στην αρχαία Ακρόπολη. Αγναντεύοντας τις Στυμφαλίδες Όρνιθες να επιδράμουν στη λίμνη. Ατενίζοντας το μέλλον της Ορεινής Κορινθίας (τα νερά που λιγοστεύουν επικίνδυνα, την πανίδα που εξολοθρεύτηκε, τη χλωρίδα που αποχυμώθηκε).

Ένας σπάνιος υγροβιότοπος, ένα γερό οικοσύστημα στην καρδιά της Πελοποννήσου, μια μοναδική αρχαιολογική κληρονομιά, κινδυνεύουν να αφανιστούν από την κρατική αηδία αλλά και από την άγνοια των κατοίκων.

Ευτυχώς η τοπική ηγεσία δείχνει ευαίσθητη: προσπαθεί να διασώσει την ομορφιά αλλά και τη ζωή την ίδια.

Η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου, άγνωστου στους Πανέλληνες, ιδού ποιά θα έπρεπε να είναι το πρώτιστο μέλημα της νεοφώτιστης αυτής ηγεσίας. Τα λείψανα του ναού της Αθηνάς, η (δυνατή) αναστήλωση της αρχαίας κρήνης του Στυμφάλου, το ένα από τα δύο σωζόμενα στην Ελλάδα υδραυλικό ρολόι, το θέατρο ή στάδιο, η Ακρόπολη, οι τάφοι τα αγάλματα και τα άλλα ευρήματα των τελευταίων ανασκαφών, θα μπορούσαν να κάνουν την

*Κείμενο: Γιώργος Σταματόπουλος
Φωτ. : Σπυρογεράσιμος Δημητράτος*

περιοχή κέντρο προσοχής και ενδιαφέροντος.

Η ανάπτυξη βασίζεται περισσότερο στην ιστορία (αρχαιολογία) και όχι στην τεχνολογία. Δεν είναι τυχαίο ότι η Στυμφαλία λίμνη κηρύχθηκε -επιτέλους- προστατευόμενη ζώνη από τούτη τη λίμνη και τα γύρω χωριά θα γίνει το άλμα προς το μέλλον!

Να, αριστερά η Νεμέα· δεξιά οι Μυκήνες, το τρίγωνο του αρχαϊκού κλέους. Να ζωντανέψουμε το θρύλο του Αίγυπτος και του Στύμφαλου, του Ηρακλή το μύθο. Μόνο έτσι θα καρπωθούμε τη ζωή. Όλα τα άλλα είναι φληναφήματα.

Ο μύθος, ας το καταλάβουμε επιτέλους,

δεν είναι ψυχικό τραύλισμα· είναι ιστορικός λόγος. Και μόνο όποια περιοχή έχει ιστορία διεκδικεί το μέλλον (και δεν είναι απόλυτο, ή ανισογενές το ρητό τούτο).

Ας επέμβει το κοιμώμενον υπουργείο Πολιτισμού, ας αναδείξει ένα από τα πιο όμορφα τοπία της χώρας, ας το εκμεταλλευθεί, διάβωλε!

Ας προσπαθήσουμε όμως κι εμείς που γεννηθήκαμε σε τούτα τα χώματα· ας τολμήσουμε να ερωτευθούμε το παρελθόν μας· και ας είναι καρπός τούτου του έρωτα το (Στυμφάλιο) μέλλον μας!

Βασ. Ι. Λαζανάς

Η λίμνη της Στυμφαλίας

*Η Λίμνη αυτή η μυθική της Στυμφαλίας
που λίκνιζε τους πόθους της νεότητας,
που λίκνιζε των δουλευτών το μόχθο,
η Λίμνη αυτή η σιωπηλή,
που την περιζωναν στεφάνι ολόχρυσο τα στάχνα,
απόψε τίναξε με πάθος τη γαλήνη της,
απόψε τίναξε στους ουρανούς τα κύματά της,
απόψε σκοτεινή, πολύβουη κι ολάφριστη
στροβίλισε με λύσσα
στους λασπερούς βυθούς της τους βαρβάρους.*

Η ποίηση και ο θριάμβος των χρωμάτων στη Στυμφαλία “παντός καιρού”,
όταν εισβάλει η άνοιξη και πορφυρώνει τη γη της με τα άλυσκα άνθη της και
με την καταγίδα της παπαρούνας,

Σ.Μ.

*Απόψε η Λίμνη η σιωπηλή,
που την περιζώναν, στεφάνι ολόχρυσο, τα στάχνα,
παράτησε τους φλοίσβους, τους ψιθύρους.
Στους βουερούς θριάμβους των κυμάτων της,
των αντρειωμένων έσμιξε τα θριαμβικά τραγούδια,
και τίναξε πασίχαρη, και ράντισε μ' αφρούς
τους δρόμους, τα περάσματα, τα δάση, τα όρη,
και πέρα κάτω τις λυπημένες πολιτείες.*

(Σ.Σ. Το ποίημα έγραψε ο ποιητής μετά την πολύχροτη μάχη της Στυμφαλίας με τους Γερμανούς, που έγινε στις αρχές Ιουλίου του 1944).

«Κι' όμως ήτανε κάποτε άνοιξη και κατεβαίναν τα πουλιά στα χέρια μας. Τρέχαμε θαμπωμένοι αφήνοντας σε κάθε παπαρούνα κι' ένα φίλημα...»

(Τάσος Λειβαδίτης: 'Όλα χαμένα)

Δε θέλει ο ήλιος να αποχωριστεί την ομορφιά· με λύπη αποσπά τις ενεργητικές ακτίδες του, αλλ' αυτές επιμένουν να αντανακλώνται στα νερά της λίμνης. «*Η δύση εξακοντίζει φωτιά μες στα δάση και λάμπεις μες τα νερά*» λέει ο Στυμφάλιος ποιητής Ντίνος Λουμάνης. Γαλήνη και ταραχή, οροσειρές και ιριδισμοί· σπάνιος συνδυασμός της αρχιτεκτονικής της φύσης. Ηράκλειοι στεναγμοί και ψίθυροι ακούγονται παντού. Είναι οι φωνές της αρχαίας γης, το φλοίσβισμα της λίμνης και το κελάηθισμα των υδάτων της πηγής του Στυμφάλου, η αρμονία απλόχερα διασκορπισμένη. Ο αμφιβληστροειδής συναντιέται με την ψυχή· ένα δάκρυ αναβλύζει· αυτό είναι το μέλλον μας. Πρέπει όμως να μνηθούμε στη συγκίνηση· να διαβάσουμε την ομορφιά.

Γ.Στ.

Χωρίς τίτλο σημειώνει ο ζωγράφος. Τι χρειάζεται άλλο, αφού ο λιμνόβιος “τραγουδιστής των άστρων” της Στυμφάλιας τα λέει μόνος του.

Σ.Μ.

Γιώργος Γκολφίνος. Επάνω: Πορτραίτο της Στυμφαλίας. (Μικτή τεχνική σε πανί)
Κάτω και στην απέναντι σελίδα: Χωρίς τίτλο (ακρυλικά σε χαρτί).

Ο Γιώργος Γκολφίνος γεννήθηκε στο Βέλο Κορινθίας το 1948. Σπούδασε στην Α.Σ.Κ.Τ. Αθήνας με δάσκαλο τον Γ. Μόραλη και σκηνογραφία με τον Β. Βασιλειάδη. Από το 1981 έως το 1984 υπότροφος του Ι.Κ.Υ. στο Παρίσι, στην Ε.Ν.Σ.Β.Α. atelier J. Lagrance και I. Gremponini. Ζει και εργάζεται στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και το Βέλο Κορινθίας. Από το 1999 είναι καθηγητής στην Α.Σ.Κ.Τ. του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Καλά, εσύ πώς τη γλύτωσες από τα βέλη του Ηρακλή; ρωτάει προφανώς το ψάρι τη "Στυμφαλίδα" όρνιθα, κι' ας λέει ο ζωγράφος "χωρίς τίτλο".

Σ.Μ.

Gustave Moreau: *Ο Ηρακλής και οι Όρνιθες της λίμνης Στυμφαλίας.*
(Hercule et les Oiseaux du lac Stymphale. Λάδι σε ξύλο διαστ. 31,5 x 23,5 εκατ. 1865).

Ο μικρών διαστάσεων αυτός πίνακας του Μορώ, έργο του 1865 βρίσκεται στη Συλλογή Rust στο Παρίσι. Παρουσιάζει τον Ηρακλή ως κυνηγό σ' ένα απόκρημνο τοπίο, όπου οι πελώριοι και απότομοι βράχοι φαίνονται να αναδύονται μέσα από τη λίμνη. Ο Ηρακλής, στη γωνία κάτω αριστερά, τοξεύει τις Στυμφαλίδες όρνιθες που βρίσκονται μακριά επάνω σ' ένα χαμηλότερο βράχο. Ήδη κάποιες από αυτές έχουν πέσει κάτω νεκρές, ενώ άλλες πετούν γύρω του.

Με το ίδιο θέμα και ο μεγάλων διαστάσεων πίνακας της απέναντι σελίδας που τον ζωγράφισε δέκα χρόνια αργότερα. Βρίσκεται στο "Μουσείο Μορώ" στο Παρίσι. Αν και στους δύο πίνακες, που αποτελούν και μια παρένθεση στη φαντασία του ζωγράφου, κυριαρχεί η εκτυφλωτική

Gustave Moreau: *Ο Ηρακλής στη λίμνη Στυμφαλία.*
(Hercule ad lac Stymphale. Λάδι σε μουσαμά διαστ. 1,45x1,28 μετρ. 1875)

ώχρα, σ' αυτόν εδώ τα χρώματα είναι πιο ζωηρά και η σκηνή περισσότερο ζωντανή.

Ο Ηρακλής έχει βγει από το εικονιζόμενο σπήλαιο και επιτίθεται σε ένα σμήνος των τρομερών Στυμφαλίδων ορνίθων. Γύρω του και πάνω από το κεφάλι του πετούν απειλητικές, μπλέ, κόκκινες και άσπρες οι Στυμφαλίδες όρνιθες, που ο ζωγράφος τις παριστάνει με κεφάλι γυναίκας.

Σ.Μ.

(Σ.Σ. *Ο Γκουστάβ Μορώ* (1826-1898) είναι Γάλλος συμβολιστής ζωγράφος διάσημος για τους πίνακές του με θέματα από την Ελληνική Μυθολογία. Έχει ζωγραφίσει και τους 12 άθλους του Ηρακλή μεταξύ των οποίων και οι δύο για τις Στυμφαλίδες όρνιθες που παρουσιάζουμε εδώ. Το σπίτι του και τα περίπου 8000 έργα του, αποτελούν σήμερα το "Μουσείο Μορώ" στο Παρίσι.)

(Φωτ. Σπ. Μιχόπουλος)

Παίζουν αθώα με την αιώνια ροή των υδάτων, σαγηνευμένα από τη μελωδία τους. Δε γνωρίζουν ακόμη την ανοησία των ενηλίκων που τα μολύνουν αδιάντροπα. Η Σοφία και η Λίζα δέχονται την ευεργετική επαφή με το νερό παίζοντας μαζί του. Ιδού το ατελείωτο παιχνίδι της ζωής· η ίδια η ζωή στην εκλαμπρότητά της: Παιδιά και νερό!

Γ.Στ.

Βρυσούλα...

*Βρυσούλα στοῦ σπιτιοῦ μας τὴν αὐλή,
μὴν καρτερῆς τό στόμα μου στό στόμα σου νά γείρη.
Πῶς τό νεράκι σου νά πιῶ; Συντρίμματα ἔγινε
τό κρυσταλλένιο μου πού γνώριζες ποτήρι!...
Πῶς τό νεράκι σου νά πιῶ; Τά χέρια μου εἶναι ἀκάθαρτα,
καί τέτοια θέρη κατακαίει τό στόμα μου τό πλάνο,
πού τρέμω μήπως γέροντας τά χεῖλια μου στά χεῖλια σου
και τη δροσοῦλα σου, βρυσούλα, τή μαράνω!...*

Κωστής Παλαμάς

Ερείπια της αρχαίας κρήνης της Στυμφάλου. (Φωτ. Γ. Ρηγόπουλος)

Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

Οι βρύσες των χωριών μας

*“Στο χωριό μας μια πηγή
αναβλύζει από τη γη...”*

Η μητέρα φύση προίκισε τη Στυμφαλία με πλούσιες πηγές που παρέχουν τεράστιες ποσότητες νερού με το οποίο, ως γνωστόν, τροφοδοτούνται η λίμνη και οι καταβόθρες της και το “Αδριάνειο Υδραγωγείο” από το οποίο αρδεύονται οι αποδοτικές καλλιέργειες της πεδινής Κορινθίας. Γι’ αυτές τις πηγές-κεφαλάρια, ιδιαίτερες μελέτες και αναφορές ειδικών περιέχονται στο παρόν αφιέρωμα.

Εκτός όμως από τις πηγές αυτές, υπάρχουν και οι βρύσες των χωριών μας που συντρέφειαν στην πορεία τους τις περασμένες γενιές, υπηρέτησαν τη λάτρα των νοικοκυριών τους, πότισαν τα ζωντανά τους και τους κήπους τους και ξεδίψασαν κουρασμένους στρατολάτες.

Πριν όμως μιλήσω γι’ αυτές, ας μου επιτραπεί μία παρέκβαση.

Η αρχαιότερη κρήνη της Στυμφαλίας είναι εκείνη της Στυμφάλου της οποίας τα ερείπια υπάρχουν ακόμη στον αρχαιολογικό χώρο στη θέση Βελατσούρι - τη βλέπουμε εδώ - από όπου τα νερά της έρχεαν στον ποταμό Στύμφαλο που πήγαινε από τις πηγές της Δρίζας κατευθείαν στη μεγάλη καταβόθρα, στο απέναντι όρος Απέλαυρον (Γιδομάντρα).

Οι Καναδοί αρχαιολόγοι και ο καθηγητής Έκτορ Ουίλιαμς που ανασκάπτουν τελευταία το χώρο, προτείνουν την αναστήλωση της αρχαίας αυτής κρήνης, αφού το αρχαίο δομικό υλικό της υπάρχει σχεδόν ανέραιο στα ερείπιά της, αλλά δεν γνωρίζουμε αν αυτή η πρόταση υιοθετήθηκε από τη δική μας Αρχαιολογική Υπηρεσία. Ευχής έργον θα ήταν να υλοποιηθεί αυτή η ιδέα αφού τελευταία πολλά από τα αρχαία μνημεία μας αναστηλώνονται, ακόμα και μεμονωμένες κολόνες όπως για παράδειγμα του ναού του Διός στην Αρχαία Νεμέα.

Να ξαναγουρίσουμε όμως στις παραδοσιακές μας βρύσες.

Σήμερα τα πράγματα έχουν βέβαια εντελώς αλλάξει και το νερό πηγαίνει σε όλα τα σπίτια με σύγχρονα δίκτυα ύδρευσης. Όμως οι παραδοσιακές βρύσες στέκουν ακόμα εκεί, στις πλατείες και στις γειτονιές των χωριών μας, όπου σε αλλοτινούς καιρούς αποτελούσαν το κέντρο της “μικρής κοινωνικής ζωής” κι ακόμα κελαρύζουν μνήμες όπου καθρεφτίζονται λυγρές κοπέλες με το σταμνί ή το βαρέλι στον ώμο.

Σε κάποιες λοιπόν από αυτές τις παραδοσιακές βρύσες των πιο ορεινών χωριών της Στυμφαλίας αναφέρεται η σύντομη και φωτογραφική κυρίως, και βεβαίως ελλιπής αυτή παρουσία, που γίνεται στα πλαίσια του αφιερώματος, και που οπωσδήποτε δεν μπορεί να διεκδικεί αξιώσεις μελέτης.

Στη Στυμφαλία, αλλά και στην Κορινθία γενικότερα, οι βρύσες είναι συνήθως ορθογώνιες, κατασκευές από κοινές πέτρες σε συνδυασμό με λαξευτούς πωρόλιθους. Οι περισσότερες είναι λιτές στη μορφή τους. Κάποιες έχουν σχήμα τοξωτής πύλης και η πρόσοψή τους στολίζεται συνήθως με μαρμάρινη πλάκα, όπου αναγράφεται η χρονολογία της κατασκευής τους. Οι πιο επιμελημένες στολίζονται ενίοτε και με ποικίλο ανάγλυφο διάκοσμο λαϊκής έμπνευσης. Σε κάποιες υπάρχουν και μια ή δυο κόγχες κάτω από μικρά ντουλαπάκια όπου υπάρχει πάντα ένα τάσι για να πίνουν οι περαστικοί.

Το νερό βγαίνει από μικρές ημικυκλικές γούρνες (σουλουνάρια) από πωρόλιθο ή μάρμαρο που είναι τοποθετημένες στην πρόσοψη και χύνεται στη μεγάλη γούρνα που βρίσκεται στη βάση της βρύσης. Η γούρνα αυτή σε μερικές βρύσες κατασκευασμένη από πωρόλιθο είναι μακρόστενη κορύτα για να ποτίζονται τα ζώα με άνεση.

Στη Λαύκα

Η βρύση Κροθή.

(Φωτ. Γ. Ρηγόπουλος)

Μια τέτοια βρύση και ίσως η παλαιότερη στη Στυμφαλία - τη βλέπουμε στη φωτογραφία - βρίσκεται στη Λαύκα, αριστερά του δρόμου, λίγο πριν μπούμε στο χωριό. Ως τοποθεσία φέρει το αρβανίτικο όνομα “Βρύση του Κροθή” και

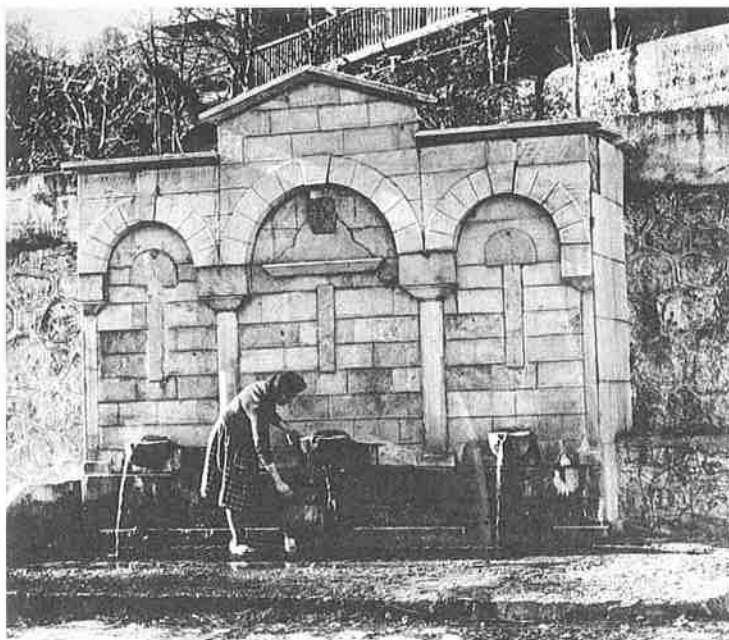
στην πλάκα που είναι εντοιχισμένη στην πρόσοψη αναγράφεται σκαλιστή η επιγραφή “14 Σεπτεμβρίου 1874” που μαρτυρεί τη χρονολογία της κατασκευής της.

Η Λαύκα σήμερα διαθέτει σύγχρονο δίκτυο ύδρευσης που φέρνει το νερό σε όλα τα σπίτια. Το υδραγωγείο ξεκινάει από τη μεγάλη δεξαμενή στο επάνω μέρος του χωριού

όπου καταλήγουν τα νερά των πηγών Τέμιζας και Γκούρας. Στην πλατεία υπάρχει μια νεόδομη βρύση με παραδοσιακά χαρακτηριστικά που είναι μάλλον διακοσμητική και λιγότερο χρηστική.

Στην Καστανιά

Αξιομνημόνευτη βρύση υπάρχει και στην Καστανιά, η λεγόμενη βρύση του Καλού. Τη συναντάμε στο κάτω μέρος του χωριού, πλάι στο δημόσιο δρόμο. Είναι εξ ολοκλήρου μαρμάρινη, χτισμένη στη θέση παλαιότερης βρύσης από την οποία σώζεται μόνο η πλάκα με τα ονόματα των “πληρεξουσίων” του χωριού, η οποία και έχει εντιχιστεί στην πρόσοψη της νεότερης βρύσης.

Η βρύση του Καλού.

(Φωτ. Ν. Κοντός από το Alt-Korinth)

Όπως φαίνεται και στη φωτογραφία η βρύση παρουσιάζει αρχιτεκτονικό διάκοσμο με τρεις αψιδωτές καμάρες στις οποίες είναι τοποθετημένες οι γούρνες από όπου τρέχει το νερό.

Η Καστανιά έχει πολλές πηγές με άφθονα νερά. Τρεις από αυτές που βρίσκονται ψηλότερα στο βουνό, καθώς και η μεγάλη πηγή του Κεφαλόβρυσου, τροφοδοτούν το σύγχρονο υδραγωγείο από το οποίο υδρεύονται όλα τα σπίτια του χωριού. Στη βρύση της Μάνας που βρίσκεται έξω από το χωριό υπάρχει επιγραφή σε μαρμάρινη πλάκα που λέει: “Ἐν ταύταις λούσαι τεχθέντα Ἑρμῆν αἱ περὶ τό ὄρος λέγονται Νύμφαι”. Το κείμενο της επιγραφής είναι από τον Πανσανία (Η. XVI, 2) και θυμίζει το μύθο για τις πρώτες φροντίδες που δέχθηκε από τις Νύμφες το βρέφος Ερμής που γεννήθηκε από τη νύμφη Μαΐα στο γνωστό σπήλαιο της Ζήριας που φέρει το όνομά του.

Στη Δροσοπηγή (πρώην Μπάσι)

Στη Δροσοπηγή υπάρχουν τρεις βρύσες μέσα στο χωριό -σε μια απ' αυτές χρωστάει το νέο του όνομα- και αρκετές στην ευρύτερη περιοχή του.

Η πρώτη που συναντάμε είναι η βρυσούλα στο κάτω μέρος, πριν ακόμα μπούμε στο χωριό. Μέχρι πρότινος ήταν ένα πρόχειρο τσιμεντένιο παλαιό κατασκευάσμα και το νερό έτρεχε από ένα σιδερένιο σωλήνα στη μακρόστενη κορύτα όπου, σε άλλους περασμέ-

Η βρύση της Παπαδιάς. (Βρυσούλα)

(Φωτ. Σ. Μιχόπουλος)

νους καιρούς, ποτίζαμε τα ζωντανά μας. Εκεί στο γύρω πλάτωμα, σταματούσαν παλαιότερα και τα αυτοκίνητα, όταν ο δρόμος δεν είχε πάει ακόμα μέσα στο χωριό. Το πλάτωμα πρόκειται να διαμορφωθεί σε χώρο αναψυχής και δεντροφυτεύτηκε ήδη, αρκεί βέβαια να ποτίζονται τα δεντράκια και να μη τα φάνε τα γιδοπρόβατα, ώσπου να μεγαλώσουν. Στη θέση λοιπόν της παλιάς βρυσούλας χτίστηκε μια νέα πανέμορφη βρύση, τη βλέπουμε στη φωτογραφία, ένα πραγματικό στολίδι στο έμπα του χωριού.

Διακριτικά χαραγμένη επιγραφή στη μικρή πλάκα, εντοιχισμένη στην πρόσοψη, πληροφορεί τον περαστικό που θα σταματήσει για να δροσιστεί και να πάρει νεράκι, ότι η νέα βρύση έγινε “εις μνήμην της πρεσβυτέρας **Αδαμαντίας Οθ. Νίκα - Σαρλά**”.

Είναι η τελευταία παπαδιά του χωριού μας που έφυγε πρόωρα από τη ζωή, και τα παιδιά της και τα αδέρφια της έστησαν εκεί, προσφορά στο χωριό, τη νέα βρύση για τη μνήμη της. Κι εγώ προτείνω από δω και πέρα τη βρυσούλα να τη λέμε “**βρύση της Παπαδιάς**” για να κελαρύζει και το νεράκι τη μνήμη της. Ελπίζω οι συγχωριανοί μου να με ακούσουν και να το αποδεχτούν.

Σε κεντρικό σημείο του χωριού υπήρχε παλαιότερα η “Μεγάλη Βρύση” μια ωραία ομολογουμένως βρύση, φτιαγμένη έτσι ώστε να υπηρετεί όλες τις “υδρολογικές ανάγκες” των κατοίκων, από την υδροληψία και τα λαογραφικά δρώμενα, μέχρι το πλύσιμο των χοιτρών ρούχων, του σιταριού για το μύλο, των βαγεγιών για το κρασί το πότισμα των ζώων και το πότισμα των κήπων στον “Κατηφοράκι”.

Η όμορφη αυτή παραδοσιακή βρύση, που τη σκέπαζε και μια πελώρια καρυδιά, από όπου ξεκίναγε το μικρό κοπάδι “τα μαλτέζικα” για την καθημερινή βοσκή του, δεν υπάρχει πια. Την έφαγε μαζί με την καρυδιά ο εκσυγχρονισμός και η πρόοδος. Καθώς ήταν χαμηλότερα του δρόμου, τη μπάζωσαν, επειδή ήθελαν λείει, να μεγαλώσουν το χώρο, ώστε να μπορούν να “γυρίζουν” τα μεγάλα αυτοκίνητα. Τελευταία γίνονται κάποιες σκέψεις για να την “ξεθάψουν” και να αποκαταστήσουν τις όποιες τυχόν έχει πάθει φθορές. Μακάρι να γίνει αυτή η “εκαταφή”.

Λίγα μέτρα πιο πέρα υπάρχει και μια άλλη βρύση “ο Χούρχουλας” που το όνομά της προφανώς το πήρε από το πάφλασμα του νερού που έβγαине χούρ-χούρ, με ορμή μέσα από βράχο. Στη θέση του Χούρχουλα, φτιάχτηκε πριν λίγα χρόνια μια νέα, παραδοσιακής μορφής πέτρινη βρύση, διακοσμημένη με μαρμάρινες γούρνες.

Τα σπίτια του χωριού σήμερα υδρεύονται με δίκτυο από δεξαμενή όπου φτάνουν τα νερά από τις πηγές Μεσιανόβρυση και Κορύτες. Επειδή όμως το νερό αυτό δεν επαρκεί, η δεξαμενή ενισχύεται και με νερό από γέωτρηση.

Εκτός από τη Μεσιανόβρυση και τις Κορύτες να αναφέρω ακόμη τις βρύσες της Αγίας Κυριακής, του Φαραγού, του Ράπη, του Ζάστανου και άλλες που βρίσκονται σε τοποθεσίες έξω από το χωριό, όπου ποτίζουν τα κοπάδια τους οι τσοπαναράιοι και παλαιότερα ξεκουράζονταν και δροσίζονταν οι ζευγολάτες που καλιεργούσαν τη γη. Για τη βρύση του Ζάστανου ψηλά στη Ζήρια, που βγάζει νερό “κρυστάλλο” έχουν να λένε ότι όποιος φιλάσθενος πιεί από εκείνο το νερό “ή θα γιάνει ή θα τον κόψει” δηλαδή ή θα γίνει καλά ή θα πεθάνει...

Στην Κυλλήνη (πρώην Μπούζι)

Η Τρανή Βρύση.

Στην Κυλλήνη, χωριό σκαρφαλωμένο σε μια πλαγιά της Κυλλήνης (Ζήριας) από την οποία πήρε τελευταία το όνομά του, υπάρχουν αρκετές πηγές με άφθονα κρυστάλλινα νερά. Η μεγαλύτερη από

αυτές είναι το Κεφαλάρι, λίγο πιο έξω από το χωριό και με το νερό του δούλευαν παλαιότερα δυο νερόμυλοι και νεροτριβή.

Το χωριό υδρεύεται και αυτό, από υδραγωγείο που τροφοδοτείται από πηγές που βρίσκονται αρκετά ψηλότερα, στην πλαγιά. Μέσα στο χωριό υπάρχουν, στο επάνω μέρος η “βρύση της Κυράς” που είναι σχεδόν κατεστραμμένη και κάτω από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου λίγο πριν μπούμε στο χωριό η Τρανή βρύση” που τη βλέπουμε εδώ.

Κατασκευασμένη από τοιμίενο και πέτρες είναι κυρίως βρύση χρηστική χωρίς ιδιαίτερες αισθητικές απαιτήσεις και το νερό δε βγαίνει από γούρνες αλλά από τρεις σιδερένιους κρουνοί τοποθετημένους στην πρόσοψη.

Εδώ σταματώ προς το παρόν αυτή τη “δροσερή” περιήγηση στις βρύσες των χωριών μας με την ελπίδα ότι μελλοντικώς θα μπορέσω να κάμω μια εμπειριστατομένη έρευνα και λεπτομερή καταγραφή και παρουσίαση των πηγών, όλων των χωριών της Στυμφαλίας.

Αικατερίνη Πολυμέρου - Καμηλάκη
 Διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας
 της Ακαδημίας Αθηνών

Παραδόσεις για το νερό και τις βρύσες στην περιοχή της Κορινθίας

Η Πειρήνη Κρήνη στην Αρχαία Κόρινθο.

Το νερό, πηγή ζωής και δύναμης, διαδραματίζει, όπως είναι φυσικό, πρωταρχικό ρόλο στην ίδρυση, εξέλιξη και λειτουργία ενός οικισμού, καθώς και στην παρακμή ή μετατόπισή του στο χώρο. Η πρακτική σημασία του για τη διατήρηση της ζωής είναι εκείνη που προσδίδει στο νερό και τις ιδιαίτερα σημαντικές μαγικοθηρσκευτικές –λατρευτικές του ιδιότητες¹.

Βασικό κριτήριο για την επιλογή του χώρου, στον οποίο πρόκειται να εγκατασταθεί ένας οικισμός, το νερό προσδιορίζει πολύ περισσότερο από την εξασφάλιση οχυρής θέσης και δυνατοτήτων επικοινωνίας με άλλους οικισμούς, την ανάπτυξη και την εξέλιξή του. Έτσι δικαιολογείται ο μεγάλος αριθμός λαϊκών παραδόσεων σχετικών με την ανίχνευση πηγής, τη διαφύλαξή της από διεκδικητές, τις προσπάθειες παροχέτευσης του νερού, την διακοπή παροχής του νερού σε οικισμό, την ρύψη τοξικών ουσιών στην πηγή κλπ., προκειμένου να επιτευχθεί η άλωσή του οικισμού.

Δρακονέρα, η αρχαία Πειρήνη

Οι παραδόσεις για πηγές και νερά, από την περιοχή Κορινθίας, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, πράγμα που οφείλεται στην ύπαρξη συγκεκριμένων μεγάλων πηγών, γνωστών από την αρχαιότητα, γύρω από τις οποίες ή με το νερό των οποίων αναπτύχθηκαν σπουδαίες πόλεις, όπως η Κόρινθος. Η Πειρήνη πηγή, δώρο ακριβό των θεών, κατά τη μυθολογία, στην άνυδρη γενικά περιοχή του Ακροκορίνθου, στη νοτιοανατολική άκρη του Κάστρου, γνωστή σήμερα ως Δρακονέρα, συνδέεται με το μύθο του Βελλερεφόντη, του άρχοντα της Κορίνθου, που βρήκε τον Πήγασο, το φτερωτό άλογο, να πίνει νερό, και κατάφερε να τον χαλιναγωγήσει με τη βοήθεια της σοφής θεάς Αθηνάς. Ο Στράβων διασώζει την παράδοση ότι στον Ακροκόρινθο κοντά στην πηγή της Πειρήνης, υπήρχε ιερό και ανάκτορο αφιερωμένο στον Σίσυφο, τον θρυλικό ήρωα της Κορίνθου, στον οποίο, κατά τον Πausανία², ο ποτάμιος θεός Ασωπός δώρησε την πηγή, επειδή αποκάλυψε την απαγωγή από τον Δία της κόρης του Ασωπού Αρίνας. Η λαϊκή πα-

1. Περισσότερα για το θέμα βλ. Αικατερίνης Πολυμέρου-Καμηλάκη, Πηγές, υδραγωγεία, οικισμοί. Βίοι παράλληλοι στην ιστορία και στις παραδόσεις, στον τόμο «Το Νερό πηγή Ζωής, Κίνησης και Καθαρισμού, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Αθήνα 1999, σ. 171-188.

2. Ν. Παπαχατζή, Πausανίου, Ελλάδος Περιήγησις. Κορινθιακά II, 5, 1.

ράδοση¹ ονομάζει την πηγή του Ακροκορίνθου Δρακονέρα, στα βάθη της οποίας κατοικούσε κάποιος δράκοντας⁴. Η αιτιολογική παράδοση έρχεται εδώ να εξηγήσει την πιθανότερη προέλευση του υπογείου ρεύματος της μεγάλης πηγής από την ίδια υπόγεια δεξαμενή που αντλεί το ποτάμι, ο Ασωπός, που πηγάζει από τη λίμνη Στυμφαλία και το οποίο έχει θεοποιηθεί για τη δύναμη και τη σημασία του στη ζωή της περιοχής που διαρρέει. Το άλογο, εξ άλλου, είναι συνδεδεμένο με τις πηγές και ιδιαίτερα με την αποκάλυψή τους⁵, αφού τόσο κατά την αρχαιότητα⁶ όσο και στις νεότερες παραδόσεις φέρεται μεταξύ των ζώων (τράγος, άλογο) που από διαίσθηση βοηθούν τον άνθρωπο στην προσπάθειά του να ανακαλύψει υπόγειο ρεύμα νερού και να το οδηγήσει στην επιφάνεια της γης.

Η εξασφάλιση, λοιπόν, νερού πόσιμου, για οικιακή χρήση, για τις ανάγκες των κατοίκων και της παραγωγής (γεωργία, κτηνοτροφία, μεταποίηση των προϊόντων), είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την ίδρυση και επιβίωση ενός οικισμού. Αλλά και πέρα από την αντίχρευση πηγών ή υπογείου ύδατος, πριν από την ίδρυση του οικισμού, η αναζήτηση πηγών αποτελεί διαρκή φροντίδα των κατοίκων ενός οικισμού. Στις περιοχές που μαστιζονται από λειψυδρία η αναζήτηση του νερού είναι αγωνιώδης, πράγμα που φαίνεται στις δοξασίες και παραδόσεις των κατοίκων, στις οποίες εχθρικές δυνάμεις επιβουλεύονται διαρκώς τις πηγές. Σύμφωνα, λοιπόν, με τις παραδόσεις αυτές τη μοναδική, συνήθως, πηγή, η οποία χαρακτηρίζεται θείο δώρο, κατέχει δράκος ή δράκων, ο οποίος περιορίζει το νερό να τρέξει, προκειμένου «να δροσίσει» ή «να ποτίσει» την περιοχή του οικισμού (τη Χώρα). Η παράδοση για τον δράκοντα, που φυλάει τη Δρακονέρα του Ακροκόρινθου, είναι χαρακτηριστική για τη δραματικά μεγάλη σημασία της πηγής για την πόλη της Κορίνθου και την ανάγκη αυστηρής διαχείρισης του νερού.

Το κάστρο της Κόρθος, ο Λόγγος και το νερό απ' τα Κιόνια

Σχετική με την πηγή της Δρακονέρας στον Ακροκόρινθο είναι και η ακόλουθη παράδοση η οποία παραπέμπει στο ιστορικό γεγονός ότι, ο Αδριανός έφερε το 2ο αι. μ.Χ. στην Κόρινθο νερό από τις πηγές που υπάρχουν στα Κιόνια της Στυμφαλίας.

« Για (=ή) στον Ελλήνωνε τον καιρό, για στον Βενετσάνου, κατά πώχω αγροικητά απ' το δικό μου τον παλπού, ήτανε στην Κόρθο τρία βασιλόπ'λα, κι επαιστήκανε να σφαιούνε για μιά βασιλοπούλα απ' το Βασιλικό, γιατί το καθένα την ήθελε να την πάρη γυναικα του. Η βασιλοπούλα τ' αγάπαγε και τα τρία βασιλόπ'λα, και δεν ήθελε να σκοτωθούνε για δαύτη. Θα είχε κατά που λέμε καλή ψυχή, και για να μην τους αφήση και σφαιούνε τους λέει: «Μ' ακούτ' εμένα; -Σ' ακούμ', της λεν τα βασιλόπ'λα...-Σα μ' ακούτε, τους λέ' η βασιλοπούλα, ελάτε να ριζ' τε κόμπο. Ο ένας να φτειάση το κάστρο, ο άλλος να φυτέψη το Λόγγο κι' ο άλλος να φέρη το νερό στην Κόρθο απ' τα Κιόνια, πού 'να κοντά στη λίμνα του Ζαρκά. Όποιος πρωτοφτειάση το Κάστρο, ή φυτέψη το Λόγγο, ή φέρη το νερό απ' τα Κιόνια, εκείνονε θα πάρω άντρα».

3. Κόστα Ρομαίον, Μιά παράδοση για το χτίσιμο του Κάστρου στον Ακροκόρινθο, Πελοποννησιακή Πρωτοχρονιά, 1960, σ. 170-173.

4. Έφης Καρποδίνη, Κάστρα της Πελοποννήσου, εκδόσεις Αδάμ, Αθήνα 1997, σ. 12, 14.

5. Αικατερίνης Πολυμέρου-Καμηλάκη, Πηγές, ό.π., σ. 176 και 177.

6. Νομίσματα των αρχαίων Φερών εξεικονίζουν με άλογο μία επίσης θαυμαστή πηγή, την Υπέρεια Κρήνη, «νίκμα θεοφιλέστατον», κατά τον Πίνδαρο. Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, Πηγές, ό.π., σ. 176.

Κατά π' ακούσανε έτσι τα βασιλόπ'λα τους άρεσ' η κουβέντα της βασιλοπούλας. Εστερχτήκανε, τους έρριξε τον κόμπο, και σ' έναν έπεσ' ο κόμπος να φέρη το νερό απ' τα Κιόνια, στον άλλονε να φυτέψη το Λόγγο και στο μικρότερο να φτειάση το Κάστρο. Έτσι εκάμανε πάντα αναμεσό τους τα βασιλόπ'λα και καθένα εσυλλοιζότανε μέσα ντου πώς θελά τελειώση τη δουλειά μπροστύτερ' απ' τον άλλονε. Τότενες το τρανύτερο βασιλόπ'λο γιουριζει και λε' στα δυό μικρότερ' αδέρφια του. «Μη χασομεράμε. Πάμμετε να τηράξη καθένας τη δουλειά του. Θέλουμ' να βρούμε εργάτες και μαστόρους». Η βασιλοπούλα σαν είδε πως ηθέλανε να φύγουνε τα βασιλόπ'λα τους λέει. «Αυτό που λέτε δε γίνεται. Θα φάτε, θα πιήτε κ' ύστερα θα πάτε στο καλό». Τα βασιλόπ'λα κατά π' ακούσανε τα λόγια της βασιλοπούλας, άλλο που δεν ηθέλανε, εκαθήσανε κ' έφαγαν αντάμα με τη βασιλοπούλα.

Την άλλ' ημέρα εφάγανε τα βασιλόπ'λα και πάει καθένα να κάμη τη δουλειά του κατά που τού πεσ' ο κόμπος. Περάσοντας λίγος πολύς καιρός, ο μαστορης πώχιζε το Κάστρο εκόντενε να το γλυτώση. Τού 'μενε μοναχά να χτίση ένα λιθάρι. Την ημέρα που θελά γλυτώσ' ο μαστορης το Κάστρο επήγανε και τα τρία βασιλόπ'λα να ιδούν τί γίνεται στο Κάστρο. Επήγανε και τη βασιλοπούλ' αντάμα. Κατά που βλέπει το βασιλόπ'λο, που τού 'χε πέσ' ο κόμπος να χτίση το Κάστρο, το μαστορη να κάθεται γυριζει και του λέει. «Γιατί κάθειςαι, μαστορη;» Του λέει ο μαστορης: «Απόστασα και ξανασαινω. Αμα ιδώ το νερό απ' τα Κιόνια να ζυγώση στις Κλένιες ή το Λόγγο για να φυτευτή, για μιά στιγμή χτένω το λιθάρι».

Κατά που τέλειωσ' ο μαστορας το λόγο του βρου βρου κάνει το νερό και μπαίνει μέσ' το Κάστρο. Τότενες το μικρότερο βασιλόπλο που τού 'χε πεσμένα ο κόμπος να χτίση το κάστρο επήγε να σκάση από το κακό του και με το μεσαίο, που του έπεσε ο κόμπος να φέρη το νερό απ' τα Κιόνια, επισατήκανε να σφαιούνε. Κι απάνω που τραβήξανε τα σπαθιά τους για να πετσοκοπούνε, συνεμπαίν'ο τρανύτερος. «Για σταθήτε τους λέει. Ντροπή μας. Πού ν' ακουστή πώς θα σφαιούμε για μιά γυναίκα! Αν θέλ' τε ακούτε με. -Σ' ακούμ', του λεν τ' αδέρφια του. -Σα μ' ακούτε, τους λέει, Η κόρη Κόρθο να γενή κ' εμείς να είμαστ' αδέρφια..

Τότενε τα βασιλόπ'λα εταλλιαρίσανε τη βασιλοπούλα και μείνανε αγαπημένοι σαν γκαρδιακά αδέρφια που ήτανε». Εδώ η αδελφική αγάπη πρυτανεύει και η βασιλοπούλα γίνεται το εξιλαστήριο θύμα για την πραγματοποίηση των μεγάλων έργων. Σε άλλες παραδόσεις η βασιλοπούλα αθετεί το λόγο της για τον πρώτο ή τα αδέρφια σκοτώνονται μεταξύ τους και η βασιλοπούλα γίνεται μοναχή.

Στοιχειά σε πηγές και πηγάδια

Εκτός από τις πηγές που τρέχουν, τους φύλακές τους έχουν και τα νερά των πηγαδιών, ιδιαίτερα των μεγάλων και πλούσιων σε τροφοδοσία και άντληση νερού. Τα πηγάδια, που έχουν μεγάλες υπόγειες δεξαμενές, έχουν, κατά την λαϊκή παράδοση, το στοιχειό τους, έναν κοντό συνήθως «αραπάκο, που βγαίνει και κάθεται στον πηγαδιού τα χείλια, και δεν πειράζει κανένα, ούτε μιλεί, μόνο αν περάση καμμιά κοπέλλα της κάνει νοήματα να πάη κοντά. Και αν πάη την περιποιείται και της δίνει πολλά δώρα. Αν πάλι δεν πάη, δεν τον μέλει, ούτε της δίνει τίποτε. Μόνο καμμιά φορά από τη φούρκα του για την καταφρόνια

7. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις τ. Α', σ. 82-84, αρ. 162. Σχολιασμός τ. Β', σ. 768-771. Την παράδοση διασκεύασε ποιητικά ο Γ. Δροσίνης (Ειδύλλια, Αθήνα 1884, σ. 95-96). Stith Thompson, Motif-Index of Folk-literature 3, Copenhagen 1956, σ. 398-408 (Motif H. 310-359).

πέφτει μέσα στο πηγάδι. Γυρεύει όμως και να ξεγελάσει όμορφα κορίτσια με παρακάλια και τάματα. Και λέγουν μάλιστα πως μερικές τις επλάνεσε με τα χαρίσματά του και τις εκατέβασε στο πηγάδι, τις έμπασε σε ωραιότατες κάμαρες, που είχαν πολύ λαμπρά και πλούσια πράγματα, και αφού τις εκρότησε μια μέρα κ' έφαγαν κ' έπιαν καλά, τις έβγαλε πάλι έξω από το πηγάδι».

Έτσι: «Στο μεσανό μαχαλά στα Τρίκαλα Κορινθίας είναι μια βρύση, το Βρουσάρι. Εκεί κρατεί ένας Αράπης, καθώς και στην άλλη τη βρύση που είναι κοντά, στον Κωλορωόδη, κρατούν Νεράιδες. Ο Αράπης βγαίνει τη νύχτα και γυρίζει και βαστά στο νόμο του ένα μεγάλο δοκάρι. Μέσα σ' αυτό έχει κρυμμένο το θησαυρό του. Δεν είναι καλό πράγμα να περάσης τη νύχτα από εκεί, γιατί κρατεί ο τρισκατάταρος και στις δυο μεριές, και μήτε το διάβολο ν' απαντήσης, μήτε το σταυρό σου να κάμης. Ένα όμως παλληκάρι καλό, Πάνο τον έλεγαν, δεν εφοβώνταν τίποτα, και πέρασε. Εγύριζε από γάμο, και τό 'χε λίγο και στο κέφι. Καθώς πέρασε το Βρουσάρι, εστάθη κ' έπια νερό, αλλά καθώς σηκώθη βλέπει μπροστά του έναν Αράπη και τον εμπόδιζε το δρόμο. Δε χάνει καιρό ο Πάνος, πιάνει με το ξερβί του χέρι την πιστόλα του και του την ρίχνει. Ο Αράπης εκάθηκε, έγινε κουρνιαχτός, αλλά πρόφτασε και τον εχτύπησε με το δοκάρι αλαφρά στο νόμο. Έτσι τον ελάβωσε ο Αράπης τον καημένο τον Πάνο και όταν εγύρισε στο σπίτι έπεσε στο κρεβάτι και σε λίγες ώρες πέθανε»⁸.

Η προσέγγιση πηγής σε ώρες που απαγορεύεται η άντληση ύδατος προκαλεί προβλήματα και στον παράτολμο νέο ο οποίος δε διακρίνεται για τη σωφροσύνη του, ακόμα και τον θάνατο. Αυτό συμβαίνει στον Πάνο- ένα από τα πιο συνηθισμένα βαπτιστικά ονόματα της Πελοποννήσου- ο οποίος αντλεί το θάρρος να σταθεί στο Βρουσάρι, όχι τόσο από τον τολμηρό του χαρακτήρα, όσο από το γεγονός ότι “εγύριζε από το γάμο και τό 'χε λίγο στο κέφι”.

Ωστόσο, αμέλεια για το μέλλον μιάς πηγής ή εσκεμμένη ενέργεια εξαφάνισής της δείχνουν οι παραδόσεις για την εμφάνιση πηγής σε μεγάλη απόσταση από την αρχική, επειδή οι γυναίκες από αμέλεια ή και σκοπίμως άφηναν κατά την πλύση να πέφτουν στην πηγή κομμάτια από φλοκάτες ή ποκάρια από μαλλιά και ιδιαίτερα γίδινα, που δεν φθείρονται, και έφραζαν την έξοδο του νερού, που εύρισκε σε άλλο σημείο διέξοδο, «τίναζε αλλού».

«Στο Κατράμι έβγαине πρώτα κεφαλάρι και μιάν ημέρα δυο αδέρφια τσοπάνηδες, εσφαήκανε αναμεταξύ τους, γιατί δεν εμόνοιαζαν ποιός να πρωτοποτίση τα πράματα. Η μάννα των τσοπάνηδων, σαν είδε πως εσφαήκανε τα παιδιά της, και για να μη γίνη κι άλλο κακό, πήρε ποκάρια μαλλιά και το λεβέτι της στάνης και βούλωσε το κεφαλάρι. Το νερό που έβγαине τότενες στο Κατράμι, τώρα βγαίνει άλλο στο Σοποτό, κι άλλο στο Γελλήν».

Η παράδοση από την Καρυά Κορινθίας είναι χαρακτηριστική της σημασίας της πηγής για την επιβίωση των κατοίκων με τη διεκδίκησή της μέχρι θανάτου. Οι σχετικές παραδόσεις από το σύνολο του ελληνικού χώρου είναι πολλές.

Η παράδοση από τα Τρίκαλα Κορινθίας αναφέρεται στην διασάλευση του οικοκο-

8. Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις, εν Αθήναις 1904*, σ. 244, αρ.433.

9. Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις, εν Αθήναις 1904*, σ. 247, αρ. 440.

10. Ν.Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις, τ. Α'*, Αθήναι 1904, σ. 265, αρ. 476.

λογικού συστήματος με την αύξηση των φιδιών της περιοχής, εξαιτίας προσπάθειών των κατοίκων να αυξήσουν την ποσότητα του αντλούμενου νερού, με αποτέλεσμα να αναγκασθούν να φράξουν την έξοδο του και να το παροχετεύσουν σε άλλη περιοχή. Έτσι, στη Λεβέτα «έβγαине πρώτα λίγο νερό, κ' ένας τσοιπάνης, που είχε εκεί τη στάνη του, σαν δεν έφτανε το νερό να πατίζη τα πράματα, άνοιξε την τρούπα που έβγαине το νερό. Νερό βγήκε περισσότερο, μα με το νερό έβγαინαν τον κόσμο τα φίδια. Τότενες που είδ' ο τσοιπάνης τα φίδια, πήρε μαλλιά και το στανολέβετο, βούλλωσε την τρούπα και το νερό από τότενες πάει, εκαταχωνιάστη».

Από το χωριό Μάννα (παλ. Μάρκασι) οι παραδόσεις αναφέρονται σε στοιχειά που “βάζουν το πόδι τους και φράζουν το άνοιγμα της πηγής” την ώρα του δειλινού στην παροχέτευση του νερού μετά από ιδιαίτερα μεγάλους αγώνες στους οποίους δεν επικρατεί ο πιο ισχυρός αλλά συχνά ο πιο επινοητικός.

«Μια φορά και έναν καιρό ήτανε δυο στοιχειά εις τον Μάρκαση, εις τη θέση Γκούρα, όπου βγαίνει το πολύ νερό, και εμαλλώνανε πού να βγάλουν το νερό. Και το ένα ήταν μεγαλύτερο και ήθελε να το βγάλει το νερό απουκάτον από το βράχο, το άλλο ήταν μικρότερο και ήθελε να το βγάλει απουπάνου από το βράχο εις τον κάμπο. Αλλά δεν ημπόρειε να το νικήση το μεγάλο. Και σηκώνεται και πηγαίνει εις έναν τσοπάνη και τον λέγει να το πάρη να φυλάη τα πρόβατα και μισθό να μην τον δίνει, αλλά μόνο να βυζαίνει όλα τα πρόβατα να χορταίνη γάλα. Και εκάθησε στον τσοπάνη έξι χρόνια και ύστερα επήγε εις τον κάμπο και έγινε φίδι, και εκουλλουριάσθη και έλειπαν δυό γύροι να γεμίση τον κάμπο. Και σηκώνεται και πηγαίνει πάλι στον τσοπάνη και κάθεσαι άλλα δυο χρόνια. Και επήγε πάλι και εκουλλουριάσθη και έπεσαν δυο κουλλούρες κάτω στο βράχο. Και πάει και του γυρεύει του τσοπάνη μία μαρμάρα αγελάδα και βγάνει το ξύγκι και το κάνει τόπια τόπια.

Και άμα ήλθε το άλλο στοιχειό να παλέψουν, επέταε το ξύγκι ο τσοπάνης και τό καιε το μεγάλο και με αυτόν τον τρόπον εκάη το μεγάλο, και το έβγαλε το νερό εις τον κάμπο.

Εκεί είναι και ένα μοναστήρι Άγιος Ηλίας και μέχρι σήμερα φανερόνεται σαν άλογο και έρχεται πέντε λεπτά έξω από την τρούπα και πολλές φορές κρατεί το νερό έως τώρα».

Τα δυο στοιχειά της λίμνης του Φονιά¹¹

«Του Φονιά τη λίμνα την ώριζαν δυο στοιχειά, το ένα κατοικούσε κοντά στη Γκιόζα, το άλλο πέρα από τη Λυκούρια. αυτά μάλλοναν συχνά μεταξύ τους, και στο ύστερο βγήκαν να παλέψουν σε μια θέση κοντά στην κορφή του Σαϊτά. Το ένα απ' αυτά, που έμενε στα δυτικά μέρη της λίμνας και ήταν πολύ πονηρότερο, εσκέφθη να ρίχνη στον εχτρό του τουλούπες από βοϊδινό ξύγκι. Άμα οι τουλούπες ακουμπούσαν απάνω του έπιαναν φωτιά, και τόσο φοβερούς πόνους του έκαναν, που το ανάγκασαν να φύγη, και επειδή δεν είχε άλλο δρόμο έσκισε τα βουνά και μπήκε. Απ' αυτό το άνοιγμα χύθηκαν και τα νερά της λίμνας του Φονιά και από τότε ξεράθηκε.

11. Ν.Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τ. Α', Αθήναι 1904, σ. 273, αρ. 494.1

Δημόσιοι διαγωνισμοί

Η ασφάλεια ενός οικισμού επιτυγχάνεται με την φύσει οχυρή του θέση ή με την τεχνητή οχύρωση (κάστρα, πύργοι), τους ελεγχόμενους δρόμους επικοινωνίας, την εξασφαλισμένη ύδρευση. Η εξασφάλιση της υποδομής αυτής γινόταν με την κατασκευή οχυρωματικών τειχών, δρόμων επικοινωνίας, υδραγωγείου κλπ. Η προκήρυξη διαγωνισμού για την εκτέλεση μεγάλων τεχνικών έργων, όπως η οχύρωση, η οδοποιία, η ύδρευση είχε ως έπαθλο συνήθως την κόρη του επικεφαλής του οικισμού, του βασιλιά ή του άρχοντα και συνακόλουθο στόχο την διεκδίκηση της εξουσίας. Σπανιότερα, μεταξύ των μεγάλων τεχνικών έργων, που προκηρύσσονται, ήταν η δενδροφύτευση μιάς περιοχής.

Η κατασκευή υδραγωγείων και δικτύων για υδροδότηση μεγάλων, κυρίως, οικισμών υπήρξε από τα πιο δύσκολα έργα και η πραγματοποίησή τους με τα μέσα που ήταν διαθέσιμα σε παλαιότερες περιόδους αποτελούσε πραγματικό άθλο. Το έπαθλο ήταν, και πάλι σύμφωνα με τις πιο παλιές παραδόσεις, η κόρη του βασιλιά ή του άρχοντα.

Αυτό σήμαινε ότι ο ευτυχής μειοδότης γινόταν μέτοχος της εξουσίας του τόπου που υδροδοτούσε. Οι παραδόσεις που αναφέρονται σε διαγωνισμούς για την κατασκευή δημοσίων έργων (στοιχήματα) με έπαθλο τη βασιλοπούλα ή αρχοντοπούλα είναι πολλές (Παμφυλία, πρόσφυγες), Κορινθία, Αττική, Ακαρνανία, Δωρίδα, Λακωνία, Κρήτη κ.ά.).

Οι παραδόσεις, βραχεία χρονικά ιστορικών γεγονότων, εξηγούν με απλοϊκό τρόπο σημαντικά φαινόμενα του φυσικού χώρου. Πάντως στην περίπτωση του νερού καταδεικνύουν σαφώς τη μεγάλη σημασία του για την ίδρυση, επιβίωση και ανάπτυξη ενός οικισμού και τις προσπάθειες, που οι κάτοικοι του καταβάλλουν για την προστασία ή και την αύξηση της παροχής του.

Ο Άσωπος

Μικρό ποτάμι που πηγάζει από τη λίμνη της Στυμφαλίας

- Ποτάμι μου γιατί κυλάς απόψε ανταριασμένο
κι ε'ίν' η συρμή σου θολερή κι' αγνώριστη έχει γίνει;
Ήσουν καθαρίο πάντα συ, στη λαγαρή σου νόψη
οι καλαμιές γέροντα γλυκά, οι ιτιές καθρεφτιζόνταν
κι' οι χρυσαχτίδες έπαιζαν με τ' άσπρα βότσαλά σου
θροίζαν τα νερόκρινα, με πεταλούδες σμίγαν,
και θαρρετά σιμώνανε στους όχτους τα πουλάκια,
πίναν νερό, δροσίζονταν και φερουγίζαν πάλι.
- Γιατί του κόσμου ο καημός, το θρηνητό, το δάκρυ,
νεροσυρμές εγίνηκαν και σμίξαν στα νερά μου,
γι' αυτό κι' εγώ κυλάω θολό κι ανταριασμένο είμαι!

Βασ. Ι. Ααζανάς

Ποταμέ...

Ποταμέ, τζάνεμ ποταμέ μου
ποταμέ μ' όντας γεμίξεις
και βροντάς και κυματίζεις
πάρε με, τζάνεμ ποταμέ μου
πάρε με στα κύματά σου,
στα στριφογυρίσματά σου,
να με πας, τζάνεμ ποταμέ μου
να με πας στη δύση - δύση
σε μια μαρμαρένια βρύση
όπου πλε - τζάνεμ ποταμέ μου
όπου πλένουν οι κοπέλες
των αντρών τις φουστάνελες.-

Δημοτικό

(Τζάνεμ = καλέ μου)

Η λίμνη Στυμφαλία με το φακό του Σπύρου Μελετζή

Ο Σπύρος Μελετζής, ένας έφηβος 95 χρόνων, είναι αναντίρρητα ο πρύτανης των Ελλήνων καλλιτεχνών φωτογράφων. Γεννήθηκε στην Ίμβρο και μετά τη Μικρασιατική καταστροφή κατέφυγε στην Αλεξανδρούπολη και από εκεί στην Αθήνα, όπου μυήθηκε στην τέχνη της φωτογραφίας από μεγάλους δασκάλους του είδους.

Η φωτογραφική επαφή του με τη φύση, που καθόρισε και τη μελλοντική πορεία της δουλειάς του, αρχίζει από την Ήπειρο. Το 1938 γίνεται στα Γιάννενα η πρώτη του έκθεση φωτογραφίας, η οποία μεταφέρεται ακολούθως στην Αθήνα, όπου και εντυπωσιάζει και αποσπά επαινετικές κριτικές.

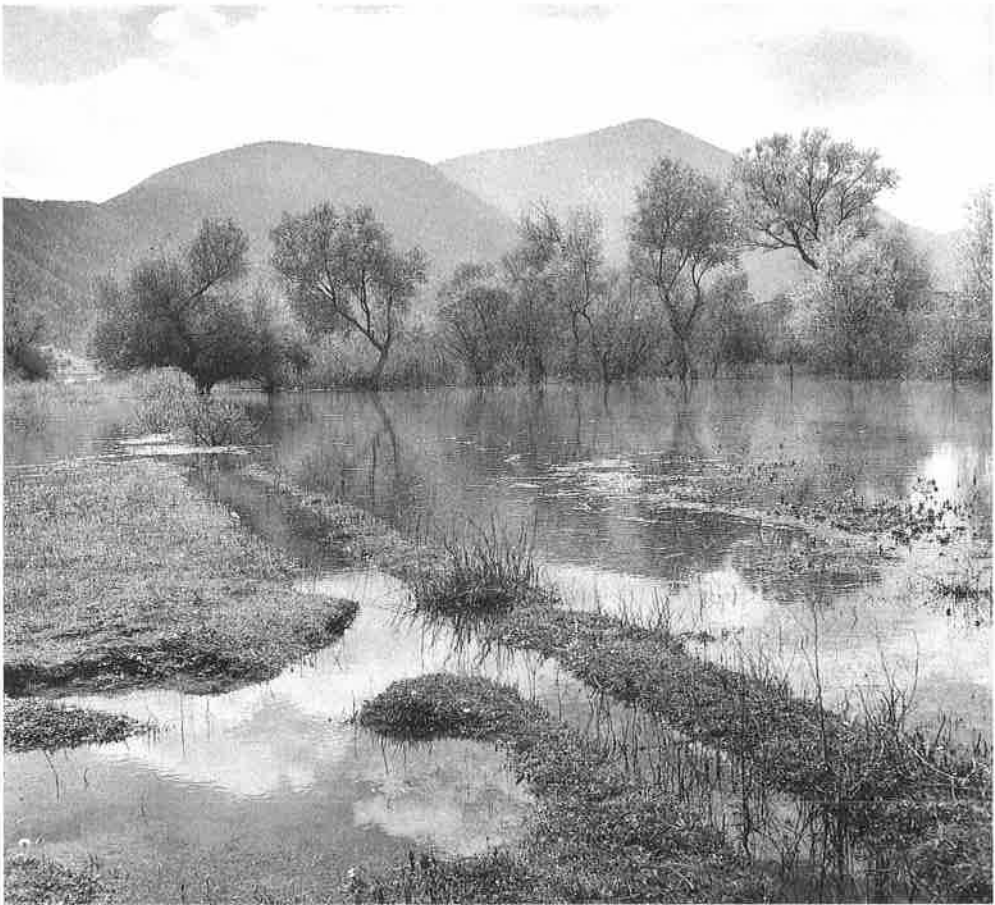
Στα χρόνια της κατοχής, ο Μελετζής καταγράφει με το φακό του την Αντίσταση του Ελληνικού λαού και το 1974 εκδίδει το περίφημο φωτογραφικό λεύκωμα “Με τους αντάρτες στα βουνά”. Το 1947 συνεργάζεται με το ίδρυμα “Βασιλεύς Παύλος” και περιοδεύει φωτογραφίζοντας την Ελλάδα, από το Άγιο Όρος και τον Όλυμπο μέχρι τις Κυκλάδες, την Κρήτη και τα άλλα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου.

Ακολουθούν εκθέσεις φωτογραφίας στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό (Ρότσεστερ, Μπίρμινγχαμ, Μπουένος-Αϊρες, Μόσχα, Βιέννη) όπου αποσπά βραβεία και τιμητικές διακρίσεις. Όμως, το ενδιαφέρον του έχουν προσελκύσει και οι αρχαιότητες και έχει προβεί στην έκδοση οδηγών των αρχαιολογικών Μουσείων: Αθηνών, Ολυμπίας, Δελφών Ρόδου, Επιδαύρου, Μυκηνών και Κορίνθου, βιβλία που στο είδους τους θεωρούνται κοσμήματα. Το 1997 εκδίδει και το λεύκωμα “Ίμβρος” που είναι κατάθεση ψυχής στην ιδιαίτερη, σκλαβωμένη πατρίδα του.

Κατά καιρούς έχει φωτογραφίσει τις σημαντικότερες προσωπικότητες της πατρίδας μας, από εκκλησιαστικούς άνδρες, διανοούμενους, καλλιτέχνες και ποιητές, μέχρι βασιλείς και κορυφαίους πολιτικούς, από τον Ελευθέριο Βενιζέλο μέχρι τον Κωνσταντίνο Καραμανλή.

Ο Σπύρος Μελετζής είναι ένας περιηγητής φωτογράφος, που η φωτογραφία τον ενδιαφέρει προτίτως ως τέχνη. Ένας οδοιπόρος που, με τη φωτογραφική του μηχανή ως εξάρτημα των χεριών του, έχει διατρέξει ολόκληρη σχεδόν την ελληνική γη και στις “εικόνες” του, όπως θα ήταν προτιμότερο να ονομάζουμε τις φωτογραφίες του, είναι αιωνοποιημένες στιγμές τοπίων αυτής της γης και σκηνές ζωής των απλών ανθρώπων της.

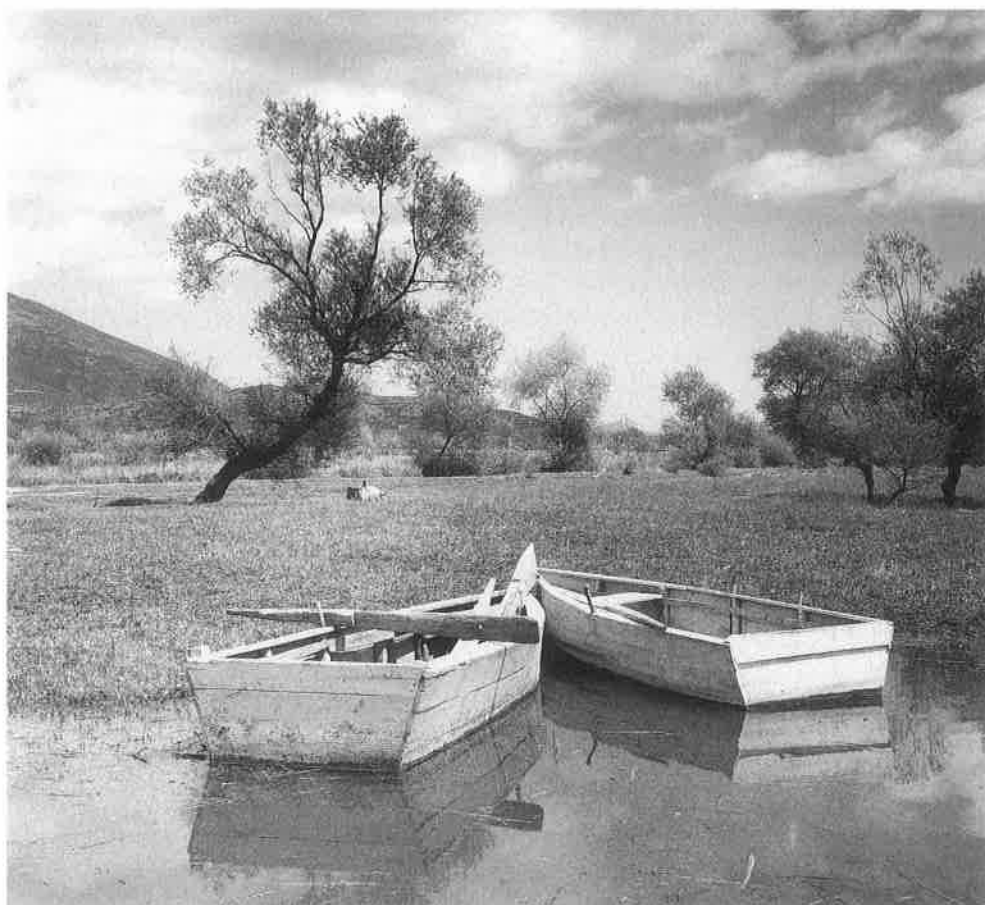
Στο τεράστιο φωτογραφικό του αρχείο -θησαυρό, ο πλούτος του οποίου αποτελεί πηγή ανεξάντλητη, βρίσκονται καταγραμμένα, τοπία, αρχαιολογικοί χώροι, αγάλματα μουσείων, επώνυμοι και ανώνυμοι άνθρωποι, λύπες και χαμόγελα.

Για το σύνολο αυτού του τεράστιου έργου, του έχει απονεμηθεί από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ο Σταυρός του Φοίνικος.

Είχα τη χαρά να τον επισκεφθώ στο σπίτι του και ομολογώ ότι έμεινα έκθαμβος, γιατί βρέθηκα μπροστά σε ένα ολόκληρο “μουσείο φωτογραφίας”. Χιλιάδες αρνητικά είναι αρχειοθετημένα και ταξινομημένα κατά τόπους, σε θήκες από ημιδιαφανές χαρτί, με υποδειγματική τάξη και περισσή επιμέλεια.

Στη διάρκεια της, ως την πούμε, ξενάγησης, κάναμε ταυτόχρονα μια ευχάριστη και άκρως ενδιαφέρουσα συζήτηση, από την οποία μεταφέρω εδώ τα σημεία εκείνα που αναφέρονται στην Κορινθία και ιδιαίτερα στη Στυμφαλία και στο Φενεό, που ως γνωστόν είναι οι τόποι του “Αίπυτου”.

– Από ό,τι βλέπω κύριε Μελετζή στις φωτογραφικές προτιμήσεις σας συγκαταλέγεται και η Κορινθία και μάλιστα καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του αρχείου σας.

- Αυτό είναι αλήθεια και όχι μόνο γιατί η Κορινθία είναι εύκολα επισκέψιμη επειδή είναι κοντά στην Αθήνα, αλλά γιατί έχει αρχαιολογικούς χώρους, τοπία φυσικού κάλλους, γραφικά χωριά και ωραίες πόλεις όπως λόγω χάρη το Λουτράκι. Στο Λουτράκι έχω κάμει άπειρες φωτογραφήσεις, σε μια εποχή που δεν είχε ακόμα αλλοιωθεί ο χαρακτήρας του. Γιατί σήμερα το Λουτράκι είναι εντελώς αλλαγμένο.

Πολλές φωτογραφήσεις έχω κάμει και στον Ακροκόρινθο "το άστρο των Κάστρων, το Αφρόκαστρο", όπως το έλεγε ο μακαρίτης φίλος μου ο Κόντογλου. Επίσης έχω φωτογραφίσει ολόκληρο τον αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Κορίνθου και πολλά από τα εκθέματα του Μουσείου της. Αρκετές από τις φωτογραφίες αυτές έχουν περάσει στο βιβλίο που έκαμα με την Ελένη Παπαδάκη για την Αρχαία Κόρινθο και τις Μυκήνες.

- Η Ελένη Παπαδάκη ήταν βοηθός σας;

- Μπορώ να το ειπώ και έτσι. Η Παπαδάκη γνώριζε πολλές γλώσσες και είχε αρχαιογνωσία. Στα βιβλία που κάναμε, εκείνη έγραφε τα κείμενα και από την άποψη αυτή ήταν πολύτιμος συνεργάτης μου. Ήταν όμως και καλή φωτογράφος και με βοήθησε πολύ στη δουλειά μου. Μαζί γυρίσαμε όλη την Ελλάδα. Κάμπους βουνά και θάλασσες.

- Από τη Κόρινθο την πρωτεύουσα του νομού δεν έχετε φωτογραφίες;

– Και βέβαια έχω, αλλά αυτές είναι οδυνηρές και φέρνουν πικρές αναμνήσεις. Στην Κόρινθο βρέθηκα στην Κατοχή, γυρίζοντας από την Αρκαδία, όπου είχα πάει να φωτογραφίσω τους αντάρτες. Αυτή είναι μια άλλη μεγάλη περιπέτεια της ζωής μου. Βρέθηκα λοιπόν στην Κόρινθο την ημέρα και μάλιστα την ώρα, που οι Γερμανοί κρεμούσαν για παραδειγματισμό έναν πατριώτη σε πεύκο της κεντρικής πλατείας. Κατόρθωσα και τράβηξα τη στιγμή που ο γερμανός στρατιώτης, του περνούσε τη θηλιά στο λαιμό. Έχω επίσης και κάποιες φωτογραφίες που μέχρι σήμερα είναι ανέκδοτες. Είναι αμέσως μετά την απελευθέρωση, όταν είχαν έλθει στην Κόρινθο για να μιλήσουν, ο Γιάννης Ζεύγος με τον Προϊμάκη και τον Οικονόμου και το δημοσιογράφο Ραμαντάνη. Όμως, έγιναν φοβερά επεισόδια και οι αντιφρονούντες τους λιθοβόλησαν και τους τραυμάτισαν. Τους πήραν τα αίματα και κάποιους τους μετέφεραν στο νοσοκομείο Κορίνθου, όπου και τους φωτογράφισα κεφαλοδεμένους με επιδέσμους. Γι' αυτό λέω ότι αυτές οι φωτογραφίες φέρνουν πικρές αναμνήσεις.

– Μπορεί να είναι οδυνηρές όπως λέτε, αλλά δεν παύουν να είναι και μαρτυρίες μιας ταραγμένης εποχής. Εκτός από αυτές έχετε άλλες από την Κόρινθο;

– Πολύ αργότερα, νομίζω στις αρχές της δεκαετίας του '50 έχω κάποιες από συγκέντρωση για τη σταφίδα, αν δεν κάνω λάθος, με τον Κορίνθιο τότε υπουργό, τον αείμνηστο

Παναγή Παπαλιγγούρα.
Την ίδια εποχή έκαμα φωτογραφίες στο Ξυλόκαστρο και στις αρχαιότητες της Νεμέας.

– Στη Στυμφαλία και στο Φενεό πήγατε την ίδια εποχή;

– Νομίζω ένα χρόνο μετά. Πήγα μαζί με την Παπαδάκη, αλλά κάναμε το λάθος να μη κρατάμε σημειώσεις και τώρα, ύστερα από τόσα χρόνια, με δυσκολία μπορώ να θυμηθώ τα συγκεκριμένα τοπία που φωτογράφισα.

– Θυμάστε πόσες μέρες και πού μείνατε στη Στυμφαλία;

– Μείναμε τρεις μέρες σε ένα σπίτι που είχε δωμάτια για περαστικούς και μπροστά είχε μαγαζί. Αν θυμάμαι καλά, τον ιδιοκτήτη τον έλεγαν Τριαντάφυλλο και είχε πολλά παιδιά. Εκεί έμεναν και Αθηναίοι κνηγοί που ερχόνταν τα σαββατοκύριακα για κνηγή. Αυτές τις μέρες, από τα χαράματα μέχρι το βράδυ, γινόταν χαλασμός στη λίμνη από το ντουφεκίδι. Την πρώτη μέρα βγήκα και έκαμα μια βόλτα στην περιοχή για να κατατοπιστώ. Νόμιζα ότι θα εύρισκα τις Στυμφαλίδες Όρνιθες και θα συναντούσα τον Ηρακλή. Αλλά οι Ηρακλείς ήσαν πολλοί μέσα στη λίμνη με βάρκες και σκότωναν ανελέητα τις πάπιες και τα άλλα υδρόβια πουλιά, τις νέες Στυμφαλίδες όρνιθες. Ήταν ένα θέαμα που με δυσαρρεστούσε πολύ και απέφυγα να το φωτογραφήσω. Η λίμνη λοιπόν με τα γύρω βουνά, είναι ένας τόπος ειδυλλιακός και προσφέρεται ως θέμα για φωτογράφιση.

– Γι' αυτό και κάποιοι σκηνοθέτες έχουν γυρίσει εκεί αρκετές κινηματογραφικές ταινίες και κάποιες έφθασαν μέχρι τη Βενετία;

– Ακριβώς. Και αυτό δεν είναι τυχαίο. Τις λίγες μέρες που έμεινα εκεί, προσπάθησα να καταγράψω με το φακό μου τοπία της λίμνης από διάφορες θέσεις και διαφορετικές ώρες της ημέρας, ανάλογα με το πώς έπεφτε το φως του ήλιου, γιατί ο φωτισμός παίζει τον πιο σπουδαίο ρόλο στη φωτογράφιση.

– Θα ήθελα να σχολιάσετε αυτές τις φωτογραφίες στη λίμνη, που είχατε την καλοσύνη να μου παραχωρήσετε για δημοσίευση. Στην πρώτη βλέπω ότι είσατε εσείς με το σακίδιο στον ώμο και στολή εκστρατείας και προφανώς σας φωτογράφησε η Ελένη Παπαδάκη. Να αρχίσουμε από αυτήν με τα δένδρα και το αυλάκι.

– Το τοπίο σ' αυτή δεν μπορώ να το προσδιορίσω ακριβώς. Νομίζω ότι είναι στην άκρη της λίμνης, λίγο πιο κάτω από τα σπίτια. Τα χωράφια και το μεγάλο αυλάκι έχουν πλημμυρίσει και τα δέντρα είναι μέσα στο νερό. Όπως μου έλεγαν οι ντόπιοι το καλοκαίρι τα νερά υποχωρούν και τα χωράφια καλλιεργούνται.

Εκείνο που μου έκανε μεγάλη εντύπωση, ήταν τα χιλιάδες βατράχια. Κάποιες ώρες φώ-

ναίζαν όλα μαζί και γινόταν μια βατραχοσυναυλία - πανζουρλισμός. Και απορούσα, πως δε βρέθηκε κάποιος να εκμεταλλευτεί αυτόν τον πλούτο, αφού στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στην Ιταλία που τα τρώνε, πωλούνται πανάκριβα.

- Τώρα τα τρώνε και στην Ελλάδα και σε κάποιες λίμνες τα εκμεταλλεύονται. Στη Στυμφαλία από ό,τι ξέρω δεν έχει στηθεί ακόμα τέτοια επιχείρηση. Να πάμε στη φωτογραφία με τις δύο βάρκες. Αυτή όπως φαίνεται πρέπει να την πήρατε μέσα από τη λίμνη.

- Αυτή τη θυμάμαι πολύ

καλά γιατί είχα ξεπαριάσει. Είχε ρίξει πάγο και έκανε τόσο πολύ κρύο που τα χέρια μου δεν έπιαναν πια. Και μη σου φανεί παράξενο. Ο βαρκάρης που με πήγε στη λίμνη για να πάρω φωτογραφίες άναψε φωτιά μέσα στη βάρκα για να ζεσταθούμε. Ήταν ένας καλός άνθρωπος και καλαμπουρτζής. Είχαμε το ίδιο όνομα. Τον έλεγαν κι εκείνο Σπύρο και γι' αυτό τον θυμάμαι.

- Στην τέταρτη φωτογραφία είναι οι ψαράδες και όπως είδα έχετε πολλές με αυτό το θέμα.

- Πράγματι οι ψαράδες της Στυμφαλίας ήταν ένα θέμα που τράβηξε πολύ την προσοχή μου και τους φωτογράφισα πολλές φορές. Αυτή που βλέπουμε εδώ, είναι σε ώρα που έβγαζαν τις βάρκες στην ακρολιμνιά, για να απλώσουν τα δίχτυα τους και να πουλήσουν τα ψάρια. Από όσο μπορώ να θυμηθώ, πρέπει να είναι σε ένα μέρος κάτω από το δημόσιο δρόμο, που σε ένα σημείο περνούσε πλάι στη λίμνη και εκεί έχω τραβήξει αρκετές.

- Όλες οι φωτογραφίες σας στη Στυμφαλία, και όχι μόνο εκείνες με τους ψαράδες, είναι φανταστικές, γιατί η Στυμφαλία είναι τόπος ψυχής. Να πάμε όμως τώρα για λίγο και στο Φενεό, όπου και εκεί έχετε κάνει μοναδικές φωτογραφίες. Ο Φενεός είναι τόπος καρδιάς και όπως θα είδατε, ενώ είναι ειδυλλιακός, έχει μια αυστηρή φυσιογνωμία.

- Πράγματι είναι έτσι και γι' αυτό πήγαμε με την Ελένη, η οποία γνώριζε καλά και τη Στυμφαλία και το Φενεό. Και τι δεν ήξερε από την ιστορία τους. Μείναμε στη Γκούρα τρεις μέρες και φωτογραφίσαμε τα πάντα. Τα τοπία μέσα και έξω από το χωριό, τις εκκλησίες, τις βρύσες, τους ανθρώπους που πήγαιναν να πάρουν νερό με το βαρέλι και να ποτίσουν τα ζώα τους.

Η Γκούρα έχει και πανέμορφες κοπέλλες. Είχαμε συνδεθεί μαζί τους και τους πήρα πάρα πολλές φωτογραφίες. Πόζαραν με φιλαρέσκεια, φορώντας τις τοπικές τους ενδυμασίες. Μόνο που δε φαίνονται τα χρώματά τους, γιατί τότε δεν κάναμε έγχρωμες φωτογραφίες.

Όμως οι ασπρόμαυρες είναι πιο καλλιτεχνικές, αλλά είναι και πιο δύσκολες. Έχουν δική τους τεχνική και δεν αλλοιώνονται, όσα χρόνια και αν περάσουν, ενώ οι έγχρωμες μετά από ένα-δύο χρόνια αρχίζουν να χάνουν, να ξεθωριάζουν.

– Επειδή το περιοδικό πηγαίνει και στο Φενεό, θα θέλατε να περάσω δυο-τρεις από αυτές για να τις δουν οι Φενεάτες;

– Μα και βέβαια. Όμως είναι τόσες πολλές που θα δυσκολευτείς να διαλέξεις.

– Θα προτιμούσα να πάρω δυο χαρακτηριστικές από εκείνες στις οποίες έχετε παγιδεύσει μνήμες από σκηές ζωής μιας περασμένης εποχής που δεν ξαναγυρίζει πια, και μία από τις βρύσες της Γκούρας γιατί φέτος η Ελλάδα μετέχει στον εορτασμό των “Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς” με θέμα “το αθάνατο νερό”.

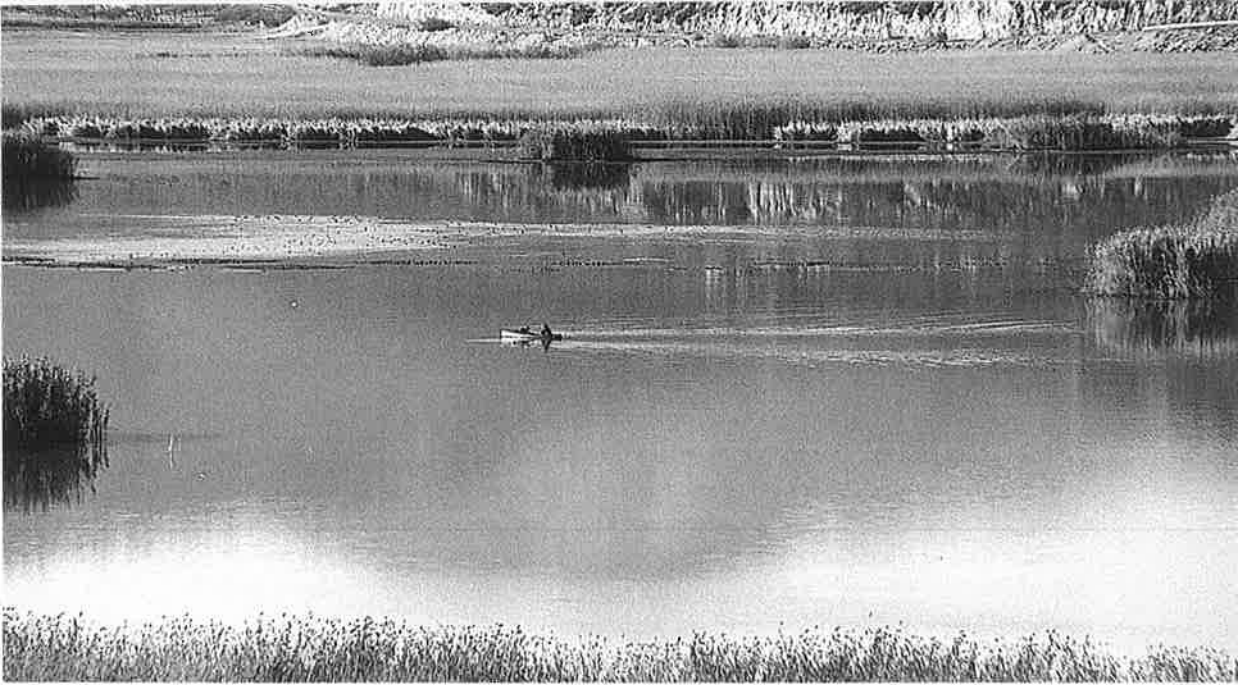
– Τώρα που είπες για το αθάνατο νερό να σου ειπώ ότι και αυτό το έχω πολυφωτογραφίσει. Πήγα στα “Υδάτα της Στυγός” στο Χελμό, όπου η Θέτιδα βούτηξε το γιο της τον Αχιλλέα για να γίνει αθάνατος. Έφθασα μέχρι τη ρίζα του βράχου που πέφτει το νερό από ψηλά, σαν αγνός, σα σκόνη, στο Μαυρονέρι όπως το λένε οι ντόπιοι. Και νομίζω ότι αυτές οι φωτογραφίες μου, είναι από τις καλύτερες που έχω κάμει. Βούτηξα και στο νερό και έλεγα στους φίλους μου ότι και εγώ πλέον έχω γίνει... αθάνατος.

– Πράγματι κύριε Μελετζή έχετε γίνει αθάνατος, όχι γιατί βουτήξατε στο αθάνατο νερό, αλλά για το αθάνατο έργο που έχετε δώσει σ’ αυτόν τον τόπο.

Ύστερα από την ευφρόσυνη συνομιλία που είχα με τον Νέστορα της Ελληνικής Φωτογραφίας, θα ήθελα να κάμω μια πρόταση προς τους αρμόδιους Κορινθιακούς φορείς και εννοώ κυρίως τους αναφερόμενους δήμους αλλά και τα πολιτιστικά σωματεία της Κορινθίας. Να φροντίσουν να αποκτήσουν αυτές τις ιστορικές και ανεπανάληπτες για τον τόπο μας φωτογραφίες, γιατί αποτελούν ένα πολύτιμο αρχαιακό υλικό, από το οποίο θα μπορούσε να προκύψει για την Κορινθία ένα θαυμάσιο λεύκομα, απαιτητικής γραφής και υψηλής στάθμης. Και βεβαίως, θα μπορούσαν παράλληλα να γίνουν και κάποιες εκθέσεις φωτογραφίας, στα πλαίσια των πολιτιστικών εκδηλώσεων, που με τόση επιτυχία οργανώνονται κατά καιρούς, από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κορινθίας.

Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

Λίμνη Στυμφαλία

(Φωτ. Γ. Ρηγόπουλος)

Ελένη Γκουρβέλου
Βιολόγος

ΛΙΜΝΗ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ

Η οικολογική της αξία και ο βιολογικός της πλούτος

Ο υγρότοπος της λίμνης Στυμφαλίας, γνωστός από τα αρχαία χρόνια ως ο τόπος στον οποίο διαδραματίστηκε ο έκτος άθλος του Ηρακλή, βρίσκεται στο νότιο άκρο του νομού Κορινθίας, σε υψόμετρο 600 μ.. Η Στυμφαλία αποτελεί τμήμα του οροπεδίου που εκτείνεται μεταξύ των ορεινών όγκων της Ζήριας, του Ολίγυρτου, του Μαυροβουνίου και του Γαβριά. Η περιοχή από την οποία συλλέγει τα νερά της η λίμνη έχει έκταση 152.850 στρέμματα, ενώ δέχεται μέσω σήραγγας νερά από τον γειτονικό κάμπο της Πελλήνης. Η εκροή των νερών γίνεται με φυσικές καταβόθρες, ενώ ένα μέρος τους χρησιμοποιείται για άρδευση. Η έκταση της ίδιας της λίμνης εμφανίζει εποχιακή διακύμανση καλύπτοντας περίπου 7.700 στρέμματα τη χειμερινή περίοδο και 3.500 στρέμματα κατά την καλοκαιρινή περίοδο. Σε περιόδους εκτεταμένης ξηρασίας ο υγρότοπος αποξηραίνεται εντελώς.

Η Στυμφαλία έχει χαρακτηριστεί ως Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά της Ελλάδος καθώς και ως Περιοχή Κοινοτικού Ενδιαφέροντος που προτείνεται για ένταξη στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Προστατευόμενων Περιοχών "ΦΥΣΗ 2000" βάσει της Κοινοτικής Οδη-

Η κ. Ελένη Γκουρβέλου κατάγεται από το Ευλόκαστρο. Έχει σπουδάσει βιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές σε θέματα διαχείρισης περιβάλλοντος. Εργάζεται στο ΥΠΕΧΩΔΕ στην Αγγλία.

γίας 92/43/ΕΟΚ. Στο ίδιο δίκτυο προτείνονται για ένταξη και οι γειτονικές της Στυμφαλίας περιοχές Ολίγυρτος και οι κορυφές της Ζήρειας μαζί με τη χαράδρα της Φλαμπουρίτσας.

Η παρουσία του υγροτόπου προσδίδει αυξημένη περιβαλλοντική ετερογένεια στην περιοχή της Στυμφαλίας, γεγονός που δημιουργεί ευνοϊκές προϋποθέσεις για την παρουσία αρκετών ειδών σπάνιων φυτών και ζώων. Τα οικοσυστήματα της περιοχής κατατάσσονται σε δύο γενικές κατηγορίες, στα χερσαία και στα υγροτοπικά. Από τα χερσαία οικοσυστήματα τα οποία καταλαμβάνουν τις εκτάσεις της λεκάνης απορροής της Στυμφαλίας, σημαντικότερα σε έκταση είναι τα δάση κωνοφόρων (κυρίως δάση κεφαλληνιακής ελάτης), τα οικοσυστήματα χαμηλών και υψηλών θαμνώνων (φρύγανα και πρυνώνες αντίστοιχα), τα οικοσυστήματα των λιθώνων (χαμηλή χασμοφυτική βλάστηση που φύεται σε απόκρημνους ασβεστολιθικούς βράχους) και τα ανθρωπογενή οικοσυστήματα των εκτατικών καλλιιεργειών. Στην περιοχή της λίμνης κυριαρχούν τα υγροτοπικά οικοσυστήματα, είτε με τη μορφή πυκνού αμιγούς καλαμώννα όπου επικρατεί σε μεγάλο βαθμό το αγριοκάλαμο, είτε με τη μορφή των υγρών λιβαδιών, όπου πέραν του καλαμιού σημαντική συμμετοχή στη φυτοκοινωνία έχουν αρκετά άλλα ποώδη ελοφυτικά είδη, είτε με τη μορφή βυθισμένων υδρόβιων μακροφύτων. Οι αμιγείς καλαμώνες, χαρακτηρίζονται από μικρή ποικιλία φυτικών ειδών λόγω της επικράτησης του καλαμιού και καλύπτουν σήμερα το μεγαλύτερο μέρος των υγροτοπικών οικοσυστημάτων της Στυμφαλίας.

Με βάση την κατηγοριοποίηση της Κοινοτικής Οδηγίας 92/43, στην περιοχή της Στυμφαλίας έχουν αναγνωρισθεί δέκα τύποι οικοτόπων, αρκετοί από τους οποίους χαρακτηρίζονται από υψηλή οικολογική αξία και θεωρούνται σπάνιοι ή απειλούμενοι σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Σημαντικότεροι από αυτούς θεωρούνται τα δάση μαύρης πεύκης, τα φυσικά λιβάδια με αγρωστώδη και θερόφυτα, καθώς και τα εποχιακά τέλματα της παραλίμνιας ζώνης.

Ο φυτικός πλούτος της περιοχής της Στυμφαλίας θεωρείται αρκετά αξιόλογος αφού περιλαμβάνει αρκετά ενδημικά και σπάνια είδη, μεταξύ των οποίων τα ποώδη χασμόφυτα *Asperula arcadiensis*, *Campanula topaliana*, *Inula verbasciflora*, *Aurinia moreana*.

Παρά το γεγονός ότι η Στυμφαλία ήταν γνωστή από την αρχαιότητα για την πλούσια ορνιθοπανίδα της, δεν είναι μόνο τα πουλιά αυτά που προσδίδουν στην περιοχή την ιδιαίτερη πανιδική της αξία. Στον πανιδικό πλούτο της περιοχής συγκαταλέγονται πέραν της ορνιθοπανίδας 41 ακόμη απειλούμενα, σπάνια ή ενδημικά είδη, μεταξύ των οποίων έντεκα είδη θηλαστικών, τρία είδη ψαριών, 25 είδη αμφιβίων και ερπετών και δύο είδη αμφιβίων. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο είδος ψαριού Ντάσκα (*Pseudophoxinus stymphalicus stymphalicus*) το οποίο είναι αποκλειστικά ενδημικό της λίμνης Στυμφαλίας, και της Πελοποννήσου, δεν απαντάται δηλαδή πουθενά αλλού στον κόσμο εκτός από τη συγκεκριμένη περιοχή. Το εξαιρετικά σπάνιο αυτό είδος είναι πολύ καλά προστατευμένο στις υδρολογικές ιδιαιτερότητες της λίμνης Στυμφαλίας και μπορεί να επιβιώνει ακόμη και κατά τις περιόδους πλήρους αποξήρανσης της λίμνης, κρυμμένο μέσα στη λάσπη.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της λίμνης, η γεωγραφική της θέση και η μοναδικότητά της στην Πελοπόννησο την καθιστούν πολύ σημαντική περιοχή για την ορνιθοπανίδα, για τα αναπαραγόμενα και κυρίως τα μεταναστευτικά είδη. Έως σήμερα έχουν καταγραφεί στην περιοχή 133 είδη πτηνών. Στα είδη που αναπαραγούνται στη λίμνη περιλαμ-

*Βάτραχος και νερόφιδο. Δύο από τα είδη της υδρόβιας πανίδας που ενδιαίτουνται στη λίμνη.
(Φωτ. Φιλ. Κατσιγιάννης. Από το ΓΕΩ της Ελευθεροτυπίας).*

βάνονται η σκουφοβουτηχτάρα, η νανοβουτηχτάρα, η φαλαριίδα, ο μικροτσικνιάς, ο πορφυροτσικνιάς, και ο καλαμόκιρκος. Η σκουφοβουτηχτάρα και ο πορφυροτσικνιάς βρέσκουν στη Στυμφαλία το μοναδικό τόπο αναπαραγωγής τους στην Πελοπόννησο, ενώ η νανοβουτηχτάρα και η φαλαριίδα έχουν στη λίμνη τις μεγαλύτερες αναπαραγωγικές αποικίες τους στη νότια Ελλάδα. Η επιβεβαίωση της πιθανολογούμενης αναπαραγωγής στη Στυμφαλία του εξαιρετικά σπάνιου είδους πάπιας βαλτόπαπια, θα προσδώσει ασφαλώς ακόμη μεγαλύτερη ορνιθολογική αξία στην περιοχή. Στα χερσαία οικοσυστήματα της ευρύτερης περιοχής αναπαράγονται αρκετά ακόμη σπάνια είδη πουλιών με προεξέχοντα τα αρπακτικά χρυσαετός και σφηκιάρης. Μεταξύ των ειδών που απαντώνται στην περιοχή κατά τη διάρκεια της εαρινής και φθινοπωρινής μετανάστευσης συγκαταλέγονται πολλά σπάνια και προστατευόμενα, όπως η χαλκόκοττα (ένας στενός συγγενής της που έχει πια εξαφανισθεί από τη χώρα μας θεωρείται ότι ταυτίζεται με τις μυθολογικές "στυμφαλίδες όρνιθες"), το γελογλάρονο, το μαυρογλάρονο και ο εξαιρετικά σπάνιος θαλασσαετός.

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες οι υγρότοποι έχουν πάψει να θεωρούνται ως οριακές εκτάσεις που προκαλούν προβλήματα στις κατοικημένες περιοχές και ως τόποι προορισμένοι για αποξήρανση ή έστω για μία-δύο ειδικές χρήσεις. Οι φυσικές λειτουργίες των υγροτόπων και η ιδιαίτερη σημασία τους στη στήριξη των χερσαίων και υδάτινων οικοσυστημάτων έχουν πια γίνει κατανοητές, ενώ η αναγνώριση των πολλαπλών αξιών τους για τον άνθρωπο είναι πια αδιαμφισβήτητη όπως προκύπτει από την Εθνική Νομοθεσία, τις Κοινοτικές Οδηγίες και τις Διεθνείς Συμβάσεις που επιβάλλουν την προστασία και την αειφορική χρήση τους. Έτσι σταδιακά περνάμε από την περίοδο συνεχούς υποβάθμισης ή και καταστροφής, προς την περίοδο προστασίας, διαχείρισης και αποκατάστασης των υγροτόπων, τόσο διεθνώς όσο και στη χώρα μας.

Σε εφαρμογή των Οδηγιών 92/43 «Περί προστασίας των οικοτόπων» και 79/409 «Περί προστασίας της ορνιθοπανίδας», η χώρα μας προχωρεί τις διαδικασίες δημιουργίας του δικτύου Προστατευόμενων Περιοχών ΦΥΣΗ 2000, στο οποίο πρόκειται να ενταχθούν περισσότερες από 250 περιοχές, συμπεριλαμβανόμενης της λίμνης Στυμφαλίας. Έχουν ήδη υλοποιηθεί επιστημονικές έρευνες και καταγραφές για την αποτίμηση των οικοτόπων των

περιοχών αυτών και εκκρεμεί η εκπόνηση των Ειδικών Περιβαλλοντικών Μελετών και η κατάρτιση των Προεδρικών Διαταγμάτων που θα οδηγήσουν, με βάση την εθνική νομοθεσία προστασίας του περιβάλλοντος, στη θεσμοθέτηση της προστασίας στις περιοχές αυτές. Οι διαδικασίες δυστυχώς προχωρούν με πολύ αργούς ρυθμούς, παρατείνοντας έτσι την αβεβαιότητα σχετικά με το μέλλον των σημαντικών αυτών οικοσυστημάτων.

Η συνεχώς αυξανόμενη απαίτηση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης και των φορέων που ασχολούνται με την προστασία του περιβάλλοντος για την προστασία των υδάτινων οικοσυστημάτων, αποτελεί τον κύριο λόγο για τον οποίο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρεί την προστασία των υδάτινων πόρων ως μία από τις βασικές προτεραιότητές της. Η Επιτροπή υιοθέτησε πρόσφατα μια νέα πολιτική για τους υδάτινους πόρους (Οδηγία Πλαίσιο για τη Διαχείριση των Υδάτινων Πόρων, Δεκέμβριος 2000), η οποία θα επιτρέψει την εξάλειψη των φαινομένων ρύπανσης των υδάτινων αποδεκτών και θα διασφαλίσει την προστασία των υφιστάμενων καθαρών υδάτινων αποδεκτών. Η Οδηγία θα υποκαταστήσει επτά προηγούμενες θεματικές Οδηγίες που αφορούν την προστασία και διαχείριση των επιφανειακών και υπόγειων νερών. Οι κύριοι στόχοι της νέας Οδηγίας είναι:

1. να συμπεριλάβει όλες τις εμπλεκόμενες στη διαχείριση των υδάτινων πόρων παραμέτρους σε ένα ενιαίο σύστημα,
2. να ολοκληρώσει όλους τους επιμέρους στόχους της προστασίας των υδάτων (προστασία υδάτινων οικοσυστημάτων, πόσιμα νερά, νερά κατάλληλα για κολύμβηση, προστασία σημαντικών οικοτόπων) και να καλύψει υφιστάμενα κενά,
3. να συντονίσει τα μέτρα που λαμβάνονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες για την αντιμετώπιση επιμέρους προβλημάτων διαχείρισης νερών, ώστε να επιτευχθούν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα,
4. να αυξήσει τη συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών και φορέων στη διαμόρφωση της πολιτικής προστασίας των υδάτινων πόρων και να εξασφαλίσει περισσότερη διαφάνεια στη διαμόρφωση της πολιτικής αυτής, ώστε μέσω της κοινωνικής συναίνεσης να επιτευχθεί ο μέγιστος βαθμός υλοποίησης της πολιτικής αυτής.

Με βάση το πλαίσιο που διαμορφώνεται από τις προαναφερθείσες Κοινοτικές Οδηγίες, δημιουργούνται βάσιμες προσδοκίες για την συνετή διαχείριση και προστασία σημαντικών υδροτόπων όπως η λίμνη Στυμφαλία, με την ενεργή εμπλοκή και συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών και φορέων και την παράλληλη διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης της περιοχής και του επιπέδου ποιότητας ζωής των κατοίκων της.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία. Σημαντικές περιοχές για τα Πουλιά της Ελλάδας. Αθήνα 1994.

Econonmidis P.S. Check List of Freshwater Fishes of Greece. Hellenic Society for the Protection of Nature. Athens 1991.

Σπινθάκης Ε.Κ. Παπακωνσταντίνου. Οι Στυμφαλίδες Όρνιθες σήμερα. Δελτίο του Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών.

Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Υπ. Γεωργίας, ΕΚΒΥ. NATURA 2000 Standard Data Form περιοχών Εθνικού Καταλόγου της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Εθελοντικής Εργασίας στη Στυμφαλία

Η Sabine Couvent (φωτ. δεξιά) μιλάει στον «Αίπυτο» για το πρόγραμμα μελέτης και έρευνας στη λίμνη Στυμφαλίας.

Συνέντευξη στην Κατερίνα Τουμπανάκη (φωτ. αριστερά).

Τέσσερεις ξένοι φοιτητές διαφόρων σχολών και ειδικοτήτων, η Sabine Couvent και ο Benoit Caby από τη Γαλλία, η Jenny Fahlgren από τη Σουηδία και η Eva Martins από την Πορτογαλία, έχουν έλθει στη Στυμφαλία με το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα του Οργανισμού Εθελοντικής Εργασίας για τη νεολαία (Service volontaire Europeënce la jenesse) που εδρεύει στις Βρυξέλλες. Η ομάδα φιλοξενείται στον Ξενόνα της Λαύκας. Η δική μας Κατερίνα Τουμπανάκη (τελειόφοιτος της Γαλλικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών) μίλησε με τη Γαλλίδα εθελόντρια Sabine Couvent (σπουδάζει Γεωγραφία στην πατρίδα της) η οποία και απάντησε στις ερωτήσεις της. Η συνομιλία έγινε στα γαλλικά.

- Το πρόγραμμα του εθελοντισμού το γνωρίζω σε γενικές γραμμές γιατί είχα την ευκαιρία να το παρακολουθήσω και εγώ ως εθελόντρια στη Γαλλία. Πριν όμως μιλήσουμε γι' αυτό ήθελα να ρωτήσω, πότε ήλθε η ομάδα σας στη Στυμφαλία και για πόσο διάστημα.

- Η χρονική διάρκεια εργασίας στο συγκεκριμένο πρόγραμμα για τους εθελοντές προβλέπεται εξάμηνη. Εγώ και ο Benoit ήλθαμε εδώ στις αρχές Δεκεμβρίου και θα φύγουμε στις αρχές Ιουνίου. Οι άλλες εθελόντριες της ομάδας ήλθαν το Μάρτιο και θα φύγουν το Σεπτέμβριο.

- Τί ακριβώς προβλέπεται από το πρόγραμμά σας να κάμετε στη Στυμφαλία;

- Η Στυμφαλία όπως ξέρετε είναι παγκοσμίως γνωστή από τον άθλο του Ηρακλή. Η λίμνη αυτή είναι ένα φυσικό καταφύγιο άγριας ζωής που υπάρχει εδώ και χιλιάδες χρόνια. Τα πουλιά που ζουν σήμερα εδώ δε δημιουργούν προβλήματα στους ανθρώπους όπως οι αρχαίες όρνιθες που η ελληνική Μυθολογία τις θέλει ανθρωποφάγους. Αντιθέτως το πρόβλημα σήμερα το έχουν τα πουλιά και όχι μόνο γιατί, παρά τις απαγορεύσεις, σκοτώνονται ανελέητα από τους κυνηγούς, αλλά και γιατί ορισμένα είδη τους κινδυνεύ-

Από αριστερά η Ewa, η Jenny, η Sabine και ο Benoit.

ουν δυστυχώς με εξαφάνιση από πολλές άλλες αιτίες.

- Να υποθέσω επομένως ότι το ενδιαφέρον σας επικεντρώνεται περισσότερο στην παρατήρηση, τη μελέτη και την προστασία των πουλιών που ενδημούν και αναπαράγονται εδώ;

- Κυρίως ναι, αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Η Στυμφαλία είναι η μοναδική ορεινή λίμνη στην Πελοπόννησο, που ως οικοσύστημα έχει μεγάλη οικολογική αξία. Έχει χαρακτηριστεί ως Σ.Π.Π.Ε. (Σημαντική για τα Πουλιά Περιοχή της Ελλάδας) και

από διετίας κηρύχθηκε φυσικό καταφύγιο υπό προστασία και ανήκει στο Ευρωπαϊκό δίκτυο NATURA 2000.

- Επειδή για το δίκτυο αυτό γίνεται τελευταία πολύς λόγος θα σε παρακαλούσα να ειπείς για τους αναγνώστες του περιοδικού μας λίγα λόγια για τους στόχους του δικτύου.

- Στην πραγματικότητα πρόκειται για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Οδηγία για τα Ενδιαιτήματα (Οικοτόπους). Κύριος στόχος είναι να ενισχύσει στους κατοίκους της περιοχής την ικανότητα διαχείρισης της φυσικής τους κληρονομιάς και να τους ενθαρρύνει στη διατήρηση της βιοποικιλότητας και της οικολογικής ισορροπίας στο οικοσύστημα. Και αυτό επιτυγχάνεται μέσω προγραμμάτων που ταυτοχρόνως αποτελούν και το συνδυαστικό κρίκο μεταξύ επιστημονικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών φορέων που ενδιαφέρονται για την προστασία των οικοσυστημάτων.

- Εσείς ως ομάδα ποιο από αυτά τα προγράμματα εφαρμόζετε.

- Η Στυμφαλία για την ομάδα μας είναι μια πρόκληση. Μέχρι τώρα έχουμε οργώσει κυριολεκτικά την περιοχή καταγράφοντας την πανίδα και τη χλωρίδα. Μελετάμε τη λίμνη από βιολογική άποψη και τη σχέση της με το περιβάλλον και τα γεωγραφικά δεδομένα της ευρύτερης περιοχής καθώς και τις απειλές καταστροφής μη αναστρέψιμης που δέχεται το οικοσύστημα. Παράλληλα εξετάζουμε το ενδεχόμενο της οικονομικής ανάπτυξης της λίμνης και ειδικότερα του οικοτουρισμού της περιοχής της.

- Όλα αυτά για να περάσουν στους κατοίκους θα πρέπει φαντάζομαι να συνεργάζεστε με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τους άλλους φορείς. Υπάρχει από την πλευρά τους ενδιαφέρον και στηρίζουν αυτή σας την προσπάθεια;

- Γεγονός είναι ότι οι τοπικές αρχές επιθυμούν να προστατεύσουν τη λίμνη και να αναπτύξουν οικονομικά και πολιτισμικά την περιοχή τους. Εμείς όμως στην αρχή -ίσως από άγνοια- μας εβλεπαν με επιφύλαξη και μας αντιμετώπισαν με αδιαφορία και ψυχρότητα μπορώ να ειπώ. Αργότερα τα πράγματα σιγά σιγά άλλαξαν και μας βοήθησαν.

- Η τοπική νεολαία και οι άλλοι φορείς πως σας δέχτηκαν;

- Οι νέοι της Στυμφαλίας αλλά και της Κορινθίας γενικότερα, δείχνουν ζωηρό ενδιαφέρον και αγάπη για τον τόπο τους και επιθυμούν να ασχοληθούν σοβαρά με τη σωτηρία του φυσικού πλούτου της λίμνης και την προστασία της, που είναι καθοριστική για την αναβάθμιση του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη της περιοχής. Ευτυχώς υπάρχει πρό-

σφοδρο έδαφος, χρειάζεται όμως πολλή δουλειά και καλή πληροφόρηση για να αναπτύξουν οι νέοι ακόμη περισσότερο την οικολογική τους συνείδηση.

- Όλες αυτές τις προσπάθειες θα μπορούσε να τις ενώσει μια πρωτοβουλία που να μοιράζει με εκείνο που λέτε στην Ευρώπη E.V.S. (Ευρωπαϊκή Εθελοντική Υπηρεσία) και πως μπορεί εδώ να γίνει κάτι τέτοιο;

- Αυτό έχει αρχίσει ήδη να γίνεται. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση του νομού που ενδιαφέρεται για την οικολογική διαχείριση της λίμνης καθώς και το πρόγραμμα “Μονοπάτια του Κρουνερίου” πιστεύω ότι μπορούν να οργανώσουν και να προωθήσουν τον εθελοντισμό ώστε να παρέμβει αποφασιστικά στην προστασία του περιβάλλοντος και την ποιολότρωση και πολυεπίπεδη ανάπτυξη της περιοχής.

- Η εθελοντική εργασία τείνει πλέον να γίνει θεσμός. Προκειμένου να κατατοπιστούν γύρω από τα καθήκοντα και τις δραστηριότητες του εθελοντή κάποιοι δικοί μας νέοι, υποψήφιοι ενδεχομένως εθελοντές, θα ήθελα να τα περιγράψεις σε γενικές γραμμές.

- Τα καθήκοντα των εθελοντών ποικίλουν από τόπο σε τόπο και υπαγορεύονται κυρίως από τις ανάγκες που έχει κάθε τόπος για προσφορά εθελοντικής εργασίας. Στη Λίμνη Στυμφαλίας ο εθελοντής θα πρέπει να εργασθεί στους εξής τομείς:

- Συνεργασία με τις τοπικές αρχές, τους αγροτικού ενδιαφέροντος οργανισμούς, και τις περιβαλλοντικές οργανώσεις νέων που ενδιαφέρονται για τη λίμνη.
- Παροχή νέων πληροφοριών μέσω ερευνών σχετικών με την ιστορία, το γεωλογικό και περιβαλλοντικό παρελθόν της λίμνης και της ευρύτερης περιοχής της Στυμφαλίας.
- Μελέτη της πανίδας και της χλωρίδας της λίμνης και προτάσεις σχετικές με περιβαλλοντικά, μορφωτικά και οικο-τουριστικά θέματα.
- Συλλογή βιντεοσκοπημένου και φωτογραφικού υλικού και παραγωγή εντύπου (φυλλάδια, χάρτες, φωτογραφικά άλμπουμ κ.α.) για τη οργάνωση εκθέσεων καθώς και την παραγωγή σχετικού ντοκιμαντέρ που θα παρουσιασθούν στο κοινό.
- Οργάνωση επισκέψεων για την παρακολούθηση των πουλιών από τα σχολεία και άλλες ομάδες νέων.

- Θα μας πεις και λίγα λόγια για το ημερήσιο πρόγραμμα του εθελοντή;

- Το κανονικό πρόγραμμα εργασίας είναι από τις 9.30 το πρωί μέχρι τις 4.30 το απόγευμα, με μια ώρα διάλειμμα για φαγητό. Αν κατά τη διάρκεια της εβδομάδας είναι απαραίτητο ο εθελοντής να δουλέψει βράδυ π.χ. σε ειδικές παρακολουθήσεις πουλιών, την ημέρα εκείνη απολλάσσεται από το κανονικό ημερήσιο πρόγραμμα. Για τα σαββατοκύριακα προβλέπονται και προγραμματίζονται επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, μοναστήρια, ερημοκλήσια, πηγές, σπηλιές, και άλλα ενδιαφέροντα και πεζοπορίες στα βουνά και τα δάση. Να ειπώ ακόμη ότι ο εθελοντής σε διάρκεια εργασίας έξι μηνών θα έχει δύο εβδομάδες διακοπών.

- Να σου κάνω τώρα μια τελευταία ερώτηση. Τα πορίσματα των ερευνών και των μελετών που κάνετε για τη Στυμφαλία πως θα αξιοποιηθούν;

- Κατ' αρχήν θα τα υποβάλλουμε υπό τύπον αναφοράς στον Οργανισμό Εθελοντικής Εργασίας στις Βρυξέλλες και κάποια από αυτά θα δημοσιευθούν σε οικολογικά περιοδικά που ασχολούνται ειδικά με τους υδροβιότοπους της Ευρώπης.

- Sabine σ' ευχαριστώ πολύ και εκ μέρους των αναγνωστών μας για όσα εξόχως ενδιαφέροντα μας είπες και επειδή πλησιάζει ο χρόνος της αναχώρησής σου από την Ελλάδα να σου ευχηθώ από τώρα καλό ταξίδι.

- Και εγώ σε ευχαριστώ Κατερίνα και θα επιθυμούσα πολύ να συναντηθούμε όταν ξαναπάς στη Γαλλία. Αυτό θα είναι για μένα μεγάλη χαρά.

Περιβαλλοντική εκπαίδευση και οικολογική διαχείριση στη Στυμφαλία λίμνη

Η λίμνη

Η Στυμφαλία είναι γνωστή από τη μυθολογία, ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι στην περιοχή δεν υπήρχε πάντα λίμνη. Κατά καιρούς ξεραινόταν, όπως συμβαίνει ακόμη και σήμερα, και απέμεινε μόνο ένα μικρό ποτάμι και ελώδεις εκτάσεις που δυσκόλευαν τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Αυτό πιθανώς εξηγεί τον άθλο του Ηρακλή να εξοβελίσει τις στυμφαλίδες όρνιθες, δηλαδή να κάνει τον κάμπο κατάλληλο για καλλιέργεια. Η Στυμφαλία είναι πόλγη, δηλαδή σχηματίστηκε από καρστικά φαινόμενα και χαρακτηρίζεται από όλα τα φαινόμενα της πόλγης. Κάθετα τοιχώματα (απότομοι βράχοι), μορφή έλλειψης, επίπεδος τυθμένας (προσχώσεις) ανεξάρτητο σύστημα αποστράγγισης (καταβόθρες), κεντρική λίμνη, βραχώδεις λόφοι, περιφερειακές χαράδρες, δολίνες, ουβάλες (λάκκες), σπηλιές, πηγές. Αποτέλεσμα αυτής της ποικιλομορφίας είναι η βιοποικιλότητα, η συνύπαρξη διαφορετικών οικοσυστημάτων που με τη σειρά τους δημιούργησαν τους διαφορετικούς τρόπους παραγωγής και χωροταξικής διάρθρωσης των ανθρώπινων συστημάτων. (Ασημακόπουλος κ.α. 1998).

Περιβάλλεται από τους ορεινούς όγκους της Ζήριας, του Μαυροβουνίου και του Ολίγυρτου. Η υδρολογική λεκάνη της λίμνης ανέρχεται σε 192.850 στρ. τα δε νερά της καταλαμβάνουν έκταση 7.700 στρ. το χειμώνα και 3.500 στρ. το καλοκαίρι.

Τροφοδοτείται από:

- τα νερά του διπλανού κάμπου της Πελλήνης, στον οποίο υπήρχε λίμνη που αποξηράνθηκε,
- τις επιφανειακές απορροές της λεκάνης, από τα ρέματα Καστανιώτης, Λυκόρεμα, Αγ. Σωτήρα (ετήσιο ύψος βροχοπτώσεων 706 mm),
- τις πηγές της γύρω περιοχής (Κιόνια, Βελατσούρι, Κεφαλάρι, Μπούζι, Καστανιά). Αποφορτίζεται δε από:
- το αυλάκι, το Βοχαϊκό χάνδακα που, μέσω του Αδριάνειου υδραγωγείου, αρδεύει τον παραλιακό κάμπο της Βόχας,
- φυσικές καταβόθρες όπως η Γιδομάντρα και η Φόστα (εσταβέλλα).

Τα νερά είναι οξυανθρακικά - ασβεστούχα (Χημείο του κράτους 1998), ελαφρώς αλκαλικά pH=7,3, μέσης αγωγιμότητας 375 μS/cm.

Αξίζει να αναφερθεί το μικρό παρόχθιο δάσος που απέμεινε στη λίμνη με ιτιές *Salix alba*, φτελιές *Ulmus sp.* και πλατάνια *Platanus orientalis*.

Η πανίδα

Σε υψόμετρο 600 μ. είναι ο σημαντικότερος ορεινός υγρότοπος της νότιας Ελλάδας. Φωλιάζουν σημαντικά είδη της ορνιθοπανίδας όπως η Σκουφοβουτηχάρα *Podiceps*

critatus, ο Πορφυροτσικινιάς *Ardea Purpurea* (μοναδικός τόπος αναπαραγωγής και των δύο στην Πελοπόννησο), η Νανοβουτηχτάρα *Tachybaptus ruficollis* (μεγαλύτερη αποικία της στη νότια Ελλάδα), ο Μικροτσικινιάς *Ixobrychus minutus* και η μπάλιζα *Fulica atra* (οι σημαντικότερες αποικίες και των δύο τη νότια Ελλάδα), και η Βαλτόπαπια *Aythya nyroca* (απειλούμενο είδος, παρ/μα 1 της 79/409). Επίσης φωλιάζουν ο Καλομόκιρκος *Circus aeruginosus*, ο Φιδαιτός *Circaetus gallicus* και ο Χρυσαιτός *Aquila chrysaetos*. Τους μήνες της μετανάστευσης παρατηρούνται συγκεντρώσεις πάπιας, ερωδιών και χαλκόκοτας κλπ. (Σπινθάκης - Παπακωνσταντίνου 1995).

Στους εκτεταμένους καλαμιώνες ενδημεί ακόμη ένας μικρός και απομονωμένος πληθυσμός τσακαλιών ενώ στα νερά της λίμνης επιβιώνουν, παρά τις επανειλημμένες ξηράνσεις, τα ψάρια τσιρόνι *Pseudophoxinus stymphalicus stymphalicus* ενδημικό της νότιας βαλκανικής και κέφαλος *Leusiscus cephalus moreoticus* που πιθανόν να είναι ενδημικό της λίμνης. Οι πληθυσμοί τους είναι ευάλωτοι λόγω της ξήρανσης και της ρύπανσης, χρειάζεται δε φυλογενετική έρευνα για την οριστική ταξινόμησή τους (ΕΚΘΕ 1999).

Οι κίνδυνοι για τη λίμνη

Η υδροχαρής βλάστηση είναι βασικό συστατικό των λιμνών. Όμως στη Στυμφαλία παρατηρείται μια υπερβολική, συνεχής και ραγδαία επέκτασή της που προκαλεί την μετεξέλιξή της σε βάλτο (Καλλίρης 1997) όπως φαίνεται στον πιν.1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΑΜΩΝΩΝ ΣΤΗ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ

ΕΤΟΣ	ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ (ΣΤΡ.)	ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΛΥΨΗ
1945	1.284	34%
1960	1.458	38%
1987	2.088	55%
1996	2.434	64%

Προσχώσεις. Οι προσχώσεις οφείλονται κυρίως στη ραγδαία διάβρωση λόγω της έντονης χειμαρρικής δράσης των γύρω βουνών στη δεκαετία του 1960 και των περιφερειακών της λίμνης γεωργικών εκτάσεων, που πιθανόν να συνδέεται με την εκμηχάνιση της γεωργίας που παρατηρείται την ίδια περίοδο (βαθεία μηχανική άρωση και λεπτόκοκκος διαμελισμός του εδάφους) που ευνόησε την ταχεία έκπλυση των εδαφών.

Χημική λίπανση. Η εντατική χρήση λιπασμάτων στη γεωργία, αυξάνει το οργανικό φορτίο που καταλήγει στη λίμνη. Το 1995 μάλιστα παρατηρήθηκε για πρώτη φορά το φαινόμενο της άνθησης του νερού. Επρόκειτο για μια απότομη ανατροπή της ισορροπίας της υδροχαρούς φυτικής ζωής της λίμνης που οφείλεται στη μεγάλη προσφορά θρεπτικών συστατικών (γεωργικά λιπάσματα, και κτηνοτροφικά απόβλητα) και στο αρνητικό υδατικό ισοζύγιο (υπερβολική άντληση νερών για άρδευση).

Εποχική ξήρανση της λίμνης λόγω ανομβρίας (1977-89-90-93) με επιπτώσεις στην ιχθυοπανίδα και στην ορνιθοπανίδα.

Απουσία διαχείρισης νερών. Ένας άλλος μεγάλος κίνδυνος για τον υγρότοπο είναι η εποχική υπεράντληση νερών και η απουσία οργανωμένου σχεδίου διαχείρισης των νερών της. Η διαχείριση των νερών της Στυμφαλίας, το λεγόμενο "στυμφαλιακό ζήτημα" έχει ιστορία 1.800 ετών, από την εποχή δηλαδή που ο ρωμαίος αυτοκράτορας Αδριανός κατασκεύασε αγωγό μήκους 85 χιλ., με τον οποίο ύδρευσε την Αρχαία Κόρινθο από τα νερά της λίμνης. Το έργο βρίσκεται σε χρήση ως τις μέρες μας, αρδεύοντας τον παραλιακό κάμπο της Βόχας. Η Βόχα χρωστά τις υψηλές γεωργικές της αποδόσεις και τον πλούτο των κατοίκων της στα νερά της λίμνης. Τον περασμένο αιώνα συζητήθηκε ως και η ύδρευση της Αθήνας από τη λίμνη, ενώ οι ντόπιοι έκαναν συνεχώς διαβήματα, αλλά και απόπειρες διάνοιξης των καταβοθρών για αποξήρανση ώστε να καλλιεργήσουν τον εύφορο κάμπο που θα προέκυπτε. Για να διαφανεί το κλίμα της εποχής παραθέτουμε πίνακα των απωλειών υγροτοπικών εκτάσεων στην ορεινή Κορινθία (ΠΗΝ 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΥΓΡΟΤΟΠΙΚΩΝ ΕΚΤΑΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΚΟΡΙΝΘΙΑ

ΥΓΡΟΤΟΠΟΣ	ΕΚΤΑΣΗ (ΗΑ)	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΙΤΙΑ
ΛΙΜΝΗ ΦΕΝΕΟΥ	32.000	τέλη 19ου αι.	Φυσική
ΛΙΜΝΗ ΠΕΛΛΗΝΗ	1.500	δεκαετία 1920	Τεχνητή
ΛΙΜΝΗ ΚΕΦΑΛΑΡΙΟΥ	500	δεκαετία 1960	Τεχνητή
ΕΛΟΣ ΑΣΠΡΟΚΑΜΠΟΥ	800	δεκαετία 1960	Τεχνητή
ΣΥΝΟΛΟ	34.000		

Σήμερα δεν τίθεται πλέον θέμα αποξήρανσης, ωστόσο μετεξέλιξη του "στυμφαλιακού" είναι η απαίτηση όλων των παραλιακών δήμων (Κόρινθος, Κιάτο κλπ.) για ύδρευση από τα υπόγεια νερά της λεκάνης της Στυμφαλίας, ενδεχόμενο που απορρίπτει ο δήμος Στυμφαλίας. Η εντατική και ανεξέλεγκτη χρήση υδάτων, κυρίως στη γεωργία της Βόχας, και η απουσία διαχείρισης νερού αποτελούν τον υπ' αριθμόν 1 μελλοντικό κίνδυνο για τη λίμνη, όπως άλλωστε για όλα τα επιφανειακά και τα υπόγεια νερά του νομού. Απειλεί μάλιστα να προκαλέσει ανεξέλεγκτες κοινωνικές συγκρούσεις.

Η πολιτιστική κληρονομιά στη Στυμφαλία

Η παρουσία του ανθρώπου στον Αρκαδικό χώρο χάνεται στα βάθη των αιώνων, και έχει αφήσει έντονα σημάδια και στη Στυμφαλία:

- **Την Αρχαία Στύμφαλο** του 4ου αι. π.Χ. Ακρόπολη, κρήνη, παλαιόστρα, βουλή, θόλος, βωμός, αγορά, ιερό Αθηνάς, κατοικίες σε ιπποδάμειο σύστημα, τάφοι. Οι ανασκαφές συνεχίζονται και σήμερα.
- **Το Αδριάνειο υδραγωγείο** του 138 μ.Χ. Τεχνολογικό θαύμα της εποχής. Το σύνολο του κτιστού μέρους ήταν 3.750 μ. με τοξωτές γέφυρες και σιφώνες, δύο σήραγγες στο Σιούφι 1.050 μ. και στο Πράθι 700 μ. που συνδέονται μεταξύ τους με κλειστό αγωγό μή-

κους 2 χλμ. που σώζεται σε άριστη κατάσταση.

- **Τη μονή Ζαχαρά στα Κιόνια** του 1225 μ.Χ. του Κιστερικιανού μοναχικού τάγματος.
- **Τον Τούρκικο πύργο** στη Δροσοπηγή.
- **Τη λαϊκή αρχιτεκτονική** του 19ου αιώνα. Παραδοσιακός οικισμός Κιονίων, νερόμυλοι, γεφύρια κλπ.

Οι διαχειριστικές προτάσεις για τα οικοσυστήματα και για το νερό

Για την επείγουσα αντιμετώπιση των κινδύνων βαλτοποίησης της λίμνης προτείνουμε:

- Την περιοδική κοπή των καλαμώνων με μηχανικά μέσα προς όφελος της μωσαϊκότητας των μικροσυστημάτων, της αύξησης χώρων φωλεοποίησης των πουλιών, αλλά και για αισθητικούς λόγους.
- Την κατασκευή λεκανών καθίζησης - φυσικού φίλτραρίσματος των νερών ώστε να αποφορτίζονται τα εισρέοντα νερά που αποστραγγίζουν τις γύρω καλλιέργειες.
- Την κατασκευή δεξαμενών - καταφυγίων που θα τροφοδοτούνται με νερό γεωτρήσεων τις εποχές ανομβρίας για να επιβιώνουν τα είδη της ιχθυοπανίδας και ορνιθοπανίδας.
- Τη χρήση της βόσκησης κατοικιών αλλά και νεροβουβάλων και αλόγων (Περγαντής 1998) για τον έλεγχο της βιομάζας.
- Την προστασία και την ενίσχυση του παρόχθιου δάσους με δενδροφυτεύσεις.
- Την προώθηση βιολογικών καλλιεργειών στις εκτάσεις γύρω από τη λίμνη.

Για τη διαχείριση του νερού προτείνουμε την μετεξέλιξη του Α.Ο.Σ.Α.Κ. (οργανισμός που διαχειρίζεται τα νερά της λίμνης), σε Α.Ε. όπου θα συμμετάσχουν όλοι οι δήμοι με μετοχές (Σπινθάκης 1998). Ο Α.Ο.Σ.Α.Κ. ασκώντας ενιαία διαχείριση των νερών της λεκάνης και διαθέτοντας επεξεργασμένη υδρολογική και τιμολογιακή πολιτική, θα μπορούσε να υδρεύσει και να αρδεύσει όλη την Κορινθία, προστατεύοντας ταυτόχρονα τα οικοσυστήματα (λίμνη, δάση, πηγές, ρέματα) αλλά και την πολιτιστική κληρονομιά της Στυμφαλίας (αρχαιότητες).

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στη Στυμφαλία

Από το 1991 μια ομάδα εκπαιδευτικών και γεωτεχνικών οργανώνουμε προγράμματα Περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με μαθητές του 3ου Γυμνασίου και του 2ου Λυκείου Κορίνθου, με πολήμερη παραμονή και δραστηριότητες Κέντρου Περιβ. Εκπ/σης. Στη συνέχεια υλοποιούμε προγράμματα π.ε. για σχολεία (δημοτικά, γυμνάσια και λύκεια) εκτός Κορινθίας από Αθήνα, Πάτρα και άλλες πόλεις.

Ξεναγούμε συλλόγους, προωθώντας έτσι στην πράξη τον οικοτουρισμό.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση λοιπόν ήταν το κίνητρο για να μελετήσουμε και εμείς μαζί με τους μαθητές μας, τα φυσικά, τα ιστορικά και τα κοινωνικά στοιχεία της περιοχής ώστε το 1994 μπορούμε πλέον ως φορέας να καταθέσουμε διαχειριστικές προτάσεις για την περιοχή και τους φυσικούς της πόρους στην κατεύθυνση της αειφορίας. Κάποιες από αυτές τις προτάσεις μας ενσωμάτωσε η Τ.Ε.Δ.Κ. Κορινθίας στο πρόγραμμα LEADER II για την περιοχή (Κ.Π.Ε. Στυμφαλίας, ανάδειξη της περιοχής, οικοτουρισμός κλπ.) Το πρόγραμμα αυτό υλοποιήθηκε (εκτός του Κ.Π.Ε.) από την Αναπτυξιακή Εταιρεία Βόρειας Πελοποννήσου Α.Ε. στην οποία ο φορέας μας είναι μέτοχος. Το 1996 συμμετείχαμε σε

πρόγραμμα που συντόνισε το Ε.Κ.Β.Υ. με στόχο τη συνεργασία περιβαλλοντικών οργανώσεων και φορέων της Τ.Α. για την προώθηση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής. Εκδίδουμε έντυπο εκπαιδευτικό υλικό (φυλλάδια και αφίσες).

Το 1996 το δασαρχείο Κορίνθου αξιοποιώντας τις ορνιθολογικές μας παρατηρήσεις, προχωρά για πρώτη φορά στην απαγόρευση της θήρας ως το 2010.

Το 1997 αποπειρώμεθα να υποβάλλουμε πρόταση για χρηματοδότηση στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα LIFE NATURE σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Από το 1996 διοργανώνουμε κάθε χρόνο την τοπική γιορτή "Γιορτή των Πουλιών" που συντονίζει σε εθνικό επίπεδο η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία.

Τα συγκεκριμένα αποτελέσματα όλων αυτών των δράσεών μας ήταν:

- Η ανάδειξη και η προβολή της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της λίμνης, γιατί μέχρι τότε ήταν γνωστή μόνο ως ταμιευτήρας νερού.
- Η άνοδος του οικοτουριστικού ρεύματος που βελτίωσε το τοπικό εισόδημα αλλά και την υπάρχουσα υποδομή (εστιατόρια, ξενώνες).
- Η απαγόρευση της θήρας στη λίμνη που, αν και δεν ελέγχεται αποτελεσματικά, ωστόσο αύξησε εντυπωσιακά τους αριθμούς των πουλιών (από 200 μπάλιζες πριν, παρατηρούνται τώρα γύρω στις 3.000).

Κατά τα άλλα, τα πράγματα δεν είναι καθόλου ενθαρρυντικά όσον αφορά στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, γιατί οι νέοι δήμοι στην Κορινθία:

- δεν διαθέτουν πολιτική ούτε για το νερό, ούτε για τα οικοσυστήματα της Στυμφαλίας,
- είναι ευάλωτοι σε πιέσεις που οφείλονται στην προτεραιότητα που δίνεται στα ατομικά συμφέροντα έναντι των κοινωνικών και στα βραχυπρόθεσμα οφέλη έναντι των μακροπρόθεσμων.
- διακρίνονται από στείρο τοπικισμό που τους εμποδίζει να αντιμετωπίσουν συνολικά και σε συνεργασία μεταξύ τους, τα ζητήματα του περιβάλλοντος και του νερού.

Έτσι έχουν εμπλακεί σε μια μακροχρόνια πολιτική και δικαστική διαμάχη για τα νερά της Στυμφαλίας. Οι παραλιακοί δήμοι επιχειρούν να πάρουν νερό, οι δε ορεινοί αρνούνται, ισχυριζόμενοι ότι θα καταστραφεί η λίμνη. Τελευταίο απαισιόδοξο μήνυμα η σκόπιμη ρύπανση με πετρέλαιο από αγνώστους μιας γεώτρησης στην περιοχή, από όπου ο δήμος Κιάτου προγραμματίζει να υδρευθεί.

Η πρόταση για αειφορική ανάπτυξη στη Στυμφαλία

Εκτιμούμε ότι το πρότυπο ανάπτυξης που ακολουθήσαμε στην παραλιακή Κορινθία βασισμένο στην αφθονία εισροών (νερό, αγροχημικά) και στην απουσία χωροταξικού σχεδίου, δημιούργησε ένα τεράστιο όγκο προβλημάτων (ταπείνωση υδροφορέων, λειψυδρία, ρύπανση εδαφών, νερών και ατμόσφαιρας από τα γεωργικά δηλητήρια, άναρχη δόμηση, κυκλοφοριακή συμφόρηση, απόπειρα κατασκευής σταδίου στη λίμνη, αισθητική κακοποίηση του περιβάλλοντος, διάβρωση των ακτών κ.λπ.). Αυτή η "άγρια ανάπτυξη" δεν μπορεί, δεν πρέπει αλλά ούτε και χρειάζεται να μεταφερθεί στην ορεινή Κορινθία. Στη Στυμφαλία, η βαρύτητα πρέπει να δοθεί στην ενότητα της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (Αντωνόπουλος κ.α. 1997) με στόχο:

- Την ανάδειξη του μυθολογικού - συμβολικού στοιχείου, του ιστορικού - αρχαιολογικού στοιχείου της περιοχής, της μεσαιωνικής - νεοελληνικής ταυτότητάς της και

της λαϊκής της αρχιτεκτονικής.

- Τη διατήρηση του τοπίου, των οικοσυστημάτων, και των φυσικών της πόρων. Η ορεινή Κορινθία διαθέτει το φυσικό εκείνο πλούτο, δάση και νερό, στον οποίο στηρίζεται όχι μόνο η ανάπτυξη αλλά και ανθρώπινη παρουσία στην Κορινθία.

Σύμφωνα με ένα αρχαίο μύθο, ο τάφος του βασιλιά Αίπυτου κάπυ στα αρακαδικά βουνά κρύβει ένα θησαυρό. Αυτός ο θησαυρός σήμερα δεν είναι παρά τα χαμένα αρακαδικά ιδεώδη, δηλαδή ο πλούτος μιας πνευματικής - πολιτιστικής παράδοσης, (Σπ. Μιχόπουλος 1993), που μένει σε μας να ανακαλύψουμε!

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Ασημακόπουλος κ.α. "Μελέτη αποτύπωσης τοπικών πόρων - Στυμφαλία" πρόγραμμα ανάπτυξης ορεινού τουρισμού στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας απασχόλησης - άξονας Youthstart, Ένωση Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κορινθίας 1998 σελ. 75.
- Σπινθάκης Ευ. Παπακωνσταντίνου Κ. "Οι Στυμφαλίδες Όρηδες σήμερα" δελτίο του Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών" τεύχος 15-16 1995.
- Ε.Κ.Θ.Ε. Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών - Ινστιτούτο Εσωτερικών Υδάτων "Απειλούμενα ενδημικά είδη ψαριών γλυκού νερού Δυτ. Ελλάδας και Πελοποννήσου, κατανομή, αφθονία, κίνδυνοι και μέτρα προστασίας" τελική έκθεση 1999 σελ. 341.
- Καλλίρης Π. Σπινθάκης Ευ. Τ.Α.Π. Στυμφαλίας "Ειδική μελέτη οικολογικής διαχείρισης - Γ φάση" Αναπτυξιακός Σύνδεσμος Στυμφαλίας 1997 σελ. 244.
- Περγαντής Φ. "Παρακολούθηση απειλών σε επιλεγμένες περιοχές του δικτύου NATURA 2000 - Λίμνη Στυμφαλία" Μ.Γ.Φ.Ι. - Ε.Κ.Β.Υ. 1998 σελ. 31
- Σπινθάκης Ευ. "Το στυμφαλιακό ζήτημα, μια πρόταση για την αειφορική διαχείριση του νερού" πρακτικά του Α' Κορινθιακού συνεδρίου του Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών 1999 σελ. 251.
- Αντωνόπουλος Α. κ.α. Τ.Α.Π. Στυμφαλίας "Τελική αναπτυξιακή έκθεση - Δ φάση" Αναπτυξιακός Σύνδεσμος Στυμφαλίας 1997 σελ. 120.
- Μιχόπουλος Σπ. "Αίπυτος", το περιοδικό της Στυμφαλίας και του Φενεού" τεύχος 1, 1993.

Καταρόχτης

Βογκά η πέτρα η στραφτερή,
νερό, στο πήδημά σου,
κι είναι ένα μάτσο από σπαθιά,
νερό, τ' ανάστημά σου!

Και γύρω ούτε πουλιού φτερό
ούτε κι ανθός προβαίνει,
και μες στο βράσιμο του αφρού
κάθε φωνή σωμαίνει

μα δώθε στο ανοιχτό στο φως,
στο ημέρωμα των βράχων,
μεσ' απ' τα χόρτα τ' αψηλά
το κόσμα των... βατράχων!

Κώστας Βάργαλης

Λίμνη Στυμφαλία: Η νοτιοανατολική πλευρά.

(φωτογράφος: Κώστας Καλιακούδας)

Κατερίνα Πλασσαρά

Δημοσιογράφος

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ

Η λίμνη του μύθου και η λίμνη του σήμερα

Η Στυμφαλία είναι η μοναδική ορεινή λίμνη στην Πελοπόννησο και η μοναδική, από ένα συγκρότημα υδάτινων οικοσυστημάτων που τα κατάφερε να φτάσει ως τις μέρες μας ζωντανό.

Πραγματικά, η διπλανή λίμνη της Πελολήνης αποξηράνθηκε στο τέλος του περασμένου αιώνα ενώ λίγα χρόνια πριν, τα νερά της λίμνης που υπήρχε στο οροπέδιο του Φενεού καταποντίστηκαν μέσα σε φυσικές καταβόθρες κι εξαφανίστηκαν. Ακόμα τα έλη του Λεχάιου και του Ασωπού καταστράφηκαν από ανθρώπινες επεμβάσεις, οι υγρότοποι συρρικνώθηκαν και η άγρια ζωή, που από τα αρχαία χρόνια έσφυζε στην περιοχή, άρχισε να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα επιβίωσης.

Όταν σταθείς στην άκρη της λίμνης με τα βουνά της Ζήρειας στο βάθος, είναι αδύνατο να μη νιώσεις πως βρίσκεσαι σ' έναν κόσμο με τους δικούς του νόμους και τους δικούς του κανόνες, έξω από τα όρια των όσων έχει θεσπίσει ο δικός μας εφήμερος πολιτισμός. Κι ακόμα πιστεύω πως είναι αδύνατο και για τον πιο αδιάφορο άνθρωπο που θα βρεθεί στη μέση αυτού του αυτόνομου κόσμου, να μη φέρει στο νου του τις αρχαίες καταβολές των όσων διαδραματίστηκαν εδώ και χιλιάδες χρόνια σ' αυτό το απομακρυσμένο τοπίο. Είναι ακριβώς εδώ που ο Ηρακλής συνάντησε τις Στυμφαλίδες Όρνιθες και τις σκότωσε ή τις έδωξε, απαλλάσσοντας τους ανθρώπους από τα δεινά.

Φεύγοντας απ' τη λογική του μύθου, σήμερα υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις πως η Στυμφαλίδα Όρνιθα ήταν το άκακο πουλί που είναι γνωστό με το όνομα Φαλακρή Χαλκόκοτα. Αν ζούσε τότε στη Στυμφαλία, η εντυπωσιακή της εμφάνιση και όχι η κακία της ήταν που γέννησε το μύθο. Όπως και να ναι, η τύχη της δεν είναι καλύτερη από την τύχη εκείνων των πουλιών που τα εξόντωσε ο Ηρακλής. Πάνε κιόλας αιώνες από τότε που οι τελευταίες Φαλακρές Χαλκόκοτες ζούσαν στην Ευρώπη, πριν εξαφανιστούν οριστικά από αυτήν. Το 1989 ήταν η χρονιά που οι Χαλκόκοτες χάθηκαν κι από τη Μέση Ανατολή. Οι τελευταίες 220 που είχαν απομείνει ζούσαν όλες στο Μαρόκο. Το 1996, 40 πουλιά βρέθηκαν νεκρά, μάλλον από φυτοφάρμακα. Έτσι, ο κύκλος της ζωής του μυθικού πουλιού φαίνεται ότι στις μέρες μας θα κλείσει οριστικά.

Όσα συμβαίνουν σήμερα στη Στυμφαλία είναι μια πραγματικότητα, όχι ιδιαίτερα ευχάριστη, και θα 'θελα για λίγο να την ξεχάσω. Θα 'θελα για λίγο να γυρίσω στην εποχή που η ζωή πλημμύριζε την κοιλάδα. Πόσα είδη κυριάρχησαν εδώ, πόσα πέρασαν, πόσα αφανίστηκαν και δεν ξαναφάνηκαν ποτέ.

Τα μυστικά του Βάλτου

Τι έμεινε όμως σήμερα απ' όλα αυτά; Τι έμεινε από την πληθωρική ζωή της λίμνης στα αρχαία χρόνια. Όχι σπουδαία πράγματα. Όμως μέσα στη σημερινή περιβαλλοντική υπβάθμιση, κι αυτά τα λίγα θεωρούνται πολύτιμα. Σύμφωνα με πολύχρονες έρευνες της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας, η Στυμφαλία "περιλαμβάνει εκτάσεις δασικές, χορτολιβαδικές και υγροτοπικές, μοναδικής σημασίας για την ξεκούραση, διατροφή, διαχείμανση και

αναπαραγωγή της άγριας πανίδας. Επίσης αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα ορεινού υγρότοπου, απαραίτητου για τη διατήρηση πολλών σπανίων ειδών της αυτοφνούς χλωρίδας".

Στην περιοχή έχουν καταμετρηθεί 118 διαφορετικά είδη πουλιών, ανάμεσά τους ο πορφυροτσικνιάς, ο καλαμοκανάς, ο μικροτσικνιάς, ο καλαμόκυρκος και άλλα που απειλούνται με εξαφάνιση και προστατεύονται αυστηρά από διεθνείς συμβάσεις και από την ελληνική νομοθεσία. Ακόμα δεν λείπουν τα θηλαστικά, τα αμφίβια, τα ερπετά.

Κι όμως σ' αυτόν τον ευαίσθητο χώρο, κατά καιρούς έχουν διενεργηθεί ακραίες κυνηγετικές δραστηριότητες, όπως π.χ. εκείνη της 16ης του Σεπτέμβρη 1995, όπου "70 - 90 κυνηγοί με 34 βάρκες, σκότωσαν σε μια ώρα 350 από τα 400 πουλιά που υπήρχαν στη λίμνη"!

Θέλουμε να πιστεύουμε παρ' όλα αυτά, πως όσο περνάνε τα χρόνια, οι κυνηγετικοί σύλλογοι αποκτάνε κάποια παιδεία και κάποια ενημέρωση, που θα τους επιτρέψει να μορφώσουν τα μέλη τους, ώστε να προστατέψουν οι ίδιοι το αντικείμενο της δραστηριότητάς τους αφού χωρίς αυτό, θα αυτοκαταργηθούν. Κι ακόμα ότι θα μπορέσουν επιτέλους να ξεχωρίσουν πως ό,τι πετάει και ό,τι κινείται δεν μπορεί να είναι στόχος και πως η ποικιλία των ειδών που αποτελεί κληρονομιά της ανθρωπότητας, πρέπει επιτέλους να διασωθεί. Πέρα λοιπόν από κρατικές μέριμνες και απαγορεύσεις, θέλουμε να πιστεύουμε ότι θα δραστηριοποιηθούν οι ίδιοι για την προστασία των ειδών. Υπάρχουν τέτοια σημάδια και θα ήταν άδικο να μην το αναφέρουμε αλλά για την ώρα τουλάχιστον, το αποτέλεσμα είναι φτωχό.

Αλλά παραισθηθήκαμε. Τα προβλήματα της λίμνης είναι πολλά και δυστυχώς οι

κυνηγοί δεν είναι το χειρότερο.

Ανάμεσα σ' αυτά αναφέρουμε την κατάσταση του "Καταφυγίου Αγρίας Ζωής", που υπήρχε στην πλαγιά της Γιδομάντρας με απόφαση του Γ.Γ. Περιφέρειας Πελοποννήσου. Το κυνήγι όμως σ' αυτή την πλαγιά που βρίσκεται μόνο 100 μέτρα από τη λίμνη, δημιουργεί άλλο ένα πρόβλημα στην έτσι κι αλλιώς κατατρεγμένη πανίδα της περιοχής. Μάλιστα η δυτική πλευρά της Γιδομάντρας λειτουργεί ως ηχείο και πολλαπλασιάζει τον ήχο, έτσι που κι αν τη γλυτώσουν τα πουλιά, δέχονται μια μεγάλη ενόχληση από το θόρυβο των πυροβολισμών. Άλλωστε αυτό ακριβώς ήταν το σημείο που διάλεξε ο Ηρακλής για να χτυπήσει τα κρόταλα που τελικά έδιωξαν τις Στυμφαλίδες όρνιθες από τη λίμνη.

Άλλο αρνητικό είναι ότι η Νομαρχία σχεδιάζει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα μείωσης των νερών με "εγκυβωτισμό" της λίμνης, κάτι που σύμφωνα με τους επιστήμονες μπορεί να έχει απρόβλεπτες συνέπειες, αφού: *"ανεβαίνοντας κατά 8 περίπου μέτρα η στάθμη του νερού θα κατακλύσει 5000 στρέμματα, θα δημιουργηθούν απότομα πρηνή στις όχθες που θα εξαφανίσουν τα νηρά λιβάδια, τους καλαμιώνες και το παραλίμνιο δάσος με καταστρεπτικές επιπτώσεις στα ψάρια που αφήνουν τα αυγά τους στα ρηγά νερά αλλά και τα πουλιά που τρέφονται και βρίσκουν καταφύγιο σ' αυτά τα ρηγά. Έτσι, θα καταστραφούν σημαντικοί οικότοποι που μάλιστα προστατεύονται με την 93/43/ΕΟΚ και άλλες διεθνείς συμβάσεις".*

Πόλεμος για το νερό

Υπάρχει όμως και κάτι που φαίνεται ακόμα πιο απειλητικό: Πριν από 20 - 30 χρόνια, οι περιβαλλοντολόγοι επιστήμονες, προειδοποιούσαν ότι στο μέλλον "ο

πόλεμος θα γίνεται όχι για το πετρέλαιο, αλλά για το νερό". Τότε ακούστηκε μόνον σαν παραδοξολόγημα, αλλά σήμερα ακόμα και ο πιο ανίδεος αρχίζει να καταλαβαίνει πόσο κοντά την πραγματικότητα είναι. Η γη τοιμεντοποιείται σε όλο και μεγαλύτερη έκταση, η δασοκάλυψη μειώνεται, ο υδροφόρος ορίζοντας μας εγκαταλείπει κατεβαίνοντας σε μεγαλύτερα βάθη, το νερό λιγοστεύει κι αυτό που μένει μολύνεται από τις ανθρώπινες δραστηριότητες ή εξαντλείται και υφαιλάτνεται από την ληστρική εκμετάλλευση.

Ένα παγκόσμιο πρόβλημα με ιδιαίτερη έξαρση σε ορισμένες χώρες, ανάμεσά τους και η Ελλάδα. Η Στυμφαλία είναι ένα καλό παράδειγμα για όλα τούτα και να γιατί: Είναι αλήθεια ότι τα πλούσια μυθικά νερά των αρχαίων χρόνων δεν υπάρχουν πια. Επεμβάσεις, αποξηράνσεις, εποχές ανομβρίας, ανεξέλεγκτη αύξηση των καλαμιώνων κι ακόμα κίνδυνοι μόλυνσης από τις γύρω καλλιέργειες, έχουν υποβαθμίσει την περιοχή και έχουν μειώσει τα υδάτινα αποθέματα με ορατή πλέον μια ολοκληρωτική καταστροφή, αν διαταραχθούν ακόμα πιο πολύ οι πάντα λεπτές ισορροπίες που στηρίζουν ένα οικοσύστημα.

Σαν να μην έφτανε αυτό, η Στυμφυλία βρέθηκε στο κέντρο μιας διαμάχης ανάμεσα στους δήμους Κορίνθου, Συκιώνας και Στυμφαλίας γύρω από το πολύτιμο και σε λίγο σπάνιο, αγαθό που λέγεται "νεράκι". Διαμάχη που μπορεί να αποδειχτεί μοιραία για την ύπαρξη της τα αμέσως επόμενα χρόνια. Τι έχει συμβεί; Κάποιο "Αδριάνειας" έμπνευσης πρόγραμμα, φιλοδοξεί να μεταφέρει τα νερά της Στυμφαλίας στην Κόρινθο για να καλυφθούν οι ανάγκες της πόλης. Από την άλλη ο δήμος Στυμφαλίας ισχυρίζεται ότι οι υδρολογικές μελέτες δεν είναι επαρκείς και κάθε άντληση από τον υδροφόρο ορίζοντα της περιοχής μπορεί

να οδηγήσει σε καταστροφή του λιμναίου οικοσυστήματος, με συνέπειες που θα είναι τραγικές για όλους.

Ο πόλεμος πρέπει να 'χει ανάψει για τα καλά αφού καταγγέλλεται ότι διεξάγεται ακόμα και με ανορθόδοξα μέσα, ενώ ο δήμαρχος Κορίνθου, σε συνέντευξή του μιλούσε και για ... καραμπίνες! Δεν ξέρουμε ποιος θα είναι τελικά ο νικητής. Μάλλον ο πιο "ισχυρός". Το θέμα είναι ότι κάποια πράγματα που έχουν άμεση σχέση με την επιβίωση του ανθρώπου και με τη διατήρηση της ζωής, δεν θα έπρεπε να γίνονται αντικείμενο αντιπαράθεσης.

Γιατί όταν συμβεί το κακό, δεν θα υπάρχουν νικητές και ηττημένοι. Η όποια νίκη θα είναι πύρρειος, ενώ κανείς δεν θα μπορεί να απαντήσει στο βασανιστικό τότε ερώτημα αν είχαμε το δικαίωμα να "κλέψουμε" μια ακόμα πολύτιμη "αποθήκη ζωής" από τα ίδια τα παιδιά μας.

Και τώρα τι;

Η Στυμφαλία έχει προταθεί για ένταξη στο δίκτυο "NATURA 2000" ως τόπος κοινοτικού ενδιαφέροντος για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας. Επίσης έχει συμπεριληφθεί στον κατάλογο των Σημαντικών Περιοχών για τα Πουλιά της Ελλάδας. Συνεπώς *jure et facto* (λόγω του νόμου και των πραγμάτων) όπως έλεγαν οι Λατίνοι, δεν είναι δυνατόν να επιτραπεί να γίνουν εκεί παρενοχλητικές της υδροβίας πανίδας επεμβάσεις, όσο φιλόδοξες και αν είναι.

Θα σωθεί η λίμνη τελικά; Κανείς δεν μπορεί να το ξέρει. Πάντως πολιτική της Ε.Ε. σχετικά με το νερό είναι να δίνεται προτεραιότητα, όχι στην εξεύρεση νέων υδάτινων πόρων αλλά στην πρόληψη της ρύπανσης, στην προστασία των υδάτινων οικοσυστημάτων, στην πρόληψη της υπεράντλησης κλπ. Ακόμα, η ομορφιά αλλά και η σπουδαιότητα της λίμνης, οδήγησαν την "Ένωση Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κορινθίας" στη δημιουργία Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης το οποίο λειτουργεί άτυπα στην περιοχή.

Έτσι, πριν αποφασιστεί οτιδήποτε για την τύχη της, αλλά και πριν είναι αργά, θα πρέπει κάποιοι αρμόδιοι να λάβουν σοβαρά υπ' όψη τους τις τεράστιες δυνατότητες οικοτουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.

Όμως τα περιβαλλοντικά προβλήματα της περιοχής, μας μπέρδεψαν, μας απασχόλησαν, έκρυψαν από τα μάτια μας την ομορφιά που ακόμα υπάρχει. Και έχουμε μια (ελπίζουμε όχι τελευταία) ευκαιρία να τη δούμε. Δοιπόν εκτός από τη λίμνη, τον αρχαιολογικό χώρο, το φράγικο μοναστήρι, το Αδριάνειο υδραγωγείο, έχουμε ακόμα λίγο καιρό να επισκεφθούμε τον εγκαταλειμμένο παραδοσιακό οικισμό των Κιονίων τον τούρκικο πύργο της Δροσοπηγής και το Λαογραφικό Μουσείο της Λαύκας, μα πάνω απ' όλα δεν θα φεύγαμε ποτέ χωρίς να επιχειρήσουμε μια βόλτα στα ελατοδάση της Ζήρειας και χωρίς να γνωρίσουμε μερικά από τα φιλόξενα χωριά της Στυμφαλίας.

Κυνηγοί κατ' ανάστημα

Οι σύγχρονοι "Ηρακλείς" της φωτογραφίας, Στυμφάλιοι και οι τρεις είναι από δεξιά και κατ' ανάστημα οι Γιώργης Κασμάς, Τάκης Καραμάνης και Δημήτρης Τζενεράλης. Η παλαιότερης εποχής αυτή φωτογραφία, είναι του Ν. Κοντού και το Γερμανικό λεύκωμα ALT - KORINTH της Αθηνάς Καλογεροπούλου. Τότε οι νέες "Στυμφαλιίδες Όρνιθες" αφθονούσαν και παρ' όλο το ανελέητο κυνήγι δε λιγότεναν.

Το ποίημα του Ρ. Φιλύρα "Το όνειρο των πουλιών" είναι από τη συλλογή του "Ρόδα στον αφρό" και πρωτοδημοσιεύθηκε το 1897 στη Στυμφαλική εφημερίδα "Χαρά" που έβγαζε στο Αργος ο δάσκαλος και μετέπειτα νομικός Κωνσταντίνος Γαλάνης από το Ψάρι.

Σ.Μ.

Το όνειρο των πουλιών

Στους όχτους γύρω εφάνταζαν σαν όνειρα οι Δρυάδες
που από τα δάση εμίσεψαν στην λίμνη να λουστούν,
κι από τα δέντρα οι φτερωτοί γλυκοτραγουδιστάδες
με τ' αυγινό δροσόπαγο την πλάση χαιρετούν.

Ο ήλιος μεσ' απ' τα βουνά χρυσόθαμπος προβαίνει
και στα ολογάλανα νερά απλώνει ζωγραφιές,
στα ολοάσπρα τους κορμιά κάποιο μυστήριο υφαίνει
και λαχταρίζουν απαλά στις αυγινές δροσιές.

Πλήθιο ασημί αναλυτό λες χύθηκε σ' εκείνες
και πουρπουλιάζουν τα πουλιά στον αναγαλλιασμό τους
και λαχταρίζουν ψέλνοντας στις ανθινές τους κλίνες
και κάποιο κίμα σκέπει τες... και σβύνει τ' όνειρό τους...

Ρώμος Φιλύρας

Αναστασία Γκολιομύτη

Φωτ: Σπ. Δημητρότος

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ

Από το μύθο στην πραγματικότητα

*«Γαλήνια η λίμνη, τα βουνά επάνω της λικνίζει
ενώ το Μύθο τον παλιό κοιμίζει στο βυθό της.
Στους καλαμιώνες κνηηγός με βάρκα τριγυρίζει,
μα τώρα άλλα τα πουλιά και άλλος ο τοξότης...»*

Χαράλ. Θ. Σκούρτης

Η Στυμφαλία είναι μια ολόκληρη περιοχή που ορίζεται από την ομώνυμη λίμνη που η γένεσή της χάνεται στη μυθολογία. Γοητευτικές ιστορίες και μύθοι τυλίγουν με την πρωινή ομίχλη τη μυθική λίμνη. Άλλοτε σκεπάζει τη μεγαλύτερη έκταση του οροπεδίου, που βρίσκεται και διαφεντεύει τον τόπο με τα καμώματά της, ή άλλοτε αποσύρεται διακριτικά. Στην αρχαιότητα φιλούσε τα πόδια του Απέλαυρου και της Ζήριας και καταδυνάστευε με τις αναθυμιάσεις από τις ελώδεις εκτάσεις της, τους κατοίκους της

περιοχής. Σ' αυτά τα έλη και στα γειτονικά δάση κατοικούσαν οι Στυμφαλίδες όρνιθες με τα σιδερένια ράμφη και έκαναν επιθέσεις στους ανθρώπους και στις καλλιέργειες. Η άφιξη του Ηρακλή που τις εξόντωσε συνδέεται προφανώς με την αποξήρανση των ελών και τη σωτηρία των κατοίκων από τις ασθένειες.

Οι κρουσάλλινες πηγές, τα λιβάδια, τα πυκνοφυτεμένα βουνά και τα φαράγγια όπου ζούσαν όλα τα είδη των ζώων, κατέστησαν την περιοχή, το βασίλειο της θεάς Άρτε-

μης. Όπως σ' όλη την Αρκαδία, στην οποία ανήκε η Στυμφαλία, λατρευόταν και δω ο θεός των δασών και των βοσκών ο Πάνας. Σε σπηλιά της Ζήριας είχε γεννηθεί ο φτεροπόδαρος Ερμής και υπήρχε ναός προς τιμήν του.

Τα μισοβυθισμένα ερείπια της αρχαίας πόλης στα νερά της λίμνης λίγα πράγματα θυμίζουν από τις αλλοτινές δόξες. Όμως το περιβάλλον τυλίγει μαγικά τις ιερές αυτές πέτρες και αφήνει εκστασιασμένο τον ανύποπτο επισκέπτη που εντελώς τυχαία θα βρεθεί στον αρχαιολογικό χώρο, μιας και οι κατατοπιστικές πινακίδες θεωρούνται περιττή πολυτέλεια. Τα χιλιάδες παπιά και άλλα πουλιά καθώς και τα κοάσματα των βατράχων, θυμίζουν ακόμα την παρουσία της Άρτεμης τριγύρω στην αρχαία ακρόπολη. Το μνημείο που δεν περνάει απαρατήρητο, μιας και βρίσκεται πλάι στον κεντρικό δρόμο που συνδέει τα χωριά μεταξύ τους, είναι τα μεγαλοπρεπή και παρόξενα ερείπια της φράγκικης μονής του Κιστερικιανού τάγματος της καθολικής εκκλησίας.

Στους καλάμωνες της λίμνης που χρόνο με το χρόνο αυξάνονται, φωλιάζουν πολλά είδη υδροβίων πουλιών. Είναι επίσης σπουδαίο πέρασμα την περίοδο της μετανάστευσης, όταν ερωδιοί, χαλκόκοτες, καλάμοκανάδες, και όλων των ειδών οι πάπιες ξεκουράζονται και βρίσκουν τροφή, πριν συνεχίσουν το μεγάλο τους ταξίδι στο Νότο. Οι ήχοι που γεμίζουν την ατμόσφαιρα δίνουν την εντύπωση ότι οι φτερωτοί συγγάτοικοι των κατοίκων της Στυμφαλίας, ούτως ή άλλως αριθμητικά περισσότεροι πια, είναι οι κυρίαρχοι της λίμνης. Κι όμως! Τι έκπληξη δοκιμάζουν οι επισκέπτες όταν από νορίς το πρωί, οι τουφεκίες των κυνηγών σε ξεκουφαίνουν και σε κάνουν να αναρωπιέσαι τι ρόλο παίζει η πινακίδα που γράφει: *NATURA 2000. Η λίμνη προστατεύεται και απαγορεύεται αυστηρά η θήρα!* Καταρτυημένη από τα σκάγια έχει μόνο διακοσμητικό χαρακτήρα. Κι αυτό δεν είναι τίποτα μπροστά στη φουσκωτή βάρκα που είναι στο νερό κι έχει ριζεί δίχτυα για να πιάσει όχι μόνο

ψάρια, αλλά και τις ανύποπτες πάπιες που κολυμπούν αμέριμες.

Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι δεν είναι σε κάποιο κρυμμένο από τα αδιάκριτα βλέμματα σημείο, αλλά καταμεσής στη λίμνη. Και αναρωπιέσαι αν αυτό που ζεις είναι αλήθεια ή παραίσθηση, βλέποντας τους κυνηγούς να πυροβολούν σχεδόν εξ επαφής τις πάπιες. Μήπως κάποιοι πονηροί εκμεταλλεύονται την ανοχή των κατοίκων, γιατί είναι διαπιστωμένο ότι οι κυνηγοί δεν είναι ντόπιοι, και την ανυπαρξία των κατάλληλων μέτρων για τη φύλαξη της λίμνης; Που είναι οι αρμόδιοι; Τα Σαββατοκύριακα ο τόπος γεμίζει επισκέπτες που έρχονται να απολαύσουν τη λίμνη και το φαγητό στις τοπικές ταβέρνες.

Ως πότε όμως θα τέρπει τις αισθήσεις μας αυτό το πανέμορφο τοπίο, αν δεν αντιμετωπιστούν τα προβλήματα όπως, το ανεξέλεγκτο κυνήγι, η αλόγιστη χρησιμοποίηση των νερών της λίμνης, η χρήση των γεωργικών φαρμάκων και η ρύψη σκουπιδιών, στερεών και υγρών αποβλήτων στα ζωοδότρα νερά;

Η Στυμφαλία είναι η μοναδική με τέτοια έκταση ορεινή λίμνη της Πελοποννήσου.

Όταν υπάρξει ανομβρία σχεδόν ξεραίνεται. Τροφοδοτείται από πηγές, χείμαρρους και τη σήραγγα που διοχετεύει τα νερά του κάμπου της Πελλήνης. Πολλές καρστικές πηγές με μεγάλη ποσότητα και υψηλή ποιότητα νερού υπάρχουν στα Κιόνια, την Καστανιά, τη Δροσσοπηγή, το Κεφαλάρι, το Μπούζι και το Βελατσούρι.

Αρκετές είναι και οι φυσικές καταβόθρες με κυριότερες νοτιοανατολικά τη Γιδομάντρα και βορειοδυτικά τη Φόστα. Από τις σήραγγες του Αδριανείου υδραγωγείου τα νερά της λίμνης διοχετεύονται για την άρδευση της πεδινής Κορινθίας. Μέρους των νερών χρησιμοποιείται και για το πότισμα της περιμετρικής πεδιάδας, που λόγω της αλλαγής των καλλιεργειών από σιτηρά σε κηπευτικά χρειάζεται όλο και μεγαλύτερη ποσότητα.

Τα δημητριακά, τα ξερά φασόλια, οι πατάτες και τα οπωροκηπευτικά είναι οι σημαντικότερες καλλιέργειες, χωρίς να υπολείπεται όμως και η καλλιέργεια της μηλιάς, της αγλαδιάς, της καρυδιάς, της κερσιάς, της βυσσινιάς και της αμπέλου. Σε εκτάσεις με πολύ νερό καλλιεργείται λεύκη.

Η νομαδική κτηνοτροφία λιγοστεύει και αξιάνεται η ενσταλισμένη. Όσο για την αλιεία έχει ήδη εγκαταλειφθεί.

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της περιοχής είναι το δημογραφικό. Τα

τελευταία χρόνια ο πληθυσμός έχει μειωθεί στο μισό και στα περισσότερα χωριά κατοικούν μόνο υπερήλικες. Στα παραλίμνια χωριά εμφανίζεται μια πληθυσμιακή και οικονομική ανάκαμψη που μαζεύει και τους κατοίκους των πιο απομονωμένων χωριών.

Οι ορειβάτες βάζουν κι αυτοί το λιθαράκι τους στην ανάκαμψη της περιοχής, την καλώς εννοούμενη και μέσα στα πλαίσια της αρμονικής συμβίωσης με τη φύση. Ο Ολίγυρτος με υψόμετρο 1934μ. (κορφή Σκίπιζα) με τις ελατοσκέπαστες πλαγιές του, προσφέρεται για αναβάσεις και περιπάτους. Από το πετρόχτιστο χωριό Λαύκα που βρίσκεται στους πρόποδες του, ξεκινάει μια όμορφη διαδρομή μέσα από τα κεφαλονίτικα έλατα, τις κουμαριές και τις βελανιδιές και σε 3.30 ώρες σε ανεβάζει στην κορφή απ' όπου η θέα προς το Φενεό και τη Στυμφαλία είναι πανοραμική. Το χειμώνα οι κορφές του καλύπτονται με χιόνι και καθρεπίζονται στα ήρεμα γαλάζια νερά.

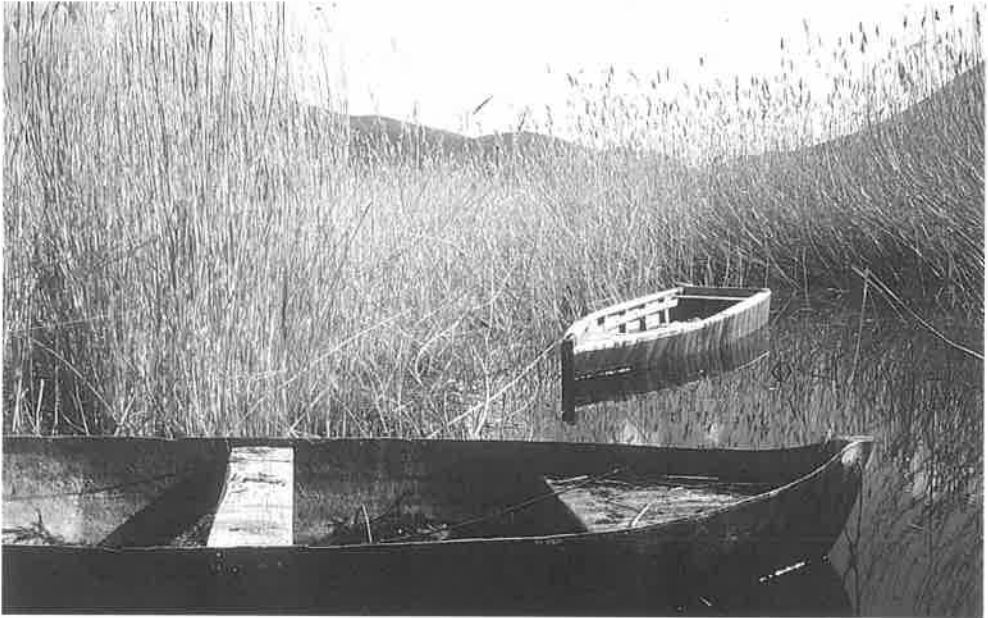
Ντίνος Λουμάνης

Τραγούδι πρώτο

Τα περήφανα όρη
που τον ύμνον δέχονταν
σ' ολόχρυσα βάζα
γύρισαν το βλέμμα τους
προς τους επίπεδους τάφους
και στο βαθύ ρεμβασμό
το μέτωπό τους ακούμπησαν.
Η βαρύπενθη χαιτή
του σκυθρωπού χειμώνα
με θυμό τινάχτηκε
προς τα έντρομα δάση.
Το θελκτικόν αντιλάρισμα
του γοργόφτερου σπίνου
πνίγηκε μες στην πάχνη

του πρωϊνού ρίγους
και με θρίαμβο στήθηκε
η σημαία της απόγνωσης
στα νερά που καθρέφτιζαν
το θάμβος
των αιωνίων πραγμάτων.
Οικτρή καταστροφή
κι απέραντη θλίψη.
Ο αγαθός Θεός
κατέφυγε
στην επικίνη εγκαρτέρηση
και στην ακαταμέτρητη συλλογή.
Και τώρα
μόνο να κλάψουμε μας μένει.

(Απόσπασμα από τη συλλογή "Περήφανη οργή")

Σπυρούλα Πρεσβέλου

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ

Πίσω από τις καλάμιές κρύβονται
 κάτω μισοσαπισμένες βάρκες,
 σημάδι πως πάλιωσαν τα αινίγματα.
 Τα πουλιά φοβούνται τους τριγμούς της ημέρας
 που θέλει να τους υπενθυμίσει πως υπάρχουν.
 Και φοβισμένα αναζητούν την κρυψώνα τους,
 απέναντι στα έλατα που επιμένουν να επιβιώνουν
 καθώς περιμένουν την ψύχρα των βουνών.
 Δεν υπάρχει έλεος στη λίμνη,
 όλα ακολουθούν τη σιωπηρή υποταγή στη φύση.
 Και εγώ που αφήνω τα βήματά μου εκεί
 νοιώθω πως δεν υπάρχει έλεος για μένα.
 Τ' απολιθώματα των ψαριών με τρομάζουν.
 Τ' απολιθώματα της φαντασίας με ηρεμούν.
 Νοιώθω τη φωνή των προγόνων της δικής μου γενιάς.
 Θέλω να βαφτιστώ στα νερά της Στυμφαλίας.
 Θέλω να γίνω και εγώ ένα στοιχείο της λίμνης,
 που να τρομάζει και όχι να το τρομάζουν οι καλάμιές
 και οι βάρκες που σάπισαν,
 γιατί δεν έχουν πια βαρκάρη και νερό...

Βάρκες στη λίμνη Στυμφαλία. Από τις λίγες που έχουν απομείνει.

(Φωτ. Σπ. Δημητράτος)

Γιάννης Ρούσкас

Αρχιπλοίαρχος ε.α. του Π.Ν.

Τα πλεούμενα των λιμνών

Μια άλλη μορφή της ναυτικής παράδοσης στις λίμνες της πατρίδας μας αντιστέκεται με πείσμα στο χρόνο και στην εισβολή της τεχνολογίας. Τα πλεούμενα που υπάρχουν στις λίμνες αποτελούν ένα ζωντανό κομμάτι της παράδοσης αυτής. Διαμέσου των αιώνων, η σχέση του ανθρώπου με το νερό, τους διαμόρφωσε τρόπους ζωής που εκφράζονται και στην κατασκευή των σκαφών τους. Τα πλεούμενα αυτά, με την απλότητα και πρακτικότητα που διακρίνουν το «χτίσιμό» τους, διατηρούν αναλλοίωτη την ίδια μέθοδο κατασκευής και αποτελούν προσωπική έκφραση του ψαρά - κατασκευαστή με το ίδιο πάντοτε μορφολογικό αποτέλεσμα, χωρίς την παραμικρή τάση εξέλιξης στο πέρασμα του χρόνου. Τα ναυπηγήματα αυτά από λίμνη σε λίμνη διαφέρουν μεταξύ τους στη μορφή και την κατασκευή, το πρωτότυπο και αρμονικό τους σχήμα όμως είναι εντυπωσιακό.

Τα πλεούμενα αυτά αποτελούν εξέλιξη των μονόξυλων από κορμούς δέντρων που κοιλάινονταν κατάλληλα για να αποκτήσουν χωρητικότητα. Τέτοια μονόξυλα υπήρχαν σε πολλές λίμνες μέχρι τις αρχές του αιώνα μας, αναφέρονται δε πολλές φορές από ξένους και Έλληνες περιηγητές του ελλαδικού χώρου. Λόγω άγνοιας, όμως, ονόμαζαν πολλές φορές μονόξυλο κάθε πλεούμενο, ακόμη και με σανίδια, ενώ ακόμη μέχρι σήμερα αποδίδεται ο χαρακτηρισμός «μονόξυλο» στα πρωτόγονα ναυπηγήματα που δεν είναι κατασκευασμένα από σκαμμένο κορμό δέντρου.

“Βαρκάρηδες του γλυκού νερού” οι κοπέλες στις βάρκες της λίμνης Στυμφαλίας.

Η θαυμαστή αυτή ναυπηγική παράδοση, που τόσο νικηφόρα προβάλλει αντίσταση στην τεχνολογία, δεν πρέπει να χαθεί. Το πείσμα του παρελθόντος ορίζει την παρουσία τους, προκαλεί τη διάσωσή τους και γενικά την ελπίδα να ζήσουν...

Τα πλωτά αυτά μέσα δεν έχουν μεγάλες ναυπηγικές απαιτήσεις. Η γαλήνη των νερών, το βραχύ των αποστάσεων, το μικρό βάθος πλεύσης, -τις περισσότερες φορές- των νερών, η βλάστηση από καλάμια κυρίως αλλά και άλλα υδρόβια φυτά, δημιούργησαν μια σειρά από παράγοντες προς τους οποίους είναι προσαρμοσμένη η μορφολογία τους. Έτσι, κατασκευάζονταν, γενικά, με επίπεδο πάτο χωρίς καρένα. Πλάβες είναι η γενική ονομασία αυτών των πλεούμενων.

Τα σκάφη αυτά λεπταίνουν στις άκρες για καλύτερη πρόωση. Ο πάτος ανυψώνεται στην πλώρη και στην πρύμνη, για την ευκολότερη υπερπήδηση της βλάστησης και την ανέκλωσή τους στις όχθες. Οι εγκάρσιες τομές τους είναι ορθογώνια ή τραπέζια, γιατί αυτό διευκολύνει τους συχνά άπειρους ψαράδες στην κατασκευή τους. Η διατήρηση ομαλών καμπυλών με τις συνθήκες κατασκευής τους είναι αδύνατη, αφού οι κατασκευαστές πρώτιστα ενδιαφέρονται για την εύκολη και στέρεη κατασκευή, που άλλωστε δεν απαιτεί ξεχωριστή τεχνική κατάρτιση.

Ναυπηγεία και ειδικά εργαλεία δεν υπάρχουν, ούτε ακαταλαβίστικα για τους ψαράδες σχέδια και χνάκια. Η αυλή του σπιτιού και δύο τρία εργαλεία τεχνίτη ξυλουργού μαζί με το μεράκι είναι αρκετά. Η αερολογία των σανίδων, λεία ή βαβαλλικωτή, δε βγαίνει από κανόνες ναυπηγικής, αλλά από την παραδοσιακή τέχνη και την πείρα που μεταδόθηκαν από γενιά σε γενιά. Παρ’ όλα αυτά στην κατασκευή των σκαφών εφαρμόζονται αρχαιότατες τεχνικές μέθοδοι, είτε επικάλυψης στοιχειωδών - υποτυπωδών νομέων με σανίδια, είτε, αντίστροφα, τοποθέτησης νομέων στο ήδη κατασκευασμένο με σανίδες περίβλημα. Βασική διαφορά με τα σκάφη της θάλασσας, εκτός από την ανυπαρξία καρένας, είναι ότι τις περισσότερες φορές η τοποθέτηση νομέων ακολουθεί την κατασκευή του περιβλήματος με σανίδια.

Η ξυλεία που χρησιμοποιείται για την κατασκευή των σκαφών αυτών προέρχεται από τα δάση των γύρω περιοχών και είναι κυρίως έλατο, πεύκο, καρραγάτσι, βελανιδιά, καστανιά, ακακία, λευκάδι και μουριά. Τα ξύλα βρέχονται για να αποκτήσουν ελαστικότητα και κατά

τη ναυπήγηση συνδέονται μεταξύ τους με γυφτόκαρφα (γυφτοπέρονα), γουδέλες (δίκαρφα από σιδερά) και σήμερα με καρφιά του εμπορίου.

Για την κίνηση των σκαφών χρησιμοποιούνται κουπιά ή ένα μακρύ ξύλινο κοντάρι με διαφορετική ονομασία (τέμπλα, κούντα, σταλίκι, χαλευτήρι). Παλιότερα τοποθετούσαν σε μερικές περιπτώσεις μικρό ιστό με πανί. Επειδή το πλάτος των πλεούμενων είναι μικρό και η κωπηλασία για το λόγο αυτό αρκετά δύσκολη και κουραστική, τοποθετείται τις περισσότερες φορές εγκάρσια ένα μακρύ ξύλινο κοντάρι, ο ζυγός ή τροχαντήρι, στις δύο άκρες του οποίου στερεώνονται οι σκαρμιοί και η κωπηλασία γίνεται εξωσκάρμια. Πάνω στο σκάφος αντί για σκαρμό χρησιμοποιείται πολλές φορές θηλειά από σχοινί ή ραγάξι.

«Καράβια» ονομάζονται τα καϊκλίδικα ή «αμπαρλίδικα» πλωτά μέσα στη λίμνη της Καστοριάς. Πάτοι, παρατιές, πλευριτές, σφήνες, λαμπάδες, κανάτια, και στοράκια τα μέρη του καραβιού, ενωμένα μεταξύ τους με σιδερένια δίκαρφα σε σχήμα Π από σιδερά, τις «γουδέλες». Καϊκία ή κάρια ονομάζονται τα πλεούμενα της Πρέσπας. Αυτά και τα καράβια της λίμνης Κορώνειας (Αγίου Βασιλείου ή Λαγκαδά) και της Βόλβης είναι τα μόνα με υποτυώδη καρένα. Την τοπική βάρκα της Βιστωνίδας, που δεν υπάρχει σήμερα, την ονόμαζαν «καζακιά» ή κουρίτα. Πάτοι, καπρούλια, γαιδάρες, κρούνες, φυλλωτά, πάγκοι και στρωσιά είναι τα μέρη του ψαροκάικου της λίμνης των Ιωαννίνων, σύμφωνα με την τοπική ορολογία, ενωμένα μεταξύ τους με 300 γυφτοπέρονα. Τσερνίκια ονομάζουν και σήμερα τα πλωτά μέσα του Έβρου. Καράβια «όργωναν» τα νερά της χαμένης Κάρολας ή Πλασιόδες όπως τα έλεγαν πειραχτικά, μέχρι την αποξήρασή της το 1962. Πλάβες με ένα ή δυο κουπιά, τα «πλατοιά» διέσχισαν τη λίμνη των Γιαννιτσών και άλλες λίμνες της Μακεδονίας. Απλά βάρκες έλεγαν και τα πλεούμενα της λίμνης Στυμφαλίας της μοναδικής στην ορεινή Πελοπόννησο που τα χρησιμοποιούσαν οι παλαιότεροι, κυρίως για ψάρεμα αλλά και για το κυνήγι των υδρόβιων πουλιών που άφθονα ενδημούσαν στη λίμνη. Σήμερα οι βάρκες αυτές έχουν εξαφανισθεί και είναι ζήτημα αν υπάρχουν ελάχιστες που διατηρούνται πλέον ως μουσειακό είδος.

Οι κάτοικοι των παραλίμνιων - παραποτάμιων περιοχών είναι στενά δεμένοι με τα πλεούμενά τους, τα οποία πρωταγωνιστούν στην ψαράδικη ζωή και έχουν ενεργό ρόλο στην οικονομική ζωή κατοίκων (ψάρεμα, κυνήγι υδρόβιων πουλιών, μεταφορές παζαρωπιών με πραμάτειες, μεταφορές υλικών κλπ.) στις θρησκευτικές και κοινωνικές εκδηλώσεις τους (εορτασμός Θεοφανείων, κωπηλατικοί αγώνες), ενώ εκφράζουν το ρομαντικό σε κάθε εποχή (βαρκάδες με κιθάρες και γαμήλιες πομπές).

Αυτά είναι τα βασικά γνωρίσματα των πλωτών μέσων που υπάρχουν στις λίμνες της πατρίδας μας. Γνωρίσματα που δεν μετέβαλλε ο χρόνος, έτσι ώστε, όσα από αυτά διατηρούνται και κατασκευάζονται ακόμη να κλείνουν μέσα τους μια μοναδική μακροαίωνη παράδοση, μια παράδοση που αξίζει της προσοχής μας για να διασωθεί και να διατηρηθεί...

Σ..Σ. Ο κ. Γιάννης Ρούσκος είναι Αρχιπλοίαρχος του Πολεμικού Ναυτικού ε.α. και Ιστορικός – Ερευνητής. Έχει δημοσιεύσει πλήθος μελετών σχετικών με τα πλεούμενα στις λίμνες και τα ποτάμια της Πατρίδας μας και έχει λάβει μέρος σε πολλά συνέδρια. Αυτοτελώς έχουν εκδοθεί και τα βιβλία του: «Λίμνες, πολιτείες νερού», «Ποτάμια, υδάτινοι δρόμοι» και «Μυλοτόπια, μύλοι και μυλωνάδες».

ΕΚΑΤΟ ΔΡΟΜΟΙ ΚΑΙ ΜΙΑ ΝΥΧΤΑ

(Απόσπασμα από το ομότιτλο βιβλίο της)

(Φωτ. Ν. Κοντός από το Alt-Korinth)

Ανέβαινα προς τη Στυμφαλία και είχα βρει στο ραδιόφωνο το σταθμό του Αλέξη τον ΚΥΒΟ FM, όπως τον έλεγε. Μιλούσε με βαθιά, ραδιοφωνική φωνή. Λίγα λόγια και πολλά τραγούδια –κυρίως ξένα– κι αφιερώσεις. «Ο Κώστας σ' όλες τις ωραίες, ιδιαίτερες του Κιάτου και του Ξυλοκάστρου», «Ο Αντώνης στη μοναδική του αγάπη με φιλάκια», «Στα κορίτσια της δευτέρας Λυκείου Κορίνθου». Διαφημίσεις για «κυλίνδρους, ραουλιέρες και στράντζες στη λεωφόρο πίσω απ' του Φραγκίστα, στο Κιάτο» ή «Ζάρκος, το μεγάλο κατάστημα στα κρέατα» και «Μιούζικ Χολ ΣΑΦΑΡΙ στο Κοκόνι. Μπαλέτα υπό τους ήχους σύγχρονης μουσικής».

Δεν ήθελα ν' ακούσω άλλο. Μου έφτανε. Πώς τα ταίριαζε όλ' αυτά μέσα του; Ή μήπως ακριβώς αυτό είναι το χαρακτηριστικό της φυλής μας; Η συμφιλίωση των αντιθέτων. Η συνύπαρξη χυδαιότητας κι ευαισθησίας, ευτέλειας και υψηλών ιδανικών, καφούρας και ονείρου;

Έφτασα στους Καλιάνους. Στάθηκα στο τυροκομείο και πήρα ένα κεφαλάκι ξερή μωζήθρα, που διατηρείται κι εκτός ψυγείου –για μένα– κι ένα κιλό γραβιέρα να την πιάω στη μιάνα του Σταμάτη, στο Λεβίδι, όπου λογάριαζα να μείνω το βράδυ. Την τελευταία στιγμή της πήρα κι ένα κιλό γιαούρτι σακούλας. Πού να φανταζόμουν ότι δεν επρόκειτο ποτέ να τα δοκιμάσει η καμμένη η κυρα-Λένη κι ότι άλλοι θα τα γεύονταν. Ολοσδιόλου ξένοι. Έφτασα στη διασταύρωση κι άφησα στα δεξιά μου το δρόμο για Στυμφαλία και Καστανιά. Ακολούθησα τον αριστερό, που οδηγεί στη Σκοτεινή.

Δεν είχα έρθει ποτέ απ' αυτή την πλευρά της λίμνης, τη νότια. Πάντα πήγαινα απ' τη βόρεια, τότε για Φενεό, τότε για Γκούρα, τότε για Μάτι. Ωραία ορεινά χωριά της Ζήριας. Μου άρεσε να ανεβαίνω κυρίως στις αρχές Μαΐου, όταν το πράσινο αστράφτει κι η ατμόσφαιρα είναι διαυγής σαν σκέψη. Τελικά η λίμνη είναι αρκετά μεγάλη. Ούτε που υποψιάζεται κανείς, όταν βρούκεται απ' αυτή τη μεριά, ότι στη βορινή υπάρχουν χτίσματα. Τα ερείπια της φράγκικης εκκλησίας μόλις που διακρίνονταν, παρόλο που έχουν αρ-

κετό ύψος. Στην όχθη τα νερά ήταν ξέβραθα κι ανάμεσα στα καλάμια φύτρωναν πανύψηλες λεύκες, που προορίζονταν για ξυλεία. Αυτά ήταν τόσο μεγάλα, που έμοιαζαν σαν να είχαν ξεχαστεί. Σαν κάποιος εύελπς να τα φύτεψε κι έπειτα απογοητευμένος να μετανάστευσε και να τα παράτησε. Φρενάρισα και σταμάτησα το αυτοκίνητο στη δεξιά μεριά του δρόμου.

Βγήκα και γύρισα λίγα μέτρα πιο πίσω. Ναι, σωστά είχα δει. Κάποιος είχε πετάξει ένα ζευγάρι παιδικά παπούτσια. Πολύ παράξενο κι απρόσμενο. Έσκυψα και τα περιεργάστηκα. Θα πρέπει να τα φορούσε παιδάκι τριών τεσσάρων χρόνων, ήταν αρκετά χρησιμοποιημένα αλλά όχι για πέταμα, από μαλακό δέρμα σε καφέ χρώμα κι έδεναν με κορδόνια. Δεν ξέρω γιατί, αλλά δεν τα άγγιξα. Τα παρατηρούσα όλο περιέργεια. Αν τα είχαν πετάξει από αυτοκίνητο εν κινήσει –που μου φαινόταν και το πιο λογικό– τα παπούτσια δε θα έστεκαν έτσι, το ένα κοντά στο άλλο. Θα είχαν σκορπιστεί, άλλο εδώ κι άλλο εκεί, μέσα στα πουρνάρια που φύτρωναν κι απ' τις δυο μεριές του δρόμου. Ποιος χριστιανός βγάζει τα παπούτσια του παιδιού του και τ' αφήνει στη μέση του οδοστρώματος όμορφα και νοικοκυρεμένα, σαν να είναι έτοιμα να φορεθούν; Ανεξήγητο. Ξαναμπήκα στο αυτοκίνητο και ξεκίνησα, ρίχνοντας μια τελευταία ματιά απ' τον καθέφτη στα παιδικά παπούτσια.

Είχα αφήσει πια πίσω τη Στυμφαλία. Περνούσα δίπλα από ένα μικρό βουνό μ' έναν περίεργο βράχο στην κορυφή του, σαν σσέμμα. Διαφορετικά πετρώματα είχαν δημιουργήσει έν απλάτωμα από συμπαγή πέτρα κι από κάτω μια σπηλιά με άνοιγμα στο βοριά. Έμοιαζε πως όλη η κοιλάδα που απλωνόταν ανατολικά θα ήταν κι αυτή λίμνη στο παρελθόν, μια υδάτινη παραφυάδα της Στυμφαλίας. Το αποδείκνυαν κάποια έλη και διάφορα υδροχαρή φυτά, καλάμια και πεντάνευρα του νερού, που φύτρωναν εκεί γύρω.

Λίγα χιλιόμετρα πιο κάτω διασταυρώθηκα με το δρόμο που έρχεται απ' τη Νεμέα. Η βροχή εξακολουθούσε αλλά όχι τόσο ραγδαία όσο πριν. Εκείνο που μ' ανησυχούσε ήταν ότι είχε δυναμώσει το κρύο. Είχα παρακολουθήσει, πριν φύγω, το δελτίο για τους αγρότες, που δίνει πρόβλεψη μιας εβδομάδας, και δεν είχε αναφέρει τίποτε για χιόνι. Γι' αυτό κι είχα ξεκινήσει. Αλλά τούτο το δριμύ ψύχος δε μ' άρεσε καθόλου. Δεν είχα καμμία όρεξη να ταξιδεύω με χιόνια και σε παγωμένους δρόμους. Ας έμενε. Προτιμούσα να γυρίσω στη Βελίνα ή στην Αθήνα εν ανάγκη.

Αποφάσισα να μην ανέβω τον Ολίγυρτο -τη Σκίπιζα, όπως τον λένε οι ντόπιοι- αν δεν ξεκαθάριζε ο καιρός. Το βουνό είναι απότομο, ο δρόμος έχει πολλές και κλειστές στροφές κι οι άνεμοι δημιουργούν δυνατά ρεύματα. Με είχαν προειδοποιήσει γι' αυτά. Τελικά ο καιρός στα ορεινά σταθεροποιείται απ' τα τέλη Μαΐου και μετά. Πόσες Καθαρές Δευτέρες δεν κάναμε με χιόνια στη Βελίνα. Ακόμα και Πάσχα θυμάμαι να είμαστε κλεισμένοι στο σπίτι, μ' αναμμένο τζάκι κι έξω χιονόνερο κι ομίχλη. Μάλλον είχα ξεκινήσει νωρίς. Είναι απρόβλεπτος μήνας ο Μάρτιος.

Προχωρούσα αλλά η ανησυχία μου όλο και μεγάλωνε. Είχε αρχίσει να πέφτει και μια απαλή καταχνιά, που ήλπιζα να μείνει έτσι και να μην εξελιχθεί σε ομίχλη.

Έφτασα σε μια νέα διασταύρωση. Ο ένας δρόμος, δεξιά, οδηγούσε στη Σκοτεινή κι ο άλλος στην Αλέα. Ο χάρτης έδειχνε ότι ο δρόμος της Σκοτεινής, αφού περνούσε μέσα απ' το χωριό, έβγαζε πάλι στον κεντρικό οδικό άξονα Νεμέας - Λεβιδίου. Στάθηκα. Ήθελα να καθυστερήσω λίγο, για να δω αν θα μεταβαλλόταν ο καιρός, οπότε θα έπρεπε να πά-

ρω την απόφασή μου: Λεβίδι ή επιστροφή. Από τη Σκοτεινή θα περνούσα υποχρεωτικά. Ας πήγαινα λοιπόν μέχρι την Αλέα. Την είχε αναφέρει ο Κοσμάς, την είχα διαβάσει και στον Πausανία, αλλά δε θυμόμουν με ακρίβεια τι έλεγε. Στο κάτω κάτω, ας συναντούσα και τον Κυριάκο τον Ύδραίο. Μπορεί να είχε διάθεση και να μιλούσε. Γιατί όχι άλλωστε και ιστορίες φαντασμάτων από την Ύδρα. Φορτισμένος τόπος ήταν κι αυτός.

Ο αέρας είχε πέσει, ωστόσο εξακολουθούσε να φυσάει λίγο και να σείει αυτά τα περιέργα φυτά που ήταν κοντά στο σκουπιδότοπο. Είχαν μεγάλα, εντυπωσιακά άνθη. Κίτρινα, γαλάζια και μαύρα. Μαύρα;... Έκοψα ταχύτητα και μέσα απ' την καταχνιά είδα τις πλαστικές σακκούλες των σκουπιδιών, σκιασμένες σε κομμάτια, να έχουν κολλήσει στους θάμνους της περιοχής. Βίαιοι άνεμοι απ' τη χωσιά της Σκοτεινής ήταν οι δημιουργοί του σουρεαλιστικού αυτού τοπίου. Το πλαστικό άνθιζε πάνω στ' αγκαθοπούναρα. Τα κοράκια δίπλα ούτε νοιάζονταν ούτε σκιάζονταν.

Άφησα πίσω μου το σκουπιδότοπο και προχώρησα...

Ευαγγελία Παπαχρίστου - Πάνου

Διαπερνάς την ψυχή μου

Καρτερικός ο καιρός του χειμῶνος.
 Της ασυλίας ο ένθερμος χώρος,
 όπου επωάζεται η ανοιξιάτικη έπαρση·
 το θριαμβικό σκίρτημα των βλαστών·
 η χαρά της ζωής που ασπάζει
 στο νυμφικό ενδιαίτημα.
 Ριγεί ολομόναχη,
 αναμένουσα τον ανάλαφρο βηματισμό:
 χάδι αιθρίας αύρας και ανάσα δορκάδος.
 Από που επιστρέφεις ανεκλάλητη αίσθησης;
 Μνήμη νεανικών οραμάτων
 από που εξορμάς κι αναθάλλει
 η έγκλειστη δύναμη;
 Διαυγής ερημία διαπερνά την ψυχή μου
 με την πρώτη φευγαλέα ή επίμονη άνθηση.

(Από τη συλλογή της "Προς Δυσμάς")

Σπύρος Κων. Μιχόπουλος

ΥΔΡΟΚΙΝΗΤΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Νερόμυλοι, νεροτριβές κι ένα μαντάνι στη Στυμφαλία

Μήτε κι ή σιωπή είναι πιά δική σου
εδώ πού σταματήσαν οι μυλόπετρες.

Γ. Σεφέρης

Οφείλω εξ αρχής να δηλώσω ότι όσα εκτίθενται εδώ δεν προέρχονται μόνο από τη μελέτη ειδικών βιβλίων ή από την παρακολούθηση σχετικών ανακοινώσεων σε συνέδρια του Ινστιτούτου των Ελληνικών Μύλων, του οποίου συμβαίνει να είμαι μέλος, αλλά κυρίως από την προσωπική εμπειρία μου, αφού μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '60 ήμουν μέλος οικογένειας που διατηρούσε "επιχείρηση" που περιελάμβανε νερόμυλο, νεροτριβή και μαντάνι και μου έλαχε να δουλέψω και ο ίδιος σ' αυτά και να μάθω την τέχνη τους.

Αναφέρομαι στο γνωστό μύλο του Παγκάκη στα Κιάνια που ήταν του παπούλη μου - έτσι λέγαμε τότε τον παππού- Παναγιώτη Μιχόπουλου που είχε το παρανόμι Παγκάκης και που τον βλέπετε εδώ στα "μεγαλεία" του.

Τον "υδρομύλο μετά των συν' αυτώ εξαρτημάτων ήτοι, νεροτριβής και μαντανίου και της όσης και αν είναι εκτάσεως της περιοχής του" είχε αγοράσει ο πατέρας του Γεώργιος το 1874 με το υπ' αριθ. 739 πωλητήριο του συμβολαιογράφου Τρικάλων, από τους Ανδρέα και Ιωάννη Νοταρά, η οικογένεια των οποίων, όπως είναι γνωστό, μετά την επανάσταση του '21, είχε στην ιδιοκτησία της ένα μεγάλο μέρος της Στυμφαλίας.

Σ' αυτόν λοιπόν το μύλο "μετά των συν αυτώ εξαρτημάτων", όπως το λέει το συμβόλαιο που υπάρχει στο οικογενειακό αρχείο, πέρασα ένα μεγάλο μέρος της ζωής μου και η εμπειρία μου στην οποία αναφέρθηκα αρχίζει εκεί από την παιδική μου ηλικία, αφού τότε είχα καταφέρει να φτιάξω και ένα δικό μου μύλο να γυρίζει με νερό. Και επειδή εξ αιτίας του τα μαθήματα του σχολείου τα είχα "φορτώσει στον κόκορα", η μάνα μου με μάλωνε συχνά και κάπου κάπου μου τις "έβρωχε" κιόλας, επειδή η μακαρίτισσα ήθελε σώνει

Σ.Σ. Το κείμενο αυτό του κ. Σπ. Μιχόπουλου είναι μέρος από ευρύτερη εισήγησή του στην Ημερίδα Κορινθιακής Λαογραφίας που έγινε στην Κόρινθο την 21-3-1999 από το Ίδρυμα Κορινθιακών Μελετών και δημοσιεύτηκε στο "Δελτίο του Ι.Κ.Μ.". (τεύχος 25).

και καλά να μάθω “πέντε αράδες γράμματα” για να μην καταντήσω κι εγώ μυλωνάς και να ’χω τα “καζάντια” του. Και θυμάμαι το γέρο-Μελέτη από τη Δριζα που παρότιχε σε μια τέτοια σκηνή και, καθώς έβλεπε και θαύμαζε το δημιουργημά μου να γυρίζει σαν αληθινός μύλος, της είπε: “Τι το μαλώνεις το παιδί, ρε Κατίνα; Δεν ξέρεις ότι ο διάολος βγάνει διαολόπουλα και ο μυλωνάς μυλωνόπουλα”! Τώρα θα μου πείτε αν δε μάθαινα αυτές τις πέντε αράδες γράμματα θα είχατε “την ευτυχία και τη χαρά” να διαβάσετε αυτά που γράφω εδώ; Αυτό βέβαια είναι ένα ζήτημα.

Καιρός όμως ύστερα από αυτή τη συναισθηματική αποφορτίση να μπω και στο θέμα μου, γιατί πριν το ξεκινήσω καλά καλά θαρρώ πως το ξεστράτιστα.

Ο άνθρωπος πολύ γρήγορα ανακάλυψε ότι το νερό είναι μία από τις φυσικές πηγές ενέργειας που παρέχουν τη δυνατότητα παραγωγής έργου. Οι άλλες πηγές είναι ο ήλιος, ο αέρας, η φωτιά, η μυϊκή ενέργεια ανθρώπου και ζώων που χρησιμοποιούνται κυρίως στις αγροτικές εργασίες και άλλες, οι οποίες εξακολουθούν από αιώνες να χρησιμοποιούνται κατά τρόπο ίδιο και अपαράλλαχτο.

Η ενέργεια του νερού, η λεγόμενη και υδραυλική, χρησιμοποιήθηκε από τον άνθρωπο για την κίνηση απλών μηχανισμών, όταν κατάλαβε ότι έτσι αυξάνεται η παραγωγική ικανότητα έναντι εκείνης που παρείχαν τα ζώα και ο ίδιος μέσω της μυϊκής ενέργειας.

Οι κυριότεροι υδροκίνητοι μηχανισμοί στην προβιομηχανική εποχή ήταν οι νερόμυλοι, οι μπαρουτόμυλοι, τα λιωτρίβια, τα νεροπρίονα, τα μαντάνια και οι νεροτριβές.

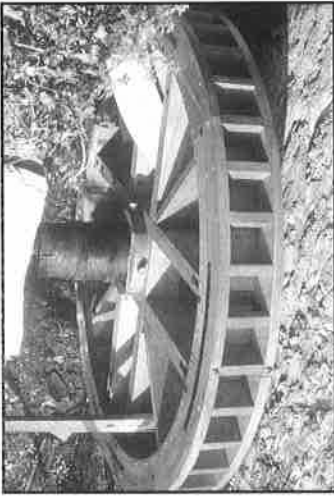
Στη Στυμφαλία από όλες αυτές τις υδροκίνητες εγκαταστάσεις δεν είχαμε μόνο μπαρουτόμυλους και λιωτρίβια, αυτά τα τελευταία γιατί ο τόπος δεν έχει ελιές.

Το βαγένι και η φτερωτή

Στη λειτουργία των υδροκίνητων μηχανισμών “συμπράττουν” απαραίτητως δύο, ας τα πούμε εξαρτήματα, το βαγένι και η φτερωτή. Το βαγένι κατά κανόνα είναι ξύλινο και κατασκευάζεται από τους βαγενάδες ή βαρελάδες. Εκτός από τους πλανόδιους που επισκέπτονταν κατά καιρούς την περιοχή, σπουδαίοι τεχνίτες του είδους υπήρχαν παλαιότερα στη Λαϊκα. Το βαγένι αργότερα κατασκευάζονταν και από χοντρή λαμαρίνα γιατί άντεχε περισσότερο. Έχει σχήμα κολουρου κώνου και η επάνω διάμετρος του εξαρτάται από το ύψος της “κρέμασης” και την ποσότητα του νερού. Είναι τοποθετημένο στην κρέμαση που χτίζεται με ορισμένη κλίση σε σημείο που υπάρχει υψομετρική διαφορά ώστε να υπάρξει υδατόπτωση, όπου και φθάνει το νερό από το μυλαύλακο, για να “πέσει” στο βαγένι. (Εικ. 1) Γεμίζοντάς το, το νερό βγαίνει με δύναμη από το “σιφούνι” που είναι προσαρμοσμένο στο κάτω μέρος του βαγενιού και χτυπώντας στη φτερωτή τη θέτει σε περιστροφική κίνηση, η οποία μέσω του

Εικ. 1

Εικ. 2

Εικ. 3

άξονα μεταδίδεται στον μηχανισμό. Έτσι η υδατόπτωση μετατρέπεται σε κινητήρια δύναμη.

Η φερωτή είναι ένας μικρός ή μεγάλος υδροτροχός - ανάλογα με τη χρήση- που στην περιφέρεια φέρει περύγια (κουτάλια), εξού και φερωτή, και την οποία, όρθια ή οριζόντια τοποθετημένη, περιστρέφει η δύναμη του κινούμενου νερού. Η όρθια, (Εικ. 2) λέγεται “ρωμαϊκή” χρησιμοποιείται για την κίνηση μέσω οριζόντιου άξονα των μαντανιών, των νεροπρίονων και των παρουντόμυλων και σπάνια των νερόμυλων. Η οριζόντια, (Εικ. 3) χρησιμοποιείται κυρίως για την κίνηση μέσω κατακόρυφου άξονα των νερόμυλων και λέγεται “ελληνική” ή “ανατολική”. Η κατασκευή και των δύο γινόταν αρχικά από ξύλο και αργότερα από χοντρή λαμαρίνα, γιατί είχαν μεγαλύτερη διάρκεια ζωής.

Το νεροπρίονο

Στην ευρύτερη περιοχή της Στυμφαλίας δεν υπήρχαν νεροπρίονα, γιατί στα δάση της δεν υπήρχε νερό για να κινηθούν. Έτσι η υλοτομία εκεί γινόταν χειροκίνητη από τους πριονάδες ή τους κιούσηδες, όπως τους έλεγαν. Πολύ παλαιότερα υπήρχε ένα νεροπρίονο στη Λαύκα, στο δάσος του Αϊ- Γιώργη πάνω από το χωριό, και εκινείτο με το νερό της πηγής της Αγία -Σοτήρας, από την οποία σήμερα υδρεύεται το χωριό.

Νεροπρίονο υπήρχε και στη Ζήρια, στο δάσος της Φλαμπουρίτσας, ιδιοκτησίας του Γουλιέλμου Έσλιν. Το νεροπρίονο αυτό είχε τεράστιες δυνατότητες παραγωγής εγχώριας οικοδομικής ξυλείας από το δάσος της Φλαμπουρίτσας και ικανοποιούσε επαρκώς τις ανάγκες της γύρω περιοχής. Δυστυχώς το πανέμορφο αυτό δάσος κάηκε τα τελευταία χρόνια και μαζί του ό,τι είχε απομείνει από το πριόνι.

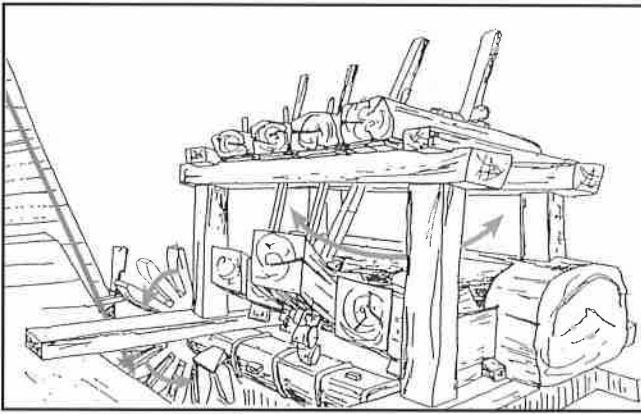
Το νεροπρίονο χρησίμευε, όπως είπαμε, για την παραγωγή της εγχώριας οικοδομικής ξυλείας από μεγάλους κορμούς δέντρων. Κατ' αρχήν τους κορμούς τους έσχιζαν σε μεγάλα κομμάτια, τις λεγόμενες “πλάντρες”, από τις οποίες στη συνέχεια έβγαιναν τα δοκάρια, τα καδρόνια, τα σανίδια, τα πέταβρα και τα άλλα είδη της οικοδομικής ξυλείας.

Το νεροπρίονο το συναρμολογούσαν στο ύπαιθρο κοντά στο σημείο όπου υλοτομούσαν, εφόσον υπήρχε νερό για να το κινήσει. Κατασκεύαζαν μια βάση από επάλληλες σειρές χο-

ντρών κορμών, τοποθετημένες σταυρωτά, που την έλεγαν “ντάνα” και στη συνέχεια συναρμολογούσαν τα εξαρτήματά του - φτερωτή, πριόνι, στρόφαλο, βαγένη κ.ά.

Τα νεροπρίονα τα εγκαθιστούσαν σε πλαγιά με μεγάλη κλίση, ώστε να είναι δυνατή η μεταφορά των κορμών, η οποία γινόταν με ολίσθηση πάνω σε ειδικούς ξυλόδρομους που κατασκεύαζαν επί τούτου. Η διαδικασία αυτή της μεταφοράς των κορμών στο πριόνι ήταν αρκετά δύσκολη, ενώ η μεταφορά της σχισμένης συνήθως σε πλάντρες ξυλείας, ήταν εύκολη και γινόταν με μουλάρια. Σήμερα τα νεροπρίονα έχουν εξαφανιστεί εντελώς. Προς “καιρόν” τα αντικατέστησαν οι βενζινοκίνητες ή ηλεκτροκίνητες πριονοκορδέλες και αργότερα τα σύγχρονα εργοστάσια παραγωγής και επεξεργασίας ξυλείας πάσης φύσεως.

Το μαντάνι

Εικ. 4

Το μαντάνι ως προς την κατασκευή του μοιάζει με ένα τεράστιο αργαλειό, έτσι άλλωστε λέγεται και ο σκελετός του. Είναι εξ ολοκλήρου κατασκευασμένο από ξύλα που συναρμολογούνται θηλυκωτά και σφηνώνονται χωρίς να καρφώνονται. Τα μόνα μεταλλικά στοιχεία είναι οι μοχλοί και τα στεφάνια που συγκρατούν τον άξονα.

Ο αργαλειός έχει μήκος 4 περίπου μέτρα, πλά-

τος 3 και ανάλογο ύψος. Από το πάνω μέρος του αργαλειού κρέμονται τέσσερα κοπάνια – σπανιότερα τρία – τα οποία και κινούνται εναλλάξ παλινδρομικά και χτυπούν με δύναμη το υφαντό, συνήθως συσκευασμένο σε τόπι, που είναι τοποθετημένο στο κοίλωμα ενός τεράστιου κορμού δένδρου που έχει διαμορφωθεί σε κορύτα. Εδώ βλέπουμε το μαντάνι σε σχηματική παράσταση (Εικ. 4).

Το νερό μέσα από το βαγένη κινεί τη μικρή όρθια “ρωμαϊκή” φτερωτή η οποία γυρίζει τον οριζόντιο άξονα, ένα κορμό δέντρου επάνω στον οποίο είναι προσαρμοσμένες οι σφήνες που προεξέχουν. Πρόκειται δηλαδή για ένα είδος εκκεντροφόρου άξονα. Με την περιστροφή οι σφήνες βρίσκουν στις προεξοχές των κοπανιών απομακρύνοντάς τα διαδοχικά από τη θέση της ισορροπίας και όταν τα αφήνουν ελεύθερα επιστρέφουν και, λόγω του βάρους των, χτυπούν με δύναμη τα μουσκεμένα ρούχα που βρίσκονται στην κορύτα. Τα υφαντά αυτά τοποθετούνται βρεγμένα στο μαντάνι για επεξεργασία, αφού προηγουμένως έχουν περάσει, για λίγο έστω, από τη νεροτριβή για να βγάλουν χνούδι και κατά τη διάρκεια του χτυπήματος βρέχονται συνεχώς.

Το μαντάνι χρησίμευε στην κατεργασία των ολόμαλλων υφαντών του σπιτιού, για να γίνουν με το κτύπημα πιό συνεκτικά, από τα οποία και γίνονταν οι αντρικές και γυναικείες εγχώριες φορεσιές όπως: το γιουρντί, το σιγκούνι, η φέρμελη, το γιλέκι, το

πανωβράκι, το κοντόσι, ο ντουλαμάς και πολλά άλλα τα οποία σήμερα βλέπουμε στις βιτρίνες των λαογραφικών μουσείων. Το μαντάνι, όπως αναφέραμε στην αρχή, ήταν μία σχεδόν εξ ολοκλήρου ξύλινη μηχανή, η οποία συνήθως αποτελούσε τμήμα υδροκίνητου συγκροτήματος που περιλάμβανε απαραίτητως και νεροτριβή. Και τούτο γιατί τα υφαντά πριν μπουν στο μαντάνι έπρεπε, όπως είπαμε, πρώτα να περάσουν από τη νεροτριβή. Στα περισσότερα συγκροτήματα υπήρχε και νερόμυλος, αλλά η λειτουργία του μαντανιού δεν σχετιζόταν και δεν επηρεαζόταν από τη λειτουργία του μύλου. Απλώς είχαν τον ίδιο χειριστή, το μυλωνά, που στην περίπτωση αυτή ήταν και “νεροτριβιάρης” και “μαντανιάρης”.

Στη Στυμφαλία υπήρχε ένα μόνο μαντάνι στα Κιόνια, στο συγκρότημα που περιελάμβανε νεροτριβή και νερόμυλο, ιδιοκτησίας του Μιχόπουλου.

Το μαντάνι έπαψε να λειτουργεί και χάθηκε αμέσως μετά τον δεύτερο πόλεμο, αφού τα χειροποίητα υφάσματα που προοριζόνταν για την ένδυση αντικαταστάθηκαν από τα ευρωπαϊκά και ντόπια βιομηχανικά πλέον υφάσματα της νέας τεχνολογίας.

Η νεροτριβή

Η νεροτριβή είναι η πιο απλή από όλες τις υδροκίνητες εγκαταστάσεις. Αποτελείται από δύο μόνο εξαρτήματα, τον κάδο ή “φυλακή” και το βαγένι και δε διαθέτει φτερωτή και μηχανισμό κίνησης. (Εικ. 5) Γι’ αυτό και δε χρειάζεται ρύθμιση και δεν απαιτείται και συνεχής παρακολούθηση της λειτουργίας της, όπως συμβαίνει με τις άλλες υδροκίνητες εγκαταστάσεις. Συνήθως βρίσκεται σε μακρόστενο κτίσμα μαζί με νερόμυλο ή και με μαντάνι, αλλά και μόνη της στεγασμένη σε οικίσκο ή και υπαίθρια, ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν, στην περιοχή που υπάρχει. Χρησίμευε για την επεξεργασία των μάλλιων υφαντών κατά την τελευταία φάση της κατασκευής τους. Μετά την ύφανσή τους τα χοντρά υφαντά του σπιτιού, οι βελέντζες, οι μπατανίες, τα τσόλια, τα σαμαρόσκουτα, τα σαΐσματα, και βέβαια τα δίμιτα υφαντά που προοριζόνταν για τις φορεσιές και περνούσαν μετά και από το μαντάνι, στα οποία αναφερθήκαμε ήδη, έπρεπε για ένα μερόνυχτο το λιγότερο να περάσουν από τη νεροτριβή για να βγάλουν απαλό χνούδι, να αφρατέψουν και να δέσουν μεταξύ τους τα μάλλινα νήματα, δηλαδή το υφάδι και το στημόνι.

Ο κάδος της νεροτριβής είναι πάντοτε ξύλινος, έχει μορφή ανεστραμμένου κώλουρου κώνου, με το μεγαλύτερο τμήμα του χωμένο μέσα σε λάκκο που ανοίγεται στο έδαφος, και περιβάλλεται και με ξερολιθιά. Αυτό γίνεται για να αντέχει στη μεγάλη πίεση του νερού που ασκείται στον κάδο και να αποφεύγονται οι κίνδυνοι ανοίγματος των τοιχωμάτων. Συναρμολογείται από σφηνωμένες μεταξύ τους σανίδες, πλανισμένες σε σχήμα σφή-

Εικ. 5

Εικ. 6

νας, και απ' έξω δένεται γύρω γύρω με καμπυλωτά ξύλα. Στο επάνω μέρος του κάδου αφήνονται κάποια ανοίγματα, “τα μάτια” δηλαδή τρύπες από τις οποίες φεύγει το νερό για να μη ξεχειλίζει και βγάλει έξω από τον κάδο τα ρούχα.

Το βαγένι, παρόμοιο με εκείνα του μαντανιού και του μύλου, ήταν ξύλινο ή και από λαμαρίνα, και στηριζόταν στην κρέμαση. Η τοποθέτησή του στην κρέμαση γινόταν υπό γωνία (Εικ. 6) έτσι ώστε το νερό να εκτοξεύεται υπό κλίση από το σιφούνι του βαγενιού στο τοίχωμα του κάδου και να δημιουργεί την περιδίνηση, δηλαδή την περιστροφική κίνηση του νερού, που με τη δίνη που σχηματιζόταν, ανεβοκατέβαιναν τα ρούχα συνεχώς από την επιφάνεια ως τον πάτο της νεροτριβής και ταυτόχρονα χτυπιούνταν από το νερό.

Για να μη δημιουργείται σύγχυση στην αναγνώριση των ρούχων από τους κατόχους τους, μαρκάρωνταν με τις λεγόμενες “τσέτουλες”. Πρόκειται για ξύλινες μάρκες που εφαρμόζονταν σταθερά στα ρούχα και στη μια επιφάνειά τους χαραζόταν το βάρος τους σε οκάδες με λατινικούς αριθμούς. Ένα τμήμα της “τσέτουλας” το έπαιρνε ο πελάτης και μ' αυτό γινόταν η αναγνώριση του υφαντού, αφού ταίριαζαν οι χαρακιές.

Η τέχνη του νεροτριβιάρη έγκειται στο να γνωρίζει και να υπολογίζει σωστά το χρόνο που απαιτείται να παραμείνει στον κάδο το κάθε είδους υφαντό. Αν έμενε λιγότερο, το αποτέλεσμα δεν ήταν ικανοποιητικό, ενώ αν έμενε περισσότερο μπορούσε να υποστεί ανεπανόρθωτη ζημιά, οπότε και ήταν υποχρεωμένος να αποζημιώσει τον πελάτη. Γι' αυτό πάντα έβαζε μαζί όμοιας ύφανσης ρούχα που έμεναν στη νεροτριβή τον ίδιο χρόνο. Για να πέσουν τα ρούχα στη νεροτριβή, για να “φυλακώσει”, όπως έλεγαν ο νεροτριβιάρης, έπρεπε να συμπληρωθεί ο απαιτούμενος αριθμός ρούχων ώστε να γίνει μια “φυλακή”. Όταν τα ρούχα ήταν έτοιμα, τα “ξεφυλάκωνε” με την πιάστρα (Εικ. 6) και αφού τα άφηνε λίγο να στραγγίξουν τα άπλωνε για στέγνωμα.

Κοντά στη νεροτριβή υπήρχε συνήθως και κάποιος ελεύθερος χώρος και ει δυνατόν με θάμνους, όπου άπλωναν τα “νεροτριβιασμένα” ρούχα για να στεγνώσουν. Αν δεν υπήρχαν θάμνοι, ο νεροτριβιάρης έφτιαχνε ειδικές απλώστρες.

Να ειπούμε ακόμη ότι, τόσο ο χώρος της νεροτριβής όσο και του μαντανιού ήταν κατ' εξοχήν γυναικείος χώρος, όπου πήγαιναν οι γυναίκες και παρακολουθούσαν τα υφαντά τους, αναπτύσσοντας ταυτόχρονα ένα επικοινωνιακό δίκτυο πολιτισμικών ανταλλαγών, αφού συζητούσαν για την τέχνη του αργαλειού, τα σχέδια των υφαντών τους και τις βαφές χωρίς βέβαια να παραλείπουν και τα κουτσομπολιά που σήμερα τα λένε “κοινωνικά σχόλια.

Στη Στυμφαλία υπήρχαν τρεις νεροτριβές. Στην Καστανιά του 1' κότζη, στα Κιόνια του Μιχόπουλου, ενταγμένη στο συγκρότημα που αναφέραμε, και στο Μπούζι (Κυλλήνη σήμερα) η νεροτριβή του Παλασωτηρίου που, υποτυπωδώς έστω, λειτουργεί ακόμη. Σε γειτονικές μας περιοχές υπάρχουν νεροτριβές που λειτουργούν ακόμη, δύο υπαίθριες στο

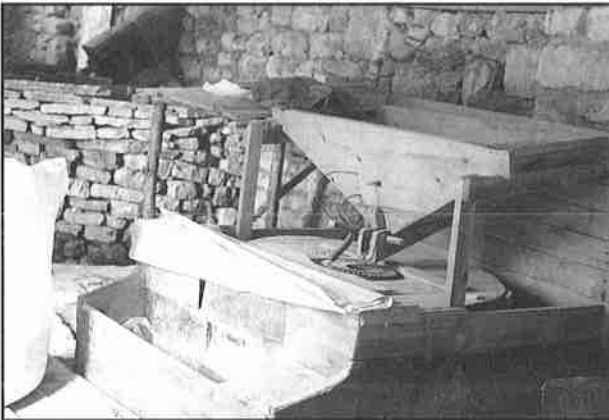
χωριό Μάρκασι (Μάνα σήμερα) (Εικ. 7) και μία στο Φενεό.

Σήμερα, όπου υπάρχουν νεροτριβές χρησιμοποιούνται κυρίως για το ετήσιο πλύσιμο των ρούχων και κάποιες εκσυγχρονισμένες για την επεξεργασία των βιομηχανοποιημένων πλέον υφαντών (παράδειγμα η λεγόμενη φλοκάτες), αφού η παραγωγή σπιτικών υφαντών έχει εκλείψει από χρόνια μαζί με τις υφάντρες.

Εικ. 7

Ο νερόμυλος

Εικ. 8

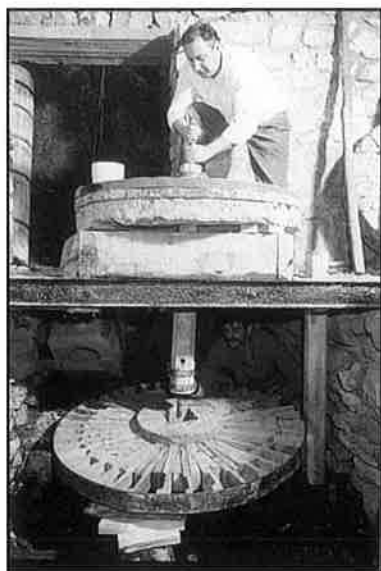
Ο νερόμυλος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το ψωμί, “τον επιούσιο άρτο”, ο οποίος σε παλαιότερες εποχές αποτελούσε το θεμελιώδες αγαθό της καθημερινής διαίτας για τον αγροτικό αλλά και τον αστικό πληθυσμό. Και βέβαια για να υπάρξει το ψωμί έπρεπε πρώτα να αλεστεί το σιτάρι το οποίο μαζί με το κρασί και το λάδι - “τον σίτον, τον οίνον και το έλαιον” διαβάζει και ευλογεί ο παπάς, - ήταν επενδεδυμένο και με τη σημασία του θρησκευτικού αγα-

θού, αφού από αυτό γίνονται τα πρόσφορα για τη θεία κοινωνία και το αντίδωρο, τα χριστόψωμα, οι άρτοι, τα λαμπροκούλουρα, αλλά και τα κόλυβα που “γλυκαίνουν την οδύνη για την ανθρώπινη απόλεια”.

Στη Στυμφαλία η άλεση του σιταριού αλλά και των άλλων δημητριακών καρπών γινόταν μόνο από τους νερόμυλους. Εδώ βλέπουμε ένα παρόμοιο με αυτούς, που έχει αναστηλωθεί από το Π.Τ.Ι. της ΕΤΒΑ στη Δημητσάνα. (Εικ. 8)

Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι ότι, με τη βοήθεια της οριζόντιας φτερωτής μετατρέπεται η υδραυλική ενέργεια της υδατόπτωσης σε μηχανική ενέργεια, δηλαδή στη δύναμη εκείνη που θα κινήσει τη μύλοπτερα για την άλεση των καρπών.

Το κτίσμα του μύλου ήταν λιθοκτιστο, συνήθως ένας ορθογώνιος μικρός ή μεγάλος οικίσκος, με πατάρι καμιά φορά, για διανυκτέρευση του μύλωνά, όταν δεν ήταν εκεί και το

Εικ. 9

Εικ. 10

σπίτι του. Κατά κανόνα στη μια άκρη του κτίσματος υπήρχε ο αλεστικός μηχανισμός ενώ στην άλλη περίμεναν οι πελάτες - απαλέστες τους έλεγαν - γίνονταν οι συναλλαγές παραδόσης του καρπού και παραλαβή του αλευριού, ζύγισμα, ξάγιασμα, αποθήκευση κλπ.

Ο μηχανισμός του νερόμυλου ήταν απλός και ως προς την κατασκευή του και ως προς τη λειτουργία του και αποτελείτο από δύο μέρη. Το κινητικό που βρισκόταν στη χούρ-χουλη και που το αποτελούσαν η φτερωτή, προσαρμοσμένη στον άξονα - το αδράχι- που στηριζόταν σε οριζόντιο δοκό, το “κατάντι” και τα άλλα εξαρτήματα της λειτουργίας της, και το αλεστικό που περιλάμβανε τις μυλόπετρες πάλι με τα εξαρτήματά του. Εδώ βλέπουμε και τα δύο μέρη, το κινητικό και το αλεστικό (Εικ.9).

Βέβαια υπήρχαν και τα βοηθητικά συστήματα, ρύθμισης των μυλοπετρών, όπως η σηκωτήρα (ρεγουλατόρος), η σταματήρα για τη διακοπή της λειτουργίας του μύλου, η χελιδόνα για την κίνηση της επάνω μυλόπετρας, το βαρδάλι κ.ά.

Οι μυλόπετρες, πάντοτε ζευγάρι, η επάνω που κινείται και η κάτω που ήταν σταθερή, προέρχονταν από τη Μήλο ή την Κίμωλο. Υπήρχαν και οι Φωκιανές, εισαγόμενες από την Τουρκία, αλλά οι δικές μας ήταν καλύτερες και ακριβότερες. Οι μυλόπετρες σπάνια ήταν μονοκόμματα. Συνήθως συναρμολογούνταν από κομμάτια τα οποία δένονταν με σιδερένια στεφάνια, τα τσέρκια από τους πιο έμπειρους μυλωνάδες.

Ανάλογα με την ποσότητα και το είδος αλλά και την ποιότητα των αλεσμάτων, οι μυλόπετρες χρειαζόνταν κατά διαστήματα χάραγμα, δηλαδή πελέκημα με το μυλοκόπι για να γίνουν κοφτερές, επειδή από τη συνεχή τριβή οι επιφάνειές τους λειαίνονταν και δεν έκοβαν. (Εικ. 10) Μετά το “χάραγμα” ο μυλωνάς έπρεπε να αλέσει πρώτα λίγο δικό του άλεσμα, κριθάρι κατά προτίμηση, που προοριζόταν για τα ζώα του, ώστε “να καθαρίσει” ο μύλος και να μη βγει πέτρα στο αλεύρι των πελατών. Από εδώ και η περιγελαστική παροιμία «όποιος έχει φίλο μυλωνά, αποχαραγής αλέθει».

Βασικό εξάρτημα του νερόμυλου ήταν και το βαγένι, όπως το περιγράψαμε στην αρχή. Κατά κανόνα ήταν ξύλινο και κατασκευαζόταν επι τόπου από τους βαγενάδες. Με το πέρασμα του χρόνου, επειδή τα ξύλινα σάπιζαν και ήθελαν συχνή αντικατάσταση, μετατράπηκαν και αυτά σε μεταλλικά από χοντρή λαμαρίνα ή και σε τσιμεντένια.

Η λειτουργία του μύλου άρχιζε όταν ο μυλωνάς γύριζε τη “σταματήρα”. Τότε το νερό άρχιζε να τινάζεται από την έξοδο του σιφουνιού και να χτυπά τα φτερά της φτερωτής, περιστρέφοντάς την μαζί με τον κατακόρυφο άξονά της, ο οποίος με τη σειρά του μετέδιδε μέσω της “χελιδόνας” την περιστροφική κίνηση στην κινητή πάνω μολόπετρα. Προηγουμένως, ο μυλωνάς είχε γεμίσει τη σκαφίδα του μύλου με άλεσμα και στη συνέχεια ρύθμιζε με το ρεγουλατόρο - τη σηκωτήρα - το διάκενο ανάμεσα στις μολόπετρες για να γίνει ανάλογα, χοντρό ή ψιλό το αλεύρι, το οποίο έπεφτε στην αλευροκασέλα και από εκεί τα σακκιά.

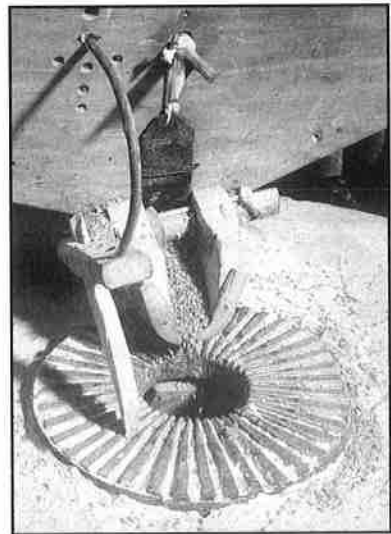
Να ειπώ εδώ ότι για να πέφτει το σιτάρι στη “γούλιη” του μύλου υπήρχε ένας μηχανισμός, το “βαρδάλι” όπως ήταν το όνομά του, που μετέδιδε τους κραδασμούς στη σκαφίδα και ο καρπός έπεφτε σιγά σιγά και γινόταν αλεύρι. (Εικ. 11).

Οι μύλοι άλεθαν κυρίως σιτάρι και πιά σπάνια σμιγάδι (μίγμα από σιτάρι και κριθάρι) για το ψωμί, και καλαμπόκι, για τη γνωστή μας ηρωϊκή μομοπότα, που ήρωες ήσαν μάλλον εκείνοι που την έτρωγαν ως καθημερινό ψωμί. Επίσης άλεθαν βρώμη, λαθούρι, βίκο και άλλες ζωοτροφές, ιδίως τα τελευταία χρόνια.

Η αμοιβή των μυλωνάδων, το αλεστικό δικαίωμα η αξαΐ όπως λεγόταν, καταβαλλόταν σε είδος, κατά προτίμηση σε καρπό, και υπολογιζόταν από 3 έως 5% σε βάρος. Η αλεστική ικανότητα ενός μύλου καλοφτιαγμένου, έφτανε τις 100 έως 120 σκάδες την ώρα. Οι νερόμυλοι είχαν πολλή δουλειά κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο, δηλαδή μετά το θερισμό και το αλώνισμα και τότε δούλευαν μέρα νύχτα. Μετά η κίνηση έπεφτε σε κανονικούς ρυθμούς και λιγότερα αρκετά το Μάιο και τον Ιούνιο, γιατί τότε είχαν εξαντληθεί τα αποθέματα των περισσότερων οικογενειών.

Στην περιοχή μας οι νερόμυλοι ήσαν πάρα πολλοί. Ήσαν ιδιόκτητοι και αποτελούσαν μάλιστα σοβαρό περιουσιακό στοιχείο. Παρεμπιπτόντως να τονίσω εδώ ότι το πιο παλιό επίσημο απογραφικό στοιχείο που διαθέτουμε, αναφέρει ότι μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους, βρέθηκαν εντός των τότε ορίων του περίπου 6.000 νερόμυλοι, κατά τα τρία τέταρτα κατεστραμμένοι.

Στην Καστανιά υπήρχε μια “αλυσίδα” νερόμυλων, και η νεροτριβή του Γκότζη για την οποία μιλήσαμε, οι οποίοι γύριζαν και αυτοί με το ίδιο νερό του κεφαλαριού. Στο επάνω μέρος της ρεματιάς ήσαν οι δύο μύλοι του Μουλόπουλου και ακολουθούσαν του Μπιλή, του Λιακουρίτη, του Νάκου, του Καψάλη, του Κασμά και του Αράπη, όλοι μύλοι Καστανιωτών και στο κάτω μέρος οι μύλοι του Μήλιου, και του Ντέντζου οι οποίοι ανήκαν σε Λαυκιώτες. Στο μύλο του Μήλιου, που ήταν γνωστός περισσότερο ως «μύλος

Εικ. 11

Εικ. 12

του Γώγου», και τον βλέπουμε εδώ σε παλιά φωτογραφία του 1918, τα βαγένια ήταν δύο, που σημαίνει ότι πρέπει να υπήρχε δίπλα και νεροτριβή (Εικ. 12). Από το μύλο αυτό σήμερα σώζονται μόνο οι μυλόπετρες που αποτελούν διακοσμητικό στοιχείο στην αυλή του σπιτιού που χτίστηκε στη θέση του μύλου. (Εικ. 13)

Περαιτώ να αναφέρω ότι όλοι αυτοί οι μύλοι στην Καστανιά κείτονται σε σωρούς ερειπίων ανάμεσα σε πλούσια βλάστηση ή στη θέση τους έχουν κτισθεί σύγχρονα σπίτια.

Στα Κιόνια έχουμε το συγκρότημα μύλου, νεροτριβής και μαντανιού του Μιχόπουλου, γνωστότερο όπως προαναφέρθηκε, ως μύλο του Παγκάκη. Εδώ βλέπουμε το εξωτερικό του όλου συγκροτήματος, όπου στον επάνω όροφο υπήρχε και η κατοικία του μυλωνά (Εικ. 14).

Ο μύλος αυτός απέχει μόλις 200 μέτρα από το φράγμα μοναστηριού της Στυμφαλίας που ίδρυσαν εκεί οι μοναχοί του τάγματος των Κιστερικιανών γύρω στα 1225, και του οποίου τα ερείπια σώζονται. Με δεδομένο το γεγονός αυτό, καθώς και το ότι κύριο στοιχείο της ζωής των Κιστερικιανών μοναχών ήταν η καλλιέργεια της γης και η χειρωνακτική εργασία, η ερευνήτρια στο Πανεπιστήμιο της Γλασκώβης (Τμήμα Αρχαιολογίας) κ. Ε. Fotos-Jones, οδηγήθηκε στη σκέψη και υποστηρίζει την άποψη ότι, το μύλο τον πρωτοέφτιαξαν εκεί οι Φράγκοι μοναχοί της μονής για να αλέθουν τα σιτηρά που καλλιεργούσαν στη γύρω περιοχή και να ικανοποιούν τις ανάγκες τους

Εικ. 13

Εικ. 14

σε αλεύρι. Ανεξαρτήτως όμως του αληθούς ή όχι της απόψεως αυτής, γεγονός είναι ότι το ιδιοκτησιακό καθεστώς του μύλου ανάγεται στην εποχή της τουρκοκρατίας και πέρασε, όπως είπαμε, στην ιδιοκτησία των Νοταράδων.

Στο Μπούζι (Κυλλίνη σήμερα) υπήρχαν τρεις νερόμυλοι: του γιατρού του Μελισσάρη, του Στέφα και του Παπα-Κολιού που εμινούντο και αυτοί με νερό από το ίδιο κεφαλάρι. Στην περιοχή των Καλιάνων υπάρχει ακόμη ο μύλος του Αλεξόπουλου που διατηρείται όρθιος χωρίς να δουλεύει (Εικ. 15). Στο Κεφαλάρι υπήρχαν τρεις ακόμα ερειπωμένοι μύλοι, οι δύο κοινοτικοί και

το τρίτος ιδιοκτησίας Μπουτσιούκου. Για τους μύλους της “Ντούσιας”, όπως λεγόταν παλαιότερα το Κεφαλάρι, κάνει λόγο στα απομνημονεύματά του ο γραμματικός του Κολοκοτρώνη Φοτάκος, άρα και αυτών το ιδιοκτησιακό καθεστώς έρχεται από την εποχή της τουρκοκρατίας.

Στη Στυμφαλία σήμερα δεν υπάρχει κανένας μύλος σε λειτουργία. Οι περισσότεροι έχουν καταρρεύσει και οι μυλωνάδες έχουν εκλείψει.

Εικ. 15

Σημείωση για τις φωτογραφίες: Οι 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10 και 11, 12 και 4 είναι από το φωτογραφικό αρχείο του Π.Τ.Ε. της Ε.Τ.Β.Α. Οι 3, 7 και 14 είναι από το αρχείο του συγγραφέα. Η 7 είναι της Κωνίνας Μιχαλοπούλου, Η 12 είναι του Αμμήλιου Μήλιου και οι 13 και 15 είναι του Τάκη Κακαρά-

Η θάλασσα και η αρχαία Κρήνη

Φω. Γ. Ρηγόπουλος

Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

ΣΤΥΜΦΑΛΙΩΝ ΑΡΚΑΔΩΝ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΑ και μυθολογικά ευτράπελα

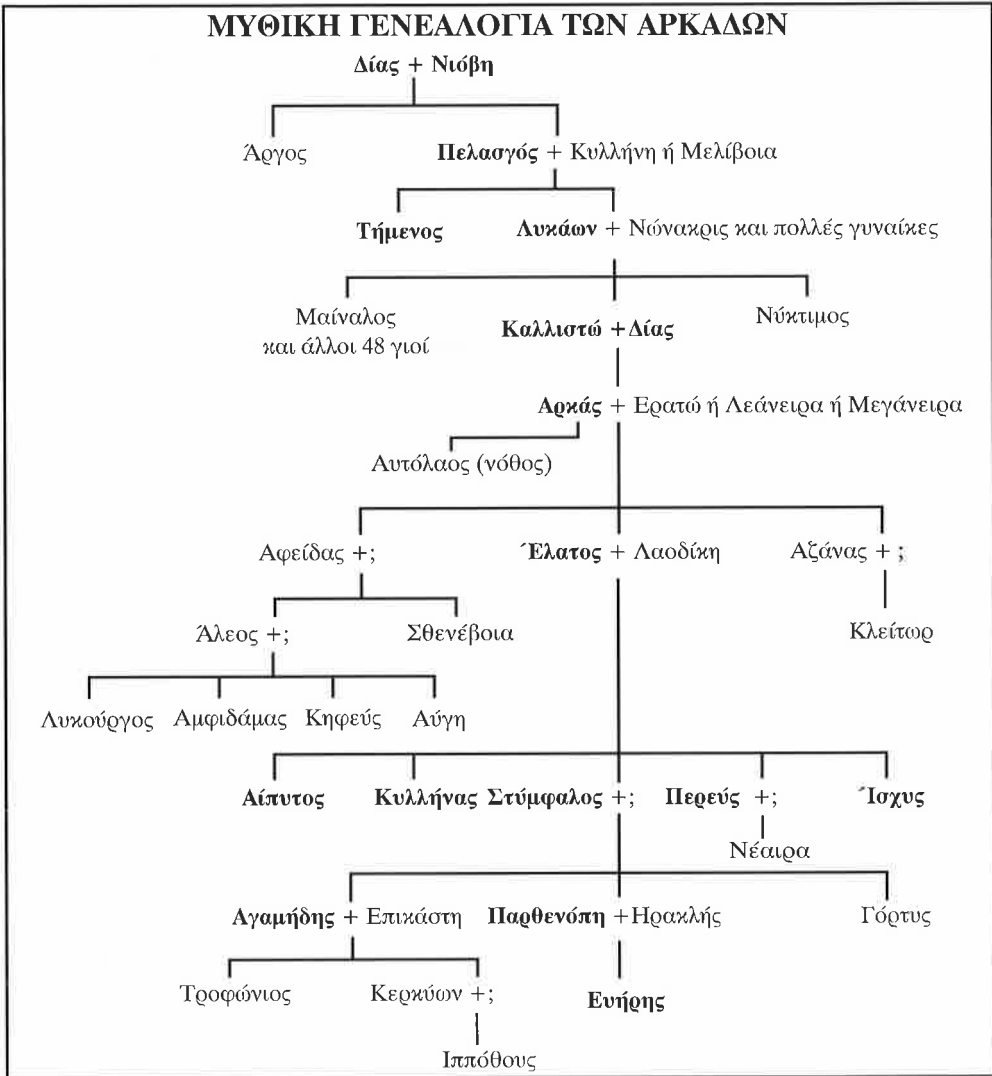
Η Στύμφαλος ή Στύμφηλος, όπως λεγόταν στην αρχαία εποχή η Στυμφαλία και όπως την ορίζουν και την περιγράφουν οι αρχαίοι γεωγράφοι και συγγραφείς, αποτελεί τμήμα της Αρκαδίας και βρίσκεται στο βορειοανατολικό της άκρο.

Το ότι σήμερα η Στυμφαλία και η επίσης αρκαδική Φενεός ανήκουν στην Κορινθία, οφείλεται στη φορμαλιστική οριοθέτηση του νομού, κατά τη σύσταση του νέου Ελληνικού Κράτους, μετά την επανάσταση του '21.

Η αρχέγονη τοποθεσία της πόλεως Στυμφάλου, πριν ονομασθεί έτσι, δεν είναι ακριβώς γνωστή. Η πόλη όμως της αρχαϊκής και κλασικής εποχής ήταν χτισμένη σε μια έκταση που βρίσκεται δεξιά της όχθης του ποταμού Στυμφάλου που έχει τις πηγές του στην περιοχή της Δρίζας και φθάνει στη μεγάλη καταβόθρα, στο Απέλαυρον όρος (Γιδομάντρα) όπου και χάνεται στο βαθύ αυτό χάσμα της γης.

Ιδρυτής της προϊστορικής αυτής πόλης, η οποία όπως λέει ο Όμηρος έλαβε μέρος και στον Τρωϊκό πόλεμο, είναι ο Στύμφαλος που μπορούμε να τον πούμε και οικιστή της, αφού, επί τρεισήμισι χιλιάδες χρόνια περίπου, εξακολούθει να φέρει το όνομά του.

Ο Στύμφαλος είναι γιος του Ελάτου και εγγονός του Αρκάδα ο οποίος είναι γιος του Δία. Η γενεαλογία του εντάσσεται στην ευρύτερη και πολυπλόκαμη γενεαλογία των Αρκάδων και για να τη δούμε πρέπει εκ των πραγμάτων να ανατρέξουμε εκεί. Γι' αυτό και επιχειρώ να τη δώσω εδώ με την παρακάτω σχηματική παράσταση και με κάποιες επεξηγήσεις και οχόλια, βασιζόμενος σε όσα αναφέρονται στις πανάρχαιες παραδόσεις που έχουν καταγραφεί από τους αρχαίους συγγραφείς Απολλόδωρο, Παισιανία και άλλους.

Όπως φαίνεται στη σχηματική παράσταση, γενάρχης όλων είναι ο Πελασγός, γιος του Δία και της κόρης του Φορωνέα Νιόβης. Η παράδοση αναφέρει ότι η Νιόβη ήταν η πρώτη θνητή που συνευρέθηκε με το Δία, με τον οποίο και έκαμε δυο γιους, τον Πελασγό και τον Άργο. Απο κει και μετά ο Δίας, όπως είναι γνωστό, δε μαζευότανε πια στο σπίτι του, δηλαδή στον Όλυμπο, και η Ήρα σιγά σιγά του τα μάζευε.

Από τον Πελασγό προήλθε το αρχαιότατο γένος των Πελασγών και η χώρα που κατοίκησαν στην Κεντρική Πελοπόννησο ονομάστηκε Πελασγία. Γιοι του Πελασγού και της Κυλλήνης ή της Μελίβοιας είναι ο Τήμενος και ο Λυκάωνας.

Ο Τήμενος, σύμφωνα με αρχαιότατη παράδοση, βασίλευσε στη Στυμφαλία πριν ακόμα ονομασθεί έτσι και εκεί ανάθρεψε τη θεά Ήρα, για την οποία άλλοι λένε πως γεννήθηκε στη Στυμφαλία και άλλοι στο Άργος από όπου και “μετακόμισε” στη Σάμο. Της είχε μάλιστα,

Caesar von Everdigen: *Δίας και Καλλιστώ*.

όπως αναφέρει ο Πausανίας, αφιερώνει στη Στυμφαλία και τρία ιερά. Το ένα όταν ήταν ακόμη μικρό κοριτσάκι σαν την καλή χαρά και την ονόμασε “Παίδα”. Το δεύτερο, όταν μεγάλωσε και έγινε σύζυγος του Δία και την ονόμασε “Τελείαν” και το τρίτο τής το αφιέρωσε όταν χώρισε με το Δία για τους γνωστούς λόγους και εγκατέλειψε τον Όλυμπο για να εγκατασταθεί και πάλι στη Στυμφα-

λία, προφανώς για να περάσει εκεί τα ... γεράματά της, και τότε την ονόμασε “χήραν”.

Ο άλλος γιος του Πελασγού, ο Λυκάονας με τη Νώναιρι, αλλά και με πολλές άλλες γυναίκες, και χαρά στο κουράγιο του, έκαμε πενήντα γιους και μία μόνο κόρη, την Καλλιστώ. Από τους γιους μεγαλύτερος ήταν ο Μαίναλος και μικρότερος ο Νύκτιμος που διαδέχθηκε τον πατέρα του στην εξουσία. Μερικοί από τους γιους του έχτισαν και από μια πόλη ο καθένας και της έδωσαν το όνομά τους, όπως για παράδειγμα οι: Μαντινεύς, Ορχομενός, Ασεάτης, Τεγεάτης, Φίγαλος, Αλίφειρος κ.ά., ονόματα που φέρουν ακόμα και σήμερα οι αντίστοιχες πόλεις. Οι υπόλοιποι όμως κατακεραυνώθηκαν από το Δία μαζί με τον πατέρα τους, γιατί κάποτε φιλοξένησαν το θεό στο σπίτι τους και ο αθεόφοβος ο Λυκάονας του πρόσφερε να φάει ανθρώπινο κρέας. Όμως εκείνος το κατάλαβε, καθ’ ότι θεός και τους έστειλε όλους μαζί στο “πυρ το εξώτερον”. Και όχι μόνον αυτό. Τους έστειλε από πάνω και έναν κατακλυσμό, τον λεγόμενο κατακλυσμό του Δευκαλίωνα, από τον οποίο σώθηκαν, όπως λέει η παράδοση, μόνο όσοι βρέθηκαν ή έφθασαν στην κορυφή της Κυλλήνης (Ζήριας) η οποία και χρησίμευσε τότε για τη σωτηρία του ανθρώπινου γένους. Έγινε δηλαδή και εδώ κάτι ανάλογο με ό,τι έγινε και στο Αραράτ με τον κατακλυσμό του Νώε. Κάποιοι υποστηρίζουν βέβαια ότι οι δύο αυτοί κατακλυσμοί είναι ένας και ο αυτός με δύο ονόματα, σε διαφορετικούς τόπους. Κύριος οίδε!

Τη μοναχοκόρη του Λυκάονα, κοιμηγόμενη και χαμηλοβλεπούσα νύμφη Καλλιστώ, που ήταν και συνοδός της Αρτέμιδος, την ερωτεύθηκε “σφόδρα” ο Δίας - παλιά του τέχνη - και κατά μία εκδοχή, για να απολαύσει τον έρωτά της χωρίς να ενοχληθεί από τη ζηλότυπη Ήρα, τη μεταμόρφωσε σε Άρκτο. Η Ήρα όμως κατάλαβε “τα πονηρά” και, οργισμένη, σκοτώνει την Καλλιστώ - Άρκτο, η οποία και μεταφέρεται από το Δία στον ουρανό, όπου και δια-

σπεριζεται ως “Μεγάλη Άρκτος” και τη βλέπουμε όταν έχει ξαστεριά. Τότε ο Δίας στέλνει επειγόντως τον Ερμή για να σώσει το παιδί και μόλις που το προλαβαίνει. Το παίρνει, ευτυχώς σώο και αβλαβές, και το περιθάλπει. Κατά μία άλλη εκδοχή Δίας, προκειμένου να κατακτήσει την Καλλιστώ, πήρε τη μορφή της θεάς Άρτεμις και έτσι κατάφερε να την αποπλανήσει. Τώρα θα μου πείτε Μυθολογία είναι αυτή, ό,τι θέλει μπορεί να λείει, ακόμα και ότι ο Δίας το ‘παιξε και λεσβία- αν είναι δυνατόν- αλλά τέλος πάντων. Ύστερα σου ‘ρχονται και κάποιοι ζωγράφοι που σκαρώνουν κάτι πίνακες σαν αυτόν που βλέπουμε στην απέναντι σελίδα, του Ολλανδού Caesar von Everdingen (1617-1678) που βρίσκεται στο Εθνικό Μουσείο της Στοκχόλμης και παριστάνει την Καλλιστώ μισόγυμνη και το Δία μεταμφιεσμένο σε Άρτεμη αλλά με ανδρική μορφή. Κύριε ελέησον! Όταν όμως η Άρτεμη ανακάλυψε την εγκυμοσύνη της Καλλιστώς την έδιωξε από συνοδό της, και αφού γεννήθηκε το παιδί, ο Δίας τη μεταμόρφωσε σε αρκούδα και την έστειλε να παριστάνει τον αστερισμό της Μεγάλης Άρκτου.

Το παιδί ονομάστηκε Αρκάς - το όνομα σημαίνει γιος της Άρκτου - και όταν μεγάλωσε, είχε τελειώσει και ο κατακλυσμός, διαδέχθηκε στην εξουσία το θείο του το Νύκτιμο. Το όνομά του πήρε κατόπιν και η χώρα και από Πελασγία ονομάστηκε Αρκαδία, οι δε κάτοικοι από Πελασγοί, Αρκαάδες, ονόματα που έμειναν μέχρι σήμερα.

Ο Αρκάς με μια νύμφη των δασών (δρυάδα), την Ερατώ, και ίσως και με τις Λεάνειρα και Μεγάνειρα- δεν είναι εξακριβωμένο, γιατί στο... ληξιαρχείο δε δηλώθηκε τίποτα- έκαμε τρία αγόρια - τον Αφείδαντα, τον Έλατο και τον Αζάνα, είχε όμως και από πριν ένα νόθο γιο τον Αυτόλαο. Τώρα θα μου πείτε, όπως γινόσαν τότε τα πράγματα, ποια ήταν τα νόμιμα και ποια τα νόθα, τρέχα γύρευε και άκρη δε βρίσκεις.

Κατά τη μυθολογία, ο Αρκάς μοίρασε την Αρκαδία μόνο στους τρεις νόμιμους γιους του. Όπως είναι γνωστό, τα νόθα των βασιλιάδων και γενικώς των αρχόντων, αναγνωρίζονται εκ των υστέρων, αλλά στην κληρονομιά κατά κανόνα μένουν απ’ έξω. Ο Αφείδας πήρε την περιοχή της Τεγέας που αργότερα ονομάστηκε Αλέα από το γιο του Άλεο. Ο Αζάνας πήρε το μεγαλύτερο μέρος της Αζανίας που έφθανε μέχρι τη Μεγαλόπολη και που ένα μέρος της, μετά, ονομάστηκε Κλειτορία από το γιο του Κλείτορα. Ο Έλατος τέλος πήρε την Κυλλήνη και τις περιοχές της Φενεού και της Στυμφαλίας που δεν είχαν ακόμα ονόματα και πήραν και αυτές τα ονόματα των παιδιών του.

Ο Έλατος με τη Λαοδίκη, κόρη του Κινύρου, έκαμε πέντε παιδιά, τον Περέα, τον Ίσχυ, τον Κυλλήνα, τον Αίπυτο και τον δικό μας το Στύμφαλο όλα αγόρια, καθ’ ότι σερνικομάνα. Όταν μεγάλωσαν τα παιδιά ο Έλατος τους μοίρασε τη γη και μετά πήρε “των οματιών του” και την κυρά του και μετοίκησε στη Φωκίδα όπου έγινε οικιστής της πόλης Ελάτειας που μέχρι σήμερα φέρει το όνομά του.

Τα περισσότερα παιδιά του Ελάτου είχαν τραγικό τέλος. Για τον Περέα το μόνο που ξέρουμε είναι ότι είχε μόνο μια κόρη τη Νέαϊρα που την πήρε κάποιος Αυτόλυκος ονόματι, και εγκαταστάθηκαν στο Παρνασσό, του δε Περέα έκτοτε αγνοείται η τύχη.

Ο Ίσχυς, σύμφωνα πάντοτε με τους μύθους, είχε ερωτικό δεσμό με κάποια κυρία, ονόματι Κορωνίδα, ενώ αυτή ήταν ήδη έγκυος με τον Θεό Απόλλωνα και επρόκειτο, λείει, να γεννήσει τον Ασκληπιό. Ας μη τα φορτώνουν λοιπόν όλα τα στραβά στο Δία, γιατί, όπως φαίνεται, και άλλοι θεοί ήσαν της “ιδίας σχολής”, δηλαδή του αυτού φυράματος με το Δία. Η Άρτεμη όμως, βράχος ηθικής, η ανέραστη, “τα πήρε στο κρανίο” όπως λείει και η νεολαία μας, και μη αντέχοντας την ατιμία και την προσβολή που έγινε στον Απόλλωνα, που όπως

ξέρετε ήταν και δίδυμος αδελφός της, έρριξε τους παράνομους εραστές στην πυρά και τους έκαψε, αλλά νά 'ναι καλά και πάλι ο Ερμής που μόλις πρόλαβε την τελευταία στιγμή και άρπαξε το νεογέννητο Ασκληπιό μέσα από τις φλόγες. Και ευτυχώς, γιατί αλλιώς δε θα 'χαμε ούτε την Επίδauρο και τα άλλα ασκληπιεία ούτε και την ιατρική επιστήμη καλά καλά και ο κόσμος θα πέθαινε στους δρόμους αβοήθητος. Όμως όπως και να έγιναν τα πράγματα με τον Ασκληπιό οφείλουμε να δεχτούμε ότι η θρησκευτική σημασία του Ιατρού -Θεού και η λατρεία του, είναι βαθύτατη στους αρχαίους λαούς, γιατί υπήρξε ο καταλληλότερος και ουσιαστικός βοηθός του ανθρώπου στη μακραίωνη πορεία του.

Για τον Κυλλήνα το μόνο που ξέρουμε είναι ότι από αυτόν πήρε το όνομά της η Κυλλήνη, που σήμερα τη λέμε και Ζήρια, και τίποτα άλλο. Ίσως να έβσκε τίποτα προβατάκια στο βουνό ο καημένος και κανείς δεν ασχολήθηκε πλέον μαζί του.

Ο Αίπυτος, μια εποχή που βασιλεύε σε όλη την Αρκαδία, ήλθε στη Στυμφαλία για να δει τον αδελφό του το Στύμφαλο που τον είχε πονέσει και βγήκαν μαζί χαρούμενοι στο βουνό για κυνήγι. Όμως σε μια πλαγιά της Κυλλήνης, τη Σηπία, κάπου μεταξύ των σημερινών χωριών Γκούρας και Μπάσι ο θάνατος του είχε στήσει καρτέρι. Τον έφαγε φίδι φαρμακερό ο "σηψ", δηλαδή σαπίτης, και πέθανε επί τόπου. Εκεί και τον έθαψαν. Να ειπώ εδώ ότι στην περιοχή του χωριού Μπάσι (Δροσοπηγή σήμερα) υπάρχει τοπωνύμιο Αίπυτος, κοντά στην τοποθεσία Νταούλεζα, για τους γνωρίζοντες, και λίγο πριν από τη Σκαφιδιά από όπου πήγαινε ο δρόμος στην Γκούρα. Στον τάφο του Αίπυτου, λέει ο θρύλος, είναι θαμμένος αμύθητος θησαυρός και οι ντόπιοι Μπασιώτες, Φενεάτες και άλλοι, αλλά και κάποιοι ξένοι χρυσοθήρες που τώρα τελευταία οργάνουν τα βουνά, και τα λαγκάδια, ψάχνουν ακόμα και σήμερα να τον βρουν. Όμως επειδή μέχρι τώρα ο τάφος δε βρέθηκε, εμείς κάναμε τον Αίπυτο το περιοδικό που κρατάτε στα χέρια σας και άμα βρεθεί ο θησαυρός, βλέπουμε τι θα κάνουμε. Μπορεί και να τον διεκδικήσουμε.

Ο Στύμφαλος πήρε από τον πατέρα του την περιοχή που ονομάστηκε Στύμφαλος ή Στύμφηλος, όπου η πηγή, ο ποταμός, η λίμνη και η πόλη που έχτισε ο ίδιος και που όπως είπαμε και στην αρχή πήραν το όνομά του. Την πόλη την περιέβαλε ολόγυρα με ισχυρό τείχος και τη στόλισε με ιερά και άλλα δημόσια οικοδομήματα. Όπως φαίνεται, επί των ημερών του η Στυμφαλία γνώρισε μεγάλη ακμή και ήταν μία από τις ισχυρότερες αρκαδικές πόλεις.

Η μυθολογία δε διέσωσε το όνομα της συζύγου του, μας λέει όμως ότι είχε δυο γιους, τον Γόρτυνα και τον Αγαμήδη και μια κόρη, την Παρθενόπη. Πριν όμως αναφέρουμε τα καθήκαστα για τα παιδιά του, να ειπούμε ότι ο ίδιος είχε τραγικό τέλος.

Όταν, κατά το γνωστό μύθο, ο Πέλοπας, μετά το φόνο του Οινόμαου για την Ιπποδάμεια, κυρίεψε τη μία μετά την άλλη τις πόλεις της Πελοποννήσου, δε μπόρεσε με τίποτα να νικήσει το βασιλιά της Στυμφάλου Στύμφαλο. Γι αυτό και προσποιήθηκε ότι έγινε φίλος του και με δόλο κατάφερε να τον σκοτώσει και αφού τον τεμάχισε σκόρπισε τα μέλη του στους πέντε ανέμους και κυρίεψε τη Στύμφαλο.

Το ανοσιούργημα αυτό έκαμε τους θεούς να θυμώσουν πολύ και προκάλεσαν ανομβρία σε ολόκληρη την Ελλάδα. Από τη φοβερή ξηρασία που ακολούθησε, άρχισαν να πεθαίνουν οι άνθρωποι και τα ζώα και να ξεραίνονται τα δέντρα και τα άλλα φυτά. Οι κάτοικοι απελπισμένοι κατέφυγαν τότε στο μαντείο των Δελφών από όπου πήραν χρησμό ότι, ο μόνος τρόπος για να σωθούν από την καταστροφή είναι να μεσολαβήσει και να παρακαλέσει τους θεούς ο ενάρτεος, δίκαιος και ευσεβής βασιλιάς της Αίγινας Αιακός, του οποίου η προσευ-

χή πάντα εισακούεται. Έτσι και έγινε. Μόλις ο Αιακός ανέβηκε στην κορυφή του όρους Ελλάνιον της Αίγινας, και προσευχήθηκε στους θεούς, άρχισαν αμέσως να μαζεύονται σύννεφα και σε ολόκληρη την Ελλάδα και πριν προλάβει να κατέβει από το βουνό έπεσε καταρρακτώδης βροχή. Έτσι οι άνθρωποι σώθηκαν και η γη ξαναβλάστησε.

Από τους γιους του Στυμφάλου, ο Γόρτυς έφυγε και πήγε σε μια κοντινή στη Στυμφαλία περιοχή, όπου και έγινε οικιστής της πόλης Γόρτυνας, κοντά σε έναν ποταμό που κι αυτός ονομάστηκε Γορτύνιος. Πρόκειται για τη σημερινή Δημητσάνα και τον ποταμό Λούσιο της Γορτυνίας. Κατά μια άλλη εκδοχή πήγε στην Κρήτη, όπου έγινε οικιστής της εκεί Γόρτυνος.

Ο άλλος γιος ο Αγαμήδης, διαδέχθηκε τον πατέρα του και έγινε βασιλιάς της Στυμφάλου. Παντρεύτηκε την Επικάστη, πρώην σύζυγο του βασιλιά των Μινύων Εργίνου, που είχε και ένα γιο τον Τροφώνιο και έκανε μαζί της και άλλον ένα, τον Κερκύονα.

Ο μύθος θέλει και τους τρεις, πατέρα και γιους, ονομαστούς αρχιτέκτονες της εποχής τους. Έχτιζαν ναούς, ανάκτορα και σπίτια, και ανάμεσα σ' αυτά και το περίφημο θησαυροφυλάκιο του Αυγείας στην Ήλιδα, για το οποίο όμως σοφίστηκαν και ένα τέχνασμα για να κλέβουν το χρυσάφι που βρισκόταν αποθηκευμένο σε πιθάκια. Μια μεγάλη πέτρα στο πίσω μέρος του τοίχου, δεν την έχτισαν όπως τις άλλες, αλλά την έβαλαν έτσι ώστε να μπορούν να τη βγάζουν και τη νύχτα να μπαίνουν και να παίρνουν τους θησαυρούς. Ο Αυγείας που έβλεπε να λιγοστεύουν οι θησαυροί του, ενώ οι κλειδαριές ήταν εντάξει, δε μπορούσε να ξεδιαλύνει το μυστήριο και κάλεσε το Δαίδαλο, ο οποίος έστησε παγίδα και ο Αγαμήδης πιάστηκε στα πράσα. Τότε ο Τροφώνιος του έκοψε το κεφάλι, το πήρε παραμάσχαλα και με τον Κερκύονα το έβαλαν στα πόδια.

Ο Αυγείας με το Δαίδαλο τους καταδίωξαν ακολουθώντας τις σταγόνες αίματος που έσταζαν από το κομμένο κεφάλι, αλλά δεν τους έφτασαν. Ο Κερκύονας πήγε στην Αθήνα και ο Τροφώνιος στη Λειβαδιά. Εκεί κοντά στο ποτάμι Έρκυνα άνοιξε η γη και τον κατάπιε. Κατά άλλη εκδοχή έσκαψε εκεί ένα υπόγειο στη γη και κρύφτηκε μέσα. Όταν πέθανε, το "Τροφώνειον άντρον" έγινε μαντείο και οι κάτοικοι άρχισαν να τον λατρεύουν σαν θεό.

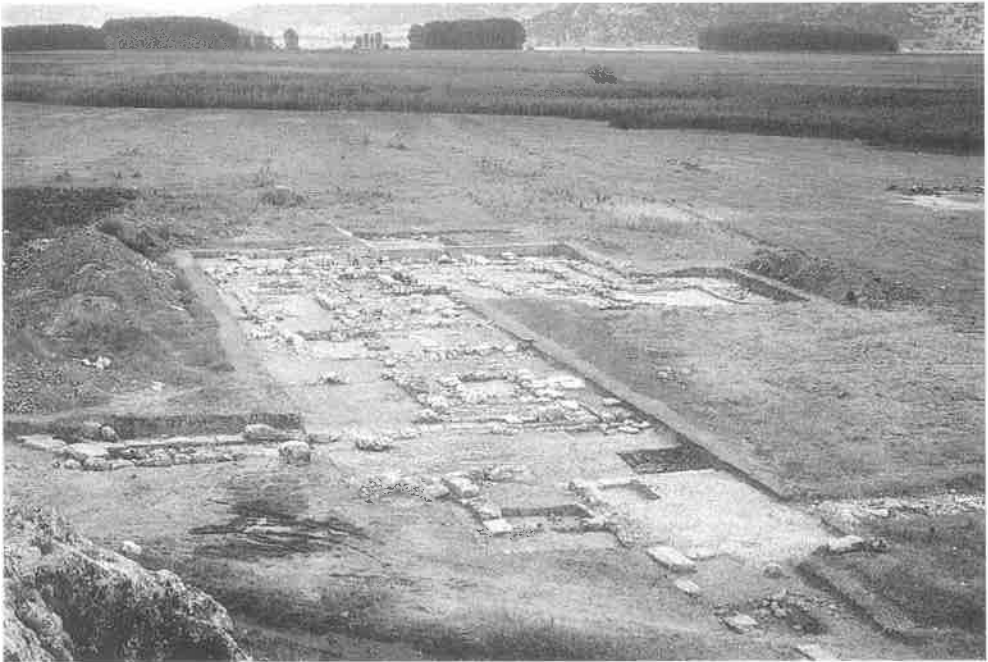
Όσο για την κόρη του Στυμφάλου, την Παρθενόπη, ο μύθος λέει ότι, όταν ο Ηρακλής ήλθε στη Στυμφαλία για να σκοτώσει ή να διώξει τις Στυμφαλίδες όρνιθες, φιλοξενήθηκε στα ανάκτορα και όπως λέει ο λόγος, πάρτονε στο σπίτι σου να δεις καλό και προκοπή, ή δώσε θάρρος στο χωριάτη - την παροιμία την ξέρετε, δε χρειάζεται να την πω ολόκληρη - έκανε μαζί της ένα γιο, τον Ευήρη, ο οποίος και έγινε ο επόμενος βασιλιάς της Στυμφάλου.

Από δω και κάτω "το σόι πάει βασίλειο" και δεν ξέρω πού σταματάει. Εκείνο όμως που είναι σίγουρο είναι ότι και εμείς οι "περιλειπόμενοι" σήμερα των Αρκάδων, Στυμφαλίου και Φενεάτες, καταγόμαστε -κι' ως μη μας τό 'χουν- όπως κι εκείνοι που έχουν το όνομα, απ' ευθείας από το Δία, έστω κι αν ο γενάρχης όλων μας, ο Αρκάς, ήταν νόθος γιος του. Γι' αυτό μπορούμε κι μείς να κοιμόμαστε ήσυχοι.

Τελειώνοντας να ειπώ και κάτι ακόμη. Μπορεί στο κείμενο να δόθηκε κάποια ευτραπέλη νότα για τα καμώματα των θεών και των ηρώων που αναφέρθηκαν εδώ. Όμως δεν μπορεί παρά πάντα να στεκόμαστε εκστατικοί μπροστά στους αρχαίους, από τον Ησίοδο και τον Όμηρο μέχρι τον Απολλόδωρο, τον Πανσανία και τους νεότερους και από τον Αισχύλο μέχρι τον Πίνδαρο και τους άλλους, που έγραψαν με τόσο σεβασμό και δέος ιστορίες, τραγωδίες και ύμνους, για θεότητες και ήρωες που σε μας σήμερα φέρουν γέλια.

Hector Williams
 Profesor
 University of British Columbia

Ανασκαφές και ευρήματα στην αρχαία Στύμφαλο

Τμήμα της αρχαίας πόλεως ανατολικά και κάτω από την ακρόπολη με τις οικίες της. Δεξιά διακρίνεται μεγάλη λιθόστρωτη αυλή.

Η ανασκαφή της αρχαίας Στυμφάλου κατά τον Ιούνιο και Ιούλιο του 2000 συνεχίστηκε σε σκάμματα που είχαν ήδη ανοιχθεί σε προηγούμενες περιόδους, αλλά και σε αρκετές νέες περιοχές. Επίσης, εξειδικευμένες μελέτες της κεραμεικής, των νομισμάτων, των πήλινων ειδωλίων, της γλυπτικής, του ανθρωπίνου και ζωικού σκελετικού υλικού, προσέθεσαν πολλά στη γνώση μας της αρχαίας πόλης. Παραδείγματος χάρη, ένα φθαρμένο Ρωμαϊκό δηνάριο (το οποίο συμβαίνει να είναι κίβδηλο) του 149 π. Χ. φαίνεται να επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας για καταστροφή της πόλης κατά τη διάρκεια του Αχαικού Πολέμου, ενώ ένα Καρχηδονιακό νόμισμα και ένα αγγείο του 2ου αι. π.Χ. από τη περιοχή της Ιερουσαλήμ, ίσως μαρτυρούν τις ευρείες δραστηριότητες ντόπιων μισθοφόρων σε ξένους στρατούς.

Μεταξύ των πιο σημαντικών ευρημάτων μας είναι όστρακα από δύο κύπελλα της υστεροελλαδικής ΙΙΒ περιόδου (13ος αι. π.Χ.), κατά τα φαινόμενα μάλλον *in situ* παρὰ φερμένα εδώ μέσα σε μπαζώματα υστερότερης περιόδου, τα οποία βρέθηκαν σε μια βαθειά τομή, σε δρόμο ακριβώς ανατολικά της ακρόπολης. Αυτά τα όστρακα υποδηλώνουν ότι η πόλη της εποχής του χαλκού, ενδέχεται να κείται εδώ σκεπασμένη από προσχώσεις της λίμνης πάχους

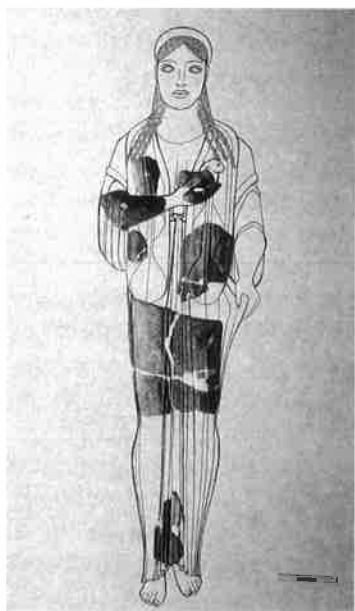
*Ο καθηγητής Hector Williams με φοιτητές του στην ακρόπολη της αρχαίας Στυμφάλου
“επί το έργο”*

μέχρι και 1.5 μέτρο και σε βάθος το οποίο είναι υγρό ακόμα και σε περιόδους ξηρασίας, όπως αυτής του θέρους του 2000. Σε άλλο σημείο της ίδιας περιοχής, η ανασκαφή ενός υστεροκλασικού/ελληνιστικού (ύστερος 4ος - ύστερος 2ος αι. π.Χ.) οικιστικού συνόλου, επικεντρώθηκε σε μια πρόμημη ρωμαϊκή οικία με αυλή η οποία είχε έρθει στο φως το 1994 όταν εκπληκτικοι συνειδητοποιήσαμε για πρώτη φορά την επανεγκατάσταση του οικισμού σε τουλάχιστον ένα μέρος της πόλεως κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Ολοκληρώσαμε την ανασκαφή του μεγάλου δωματίου, το οποίο ήταν ίσως αποθηκευτικός χώρος, όπου πέρσι βρέθηκαν το σιδερένιο ξίφος και το μαρμαρίνο πόδι γούπα. Η φρετινή χρονιά μας έδωσε και πάλι κεραμεική των Τιβεριο-Κλαυδιανών χρόνων (1ος αι. μ.Χ.) όπως και μια χάλκινη ασπίδα διαμέτρου περίπου 80 εκ. καθώς και μια επιμήκη στενή κοιλοότητα, επενδυμένη με πέτρες μικρού μεγέθους, κατά μήκος του βόρειου τοίχου της -ίσως αποχωρητήρια της εποχής. Ολοκληρώσαμε την ανασκαφή άλλων δωματίων της οικίας γύρω από τη κεντρική αυλή, και αποκαλύψαμε έναν εκτενή ανοιχτό χώρο αμέσως νότια, που μπορεί να ήταν κήπος. Ακόμα πιο νοτιοανατολικά, στην άκρη των καλαμιών, τα οποία κάθε χρονιά πλησιάζουν περισσότερο στην ανασκαφική περιοχή, ξανασκάψαμε την Φλειασία πύλη την οποία πρώτος ο Ορλάνδος είχε ανασκάψει πριν από 75 χρόνια, με σκοπό να ετοιμάσουμε μια ακριβή σχεδιαστική αποτύπωση του χώρου. Φαίνεται ότι αυτή προστέθηκε στο ήδη υπάρχον τείχος της πόλεως (του 4ου αι. π.Χ.), με τον ίδιο τρόπο που προστέθηκαν οι πύργοι της δυτικής πλευράς της πόλεως στα τέλη του αιώνα. Η Φλειασία πύλη είναι παρόμοια με τη περιφέρμη Αρκαδική πύλη της Μεσσήνης αλλά μικρότερη.

Ίσως η πιο σημαντική ανακάλυψη αυτής της χρονιάς ήταν ένα επιμήκες κτίσμα δωρικού ρυθμού, σε σχήμα στοάς, το οποίο εντοπίστηκε από επιφανειακά σημάδια ακριβώς νότια του θεατρικού χώρου με τις λαξευμένες βαθμίδες στην ανατολική άκρη της ακρόπολης: η πρόσοψή του ήταν κτισμένη με καλοδουλεμένες πλάκες σοφολιθικού ασβεστόλιθου από τη πε-

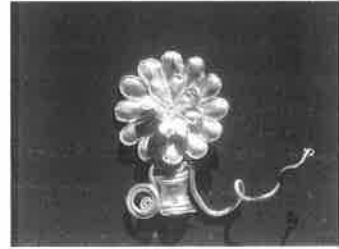
Το Ιερό της Αθηνάς με τα παρατηρήματά του. Ερείπια του ναού διακρίνονται στο βάθος.

*Αρχαϊκή Κόρη.
Αναπαράσταση βάσει
των θραυσμάτων που βρέθηκαν
στο ναό της Αθηνάς.*

ριοχή της Κορίνθου, αρκετές από τις οποίες φέρουν χαραγμένα στο πάνω μέρος των ακραίων τους ζεύγη γραμμάτων από το Α μέχρι το Τ. Τα δωμάτια στο πίσω μέρος της στοάς ήταν κτισμένα κάπως πρόχειρα με λίθους ντόπιου ασβεστόλιθου σε δεύτερη χρήση προερχόμενους από άγνωστη προϊμότερη κατασκευή. Το κτίσμα φαίνεται να ανήκει στο 3ο αι. π.Χ., αλλά η χρήση του δεν είναι ξεκάθαρη. Ένας δρόμος είναι πιθανόν να περνούσε μεταξύ αυτού και των λαξευμένων στο βράχο βαθμίδων, αλλά είναι επίσης πιθανόν το κτίσμα να χρησίμευε ως σκηνή θεάτρου όπως στο θέατρο της Περγάμου. Πάνω από τις λαξευμένες βαθμίδες στο ανατολικό ανάλημμα της ακρόπολης ανασκάψαμε ένα σύνολο φτωχών παλαιοχριστιανικών τάφων, καθώς και ακόμα μια ταφή σκύλου τοποθετημένη μέσα στα κατάλοιπα μιας πολύ αρχαιότερης κατασκευής. Αυτό το σύνολο είναι ο πέμπτος χώρος παλαιοχριστιανικών ταφών που έχουμε εντοπίσει εντός της αρχαίας πόλης. Δυτικότερα και σε χαμηλότερο επίπεδο καθαρίσαμε τα εκτεταμένα κατάλοιπα υστεροκλασικού/ελληνιστικού προπύλου με πιθανές εξάστυλες προσόψεις ιωνικού ρυθμού στη δυτική και ανατολική πλευρά. Τα σωζόμενα θεμέλια είναι κτισμένα με επαναχρησιμοποιημένους λίθους προγενέστερης κατασκευής.

Στο δυτικότερο ανάλημμα της ακρόπολης η ανασκαφή συνεχίστηκε σε μικρή κλίμακα στο ιερό της Αθηνάς, αποκαλύπτοντας ακόμα περισσότερα αφιερώματα σε χαλκό, ασήμι, επιχρυσωμένα κοσμήματα (ενώτια, δακτυλίδια, κ.α.) όπως επίσης και αιχμές καταπέλτη από πολιορκία του 2ου αι. π.Χ., πολλή αναθηματική κεραμική και πήλινα ειδώλια. Εξειδικευμένη μελέτη των θραυσμάτων του μαρμάρινου αγάλματος που ήρθαν στο φως το 1995-96 υποδεικνύει ότι η φθαρισμένη κεφαλή ανήκει μάλλον στο άγαλμα παιδιού που βρέθηκε στο ναό και χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ., παρά στην υστεροαρχαϊκή (τέλος 6ου-αρχές 5ου αι. π.Χ.) Κόρη ή Κούρο, που επίσης βρέθηκε στον ναό. Η Κόρη διατηρεί ίχνη επιχρυσώσης και διαφόρων χάλκινων ένθετων εξαρτημάτων όπως και υπολείμματα χρώματος.

Κόσμημα. Χρυσό ανθέμιο από το ιερό της Αθηνάς.

Στο ψηλότερο σημείο της ακρόπολης, εστίασαμε την προσοχή μας εντός και γύρω από το μεγάλο οχρωματικό πύργο. Αποκαλύψαμε ένα καλά σωζόμενο παχύ πλινθόκτιστο τοίχο στη νότια πλευρά του πύργου παρόμοιο με αυτό της δυτικής πλευράς που αποκαλύφθηκε πέρσι. Ακριβώς ανατολικά του πύργου φάνηκε ακόμα ένας παλαιοχριστιανικός τάφος. Στον άλλο μεγάλο πύργο στο μέσο του δυτικού τείχους της πόλεως αποκαλύψαμε ένα πολύ καλά κτισμένο καμαροσκεπή τάφο του 5ου αι. μ.Χ. με σκελετούς καθαρισμένους και τοποθετημένους στο πάνω μέρος του επαναχρησιμοποιημένου δωματίου. Περισσότερα λείψανα ενδέχεται να φυλάσσονταν στην οστεοθήκη που ανασκάσαμε πέρσι στη βόρεια πλευρά του πύργου. Επιπλέον επιχειρήσαμε μια δοκιμαστική τομή στην δυτική όψη του τείχους για να διαπιστώσουμε την ύπαρξη ή μη τεχνητής τάφρου ως συμπληρωματικού αμυντικού έργου μπροστά από το τείχος. Η τομή δεν έδωσε καθοριστικά στοιχεία παρά μόνον ότι το τείχος είχε μόνο μία σειρά λίθων κάτω από την επιφάνεια του εδάφους.

Εξειδικευμένες μελέτες του ανθρώπινου σκελετικού υλικού και των πάνω από 200 νομισμάτων της ανασκαφής συνέβαλαν σημαντικά στη γνώση μας για την αρχαία πόλη. Τα νομίσματα χρονολογούνται από το 400 π.Χ. έως τον 1ο αι. μ.Χ. Τα περισσότερα προέρχονται από τις γειτονικές πόλεις της Σικυώνος, του Φλιούντος και της Κορίνθου, αλλά και από το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου και από κάποιες πόλεις ακόμα μακρύτερα. Ιδιαίτερη σημασία έχει ένας θησαυρός 7 ασημένιων και 14 χάλκινων νομισμάτων του 4ου π.Χ. ο οποίος βρέθηκε στον πύργο του ύστερου 4ου αι. που αναφέραμε παραπάνω. Το ανθρώπινο σκελετικό υλικό μας δίνει μια εικόνα του πρώιμου χριστιανικού πληθυσμού της περιοχής κατά τον 5ο και 6ο μ.Χ. αιώνα και ανήκει σε άνδρες, γυναίκες και παιδιά (και σε δύο σκύλους!)

Παλαιοχριστιανικός τάφος με σκελετό μέσα στον οχρωματικό πύργο της ακρόπολης.

Αναστασία Κουμούση*
 Δρ. Αρχαιολόγος -Βυζαντινολόγος

Η Κιστερικιανή Μονή (Αββαείο) Ζαρακά στη Στυμφαλία

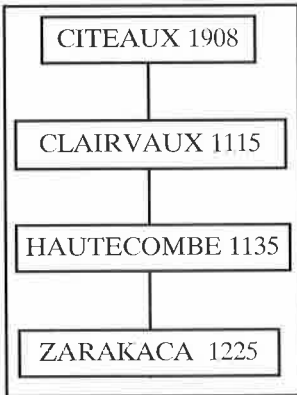
Εικ. 1: Ερείπια της εκκλησίας και του πυλώνα της φράγκικης μονής, όπως είναι σήμερα

Στην κοιλάδα της Στυμφαλίας, βορειοανατολικά της αρχαίας πόλης Στυμφάλου, ορθώνονται τα εντυπωσιακά ερείπια μιας εκκλησίας και ενός πυργόσχημου πυλώνα που αποτελούσαν άλλοτε τμήματα του συγκροτήματος της μονής των κιστερικιανών μοναχών του Ζαρακά¹(Εικ. 1).

Τα ερείπια που οι ντόπιοι ονομάζουν “χίτρια” δεν διέφυγαν της προσοχής των περιηγητών του 19ου αιώνα (Rouqueville, Leake, Curtius, Frazer, Clark, Vischer), οι οποίοι αποκαλούν Ζαρακά όλη την κοιλάδα και τη λίμνη της Στυμφαλίας². Η εκκλησία, λόγω των πολλών κιονίσκων που διέσωζε, αναφέρεται από άλλους περιηγητές (Gell, Dodwell, Ross, Brusian) ως “Κιόνια”, όνομα που έδωσε και στο γειτονικό μικρό χωριό³.

Η ακριβής χρονολογία ίδρυσης και κατασκευής του μοναστικού συγκροτήματος του Ζαρακά δεν είναι γνωστή. Οι ιστορικές μαρτυρίες οδηγούν στις αρχές του 13ου αιώνα και μάλιστα προ του 1236. Αμέσως μετά την κατάρυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους

* Η κυρία **Αναστασία Κουμούση** κατάγεται από το Ξυλόκαστρο Κορινθίας. Είναι Αρχαιολόγος - Βυζαντινολόγος και Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Σορβόνης. Υπηρετεί ως επιμελήτρια στην 6η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην Πάτρα, όπου και υπάγονται οι βυζαντινές αρχαιότητες της Κορινθίας, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η κιστερικιανή μονή του Ζαρακά στη Στυμφαλία.

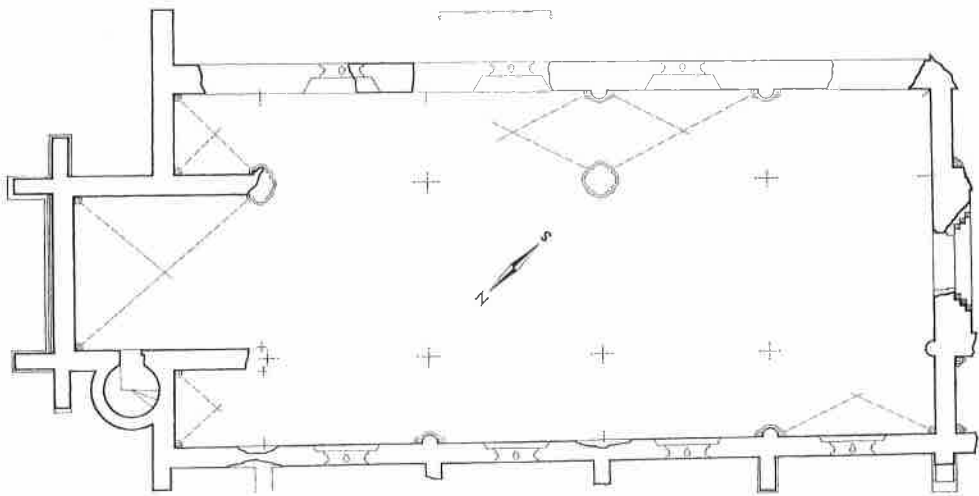

Εικ. 2

Φράγκους ιππότες της 4ης Σταυροφορίας, ο πάππας Ιννοκέντιος ο ΙΙΙ καλεί το 1205 τα μοναστικά τάγματα της Δύσης να εγκατασταθούν στην Ελλάδα, σε μια προσπάθεια προσηλυτισμού του ντόπιου πληθυσμού και του βυζαντινού κλήρου. Οι πρώτοι που ανταποκρίνονται είναι οι κιστερκιανοί μοναχοί, οι οποίοι στη διάρκεια του πρώτου μισού του 13ου αιώνα ίδρυσαν 12 μοναστήρια⁴. Το 1225 ο φράγκος πρίγκιπας Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουίνος καλεί μοναχούς από το κιστερκιανό αββαείο του Hautecombe (Σαβοΐα) να ιδρύσουν μοναστήρι στην Πελοπόννησο. Ο ακριβής τόπος εγκατάστασής τους δεν είναι γνωστός, ίσως να πρόκειται για το αββαείο του Ζαρακά.

Η πρώτη ασφαλής μνεία όμως της μονής γίνεται σε μια επιστολή που απευθύνει ο πάππας Γρηγόριος ο ΙΧ (23 Δεκεμβρίου 1236), μεταξύ άλλων ιεραρχών, και στον ηγούμενο του “Saraca” Πέτρο, επιφορτίζοντάς τον με την ευθύνη συγκέντρωσης του ενός δεκάτου των εσόδων της λατινικής εκκλησίας της Πελοποννήσου και της απόδοσής τους στον Γοδεφρείδο Βιλλεαρδουίνο για την άμυνα του φράγκικου πριγκιπάτου της Αχαΐας. Τον επόμενο χρόνο (Σεπτέμβριος του 1237) ο πάπας απευθύνεται πάλι στον ηγούμενο του “Saracas”⁶. Το 1241, μία επιστολή του Βιλλεαρδουίνου αναφέρει τον ηγούμενο, του “Zarcas”⁷. Μέχρι το 1260 η μονή αναφέρεται στους καταλόγους της Γενικής Συνόδου του κιστερκιανού τάγματος. Με την πτώση όμως της λατινικής αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης το 1261 τα καθολικά μοναστήρια στον ελλαδικό χώρο υποχρεούνται να κλείσουν και το 1276 ο κιστερκιανός κανονισμός αναφέρει ότι το μόνο κιστερκιανό αββαείο στην Ελλάδα είναι το Δαφνί⁸.

Σύμφωνα με τα παραπάνω λοιπόν το μοναστήρι του Ζαρακά φαίνεται να λειτούργησε για λιγότερο από πενήντα χρόνια.

Εικ. 3: Κάτοψη της φράγκικης εκκλησίας. (Α. Βον).

Εικ. 4: Αναπαράσταση της φράγκικης εκκλησίας του Ζαρακά από τον καθηγητή Αναστ. Ορλάνδο.

Εικ. 5: Άποψη των ερειπίων της εκκλησίας από Ν.Δ.

Εικ. 6 :

Γλυπτό σε σχήμα οδοδάκα με ανθρώπινο πρόσωπο σκεπασμένο εν μέρει με φύλλα ή φτερά. Πρόκειται για τη μεσαία πέτρα που διακοσμούσε την κορυφή της αψίδας της Φράγκικης εκκλησίας του Ζαζακά. (Αρχαιολογικό Μουσείο Σικυώνος)

Εικ. 7: Τμήμα κορυμιά και κιονόκρανο παραστάδος τοίχου.

Εικ. 8: Κορυμιά, κιονόκρανο και επίκρανο παραστάδος του βορείου τοίχου.

Εικ. 9: Τμήμα σκελετού ναλοστασίου.

Ποιοί ήταν όμως αυτοί οι κιστερκιανοί μοναχοί και γιατί διάλεξαν την τόσο απομονωμένη κορινθιακή κοιλάδα να κτίσουν το μοναστήρι τους;

Το τάγμα των κιστερκιανών ιδρύθηκε το 1098 στο Cîteaux της Γαλλίας (κοντά στη Dijon) από τον Robert de Molesme σαν μια αντίδραση στην πολυτέλεια που χαρακτήριζε την ζωή και την αρχιτεκτονική των κυρίων του τάγματος των βενεδικτίνων⁸. Ο θεμελιωτής όμως της κιστερκιανής “φιλοσοφίας” υπήρξε ο Bernard de Clairvaux, θεολόγος και άγιος της καθολικής εκκλησίας, ο οποίος στις αρχές του 12ου αιώνα επέβαλλε αυστηρούς κανόνες στο τάγμα, ταπεινωση, απλότητα, πειθαρχία, σκληρή χειρωνακτική εργασία, επαφή με την φύση. Αναζητώντας οι κιστερκιανοί τη “ζωή στην έρημο” ίδρυσαν τα μοναστήρια τους μακριά από κατοικημένες περιοχές, κατά προτίμηση σε απομονωμένες εύφορες κοιλάδες και κοντά σε πηγές. Έτσι συνέβη και στη Στυμφαλία, όπου με θαυμαστό τρόπο διοχέτευσαν τα νερά της πηγής από τον κοντινό λόφο στο μοναστήρι. Τα ιδεώδη των κιστερκιανών ενθουσιάζουν τα πλήθη και γι’ αυτό τον λόγο ο πάππας Ιννοκέντιος τους κάλεσε στην Ελλάδα ελπίζοντας ότι οι αυστηρές αρχές τους θα κερδίζουν τον σεβασμό των Ελλήνων.

Τα κιστερκιανά μοναστήρια αποτελούσαν μια “αλυσίδα” καθώς το ένα ιδρύει το άλλο. Το ελληνικό αββαείο υπήρξε “θυγατέρα” του γαλλικού Hautecombe, όπως φαίνεται και στο σχεδιάγραμμα (Εικ.2). Τα περισσότερα ήταν αφιερωμένα στην Παναγία.

Με τις αρχές που διατύπωσε ο άγιος Βερνάρδος διαμορφώθηκε η κιστερκιανή αρχιτεκτονική¹⁰ έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες μιας ασκητικής κοινωνίας, με κύρια χαρακτηριστικά της την εξαιρετική απλότητα, την αρμονία των διαστάσεων και την τελειότητα του πλαστικού διακόσμου. Η τήρηση των εντολών του αγίου Βερνάρδου γίνεται εμφανής στην αρχιτεκτονική και γλυπτική της εκκλησίας του Ζαρακά.

Η εκκλησία ανασκάφηκε το 1928 από τον Α. Ορλάνδο και το 1962 από τον Ε. Στίκα. Πρόκειται για ορθογώνιο κτίσμα, εξωτερικών διαστάσεων 35.10 μ.Χ. 15.70μ., με τετρά-

γωνο ιερό βήμα να εξέχει ανατολικά πλασιωμένο από δύο επίσης τετράγωνα παρεκκλήσια (Εικ. 3). Δύο σειρές από τέσσερεις κίονες και δύο παραστάδες διαιρούν τον ναό σε τρία κλίτη. Αξίζει να σημειωθεί η ιδιαίτερη μορφή των κίωνων, συνηθισμένη στους γοθτικούς ναούς του 13ου αιώνα, καθώς ο κυλινδρικός κορμός τους ενισχύεται με τέσσερεις ημικιονίσκους διαγώνια διαταγμένους. Στην βορειοανατολική εξωτερική γωνία του κτιρίου υπάρχει ο στρογγυλός πυργίσκος του κωδωνοστασίου με τα τρία πρώτα σκαλοπάτια της ελικοειδούς σκάλας που οδηγούσε στις καμπάνες.

Εικ. 10: Ο πυλώνας της φράγματης μονής του Ζαιρικά όπως είναι σήμερα.

Η μορφή και η διάταξη των κίωνων και των παραστάδων του ναού υποδηλώνει ότι το κτίριο δεν ήταν ξυλόστεγο, αλλά η κάλυψή του γινόταν με κτιστά σταυροθόλια με νευρώσεις. Το κεντρικό κλίτος θα ήταν ψηλότερο από τα πλαϊνά και φωτιζόταν από οξυκόρυφα παράθυρα όπως φαίνεται και στην αναπαράσταση του Ορλάνδου (Εικ. 4).

Οι τοίχοι της εκκλησίας στη βόρεια και δυτική πλευρά σώζονται σε μεγάλο ύψος που φτάνει και τα επτά μέτρα, ενώ ανατολικά είναι κατεστραμμένοι έως την επιφάνεια σχεδόν του εδάφους. (Εικ. 5) Είναι κτισμένοι κυρίως από μεγάλους αρχαίους δόμους σε δεύτερη χρήση που προέρχονται από τα κτίρια της γειτονικής αρχαίας Στυμφάλου. Μικρότεροι πορολίθινοι δόμοι αναμειγμένοι με μεγάλες πλίνθους συμπληρώνουν την τοιχοποιία. Οι τοίχοι του ιερού, όπως και ο βόρειος και δυτικός τοίχος του ναού ενισχύονται εξωτερικά από βαθυδομές αντηρίδες που εξουδετέρωναν τις ωθήσεις των σταυροθολίων. Ο νότιος τοίχος είναι παχύτερος και στήριζε την ανοιχτή στοά (cloître). Στη δυτική πλευρά ανοιγόταν η μνημειώδης είσοδος του ναού.

Ο γλυπτός διάκοσμος της εκκλησίας (κιονόκρανα, επίκρανα παραστάδων, κλειδιά των θόλων) είναι εξαιρετικά λιτός, άηγοα επεξεργασμένος και τεχνοτροπικά πιο κοντά στον ρωμανικό ρυθμό του 12ου αιώνα απ' ό,τι στον γοθτικό του 13ου αιώνα. Αν για το χτί-

σιμο της εκκλησίας χρησιμοποιήθηκαν ντόπιοι οικοδόμοι, τα γλυπτά είναι σίγουρα έργο Γάλλων τεχνιτών. (Εικ. 6, 7, 8 και 9)

Λίγα μέτρα νοτιοδυτικά του ναού υψώνεται ο επιβλητικός πυλώνας εισόδου του αββαείου, τετράγωνος και διώροφος σαν πύργος. (Εικ. 10)

Το 1993 η Αρχαιολογική Υπηρεσία παραχώρησε άδεια ανασκαφών του χώρου στο Καναδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Υπεύθυνη της ανασκαφικής έρευνας η οποία διήρκασε εώς και το 1997 ήταν η καθηγήτρια στο Pontifical Institute του Toronto Dr. Sheila Campbell, η οποία δημοσίευσε ήδη συνοπτικά τα πρώτα δεδομένα της έρευνας¹¹. Με διερευνητικές τομές εκατέρωθεν του πυλώνα, στο εσωτερικό και εξωτερικό του ναού, η καναδική ομάδα αναζήτησε νέα στοιχεία σχετικά με την κτιριακή διάταξη του αββαείου, την ύπαρξη νάρθηκα, στοάς και τον εντοπισμό βοηθητικών κτιρίων του κοινοβίου. Ήρθαν στο φως στοιχεία που φανερώνουν και μεταγενέστερες της εγκαταλείψης από τους μοναχούς χρήσεις του χώρου. Η ολοκληρωμένη δημοσίευση των συμπερασμάτων της ανασκαφικής έρευνας από την Dr. Campbell αναμένεται με εξαιρετικό ενδιαφέρον.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Α. Ορλάνδος, *Η φράγκικη εκκλησία της Στυμφαλίας, Mélanges Merlier III, Αθήνα 1955, 99-116.*
Α. Bon, *La Morée Franque, Paris 1969, 553-559.*
B. Kitsiki-Panagoroulos, *Cistercian and Mendicant Monasteries in Medieval Greece, Chicago 1979, 27-42.*
2. Ο Σχεδιαστής του Πτολεμαίου κεφ. II, 14, 40, αναφέρει ήδη τον 14ο αι. το τοπωνύμιο "Ζαρακά" σαν ταυτόσημο του αρχαίου "Στύμφαλος".
3. Για τις παραπομπές των περιηγητών βλ. Ορλάνδος, ε.α., 99-100.
4. Αναλυτικά γι' αυτά τα γεγονότα βλ. E.A. Brown, *The Cistercians in the Latin Empire of Constantinople and Greece 1204-1276, Traditio 14, 1958, 63-120.* Και P. Look, *The Franks in the Aegean 1204-1500, London 1995, 223-227.*
5. *Registres de Grégoire IX, εκδ. Auvray, II, 521-523.*
6. *E.a., 770-771.*
7. *Bon, e.a., 480, σημ. 2.*
8. G. Millet, *Daphni, Paris 1899, 34, σημ. 8.*
9. Ph. Boitel, *Les pères fondateurs. Voyage dans la France cistercienne, Paris 1998, 8-15.*
10. Βλ. σχετικά Fr. Le Roux., *Un uniers de silence el de lumière, e.a., 18-23.*
11. Sheila Campbell, *The Cistercian Monastery of Zaraka, Echos du Monde Classique / Classical Views 16, 1997, 177-196.*

Σημείωση για τις εικόνες: Η 1 είναι από το «Πανσαίνου Ελλάδος Περιήγησης» του Ν. Παπαχατζή. (Αρκαδικά, σελ. 257, Εκδοτική Αθηνών 1980). Η 3 είναι από το βιβλίο του Α. Bon, *La Moree Franque.* Η 4 είναι από το βιβλίο του Αν. Ορλάνδου. Η φράγκικη εκκλησία της Στυμφαλίας. (1955). Οι 5, 6, 8, 9 και 10 είναι από το αρχείο του Σπύρου Μιχόπουλου. Η 7 είναι από διαφάνεια του καθηγητή Hector Williams.

Χρύσα Μπακαλοπούλου - Κεβόρκ
 Αρχαιολόγος - Ιστορικός

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ - ΦΕΝΕΟΣ
ΜΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Εισαγωγικά

Με την παρούσα μελέτη επιχειρούμε μια νομισματική περιπλάνηση στις αρχαίες αρκαδικές πόλεις της Στυμφαλίας και της Φενεού, οι περιοχές των οποίων σήμερα υπάγονται στην Κορινθία. Από τη σχετική έρευνα που κάναμε για τα νομίσματα των αρχαίων αυτών πόλεων, διαπιστώνεται αμέσως ότι οι επίσημες εκείνες πηγές που μπορούν να μας δώσουν επαρκή στοιχεία και πληροφορίες είναι ελάχιστες. Κύρια πηγή που έχουμε είναι το «Ελλάδος περιήγησις» το περίφημο και πολύ χρήσιμο έργο του Πανσανία ο οποίος επισκέφθηκε τις περιοχές αυτές κατά το 2ο μ.Χ. αιώνα, κάποια ακόμα έργα αρχαίων και νεότερων συγγραφέων που μας παρέχουν σχετικές μαρτυρίες και βέβαια τα ευρήματα των ανασκαφών που έγιναν σ' αυτές τις περιοχές.

Οι πρώτες ανασκαφές στον αρχαιολογικό χώρο της Στυμφαλίας έγιναν κατά διαστήματα και όταν οι καιρικές συνθήκες το επέτρεπαν, από το 1924 ως το 1930 από τον καθηγητή Αναστάσιο Ορλάνδο. Στον ίδιο χώρο άρχισαν και πάλι να γίνονται ανασκαφές από το 1993, οι οποίες και συνεχίζονται μέχρι σήμερα, από τον καθηγητή του Καναδικού Πανεπιστημίου Κολούμπια Hector Williams, ύστερα από σχετική άδεια της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Στα αξιόλογα ευρήματα αυτών των ανασκαφών συγκαταλέγονται και πάρα πολλά νομίσματα της αρχαίας εποχής.

Οι ανασκαφές στην αρχαία Φενεό έγιναν από το 1958 και μετά από την Αρχαιολογική Υπηρεσία με επίβλεψη και ευθύνη της αρχαιολόγου κ. Ευ. Πρωτονοταρίου - Δειλάκη και έφεραν στο φως ομηνειακής αξίας ευρήματα μεταξύ των οποίων πολλά νομίσματα και την περίφημη, τεραστίων διαστάσεων, κεφαλή αγάλματος γυναίκας που πιθανολογείται να είναι της θεάς Υγείας.

Οι κοιλάδες Στυμφαλίας και Φενεού είχαν και εξακολουθούν να έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα και στην αρχαιότητα και οι δύο γειτνιαζουσες πόλεις βρέθηκαν σε μεγάλη άνθηση και θεωρούνταν πλούσιες και ευημερούσες. Οι κάτοικοί τους συμμετείχαν ως μισθοφόροι σε πολέμους, διακρίθηκαν δε για τα προσόντα τους, την ανδρεία, και τον ηρωισμό τους. Διατηρώντας όμως φιλικές σχέσεις με τις γείτονες περιοχές,

* Σ.Σ. Η κυρία Χρύσα Μπακαλοπούλου - Κεβόρκ κατάγεται από την Καστανιά της Στυμφαλίας. Είναι Αρχαιολόγος - Ιστορικός και επί μακρόν διετέλεσε επιμελήτρια του Νομισματικού Μουσείου της Τράπεζας της Ελλάδος.

Τη μελέτη της για τα αρχαία νομίσματα της Στυμφαλίας και του Φενεού την οποία δημοσιεύουμε εδώ είχε την καλοσύνη να συντάξει ειδικά για τον «Αίπυτο» ύστερα από παράκλησή μας. Της εκφράζουμε θερμότερες ευχαριστίες.

κυρίως με τη Σικυώνα και ως αυτόνομες και ανεξάρτητες που ήταν ανέπτυξαν την οικονομία τους και τις συναλλαγές και τελικά, ως φυσική συνέπεια, έκοψαν και δικά τους νομίσματα. Συνδέονταν μεταξύ τους με ισχυρούς δεσμούς φιλίας και συνεργασίας. Εξάλλου, οι κοινές γιορτές, τα κοινά ήθη και έθιμα, διάφορα κοινά ιστορικά γεγονότα, μπορούμε να πούμε ότι καθόρισαν και την μετέπειτα παράλληλη πορεία της οικονομικής τους ανάπτυξης στα χρόνια που ακολούθησαν. Και το γεγονός ότι κατά τις ανασκαφές βρέθηκαν όπως είπαμε νομίσματα των αρχαίων αυτών πόλεων επιβεβαιώνει την οικονομική τους ευημερία και δικαιώνει την αρχαία φήμη τους.

Οι αρχαίοι κάτοικοι της Στυμφαλίας και της Φενεού τιμούσαν και λάτρευαν πολλές θεότητες και ιδιαίτερα την Ήρα, την Αρτέμιδα, τον Ερμή, τη Δήμητρα, τον Ίππιο Ποσειδώνα (προστάτη των αλόγων) ως και τον ημίθεο Ηρακλή γιατί απάλλαξε την περιοχή της Στυμφαλίας από τις ανθρωποβόρους Στυμφαλίδες όρνιθες, αλλά ευεργέτησε και τη Φενεό κατασκευάζοντας τις καταβόθρες από τις οποίες έφευγαν τα νερά που κατέκλυζαν την πεδιάδα. «*Τα δε βάραθρα οι Φενεάται φασίν είναι χειροποίητα ποιήσαι δε αυτά Ηρακλέα τηρικαύτα εν Φενεώ παρά Λαιονόμη τη Αμφιτρύωνος μητρί οικούντα*». (Παυσ. VIII, 14, 2).

Για να τιμήσουν τις θεότητες αυτές και τους ήρωες οι κάτοικοι έκοψαν ιερά και ναούς κοσμημένους με αγάλματα και άλλα αφιερώματα και τελούσαν κάθε χρόνο γιορτές και τοπικούς αγώνες όπως τα Στυμφάλια και τα Ηραία στη Στυμφαλία, και στη Φενεό τα ονομαστά «*Ερμιαία*» και άλλες γιορτές προς τιμήν της Δήμητρας, του Ιππίου Ποσειδώνα, του Απόλλωνα και άλλων θεοτήτων.

Μέσα στο συγκεκριμένο αυτό θρησκευτικό, οικονομικό και γεωγραφικό περιβάλλον της Στυμφαλίας και της Φενεού, οι δύο αυτές αρχαίες πόλεις ανέπτυξαν βαθμιαία και την νομισματοκοπία τους. Οι θεότητες που λατρεύονταν και τιμήθηκαν τόσο από τους Στυμφαλίους όσο και από τους Φενεάτες, απεικονίστηκαν με ιδιαίτερη καλαισθησία και στα νομίσματά τους τα οποία σήμερα χαρακτηρίζονται ως ανεκτίμητα έργα τέχνης αλλά και αδιάσειστα τεκμήρια της σπουδαιότητας και της οικονομικής άνθησης που είχαν οι δύο αυτές περιοχές κατά τους αρχαίους χρόνους, ειδικότερα δε κατά τον 4ο π.Χ. αιώνα. Η σύνδεση του ονόματος του Ηρακλή, των άθλων του και των Στυμφαλίδων ορνίθων με την όλη περιοχή της Στυμφαλίας είναι εξέχουσα, αλλά εξίσου σημαντικό ήταν το ότι οι δύο αυτοί λαοί τιμούσαν κατά ιδιαίτερο τρόπο τους θεούς που λάτρευαν. Επόμενο ήταν λοιπόν οι μορφές αυτών των θεών να απεικονιστούν και στα νομίσματα που κόπηκαν. Εκτός από το κοινό νόμισμα της συμμαχίας των αρκαδικών πόλεων το οποίο κατά την πιο πιθανή εκδοχή κόπηκε στο ιερό του Λυκαίου Δία όπου γίνονταν τα Λύκαια και συνεδριάζε το κοινό των Αρκαδών, η Στύμφαλος μετά την αυτοτέλειά της, έκοψε και δικά της νομίσματα με κύριο θέμα τον Ηρακλή και τις Στυμφαλίδες όρνιθες, κατά μεν τον Σβορόνο περί το 400 - 362 π.Χ. κατ' άλλους δε κατά την περίοδο 431 - 370 π.Χ. Κάτι ανάλογο ισχύει και για την περιοχή της Φενεού.

Τα σημαντικότερα των νομισμάτων που κόπηκαν παρουσιάζουμε στα αμέσως επόμενα (βλ. και σχετική εικόνα), επιχειρώντας ταυτόχρονα με την περιγραφή και την εν γένει αξιολόγησή τους, και μια αιτιολόγηση και διασύνδεση της κοπής αυτών με τα ιδιαίτερα γεγονότα και τις επικρατούσες συνθήκες στη μακρυνή εκείνη εποχή.

Α. Νομίσματα Στυμφαλίας

Νόμισμα 1

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή νεαρού Ηρακλή με λεοντή, προς δεξιά
Οπισθότυπος: ΣΤΥΜΦΑΛΙΟΝ κεφάλι και λαιμός στυμφαλίδας όρνιθας προς δεξιά, αμφότερα εξερχόμενα από κάλυκα άνθους ή καλαμιώνα ή φυτό βάλτου. Αργυρό, τριώβολο.

Εκτιμάται ότι το κεφάλι και ο λαιμός όρνιθας που απεικονίζεται στον οπισθότυπο είναι πιθανόν αντίγραφο από τις παραστάσεις των στυμφαλίδων όρνιθων στο ναό της Στυμφαλίας Αρτέμιδας. Ως προς την πραγματική αξία του νομίσματος αυτού, αλλά κατ' αναλογία και όλων των άλλων νομισμάτων με διαφορετική (πολλαπλάσια ή υποπολλαπλάσια) ονομαστική αξία, μια αξιόπιστη εικόνα μας δίνουν οι γραπτές μαρτυρίες του Αριστοτέλη όσον αφορά τα αξιώματα και τους μισθούς των αρχών της πόλεως των Αθηνών (Αθηναίων Πολιτεία, LXII). Έτσι γνωρίζουμε ότι οι τρεις οβολοί (δηλαδή το ήμισυ της δραχμής των Αθηναίων) αποτελούσαν την αμοιβή των κληρωτών δικαστών για κάθε ημέρα συνεδρίασεως αυτών στα δικαστήρια της Ηλιαίας, και ακόμη ότι δύο οβολοί αποτελούσαν το ημερησιο επίδομα που είχε θεσπίσει η βουλή για τους πτωχούς «Δοκιμάζει δε και τους αδυνάτους η βουλή... διδόναι δημοσία τροφήν δύο οβολούς εκάστω της ημέρας» (Αθηναίων Πολιτεία, XLIX.4). Το τριώβολο, επομένως εύλογα θεωρείται από απόψεως αγοραστικής δύναμης πως μπορούσε να καλύψει το κόστος διαβίωσης ενός τουλάχιστον ανθρώπου για μία ημέρα.

Νόμισμα 2

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή νεαρού Ηρακλή με λεοντή, δεξιά.
Οπισθότυπος: ΣΤΥΜΦΑΛΙΟΝ κεφάλι και λαιμός Στυμφαλίδας όρνιθας δεξιά χωρίς άνθος, στο πεδίο ΤΥ, οβολός, αργυρό.

Νόμισμα 3

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή νεαρού Ηρακλή με λεοντή δεξιά.
Οπισθότυπος: ΝΟΙΛΑΦΜΥΤΣ κεφάλι και λαιμός Στυμφαλίδας όρνιθας δεξιά. Στο πεδίο ΤΥ, οβολός, αργυρό.

Νόμισμα 4

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή νεαρού Ηρακλή με λεοντή δεξιά.
Οπισθότυπος: Κεφάλι και λαιμός Στυμφαλίδας όρνιθας δεξιά. Το πεδίο χωρίς γράμματα, οβολός, αργυρό.

Νόμισμα 5

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή νεαρού Ηρακλή με λεοντή αριστερά
Οπισθότυπος: ΣΤΥΜ κεφάλι και λαιμός Στυμφαλίδας όρνιθας δεξιά, οβολός αργυρό.

Νόμισμα 6

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή νεαρού Ηρακλή με λεοντή δεξιά.
Οπισθότυπος: Όμοιος τύπος στο πεδίο ΤΥ, οβολός, αργυρό.

Νόμισμα 7

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή νεαρού Ηρακλή με λεοντή αριστερά.
Οπισθότυπος: κεφάλι και λαιμός Στυμφαλίδας όρνιθος δεξιά στο πεδίο ΣΤ... ΑΛΙΩΝ, οβολός, αργυρό.

Νόμισμα 8

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή νεαρού Ηρακλή με λεοντή δεξιά.

Οπισθότυπος: ΣΤ, Κεφάλι και λαιμός Στυμφαλίδος όρνιθος δεξιά, πιθανώς εξερχόμενη από κάλυκα άνθους, χάλκινο.

Αλλά και την θεά Αρτέμιδα ετίμησαν επίσης οι Στυμφάλιοι στα νομίσματά τους. Ο ναός της θεάς με τις Στυμφαλίδες όρνιθες ήταν, όπως ήδη αναφέραμε, από τους σπουδαιότερους της περιοχής και τα επόμενα δύο νομίσματα, κοπέντα περί το 362 π.Χ., αναφέρονται στη θεότητα αυτήν.

Νόμισμα 9

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αρτέμιδας Στυμφαλίας, δαφνοστεφής, δεξιά με ενώπιο το οποίο είχε πέντε εξαρτήματα.

Οπισθότυπος: ΣΤΥΜΦΑΛΙΩΝ Ηρακλής γυμνός ο οποίος ορμά προς τ' αριστερά και δια μεν της δεξιάς υψώνει το ρόπαλο δια δε της αριστεράς κρατεί τη λεοντή και τόξο. Μεταξύ των

ποδιών αυτού ΣΟ, αργυρό, στατήρ.

Κατά τον Colin M. Kraay ο τύπος αυτός τον Ηρακλή με το ρόπαλο, όπως απεικονίζεται στο νόμισμα αυτό, ίσως αποτελεί υπαινιγμό για την απελευθέρωση από την Σπαρτιατική τυραννία και δεν συνδέεται με τον τοπικό μύθο των Στυμφαλίδων ορνίθων, η δε στάση του θυμίζει τον φημισμένο ελευθερωτή Αρμόδιο τον δολοφόνο του Αθηναίου τυράννου Ίππαρχου. Σημειώνεται, ακόμη, ότι ο στατήρας ήταν το νόμισμα με τη μεγαλύτερη ονομαστική αξία (αντιστοιχούσε σε τρεις δραχμές δηλαδή σε 18 οβολούς) -ενώ τα χάλκινα ήταν υποδεέστερα ακόμη και του οβολού- το γεγονός δε της κοπής του πανέμορφου αυτού νομίσματος υποδηλώνει, αυτό καθ' εαυτό, την οικονομική ευρωστία της περιοχής κατά την εποχή που αυτό κυκλοφορούσε, περί το 362 π.Χ.

Νόμισμα 10

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αρτέμιδας Στυμφαλίας δεξιά.

Οπισθότυπος: ΣΤΥΜΦΑ μεταξύ τόξου και φαρέτρας, χάλκινο.

Τα αργυρά νομίσματα της Στυμφάλου γράφει ο Dodwell, είναι μοναδικής ομορφιάς. Σε μεταγενέστερη φάση της η Στύμφαλος μετά την περί το 234 π.Χ. προσχώρησή της ως μέλος στην Αχαική Συμπολιτεία (στην οποία συμμετείχαν σαράντα τρεις πόλεις), υποχρεώθηκε να κόψει χάλκινα νομίσματα τα οποία έφεραν τον τύπο της Αχαικής Συμπολιτείας. Όπως γνωρίζουμε από τον Πολύβιο (II 37), η κεντρική Διοίκηση της Συμπολιτείας επέβαλε σε όλα τα μέλη της να έχουν τους ίδιους νόμους, ως και

τα ίδια σταθμά, μέτρα και νομίσματα «ὥστε μὴ μόνον σημμαχικήν καί φιλικήν κοινωνίαν γεγονέναι πραγμάτων περί αὐτοῖς ἀλλά καί νόμους χρῆσθαι τοῖς αἰτοῖς καί σταθμοῖς καί μέτροις καί νομίμασιν». Τα χάλκινα αυτά νομίσματα έφεραν ολογράφως το όνομα της πόλεως προτασσομένου του κοινού των Αχαιών π.χ. ΑΧΑΙΩΝ ΣΤΥΜΦΑΛΙΩΝ.

Η υποταγή, τέλος, των ελληνικών πόλεων στους Ρωμαίους σήμανε την απαρχή της παρακμής και του μαρασμού του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Η εξαφάνιση από το προσκήνιο ονομαστών πόλεων της αρχαίας Ελλάδας ενισχύουν την υποψία ότι και η Στύμφαλος όπως και η Φενεός, μεταξύ άλλων, είχαν την ίδια σκληρή τύχη με την πολυάνθρωπη Κόρινθο δηλαδή ότι καταστράφηκαν από τους Ρωμαίους το 146 π.Χ.

Β. Νομίσματα Φενεού

Περίπου την ίδια χρονολογία που ανθούσε η Στυμφαλία (4ος αιώνας π.Χ.) η γειτονική Φενεός, ίσως εξ αιτίας και κάποιου τοπικού ανταγωνισμού, έκοψε και αυτή εξίσου σπουδαία νομίσματα, ένα των οποίων υπήρξε ο στατήρας, νόμισμα ιδιαίτερα σπάνιο και εφάμιλλο σε ομορφιά του στατήρα της Στυμφάλου. Το συγκεκριμένο αυτό νόμισμα (βλ. Εικόνα), που εμφανίζει στην μία πλευρά του την κεφαλή της Δήμητρας και στην άλλη τον Ερμή φέροντα τον παιδα Αρκάδα ή και το έμβλημα του θεού, το κηρύκειον ή το ιερό αυτού ζώον τον κριό, χαρακτηρίζεται ως τέλειας τεχνοτροπίας καθόσον δείχνει (εκφράζει) την επιροχή που έχει δεχθεί ο καλλιτέχνης από την σχολή του Πραξιτέλη του οποίου οι μορφές των έργων ιδιαίτερα διακρίνονταν για την απόλυτη γοητεία που εξέφραζαν. Αλλά και τα κοπέντα χάλκινα νομίσματα, στα οποία απεικονίζονται η Αρτέμιδα Ευρίππα και ο ίππος (κατά σύνδεση, όπως αναφέρουν οι μαρτυρίες του Πausανία, με την εξεύρεση των χαμένων ίππων του Ηρακλή και την λατρεία του Ιππίου Ποσειδώνα) χαρακτηρίζονται και αυτά εξ ίσου με τα αργυρά νομίσματα ως πραγματικά έργα τέχνης (βλ. π.χ. νόμισμα 19 κατωτέρω).

Περίοδος 400- 240 π.Χ.

Νόμισμα 11

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Δήμητρας εστεμμένης με φύλλα στάχυων φέρουσα ενώτιον με πέντε εξαρτήματα και περιδέριον μαργαριταριών προς αριστερά.

Οπισθότυπος: ΦΕΝΕΩΝ Ερμής με ιμάτιο γύρω από τούς ώμους και πέτασον ριγμένον όπισθεν του τραχήλου, καθήμενος

αριστερά επί βράχου κρατών στην δεξιά κηρύκειον, αργυρό δραχμή.

Σχετικά με το νόμισμα της δραχμής πληροφορούμεθα από τον Αριστοτέλη (Αθηναίων Πολιτεία LXII), ότι η Αθηναϊκή δραχμή (η οποία περιελάμβανε έξι οβολούς), αποτελούσε την αμοιβή (τον μισθό) των ψηφοφόρων πολιτών για τη συμμετοχή τους σε κάθε συνέλευση του δήμου (ταῖς μὲν ἄλλες ἐκκλησίαις δραχμὴν, τῇ δέ κυρία ἐννέα ὀβολούς) και επομένως ήταν αυτή νόμισμα σχετικά μεγάλης ονομαστικής αλλά και πραγματικής αξίας.

Νόμισμα 12

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Δήμητρας εστεμμένης με φύλλα στάχυων φέρουσα ενώτιον με

πέντε εξαρτήματα και περιδέραιον μαγοαρταριών προς αριστερά
 Οπισθότυπος: ΦΕΝΙΚΟΝ ταύρος δεξιά με κηρύκειον επί του ώμου του, κοίλον πεδίο, τριώβολο, αργυρό.

Νόμισμα 13

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Ερμῆ με πέτασον ριγμένον όπισθεν του τραχήλου, αριστερά
 Οπισθότυπος: ΦΕΝΙΚΟΝ ταύρος βόσκων προς δεξιά, τριώβολο, αργυρό.

Νόμισμα 14

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Ερμῆ με πέτασον ριγμένον όπισθεν του τραχήλου, αριστερά.
 Οπισθότυπος: ΦΕ κριός αριστερά ή δεξιά, κάτωθεν Α Ρ ή κηρύκειον στο πεδίο, οβολός, αργυρό.

Περίοδος μετά το 362 π.Χ.

Νόμισμα 15

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Δήμητρας εστεμμένης διά φύλλον στάχυων φέρουσα ενώτιον με πέντε εξαρτήματα προς δεξιά και περιδέραιο με πέρλες. Θαυμάσια η πλαστικότητα του προσώπου και των μαλλιών.
 Οπισθότυπος: ΦΕΝΕΩΝ Ερμῆς γυμνός τρέχων αριστερά , φέρων στον αριστερό βραχίονα τον παίδα Αργάδα και την χλαμύδα του στην δεξιά κηρύκειον , ενίωτε όπισθεν του παιδός ΑΡΚΑΣ. Το τεντωμένο χέρι του θεού χρησιμεύει ως κάθισμα του παιδός, αργυρό, στατήρ.

Είναι άξιο σημειώσεως ότι ειδικά για το στατήρα της Φενεού είχαν κυκλοφορήσει και απομιμήσεις του νομίσματος, με εμφανείς όμως τις διαφορές από το γνήσιο νόμισμα τόσο στην γενική εικόνα όσο και στην απόδοση των αναλογιών των προσώπων και των επί μέρους λεπτομερειών. Μία εξ αυτών των απομιμήσεων, που έχει επισημανθεί από την S. Schultz δίνεται παραπλεύρως του αληθινού νομίσματος.

Νόμισμα 16

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Δήμητρας προς αριστερά.
 Οπισθότυπος: Φ Ε κηρύκειον, χάλκινο.

Νόμισμα 17

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Ερμῆ με πέτασον ριγμένο όπισθεν του τραχήλου δεξιά
 Οπισθότυπος: Φ Ε κριός προς δεξιά, χάλκινο.

Νόμισμα 18

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Ερμή προς δεξιά.
Οπισθότυπος: ΦΕΝΕΩΝ Κριός προς δεξιά.

Νόμισμα 19

Εμπροσθότυπος: Προτομή Αρτέμιδας φαρετροφόρου Ευρίππας προς δεξιά.
Οπισθότυπος: ΦΕΝΕΩΝ ίππος βόσκων προς δεξιά και διάφορα γράμματα ή μονόγραμμα στο πεδίο, χάλκινο.

Το νόμισμα αυτό του Φενεού υπάρχει στο 2ο φύλλο της «Χάρτας της Ελλάδος» του Ρήγα μεταξύ άλλων 160 νομισμάτων και ενός κορινθιακού καθώς επισημιάνουν μελετητές του Ρήγα (βλ. π.χ. Σ. Μιχόπουλος «Αίπιτος, τεύχος 16-17».

Νόμισμα 20

Εμπροσθότυπος: Προτομή Αρτέμιδας φαρετροφόρου Ευρίππας δεξιά
Οπισθότυπος: Φ Ε κηρύκειον εντός στεφάνου, χάλκινο.

Νόμισμα 21

Εμπροσθότυπος: Προτομή Αρτέμιδας φαρετροφόρου Ευρίππας δεξιά.
Οπισθότυπος: ΦΕ κύων θηρευτικός τρέχων προς δεξιά, κάτωθεν αυτού μονόγραμμα, χάλκινο.

Νόμισμα 22

Εμπροσθότυπος: Πρόσθιον ήμιου κριού προς δεξιά.
Οπισθότυπος: Φ Ε Κηρύκειον εντός στεφάνου, χάλκινο.

Περίοδος 146-31 π.Χ.

Νόμισμα 23

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Ερμή προς δεξιά με πέτασο στον λαιμό.
Οπισθότυπος: ΕΠΙ ΙΕΡΕΟΣ ΕΡΜΑΞΟΥΥ ίππος βόσκων προς δεξιά, χάλκινο.

Πέραν των ανωτέρω η Φενεός έκοψε και νομίσματα (αργυρά και χάλκινα) φέροντα τον τύπο της Αχαΐκής Συμπολιτείας, αφού κατά το 234 π.Χ.προσεχώρησε σε αυτήν, όπως τα επόμενα δύο.

Νόμισμα 24

Εμπροσθότυπος: Σύμβολο κηρύκειον. Οπισθότυπος: ΑΧΑΙΩΝ ΦΕΝΕΩΝ αργυρό.

Νόμισμα 25

Εμπροσθότυπος: Ζεύς ιστάμενος αριστερά, κρατώντας στην δεξιά την Νίκη, στην αριστερά στήριζόμενος επί σκήπτρου, Όπισθεν παραστάσεως η λέξη Η Ρ Ω Ι Δ Α.

Οπισθότυπος: ΑΧΑΙΩΝ ΦΕΝΕΩΝ Παναχαιά ή Αχαιά καθήμενη αριστερά, κρατούσα στέφανον και σκήπτρον, χάλκινο, με σειρά στιγμάτων στην περιφέρεια του νομίσματος.

Έχουν επίσης ανευρεθεί και χάλκινα νομίσματα της Φενεού αυτοκρατορικά, όπως αυτά των Ρωμαίων αυτοκρατόρων Ιουλίας Δόμνας, Καρακάλλα, Πλαυτίλλης και Γέτα με την επιγραφή ΦΕΝΕΑΤΩΝ και Βάκχου Σέραπιν όρθιον ή καθήμενον, Ερμήν, Πλούτωνα. Ένα εξ αυτών είναι και το επόμενο.

Νόμισμα 26

Εμπροσθότυπος: ΜΑΥΡΑΝΤ Ο ΝΙΝ ΟC Κεφαλή Καρακάλλα δεξιά στεφανομένος

Οπισθότυπος: Φ Ϊ ΕΝΕΑ ΤΩΝ Διόνυσος γυμνός, ιστάμενος δεξιά, στήριζον τον αγώνα του σε κορμό δένδρου, στην αριστερά κρατών δέσμη από σταφύλια, δεξιά κάρθαρος.

Τελειώνοντας την νομισματική περιήγησή μας στις όμορφες αυτές περιοχές της πατρίδας μας, της ορεινής Κορινθίας, δεν μπορούμε παρά να ομολογήσουμε τα ανάμικτα συναισθήματα που μας προκάλεσε η μικρή αυτή έρευνα. Είναι άραγε τα καταπράσινα έλατα και οι βαλανιδιές, τα ήσυχα δρομάκια, οι εκκλησιές, τα πέτρινα σπήτια, οι λιγοστοί και ταπεινοί κάτοικοί της; Ή, μήπως, η αίσθηση της ηρεμίας, η γαλήνη της ψυχής; Ό,τι και νάναι, η σκέψη πλανάται δύομυri χιλιάδες χρόνια πριν και οραματίζεται: Οραματίζεται πώς νάταν αυτή εδώ η περιοχή, πόσο την αγαπούσαν οι κάτοικοί της, πώς ζούσαν; Γι' αυτούς γράφονται τούτες εδώ οι γραμμές με ευγνωμοσύνη και περηφάνεια για την κληρονομιά που μας άφησαν.

Σημείωση: Οφείλονται θερμές ευχαριστίες στον Διευθυντή του Νομισματικού Μουσείου Αθηνών κ. Ιω. Τουράτσογλου, στην κ. Ηώ Τσούρη - Κούλη και στο λοιπό προσωπικό του Μουσείου για την ευγένεια και την καλοσύνη που είχαν να θέσουν στη διαθεσί μου τα στοιχεία που ζητήθηκαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αριστοτέλους "Αθηναίων Πολιτεία" (Ι. Ζεοβού), Πάπυρος.
3. Λάμπρου, Ι. Π. «Αναγραφή των νομισμάτων της κυρίας Ελλάδος (Πελοπόννησος) Αθήνα 1891.
4. Head, B.V. "Ιστορία των Νομισμάτων" μεταφρασθέν υπό Ι. Σβορώνου Αθήνα. 1898.
7. Πανσανίας (Ελλάδος Περιήγησις) Αρκαδικά. Βιβλιοθήκη Παπύρου.
8. Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας, «Ανασκαφαί εν Στυμφάλω (1924, 1925, 1926). Αν.Κ. Ορλάνδου.
9. Kraay, Colin M. "Archaic and Classical Greek Coins" 1976, Great Britain.
10. Schultz, S. "Die Stratprägung Von Pheneus" Revue Suisse de Numismatique, 71, 1992.
11. Sylloge Numorum Graecorum
 1. Catalog of Greek Coins Peloponnesus. The British Museum
 2. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Copenhagen, 1944.
 3. Descriptive Catalogue of the Collection of Greek Coins Formed by Sir Herman Weber M.D. 1823-1918.
 4. Description de Metailles Antiques Greques et Romaines. Par T.E. Mionnet. Paris, M DCCC VII.
 5. Collection Jean and Marie de le Pierre. Paris, Biblioteque National, 1983.
12. Inscription Graecae, Ελληνικές Επιγραφές.

Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

“Στυμφαλίδες Όρνιθες” Ο μύθος σε έργα τέχνης

Εισαγωγικά

Η ερμηνεία της παραβολικής των δώδεκα άθλων του Ηρακλή, λίγο-πολύ είναι γνωστή. Ο Ηρακλής είναι ο ηλιακός ήρωας που αντιπαρατίθεται στις δυνάμεις του σκότους. Είναι ο αντίποδας του κακού ή μ' άλλα λόγια είναι ο φορέας του πολιτισμού και η ενσάρκωση των προσδοκιών και των ελπίδων της προοιμιακής ανθρωπότητας. Στο πρόσωπό του μορφοποιείται η κάθαρση η οποία έχει ιδιαίτερη σημασία για την αρχαία θρησκεία, και μέσω των άθλων του, θεοποιείται τελικά και ο ίδιος ο ήρωας. Ο Ηρακλής είναι το “κλέος της Ήρας” και οι δώδεκα άθλοι του, εκτός από την ευεργετική τους δράση, συμβολίζουν και τις αστρονομικές και κοσμογονικές γνώσεις των ανθρώπων και ταυτίζονται με τα δώδεκα σημεία του ζωδιακού κύκλου. Έτσι ο Λέων της Νεμέας για παράδειγμα, αντιστοιχεί στο ομώνυμο ζώδιο, ενώ οι Στυμφαλίδες όρνιθες διαστερίζονται στο ζώδιο του τοξότη.

Η παρασημαντική του μύθου περί των Στυμφαλίδων ορνίθων κατά την επικρατέστερη άποψη, παραπέμπει στο ότι αυτές συμβόλιζαν τα “ελώδη μιάσματα” και τις εξ αυτών ασθένειες και το θάνατο και τα άλλα καταστρεπτικά συνακόλουθα. Και εδώ ο Ηρακλής, όπως και σε άλλους άθλους του, έχει να επιτεθεί και να αναιρέσει κάτι το καταστροφικό και το θανάσιμο, τις ανθρωποβόρους όρνιθες, με τα σιδερένια φτερά και ράμφη. Και βέβαια εδώ το επιτυγχάνει όχι μόνο με τη δύναμή του, αλλά και με την αρωγή που του προσφέρουν ο Ήφαιστος που κατασκεύασε τα κύμβαλα και τα τόξα και η Αθηνά, δηλαδή ο Νους που του τα έδωσε, για να τα χρησιμοποιήσει (αρωγός δύναμης).

Να ειδούμε όμως τώρα πως ο άθλος αυτός παρουσιάζεται στα έργα τέχνης.

Στο χώρο της τέχνης οι δώδεκα άθλοι του Ηρακλή αποτελούσαν ανέκαθεν ένα σύμβολο με παγκόσμια ακτινοβολία. Γι' αυτό και από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα μας παραδόθηκαν αναρίθμητα έργα τέχνης, ποικίλης τεχνοτροπίας, εμπνευσμένα από αυτούς. Και πρώτα πρώτα αμέτρητα είναι τα γλυπτά, από το δωδέκαθλο του Λυσίππου μέχρι τον “Ηρακλή τοξότη” του Ant. Bourdelle που βρίσκεται στο Παρίσι και τον έχουμε βάλει ως σήμα του “Αίπυτου” στο εξώφυλλο. Πολλές είναι επίσης οι παραστάσεις σε αρχαία αγγεία, σε νομίσματα, σε κύπελλα, σε μετάλλια, σε πίνακες ζωγραφικής κ.λπ. Από αυτά τα τελευταία υπάρχουν ελαιογραφίες στα μουσεία της Φλωρεντίας, της Νάπολης και του Βατικανού. Να αναφέρω ακόμη τη γνωστή ελαιογραφία του Ντελακρουά (Delacroix) “Ο Ηρα-

Σ.Σ. Το άρθρο αυτό είναι μέρος από εκτενέστερη μελέτη του συγγραφέα που ανακοινώθηκε στο Α' Παγκοσμίως Συνέδριο του Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών που έγινε στην Κόρινθο στις 5-4-1998 και καταχωρήθηκε στα “Πρακτικά” του Ιδρύματος που εκδόθηκαν πρόσφατα σε τόμο.

Εικ. 1

κλής γδέρνει το λιοντάρι” και τους περιλάλητους πίνακες του Γκουστάβ Μορό (Gustave Moreau). Δύο από τους πίνακες αυτούς με θέμα τον Ηρακλή να τοξεύει τις Στυμφαλίδες Όρνιθες παρατίθεται στο έγχρωμο ένθετο που ακολουθεί. (Βλέπε σελ. 44-45).

Όμως για να μιλήσει κανείς για όλα αυτά, ή έστω για τα σπουδαιότερα, απαιτείται διεξοδική έρευνα και μελέτη και δεν αρκεί ένα άρθρο. Γι’ αυτό και θα περιορισθώ στα πλέον χαρακτηριστικά όπως στο “Δωδέκαθλο” του Λυσίππου που ο διάσημος γλύπτης είχε στήσει στην Αλυζία της Ακαρνανίας και σε κάποια άλλα αντιπροσωπευτικά.

Να σημειώσω εδώ ότι στον αρχαίο Σικυώνιο γλύπτη Λύσιππο, ένα εκ των μεγίστων της αρχαιότητας, ο οποίος έχει φιλοτεχνήσει τον Ηρακλή σε ποικίλες εκφάνσεις της μορφής του και σε διάφορα μεγέθη, από αγαλματίδια μέχρι κολοσσούς, και ο οποίος ήταν ο αποκλειστικός ανδριαντοποιός του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο “Αίλυτος” έχει κάνει ειδικό αφιέρωμα. (Τεύχος 15 του 1997).

Το Δωδέκαθλο

Εκτός από τους κολοσσούς και τα άλλα αγάλματα του Ηρακλή, ο Λύσιππος φιλοτέχνησε και μια ομάδα αγαλμάτων με πολυπρόσωπες συνθέσεις που αναπαριστούσαν και τους δώδεκα άθλους του Ηρακλή, το γνωστό όπως είπαμε, “Δωδέκαθλο του Λυσίππου”.

Το σπουδαίο αυτό μνημειακό έργο κατασκευάστηκε από τον Λύσιππο όταν είχε ήδη επιστρέψει στη Σικυώνα μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, δηλαδή μετά το 323 π.Χ. και στήθηκαν στην Αλυζία της Ακαρνανίας. Ήταν μπρούντιζινο και όπως λέγεται, ήταν κυκλικό και άρχιζε με το λέοντα της Νεμέας και τελείωνε με τα μήλα των Εσπερίδων, ακολουθώντας τη σειρά των άθλων όπως τους αναφέρει η Ελληνική Μυθολογία.

Ο Στράβων μας πληροφορεί ότι όλα αυτά τα αγάλματα που αποτελούσαν την ομάδα του Δωδέκαθλου ανεργάγησαν και μεταφέρθηκαν στη Ρώμη πιθανότατα από τον Λούκιο Κοϊντίο Φλαμίνιο, όταν το 197 π.Χ. κατέλαβε την Ακαρνανία. Στη Ρώμη στήθηκαν στο ιερό του Ηρακλή, όπου και διατηρήθηκε η κυκλική διάταξη και η σειρά των άθλων, αλλά πότε και πως χάθηκαν δεν είναι γνωστό. Γεγονός όμως είναι ότι με τη νέα τοποθέτησή του το μνημείο εθαυμάζετο στη Ρώμη, είχε μεγάλη απήχηση στην Υστεροελληνιστική και τη Ρωμαϊκή Τέχνη και άσκησε επιρροές που φθάνουν μέχρι την Αναγέννηση.

Έτσι, ενώ τα αυθεντικά έργα του δωδέκαθλου χάθηκαν, όπως και όλα τα άλλα σχεδόν του Λυσίππου, έχουμε πάμπολλες αναπαραστάσεις των άθλων της ομάδας της Αλυζίας σε διάφορα έργα τέχνης νεότερων εποχών, σε κύπελλα, σε δίσκους, και κυρίως σε σαρκοφάγους όπου διατηρείται η τεχνοτροπία του Λυσίππου. Ανάμεσα σ’ αυτές τις αναπαραστάσεις υπάρχουν βέβαια και οι Στυμφαλίδες όρνιθες.

Εικ. 2

Εικ. 3

Οι σαρκοφάγοι

Οι αρχαίες σαρκοφάγοι λόγω του σχήματός τους και του όγκου τους προσφέρονται ιδιαίτερα σε ανάγλυφες διακοσμήσεις. Η διακοσμητική αξία των σκηνών πιστοποιείται από τη σταθερή επανάληψη των μοτίβων του Δωδέκαθλου, που βέβαια αντιπροσωπεύει και μια κληρονομιά ευρέως εμπορεύσιμη, κάτι που συμβαίνει άλλωστε και στην Ελλάδα του σήμερα με την αρχαία καλλιτεχνία.

Οι σαρκοφάγοι, όπως θα δούμε είναι διακοσμημένες σε όλες τις πλευρές τους με ανάγλυφες αναπαραστάσεις των άθλων του Ηρακλή κατά το πρότυπο και τη σειρά της ομάδας του Δωδέκαθλου της Αλυξίας. Οι ειδικοί μάλιστα λένε ότι στα έργα αυτά επιτυγχάνεται σε υψηλό βαθμό η απόδοση της λυσιπικικής τεχνοτροπίας.

Μία σαρκοφάγος που είναι από λευκό μάρμαρο και χρονολογείται στο 170 μ.Χ. βρίσκεται στο Παλάτιο Κορσίνι στη Ρώμη. (Εικ. 1) Σε ορισμένα σημεία είναι κατεστραμμένη γιατί είχε ξαναχρησιμοποιηθεί ως λεκάνη σε βρύση. Η πρώτη φριγούρα παριστάνει τον Ηρακλή νικητή του λέοντα της Νεμέας που έχει ρίξει το θηρίο στο έδαφος. Ακολουθούν η Λερναία Ύδρα, ο Ερμιάνθιος Κάπρος ή Κερυνίτις Έλαφος και ο Ηρακλής που τοξεύει τις Στυμφαλίδες όρνιθες. Στο σημείο αυτό το ανάγλυφο όπως φαίνεται και στην εικόνα είναι αρκετά κατεστραμμένο. Ο Ηρακλής που μόλις διακρίνεται παριστάνεται σε κίνηση τοξότη, και στη συνέχεια ακολουθούν και οι υπόλοιποι άθλοι.

Στο εθνικό μουσείο της Ρώμης (Μουσείο Ρομάνο) υπάρχει μια αφιδωτή σαρκοφάγος του 180 μ.Χ. από λευκό μάρμαρο. (Εικ. 2) Σ' αυτήν οι άθλοι παρουσιάζονται τοποθετημένοι μέσα σε αφίδες με κυστά τόξα και ραβδωτούς κίονες. Ακολουθούν την ίδια γνωστή σειρά και η χρονολογική διαδοχή φαίνεται από τη μεταβολή της εικονογραφίας του ήρωα, που φέρει γενειάδα από τον πέμπτο άθλο και μετά. Στα φατνώματα της πρόσοψης υπάρχουν οι πρώτοι έξι άθλοι του Ηρακλή, αρχής γενομένης στο πρώτο φάτνωμα από

Εικ. 4

Εικ. 5

τον λέοντα της Νεμέας. Στο πέμπτο φάτνωμα υπάρχουν οι Στυμφαλίδες όρνιθες. Στο φάτνωμα αυτό παριστάνεται ο Ηρακλής να τεντώνει το τόξο προς τα επάνω με το βέλος περασμένο για να χτυπήσει τις όρνιθες. Μια από αυτές φαίνεται σωριασμένη ανάμεσα στα πόδια του. Από τη σαρκοφάγο αυτή παραθέτουμε λεπτομέρεια του φαντώματος που παρουσιάζει τις Στυμφαλίδες Όρνιθες. (Εικ. 3) Μετά τον άθλο με τις όρνιθες ακολουθεί η ζώνη της Ιππολύτης.

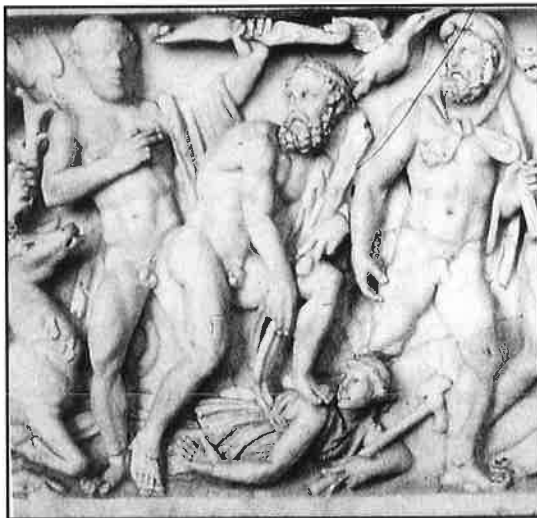
Μια άλλη σαρκοφάγος επίσης του 180 μ.Χ. από ιταλικό μάρμαρο που η διακόσμησή της περιλαμβάνει ολόκληρο το δωδέκαθλο, βρίσκεται στη Μάντοβα και ένα τμήμα του δεξιού μέρους έχει αποσπασθεί και βρίσκεται στο μουσείο του Μονάχου. Πρόκειται για σαρκοφάγο διαρκούς διαζώματος και στην πρόσοψη εικονίζονται και οι δώδεκα άθλοι. Τα μοτίβα επανέρχονται σταθερά με την ίδια διάταξη του λυσιίπειου κύκλου. Η αρχή και πάλι με τον λέοντα της Νεμέας αλλά με τον Ηρακλή χωρίς γένεια. Ο ήρωας εμφανίζεται να γηράσκει σταδιακά από το ένα επεισόδιο στο άλλο και φέρει γενειάδα από τον πέμπτο άθλο, των Στυμφαλίδων ορνίθων και πέρα. Εδώ βλέπουμε σχετική λεπτομέρεια από την παράσταση του άθλου (Εικ. 4). Ο Ηρακλής και πάλι σε κίνηση τοξότη, ενώ μόλις διακρίνονται ίχνη από μία όρνιθα που εξακολουθεί ακόμη να πετάει.

Μια σαρκοφάγος του 200-230 μ.Χ. βρίσκεται στον κήπο Μπόμπολι στη Φλωρεντία. Έχει υποστεί πολλές βλάβες και πολλά στοιχεία, μεταξύ των οποίων και το κεφάλι του Ηρακλή στα επεισόδια με τον λέοντα και τις όρνιθες, έχουν ανασυσταθεί. Η πρόσοψη περιλαμβάνει οκτώ σκηνές ισάριθμων άθλων με λυσιίπειο ενδιαφέρον που ακολουθούν τη λυσιίπεια διάταξη και σίγουρα και την τεχνοτροπία. Ο Ηρακλής στη σαρκοφάγο αυτή εμφανίζεται σταδιακά γηραιότερος και φέρει γενειάδα όπως πάντα από τον πέμπτο άθλο των Στυμφαλίδων όρνιθων. Ο Ηρακλής παριστάνεται να σημαδεύει τις όρνιθες ενώ μια από αυτές διακρίνεται καθαρά να πετάει πάνω από το κεφάλι του Ηρακλή του επόμενου άθλου, με τη ζώνη της Ιππολύτης. Εδώ βλέπουμε και πάλι λεπτομέρεια από τη διακόσμηση με τον άθλο των Στυμφαλίδων Ορνίθων. (Εικ. 5)

Θα τελειώσουμε με τις σαρκοφάγους με μία ακόμη του 240-250 μ.Χ. που βρίσκεται

Εικ. 6

Εικ. 7

στο εθνικό μουσείο Ρομάνο της Ρώμης. (Εικ. 6) Στην εικόνα βλέπουμε ολόκληρη την πρόσοψη της σαρκοφάγου στην οποία εικονίζονται κατά τη γνωστή σειρά οι εννέα από τους δώδεκα άθλους του Ηρακλή. Και εδώ η αρχή γίνεται με το λέοντα της Νεμέας ενώ πέμπτος είναι, όπως πάντα, των Στυμφαλίδων Ορνίθων. Εδώ βλέπουμε την παράσταση του άθλου και σε λεπτομέρεια. (Εικ. 7) Ο Ηρακλής παριστάνεται να σημαδεύει τις όρνιθες, ενώ μια από αυτές που διακρίνεται εμφανέστατα εξακολουθεί ακόμη να πετάει ανάμεσα στους Ηρακλείς των αμέσως επόμενων δύο άθλων.

Τα άλλα έργα

Εκτός από τις σαρκοφάγους οι άθλοι του Ηρακλή έχουν αποτυπωθεί και σε άλλα έργα τέχνης.

Στη μετόπη του ναού του Διός στην Ολυμπία υπήρχε η μοναδική και ίσως η αρχαιότερη του 5ου π.Χ. αιώνα γλυπτή παράσταση του άθλου του Ηρακλή κατά των Στυμφαλίδων ορνίθων και παριστάνει τον Ήρωα να φέρνει στην προστάτιδά του Αθηνά “ως τρόπαια της νίκης του” τις νεκρές όρνιθες που όμως δε σώζονται. Η θεά Αθηνά είναι ξυπόλυτη και κάθεται πάνω σε βράχο. Δείχνει να δέχεται με ευαρέσκια την προσφορά του Ηρακλή προς τον οποίο τείνει το δεξί της χέρι, ενώ με το άλλο ακουμπάει στο βράχο. Το ωραιότατο αυτό γλυπτό είναι έργο του 457 π.Χ. Σε μερικά σημεία το σώμα και κυρίως τα άκρα του Ηρακλή έχουν φθαρεί αρκετά. Σήμερα βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας. (Εικ. 8)

Εκτός από τα έργα της πλαστικής δημιουργίας, δηλαδή τα αγάλματα και τα άλλα γλυπτά, με παραστάσεις εμπνευσμένες από τους άθλους, συναντάμε και σε νομίσματα της αρχαίας εποχής. Ενδεικτικά παρουσιάζω δύο από αυτά με παραστάσεις του άθλου που

Εικ. 8

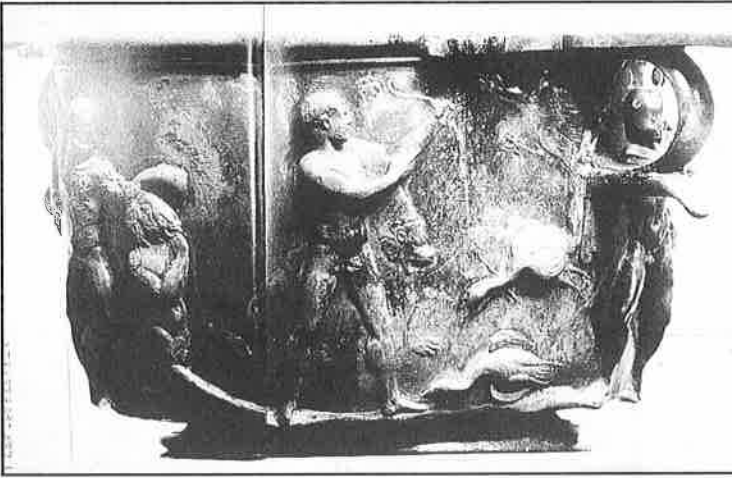
Εικ. 9

Εικ. 10

μας απασχολεί. (Εικ. 9) Στο επάνω, που είναι ασημένιος στατήρας της Στυμφαλίας του 4ου π.Χ. αιώνα, απεικονίζεται ο Ηρακλής να σκοτώνει τις Στυμφαλίδες όρνιθες με το ρόπαλο και όχι όπως λέει ο μύθος με το τόξο, που εδώ το κρατάει στο άλλο χέρι μαζί με τη λεοντή. Στο άλλο κάτω, προ-ρωμαϊκής εποχής και ασημένιο επίσης, εικονίζεται μια όρνιθα με πελώριο κεφάλι και ράμφος να βγαίνει από καλαμιώνα ή φυτά του βάλτου. Και τα δύο φέρουν κυκλικά την επιγραφή ΣΤΥΜΦΑΛΙΩΝ.

Παράσταση του Ηρακλή να σκοτώνει τις Στυμφαλίδες όρνιθες υπάρχει και σε ένα γύφινό δίσκο του 1ου π.Χ. αιώνα. (Εικ. 10) Προέρχεται από τη Μέμφιδα και βρίσκεται στο μουσείο του

Εικ. 11

Καΐρου. Ο δίσκος είχε σπάσει και ανασυγκολλήθηκε με τα 13 κομμάτια που βρέθηκαν, ενώ χάθηκε το κάτω μέρος με τα πόδια του Ηρακλή. Δείχνει τον ήρωα τη στιγμή που τοξεύει τις όρνιθες ενώ το ρόπαλο το έχει αφήσει στο έδαφος δίπλα σε μια νεκρή όρνιθα. Η απεικόνιση αυτή επικαλείται τον

λυσίππειο τύπο όπως προσδιορίζεται σε ένα άλλο εύρημα στο κύπελο της Πομπηίας.

Πρόκειται για ένα ασημένιο κύπελο του 1ου π.Χ. αιώνα που βρέθηκε σε πολύ καλή κατάσταση στην Πομπηία στην οικία Μενάνδρου και φυλάσσεται στο εθνικό αρ-

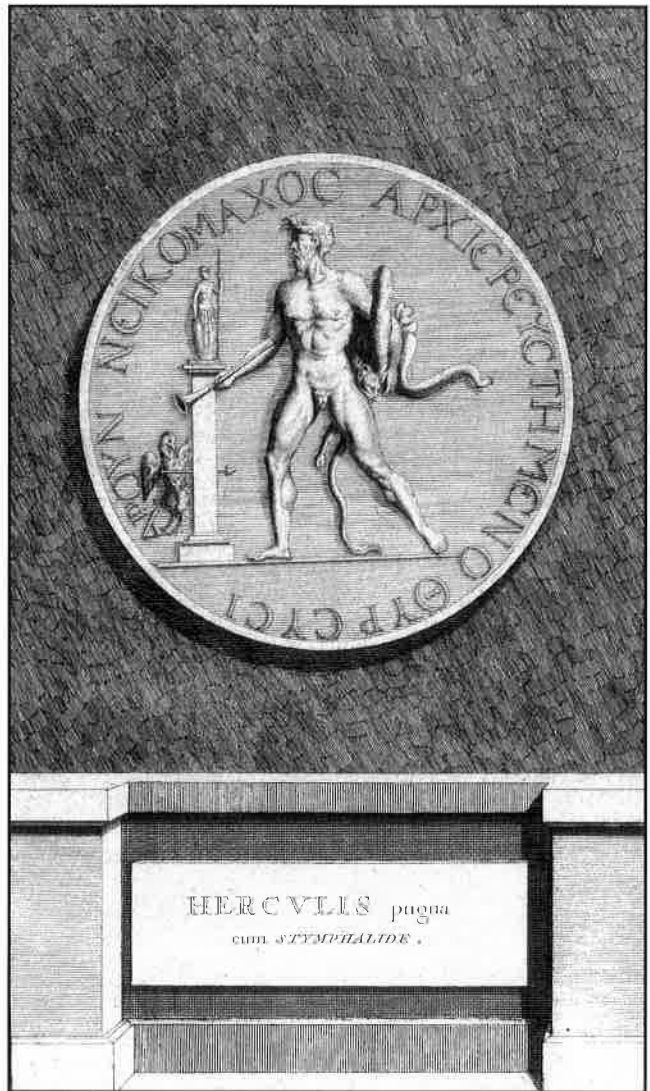
Εικ. 12

χαιολογικό μουσείο της Νάπολης. (Εικ. 11) Είναι φτιαγμένο από δύο φύλλα, ένα λείο εσωτερικό και ένα εξωτερικό που φέρει διακοσμήσεις με έξι από τους άθλους του Ηρακλή, μεταξύ των οποίων και τις Στυμφαλίδες όρνιθες. Οι άλλοι έξι υπάρχουν σε δίδυμο κύπελο της ίδιας προέλευσης. Εδώ, ενώ οι παραστάσεις είναι λυσιππικού τύπου, δεν τηρείται η σειρά των άθλων, γι αυτό και ο λέων υπάρχει στο ένα και οι όρνιθες στο άλλο κύπελο. Εδώ βλέπουμε λεπτομέρεια από την όψη του κυπέλου με την παράσταση των Στυμφαλίδων ορνίθων. Μία ήδη έχει πέσει νεκρή, μια άλλη πέφτει με το βέλος περασμένο στο λαιμό της και κάποια άλλη την τοξεύει ο Ηρακλής. Εκείνο που παρατηρούμε στα κύπελα αυτά είναι ότι ο καλλιτέχνης έχει εκμεταλλευτεί έξυπνα το χώρο κρατώντας το κέντρο για τους άθλους που χρειάζονται μεγαλύτερο χώρο.

Αρκετά είναι και τα αγγεία που φέρουν παραστάσεις με τους άθλους του Ηρακλή. Παραστάσεις με τις Στυμφαλίδες όρνιθες υπάρχουν σε αγγεία από τον 8ο αιώνα π.Χ. Ελάχιστα όμως έχουν σωθεί. Κλασική θεωρείται η παράσταση σε μελανόμορφο αμφορέα του 530 π.Χ. που βρίσκεται στο British Museum στο Λονδίνο. Η αγγειογραφία παριστάνει το Ηρακλή να σκοτώνει με σφεντόνα τις όρνιθες που πετούν ενώ άλλες του επιτίθενται και κολυμπούν ήσυχα στη λίμνη (Εικ. 12).

Μια περίεργη χαρακτηριστική σύνθεση που παριστάνει τον Ηρακλή θριαμβευτή στη Στυμφαλία την οφείλω στον εκ Στυμφαλίας καταγόμενο φίλο μου και γνωστό καλλιτέχνη βιβλιοδέτη στην Αθήνα **Μπάμπη Λέγγα** (Εικ. 13).

Το χαρακτηριστικό αυτό προέρχεται από τον εκ 13 τόμων περιοπούδαστο έργο

Εικ. 13

“Thesaurus antiquitatum Graecorum” (Θησαυρός των Ελληνικών Αρχαιοτήτων) του ονομαστού Ολλανδού φιλόλογου λατινιστή και αρχαιολόγου **Γρονόβιου** (Gronovius) (1645-1716) και συνοδεύεται από ένα κείμενο γραμμένο σε μεσαιωνικά λατινικά που φέρει τον τίτλο “STYMPHAL’ IS”.

Όπως φαίνεται στην εικόνα, ο Ηρακλής κρατάει στο αριστερό χέρι το ρόπαλο και τη λεοντή και στο δεξί ένα όργανο που μοιάζει με τηλβόα, προφανώς για να ξεσηκώσει τις όρνιθες από τις κρύπτες τους.

Μπροστά του και πάνω σε στήλη είναι παρούσα η προστατίδα του θεά Αθηνά και πίσω από τη στήλη φαίνεται μια Στυμφαλίδα όρνιθα που την έχει διαπεράσει βέλος. Το χαρακτηριστικό φέρει κυκλικά την ακατάληπτη επιγραφή με βυζαντινούς χαρακτήρες “ΑΡΟΥΝ ΝΕΙΚΟΜΑΧΟC ΑΡΧΙΕΡΕΥC ΤΗΜΕΝΟ ΘΥΡΕΥCΙ” και είναι τοποθετημένο σε βάθρο με την επιγραφή στα λατινικά “HERCYLIS Pugna cum STYMPHALIDE”. (Μάχη του Ηρακλή με τις Στυμφαλίδες).

Ενδιαφέρον είναι να αναφερθεί εδώ ότι οι άθλοι του Ηρακλή εκτός από την καλλιτεχνία ενέπνευσαν και τη λογοτεχνία αρχαία και νεότερη. Στην Παλατινή Ανθολογία για παράδειγμα υπάρχουν αρκετά επιγράμματα που μιλούν για τους άθλους! Σε ένα από αυτά. Αναφέρονται και οι δώδεκα άθλοι. Είναι του επιγραμματοποιού Φιλίππου του Θεσσαλονικέως. (Παλατινή Ανθολογία, XVI, 93). Το άλλο είναι του Νίκαρχου και ανήκει στα σκωπτικά επιγράμματα. (Παλατινή Ανθολογία XI, 96). Μιλάει για κάποιον που τον ταλαιπωρούσαν οι γυναίκες περισσότερο από όσο τους Αρκάδες οι Στυμφαλίδες Όρνιθες. Καταχωρείται σε μετάφραση του **Βασίλη Ι. Λαζανά**, ενώ από το αρχαίο κείμενο σημειώνεται μόνο ο πρώτος στίχος.

ΝΙΚΑΡΧΟΥ

«Αρκάδας οὐχ οὔτω Στυμφαλίδες, ὡς ἐμέ κίχλαι...»

*Οι Στυμφαλίδες όρνιθες θε νάχουν βασανίσει
τους Αρκάδες λιγώτερο, θαρρώ, παρ' όσο εμένα
ετούτες οι φτηνές, οι γυμνοκόκαλες οι τσίχλες!
Άρπυιες, μωρέ, σωστές! Των λιβαδιών οι νυχτερίδες. Φτού σας.*

Εκτός από τα επιγράμματα υπάρχουν και λογοτεχνικά κείμενα καθώς και ποιήματα νεότερων ποιητών όπως το έξοχο σονέτο με τον τίτλο Stymfale του Γάλλου ποιητή J. M. Heredia στη συλλογή του “Τρόπαια” το οποίο παραθέτω εδώ σε απόδοση από τα γαλλικά του φιλόλογου **Φάνη Κωστόπουλου**.

*Η όχθη είναι απόκρημνη θολή και βουρκομένη.
Ο Ήρωας τη ροβολά, καθώς πουλιά χιλιάδες
από παντού πετάξανε σα δυνατές σπιλιάδες
και τα νερά παφλάσανε στη λίμνη τη θλιμμένη.*

*Άλλα πετώντας χαμηλά φτιάχνανε μαύρο πλέγμα,
αγγίζοντας το μέτωπο που φίλησε η Ομφάλη.*

Και μόλις βέλος θριαμβικό στο τόξο του είχε βάλει,
μπήκε ο τοξότης φοβερός στον καλαμιών το τέλμα.

Απ' των πουλιών το σύννεφο, που αυτός καταπληγώνει,
φριχτή βροχή μ' άγριες κραξιές πέφτει κι αυτή με βέλη
πυρφόρα η φονική αστραπή αδιάκοπα αυλακώνει.

Κι ο ήλιος τώρα, ανάμεσα σε τούτη τη νεφέλη
που ξέσχισαν τα βέλη του, τον Ηρακλή κοιτάει
που αιμόφυρτος, στο μπλέ ουρανό γλυκά χαμογελάει.

Να σημειωθεί ότι οι μελετητές του έργου του Heredia υποστηρίζουν ότι στο σονέτο αυτό είναι εμφανής η επιρροή που δέχθηκε ο ποιητής από τους δύο πίνακες του Μορώ που έχουν ως θέμα τους τον Ηρακλή να τοξεύει τις Στυμφαλίδες όρνιθες.

Με θέμα τους άθλους του Ηρακλή έχουμε και κινηματογραφικά έργα - για να θυμηθούμε και κάποιες άθλιες ταινίες αμερικανικής κυρίως παραγωγής- ενώ στα καθ' ημάς υπάρχουν και παραστάσεις Καραγκιόζη από το θέατρο Σκιών του Ευγένιου Σπαθάρη όπου και η κωμωδία "Ο Ηρακλής Σκοτώνει τις Στυμφαλίδες Όρνιθες" που έχει προβληθεί και από την κρατική τηλεόραση.

Τελειώνοντας θέλω να ειπώ ότι η τέχνη για τους άθλους του Ηρακλή στα έργα που ανέφερα ανατρέχει πάντα στην ερμηνεία της μορφής του Ήρωα ως συμβόλου της νίκης της ζωής επί του θανάτου. Και το πείσμα που επιμόνως επιδεικνύεται να ξεπερνάει μέσω των έργων αυτών τις δοκιμασίες, δείχνει ότι στον Ηρακλή είχε εξασφαλισθεί ως θεϊκή ανταμοιβή η αθανασία.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- P. Moreno: *Lisippo, l' arte e la Fortuna*. (Κατάλογος για την έκθεση που πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη για το Λύσιππο. FABBRI EDITORI, Roma 1995, από όπου και οι φωτογραφίες 1, 2, 4, 5, 6, 10 και 11.
- Νίκος Αντωνίου: *Σικυών η Ευδαίμων* (τόμ. Β', Κιάτο 1994).
- P. Johnson: *Lysippos*, (1927).
- J. Chamay και J. L. Maier: *Lysippe et son Influence. Hellas et Poma*. (1987).
- Charles H. Skalet: *Αρχαία Σικυών και Σικυονία Προσωπογραφία*. Μετ. Ν. Χαρολαύτη. Εκδ. Ιωλκός, 1975.
- Egon Friedell: *Πολιτιστική ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*. Μετ. Δ. Κούρτοβικ. Εκδ. Πορεία, Αθήνα 1994.
- Εκδοτικός Αθηνών: "Ελληνική Μυθολογία" Γεν. Εποπτεία Ι. Θ. Κακριδής. (τομ. Δ').
- Κ. Κερέντι: *Η μυθολογία των Ελλήνων*. Μεταφρ. Δημ. Σταθόπουλος, Εκδ. Εστίας 1968.
- Paul Decharme: *Μυθολογία της Αρχαίας Ελλάδος*. Μετ. Αλ. Καραλή, Εκδ. Χαρίσης 1996.
- Νίκος Φραγκιάς: *Λύσιππος εποίησεν*. Σενάριο για ομώνυμη ταινία. Περιοδ. Αίπυτος τ. 15.
- Σημ. Α. Θεολόγος: *Αποκωδικοποιήσις των άθλων του Ηρακλέους*. Εκδ. Ρα-μα-φα. 1997.
- Βασ. Ι. Ααζανάς: *Αρχαία Ελληνικά Επιγράμματα εμπνευσμένα από την Κόρινθο και την περιοχή της* Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα (1990).
- Κατερίνα Μιχοπούλου: "Νεμέα" και "Στυμφαλία". Δύο ποιήματα στα "Τρόπαια" του Heredia. (Περιοδ. "Αίπυτος" τεύχ. 10-12).

Δημήτριος Νικ. Λύρας

Ο Ιστορικός Σοφαίνετος ο Στυμφάλιος και η Κύρου ανάβαση του (Η επίδρασή της στην ομώνυμη του Ξενοφώντα)

Το εντυπωσιακό γεγονός της εκστρατείας του Κύρου του Νεώτερου κατά του αδελφού του Αρταξέρξη, βασιλιά των Περσών στην εκπνοή του 5ου π.Χ. αιώνα, είναι γνωστό στις λεπτομέρειές του κυρίως από το ιστορικό σύγγραμμα του Αθηναίου ιστορικού Ξενοφώντα, δηλαδή την "Κύρου Ανάβαση". Αυτή η εκστρατεία έγινε, όπως όλοι γνωρίζουμε, με τη συμμετοχή και την αποφασιστική συνδρομή ενός σώματος Ελλήνων μισθοφόρων κάτω από διαφόρους αρχηγούς και η θρυλική επιστροφή τους στις Ελληνικές περιοχές, γνωστή σαν "Κάθοδος των Μυρίων" έχει μείνει ανεπανάληπτη στην ιστορία.

Εκτός όμως από τον παραπάνω ιστορικό και άλλοι έγγραφαν για εκείνη την εκστρατεία, που είχε άτυχη έκβαση καθώς και για την περιπετειώδη επάνοδο στην Ελλάδα των δέκα χιλιάδων περίπου Ελλήνων μισθοφόρων. Από εκείνους, που σαν αυτόπτες εξήσαν αυτό το συμβάν ή παρακολούθησαν κάποιες φάσεις του και εξιστόρησαν τα σχετικά, γνωστοί είναι ο Κτησίας ο Κνίδιος και ο Σοφαίνετος ο Στυμφάλιος. Ο πρώτος, που χρημάτισε προσωπικός γιατρός του βασιλιά Αρταξέρξη, συνέταξε ένα σύγγραμμα με περιεχόμενο γεωγραφικές, εθνολογικές και ιστορικές πληροφορίες, που το επέγραψε "Περσικά", κάνοντας εκεί εκτενέστατο λόγο και γι' αυτό το γεγονός. Από το ιστορικό σύγγραμμα του Κτησία διασώθηκαν μερικά αποσπάσματα, καθώς και μια περιλήψη από τον Φώτιο της επιτομής του, που είχε κάνει η ιστορικός του 1ου μ.Χ. αιώνα Παμφίλη η Επιδαυρία. Ακόμη στο σύγγραμμα εκείνο του Κτησία στηρίχτηκε ο Πλούταρχος για να συντάξει τη βιογραφία του παραπάνω Πέρση βασιλιά, που επιγράφεται Αρτοξέρξης. Ο δεύτερος, ο Σοφαίνετος ο Στυμφάλιος ένας από τους σπουδαιότερους αρχηγούς των Ελλήνων μισθοφόρων, που αναφέρεται πολλές φορές από τον Ξενοφώντα, έγγραψε κι εκείνος μια "Κύρου ανάβαση". Όμως κι αυτή χάθηκε πριν από πολλούς αιώνες και γι' αυτό δεν περιλαμβάνεται κάποια περίληψή της ή αναφορά στη Μυριόβιβλο, που συνέταξε ο Φώτιος κατά τον 9ο μ.Χ. αιώνα για τα υπάρχοντα τότε αρχαία ιστορικά συγγράμματα. Ήταν όμως γνωστή και διασχιζόταν μέχρι την πρώιμη Βυζαντινή περίοδο. Αυτό το γνωρίζουμε από το Στέφανο το Βυζάντιο, γεωγράφο και γραμματικό του 6ου μ.Χ. αιώνα, που έγγραψε ένα πολύ μεγάλης έκτασης γεωγραφικό λεξικό με έντονη γλωσσολογική χροιά και του έδωσε τον τίτλο "Εθνικά". Στην επιτομή του που διασκευάστηκε από το γραμματικό Ερμόλαο, γίνεται αναφορά αρκετές φορές στην "Κύρου ανάβαση" του Σοφαίνετου. Ακόμη πιστεύεται ότι και κάποιοι άλλοι ασχολήθηκαν με παρόμοιες συγγραφές για το ίδιο γεγονός, που όμως δε διασώθηκαν.

Σήμερα κατ' εξοχήν και όσον αφορά στην ανάβαση του Σοφαίνετου, έμμεσα προκύπτει από άλλες αρχαίες πηγές, ότi την είχαν υπ' όψιν τους και τη χρησιμοποίησαν μεταγενέστεροι αρχαίοι ιστορικοί, όπως ο Έφορος ο Κυμαίος (4ος π.Χ. αιώνας) και άλλοι. Αλλά και του Έφορου το αξιόλογο ιστορικό έργο, που το αποτελούσαν τριάντα (30) βιβλία με τον τίτλο "Ιστορία", πέρα απ' ορισμένα αποσπάσματα, έχει και αυτό απολεσθεί. Εκτός από εκείνα τ' αποσπάσματα, γνώση και γνώμη για τούτο έχουμε από τα συχνά παραθέματα, που κάνουν διάφοροι αρχαίοι συγγραφείς όπως ο γεωγράφος Στράβων από την Αμάσεια του Πόντου, ο ιστορικός Νικόλαος ο Δαμασκηνός και προπάντων ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, ιστορικός που έζησε κι έγραψε κατά τον 1ο π.Χ. αιώνα.

Η συνοπτική περιγραφή του παραπάνω γεγονότος, όπως γίνεται από τον τελευταίο, που είχε υπ' όψιν του τον Έφορο κι εκείνος βέβαια το Σοφαίνετο, είναι διαφορετική σε ορισμένες περιπτώσεις από εκείνη που δίνει ο Ξενοφώντας στην Κύρου Ανάβαση. Σ' αυτή, παρά την καθολική διαπίστωση για τη συντριπτική υπεροχή της Ξενοφόντειας διήγησης κι ενώ τα επί μέρους στοιχεία εκθέτονται με πληρότητα και σαφήνεια, υπάρχουν σε ωρισμένες περιπτώσεις μερικά που παρουσιάζονται ελλιπή. Ενδεικτικά αναφέρω το δραματικό συμβάν της σύλληψης, μετά από δόλο του Πέρση σατράπη Τισσαφέρην των πέντε Ελλήνων στρατηγών, που τους συνόδευαν είκοσι λοχαγοί. Εκεί ο Ξενοφώντας ενώ περιγράφει με λεπτομέρειες και παραστατικά τούτο, διαθέτει λιγώτερα στοιχεία για το πώς οι Έλληνες ηγήτορες του μισθοφορικού στρατεύματος συνελήφθησαν, ενώ οι λοχαγοί κατακόπησαν κατόπιν ενός σημείου (σήματος) που φάνηκε μπροστά από τη σκηνή του παραπάνω σατράπη, χωρίς να καθορίζει ποιο ήταν εκείνο. Αντίθετα ο Διόδωρος είναι περισσότερο συγκεκριμένος, λέγοντας ότι υψώθηκε κόκκινη σημαία (φοινικίδα την ονομάζει) επάνω από τη σκηνή του Τισσαφέρην, που σήμαινε την αιφνιδιαστική σύλληψή τους.

Ακόμη στην έκθεση των πραγματικών περιστατικών και στην εκτίμηση κάποιων καταστάσεων μεταξύ του Ξενοφόντα και του Διόδωρου, που μετέφερε τη γνώμη του Έφορου (παρμένη από το Σοφαίνετο ή και ίσως τον Κτησία) υπάρχει διάσταση απόψεων. Προς πιστοποίηση τούτου παραθέτω δύο χαρακτηριστικά αποσπάσματα, ένα από την "Κύρου Ανάβαση" του Ξενοφόντα και ένα άλλο από την "Ιστορική Βιβλιοθήκη" όπως λέγεται το σύγγραμμα του Διόδωρου, που αναφέρονται στο ίδιο θέμα.

Το θέμα αυτό αφορά, στο κατά πόσο είχε ανακοινώσει ο Κύρος από την αρχή στους Έλληνες αρχηγούς του μισθοφορικού σώματος την πρόθεσή του, να βαδίσει κατά του αδελφού του, γεγονός που αν γνωστοποιείτο, θα προκαλούσε στο μισθοφορικό στράτευμα αρνήσεις, αντιδράσεις και λιποταξίες.

Τα δύο κείμενα έχουν έτσι:

"Έπαιρνε μέρος λοιπόν στην εκστρατεία αφού έτσι εξαπατήθηκε, όχι βέβαια από τον Πρόξενο, γιατί ούτε εκείνος γνώριζε ότi αυτή γινόταν εναντίον του βασιλέα, όπως δε το γνώριζε και κανένας άλλος από τους Έλληνες, εκτός από τον Κλέαρχο".

Ξενοφόντα: "Κύρου Ανάβαση" Γ' α' παρ. 9.

"Όλων εκείνων αρχηγός ήταν ο ίδιος ο Κύρος, ο οποίος στους στρατηγούς είχε φανερώσει την εκστρατεία εναντίον του αδελφού του, την απέκρουσε όμως από όλους τους άλλους".

Διόδωρου "Ιστορική Βιβλιοθήκη" ΙΔ παρ. 19.

Είναι δύο απόψεις, που δίστανται μεταξύ τους και δεν είναι δυνατό (πέρα από υποθέσεις) να εξακριβωθεί ποιά από τούτες ανταποκρίνεται στην αλήθεια, καθότι προέρχονται από διαφορετικές συγγραφές, που, άμεσα η μια αλλά έμμεσα και η άλλη, στηρίζονται σε μαρτυρίες αυτοπτών και αυτήκων (Ξενοφώντας, Σοφαίνετος).

Τη φιλολογική ακόμη έρευνα απασχόλησε κατά καιρούς κι ένα άλλο ζήτημα, που ήταν εκείνο της αυθεντικότητας της Κύρου Ανάβασης σαν έργου του Αθηναίου ιστορικού. Ο ίδιος εξάλλου ο Ξενοφώντας άφησε μια πληροφορία μέσα στο κύριο ιστορικό σύγγραμμά του τα "Ελληνικά", που έφερε σαν συγγραφέα της κάποιο Θεμιστογένη Συρακόσιον, οπότε το ζήτημα τούτο άπτεται ενός άλλου, που είναι εκείνο της ύπαρξης μιας ή περισσότερων "Αναβάσεων". Δεν είναι όμως καθόλου απίθανο μια τέτοια υποψία να είχε σχέση με το γεγονός της κυκλοφορίας κάποιας άλλης παρόμοιας συγγραφής, προτού να εκδοθεί από τον Ξενοφώντα η Κύρου Ανάβαση και ίσως αυτής της ομοιοεπιγράφου του Σοφαίνετου. Για τούτον το λόγο θα επιμείνουμε κάπως περισσότερο στο θέμα αυτό. Το Σοφαίνετο βέβαιο, που ο Ξενοφώντας τον είχε συστράτηγο κατά την πορεία των Μυρίων προς την Τραπεζούντα και το Βυζάντιο, πουθενά δεν τον μνημονεύει σαν ιστορικό και δεν επικαλείται τη μαρτυρία του για κάποια επιβεβαίωση πληροφορίας. Επίσης δεν αναφέρεται και σε κανέναν άλλον τέτοιο, που να άντλησε πληροφορίες, παρά μονάχα στο Θεμιστογένη το Συρακόσιο, λέγοντας:

"Πώς λοιπόν ο Κύρος και στράτευμα συνέλεξε και μαζί μ' αυτό εξεστράτευσε κατά του αδελφού του, πώς έγινε η μάχη, πώς σκοτώθηκε και πώς μετά απ' αυτά σώθηκαν οι Έλληνες στη θάλασσα, όλα έχουν γραφτεί από το Θεμιστογένη το Συρακόσιο".

Ξενοφώντα "Ελληνικά" Γ' παρ. 2

Τέτοιος όμως ιστορικός με το όνομα Θεμιστογένης από καμιά πηγή, αρχαία ή μεταγενέστερη, είναι γνωστός, εκτός από εκείνη, "που είχε" ο άκριτος και προχειρολόγος Βυζαντινός λεξικογράφος του 10ου μ.Χ. αιώνα ο Σουίδας (Σούδα), που φαίνεται πως ήταν η ίδια εκείνη των "Ελληνικών" του Ξενοφώντα που παρέθεσα. Πέρα από το γεγονός ότι ο παραπάνω αναφέρει τον υποτιθέμενο Θεμιστογένη σαν συγγραφέα και μιας ιστορίας της ιδιαίτερής του πατρίδας των Συρακουσών, όμως και αυτός απαριθμώντας στο λεξικό του τα συγγράμματα του Αθηναίου ιστορικού, συγκαταλέγει σε τούτα και την Ανάβαση.

Με αφορμή την αναφορά εκείνη στα "Ελληνικά" διατυπώθηκαν από πολλούς ερευνητές αρχαίους και νεότερους, πολλές εικασίες. Ειπώθηκε ότι ο Ξενοφώντας, σε συνεργασία με το Θεμιστογένη, συνέγραψε το έργο και από γενναιοδορία παραχώ-

ρησε την πατρότητα στο συνεργάτη του. Επίσης ότι γράφτηκαν δύο "Αναβάσεις", μια του Ξενοφώντα και μια άλλη του Θεμιστογένη που χάθηκε και γίνεται μνεία της με μόνο το λόγο, ότι ο Ξενοφώντας δεν είχε εκδώσει ακόμη τη δική του. Τέλος υποστηρίχθηκε με αφετηρία και έρεισμα το μικρό σύγγραμμα του Πλούταρχου, που επιγράφεται "Πότερον Αθηναίοι κατά πόλεμον ή κατά σοφίαν ενδοξώτεροι", ότι ο Αθηναίος ιστορικός απέδωσε σ' άλλον τη συγγραφή της "Κύρου Ανάβασης" για να γίνει περισσότερο αξιόπιστος, χαρίζοντας ταυτόχρονα και τη δόξα στο Θεμιστογένη. Πολύ πειστικά λοιπόν είναι αυτά που γράφει ο συγγραφέας από τη Χαιρώνεια:

"Ο Ξενοφώντας έγινε ο ίδιος η ιστορία του εαυτού του γράφοντας για όσα έπραξε σαν στρατηγός και για όσα πέτυχε, αλλά σχετικά με τούτα έγραψε ο Θεμιστογένης ο Συρακούσιος, ώστε να είναι περισσότερο αξιόπιστος μιλώντας για τον εαυτό του σαν να πρόκειται για άλλον, χαρίζοντας σε άλλον τη δόξα, που προέρχεται από τον ιστορικό του λόγο".

Πλούταρχου "Ηθικά" Β' παρ. 25.

Ίδια γνώμη με τον Πλούταρχο είχαν και όλοι οι αρχαίοι συγγραφείς που έκαναν λόγο για την Ανάβαση. Αυτοί ήσαν ο Λουκιανός ο Σαμοσατέας, ο Διογένης ο Λαέρτιος αλλά και ο Αρριανός από τη Νικομήδεια. Ο τελευταίος που έζησε στο 2ο μ.Χ. αιώνα έγραψε μια παρόμοια "Ανάβαση" για την εκστράτεια του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τη λεγόμενη "Αλεξάνδρου Ανάβαση" που μιμήθηκε τον Αθηναίο ιστορικό και μάλιστα επωνόμασε τον εαυτό του "Νέον Ξενοφόντα".

Είναι θεμιτό και μαζί ανθρώπινο ν' απασχολούσε τον Ξενοφόντα, όσον αφορά στο σύγγραμμά του, περισσότερο η γνώμη και το ενδιαφέρον των σοφών και των διανοουμένων του "Κλεινού Άστεως" δηλαδή των συμπατριωτών του, που όμως τότε τον θεωρούσαν προδότη με βάση το ψήφισμα του Εύβουλου, όπως θα δούμε παρακάτω. Η οποιαδήποτε προκατάληψη κατά του δημιουργού είναι εκείνη, που καθορίζει το μέγεθος της αποδοχής και της αξιοπιστίας του έργου του και αυτό το γνώριζε, όπως φαίνεται, ο Ξενοφώντας. Αυτός λοιπόν κατά πάσα πιθανότητα πρέπει να ήταν ο λόγος, που τον οδήγησε στο να ονομάσει στα "Ελληνικά" του συγγραφέα της "Ανάβασης" ένα φανταστικό πρόσωπο, το Θεμιστογένη το Συρακόσιο.

Σήμερα πλέον είναι έξω από κάθε αμφισβήτηση το γεγονός της πατρότητας της "Κύρου Ανάβασης", καθ' ότι το περιεχόμενο, η δομή και η ανάπτυξη της καθώς και η πληθώρα των προσωπικών πληροφοριών και σκέψεων που περιέχει, προδίδουν σαν συγγραφέα της τον Ξενοφόντα. Ακόμη είναι κατάδηλον ότι ο συγγραφέας έχει ενδιαφέρει και έχει ενστερνιστεί τη διαλεκτική του Σωκράτη. Και τούτο είναι ένα πρόσθετο στοιχείο της αυθεντικότητάς της.

Ένα άλλο θέμα που απασχόλησε τους ειδικούς, είναι εκείνο του χρόνου της έκδοσης της Κύρου Ανάβασης και ακόμη το συναφές θέμα της προηγούμενης κυκλοφορίας κάποιας άλλης "Ανάβασης", που πιθανόν να ήταν εκείνη του Σοφαινέτου από τη Στύμφαλο. Επιπρόσθετα δε και το κατά πόσο ο Ξενοφώντας συμπλήρωσε τη διήγησή του με άλλα στοιχεία που θα του είχαν διαφύγει, αφού τα δανείστηκε από άλλους.

λους αυτόπτες ή αυτήκοους, που συνέγραψαν σχετικά, οπότε αναπόφευκτα τίθεται το θέμα της προσφυγής του στη συγγραφή του Σοφαίνετου.

Για το πρώτο θέμα μπορούμε να επικαλεστούμε τα παρακάτω διαφωτιστικά: Είναι γνωστό πως ο Ξενοφώντας ακολουθώντας το βασιλιά της Σπάρτης Αγησίλαο, όταν επέστρεφε εσπευσμένα από την εκστρατεία του στην Ασία, συμπολέμησε με τους Σπαρτιάτες στη μάχη της Κορώνειας στα 394π.Χ. κατά των συνασπισμένων Ελληνικών πόλεων και μαζί κατά της πατρίδας του, των Αθηνών. Αυτό το γεγονός είχε σαν συνέπεια την εξορία και τη δήμευση της περιουσίας του με ψήφισμα που έφερε στην εκκλησία του Δήμου ο Εύβουλος, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Τότε οι Σπαρτιάτες γι' ανταμοιβή των υπηρεσιών του, παραχώρησαν σε τούτον ένα κτήμα στο Σκυλλούντα, κοντά στην Ολυμπία. Εκεί έζησε είκοσι τρία περίπου χρόνια μέχρι την επαύριον της μάχης των Λεύκτρων στα 371 π.Χ., όταν οι προστάτες του νικήθηκαν από τους Θηβαίους.

Στις απόψεις των αρχαίων συγγραφέων και των νεότερων ειδικών βαρύνουσα θέση έχει η απόφαση που έγινε βεβαιότητα, ότι όλα τα συγγράμματά του ο Ξενοφώντας και μαζί την "Κύρου Ανάβαση", τα ολοκλήρωσε στο Σκυλλούντα της Πισατίδας. Στη συνέχεια την έρευνα απασχόλησε το πότε περίπου δόθηκε η Ανάβαση στη δημοσιότητα.

Από ορισμένα χωρία του πανηγυρικού λόγου του Ισοκράτη, που εγκωμιάζει τα επιτεύγματα των Μυρίων, φαίνεται ότι εκείνος κατά τη σύνταξη του λόγου του, είχε υπόψιν του την Κύρου Ανάβαση του Ξενοφόντα. Όντας γνωστό λοιπόν ότι ο Αθηναίος ρήτορας είχε εκφωνήσει το λόγο του στην Ολυμπία το έτος 380 π.Χ., προκύπτει αβίαστα ότι η Ανάβαση ήταν γνωστή πριν από το έτος τούτο. Τέλος για το δεύτερο ζήτημα της κυκλοφορίας κάποιας άλλης Ανάβασης πριν από την ομώνυμη του Ξενοφόντα, εκφράζεται η πιθανότητα πως μεταξύ των ετών 394 και 380 π.Χ., πρέπει να είδε το φως της δημοσιότητας εκείνη του Σοφαίνετου. Αυτή φαίνεται πως ήταν πιο συνοπτική και πιο λιτή στην έκθεση των γεγονότων και κατά συνέπεια περισσότερο εύληπτη από την πλειονότητα των ενδιαφερομένων τότε να πληροφορηθούν τα περιστατικά εκείνου του γεγονότος, που είχε εντυπωσιάσει τους Πανέλληνες. Οι αναφορές στα συμβάντα που βασίζονταν στις πρακτικές γνώσεις του βετεράνου και έμπειρου στρατηγού από τη Στύμφαλο, εικάζεται πως θα την είχαν καταστήσει δημοφιλές στρατιωτικό εγχειρίδιο, γιατί περιέγραφε την εποποιία των λίγων Ελλήνων οπλιτών και πελταστών, όπως οι Μύριοι, που ενώ βρέθηκαν στη καρδιά του Περσικού κράτους, κατόρθωσαν να διαφύγουν "πολεμούντες και καταπολεμούμενοι".

Εκτός απ' αυτά είναι ακόμη πιο πιθανό το ενδεχόμενο να είχε ο Ξενοφώντας υπόψιν του την Ανάβαση του Σοφαίνετου και ίσως με βάση εκείνη να βελτίωσε σε μερικά σημεία τη δική του συγγραφή, που ετοιμαζόταν να κυκλοφορήσει. Είναι τα σημεία εκείνα που θα χρειάζονταν ακριβέστερα στοιχεία συλλεγμένα μονάχα από έναν επαγγελματία στρατιωτικό, όπως ήταν ο Σοφαίνετος, για να καταστούν πληρέστερες οι περιγραφές και πιο κατανοητές οι εκτιμήσεις. Αυτό μπορούμε να το διακρίνουμε, έχοντας υπόψιν τα τέσσαρα λήμματα που υπάρχουν στην επιτομή των "Εθνικών" του

Στέφανου του Βυζάντιου, που αναφέρονται στους Καρδούχους και στους Ταόχους, δύο λαούς που συνάντησαν στην πορεία τους οι μύριοι, καθώς και στον ποταμό Φύσκο και στην πόλη Χαρμάνδη. Στο πρώτο για τους Καρδούχους ο λεξικογράφος επικαλείται την "Ανάβαση" του Ξενοφώντα και στη συνέχεια αναφέρεται στο Σοφαίνετο με την "Κύρου Ανάβαση" του, λέγοντας:

"Καρδοῦχοι, ἔθνος Μηδίας ὡς Ξενοφῶν ἐν ἀναβάσει τρίτη "ἔς Καρδούχους ἄγει". Τούτους δε φησὶν οἰκεῖν ἀνά τα ὄρη καὶ πολεμικούς εἶναι καὶ βασιλέως οὐκ ἀκούειν. Καὶ Σοφαίνετος ἐν Κύρου ἀναβάσει φησὶ περὶ αὐτῶν".

Στα υπόλοιπα όμως τρία λήμματα ο Στέφανος ο Βυζάντιος αναφέρεται μόνο στο Σοφαίνετο και στην "Κύρου ανάβαση" του, χωρίς καμιά άλλη αναφορά στον Ξενοφώντα, παρά το γεγονός ότι ο τελευταίος με σαφήνεια έχει γράψει για όλα, όπως ενδεικτικά φαίνεται σε κάποια παράθεση που γίνεται παρακάτω. Αυτά λοιπόν έχουν έτσι:

α) "Τάοχοι ἔθνος ἐνδοτέρω τοῦ Πόντου. Καὶ ἡ χώρα οὕτω. Τούτους τινὲς Τάους καλοῦσιν, ὡς Σοφαίνετος ἐν τῇ ἀναβάσει φησὶν"

β) Φύσκος: " ... ἐστὶ καὶ ποταμὸς Φύσκος καθὰ φησὶ Σοφαίνετος ἐν Κύρου ἀναβάσει".

γ) "Χαρμάνδη, πόλις πέραν τοῦ Εὐφράτου. Σοφαίνετος ἐν Κύρου ἀναβάσει φησὶ: "ἐπὶ ταῖς Βαβυλωνίαις πύλαις πέραν τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ πόλις ὄπισθο ὄνομα Χαρμάνδη".

Η αντίστοιχη αναφορά στη Χαρμάνδη από τον Ξενοφώντα, που δε μνημονεύεται από το Στέφανο το Βυζάντιο, έχει έτσι:

"Πέραν δε τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ κατὰ τοὺς ἐρήμους σταθμούς ἦν πόλις εὐδαίμων καὶ μεγάλη, ὄνομα Χαρμάνδη".

Η ομοιότητα των δύο τελευταίων αντίστοιχων αποσπασμάτων είναι προφανής, αλλά τα συμπεράσματα παρακινδυνευμένα, που αφήνουν τη θεμελίωση κάποιου ισχυρισμού μόνο στην εικασία και στην πιθανολογία. Επειδή όμως είναι δεδομένο ότι ο Ξενοφώντας με σαφήνεια περιγράφει και τους λαούς και τους ποταμούς και τις συγκεκριμένες πόλεις, όπως η Χαρμάνδη, η προσφυγή του Στέφανου του Βυζάντιου σε ορισμένες περιπτώσεις μονάχα στο χαμένο σύγγραμμα του Σοφαίνετου, φαίνεται πως υπαγορεύθηκε από το γεγονός ότι εκείνος ήταν περισσότερο κατατοπιστικός.

Ακόμη η νεότερη έρευνα έχει εντοπίσει μέσα στην Κύρου Ανάβαση του Ξενοφώντα κάποια άλλα χωρία ή συμπληρώματα αυτών, που δεν ανήκουν στο αρχικό κείμενο, αλλά προστέθηκαν από άλλο χέρι (εμβόλιμα) σε μεταγενέστερα χρόνια. Είναι κυρίως εκείνα που αναφέρονται αποκλειστικά σε υπολογισμούς και προσδιορισμούς αποστάσεων με την έννοια της ακριβολόγου κατανομής σε σταθμούς, παρασάγγας και σταδίου και ανήκουν πιθανόν στην Κύρου Ανάβαση του Σοφαίνετου και ένα τέτοιο χωρίο είναι το παρακάτω:

"Αριθμός τῆς ὁδοῦ ἦν ἦλθον ἐξ Ἐφέσου τῆς Ἰωνίας μέχρι τῆς μάχης σταθμοὶ τρεῖς καὶ ἑνενήκοντα, παρασάγγαι πέντε καὶ τριάκοντα καὶ πεντακάσιοι, στάδιοι πενήτηκοντα καὶ ἑξακισχίλιοι καὶ μύριοι".

Ἐκ τῆς μάχης ἐλέγοντο εἶναι εἰς Βαβυλῶνα στάδιοι ἑξήκοντα καὶ τριακάσιοι".

Ξενοφώντα "Κύρου ἀνάβαση" Β' κεφ. β' παρ. 6

Ἐκτός ἀπὸ το παραπάνω ἀπόσπασμα που χαρακτηρίστηκε νόθο, ἡ ἔρευνα ἔχει ἀποφανθεῖ ὅτι ολόκληρη σχεδὸν ἡ τελευταία παράγραφος τῆς Κύρου Ἀνάβασης, πλὴν τῆς πρώτης περιόδου, θεωρεῖται ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἄλλο σύγγραμμα, με ἐπιχρατέστερη τὴν ἀπόψη, τὴν Κύρου Ἀνάβαση τοῦ Σοφαίνετου. Συγκεκριμένα γίνεται γενικὰ παραδεκτὸ ὅτι ὁ Ξενοφώντας περατώνει τὴν ἱστορικὴ του διήγηση ἔτσι:

"Ἐν τούτῳ Θίβρων παραγενόμενος παρέλαβε τὸ στράτευμα καὶ συμμείξας τῷ ἄλλῳ Ἑλληνικῷ, ἐπολέμει πρὸς Τισσαφέρην καὶ Φαρνάβαζον"

Ἡ συνέχεια, που καὶ υφολογικὰ φαίνεται πως εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴ διήγηση τοῦ Ξενοφώντα, ἔχει ἔτσι:

"Ἀρχοντες δὲ οἶδε τῆς βασιλείας χώρας ὅσας ἐπήλθομεν: Λυδίας Ἀρτύμας, Φρυγίας Ἀρτακάμας, Λυκιοανίας καὶ Καπαδοκίας Μιθραδάτης, Κιλικίας Σύνεννεσις, Φοινίκης καὶ Ἀραβίας Δέρνης, Συρίας καὶ Ἀσσυρίας Βέλευσις, Βαβυλῶνος Ρωπάρης, Μηδίας Ἀρβάκας, Φασιανῶν καὶ Ἑσπεριτῶν Τριβάζος: Καρδοῦχοι δὲ καὶ Χάλυβες καὶ Χαλδαῖοι καὶ Μάκρωνες καὶ Κόλχοι καὶ Μοσσύνοικοι καὶ Κοῖτοι καὶ Τιβαρηνοὶ αὐτόνομοι. Παφλαγονίας Κορύλας, Βιθυνῶν Φαρνάβαζος, τῶν ἐν Εὐρώπῃ Θρακῶν Σεύθης. Ἀριθμὸς συμπάσης τῆς ὁδοῦ τῆς ἀναβάσεως καὶ καταβάσεως σταθμοὶ διακάσιοι δέκα πέντε, παρασάγγαι χίλιοι ἑκατὸν πενήκοντα πέντε, στάδια τρισμῦρια τετρακισχίλια ἑξακόσια πενήκοντα. Χρόνου πλῆθος τῆς ἀναβάσεως καὶ τῆς καταβάσεως ἑνιαυτὸς καὶ τρεῖς μῆνες".

Τέλος πέρα ἀπ' ὅλα αὐτὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ στὴ νεώτερη ἔρευνα, πρέπει νὰ σημειωθοῦν καὶ τὰ ἐξῆς: α) πρὶν ἀπὸ ἀρκετὲς δεκαετίες γιὰ τούτο τὸ θέμα εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὴ Γερμανία μιὰ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ F. Schromer (*Der Beriche des Sofaenetus de Zug de Zehntausend*, Μόναχο 1954) καὶ β) ὁ Paul Kroh, συντάκτης ἐνὸς λεξικοῦ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων (Ἑλλήνων καὶ Λατίνων) στὴν ἀναφορὰ που κάνει γιὰ τὸ Σοφαίνετο, ἀποφαίνεται, πως δὲν ἀποκλείεται τὸ ἱστορικὸ σύγγραμμα τοῦ Διόδωρου τοῦ Σικελιώτη, (μέσω τοῦ Ἐφορου), νὰ μπορεῖ νὰ μας βοηθήσει νὰ σχηματίσουμε κάποια ἰδέα γιὰ τὸ ἔργο του.

Σαν κατακλείδα τούτης τῆς ἔρευνας διατυπώνω τὴν ἀκόλουθη σκέψη, ὅτι ἡ ἀπώλεια τοῦ συγγράμματος τοῦ Σοφαίνετου, ὅπως καὶ κάθε παρόμοιου, ἔχει στέρησει τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα ἀπὸ σημαντικὲς πληροφορίες. Αὐτές θὰ εἶχαν διαμορφώσει ἄλλα δεδομένα γιὰ τὴ διερεύνηση τοῦ συγκεκριμένου γεγονότος καὶ γιὰ τὴ σπουδὴ τῆς εποχῆς που ἔλαβε χώρα. Ἐπιπλέον θὰ εἶχε ἀπαλλάξει τὴν ἴδια ἔρευνα ἀπὸ τὴν μονομέρεια τῆς πληροφοροφύσης. Ὁ Σοφαίνετος, με τὴ μὴ διάσωση τοῦ ἔργου του, καὶ ὅσον ἀφορᾷ στὴν υστεροφημίαν του σαν συγγραφέα, ἀκολούθησε τὴν τραγικὴ στρατιὰ ὅλων ἐκείνων που ἐνὸς ἀγγίξε μιὰ ἀπὸ τὶς Μούσες, στὸν χρόνον τὴ διαδρομὴ καὶ στὶς ἀτυχες γιὰ τὸν πολιτισμὸ συγκυρίες, τοὺς υφάρπαξε ἡ ἀγνωσία καὶ ἡ ἀφάνεια. Ἐμεινε ὁμως γνωστὸς στὴν ἱστορία κυρίως σαν στρατηγὸς τῶν Μυρτίων, ἀφοῦ διέσσωσε τὴ μνήμη καὶ τὴ φήμη του ὁ Ξενοφώντας στὸ ὁμώνυμο με τὸ δικό του σύγγραμμα, τὴν Κύρου Ἀνάβαση.

Δημήτριος Νικ. Λύρας

Η αρχαία μισθοφορία

“Από Φρυγίας ἀνδράποδα,
ἀπὸ δὲ Ἀρκαδίας ἐπικούρους”
(Αρχαία παροιμία)

Ξεκίνησ' ἀπ' τη Στύμφαλο, αφήνοντας την πατριική γωνιά
μ' άλλους πολλούς κι ο Ξενοκλής τη φτώχεια ν' αποσεισει
και μισθοφόρος να γενεί σε κάποιο ξένο βασιλιά.

Καθώς τα σφάγια καίγονταν στις Αγρατέρας το βομό,
ευχήθηκαν όλοι μαζί στον Ίσθμιο Κοσμοσειστή,
να 'χουν στο Ικάριο πέλαγος το κύμα φιλικό.

Σα ναύλωσαν πλεούμενο για της Καρίας την ακτή,
βλέποντας τ' άστρα που 'λαμπαν στον ουρανών τα πλάτη,
ονειροπώλουν άγρυπνοι στου πλοίου την κουπαστή.

Ο ένας λάφυρα έβλεπε πως θα 'παιρνε πολλά,
ο άλλος πλήθος δαρεικούς στο τράγινο δισάκι
και μοναχά ο Ξενοκλής δεν έστεργ' αγκαλά

να βγάλει μέσα απ' το μυαλό τη γη την πατριική,
που άφηνε ανήμπορους τη μάνα και τον κύρη.
Ονειρευόταν στον καιρό κάποια μουντή αυγή,

να πάρει πίσω του ερχομού το πλοίο και να γείρει
κι εκεί στον κόρφο των Κεχριών ξανά ν' αφουγκραστεί
την αύρα της πατρίδας του στα πεύκα ν' ανασαίνει

και ν' ατενίσει τις κορυφές προς το βουνό του Ερμή.
Ήταν Αρχάς ο Ξενοκλής, επίκουρος στην ξένη
τη γη, κι αφού αρνήθηκε η μοίρα να συντρέξει

στους πόθους του δε γύρισε, μα πέθανε για κάτι
σημαντικό, σαν την αρχή του βασιλιά Αρταξέρξη
στην όχθη κάποιου ποταμού του Κύδνου ή του Ευφράτη.

(Από την ανέκδοτη ποιητική συλλογή “Βήματα στο λιβάδι των ασφοδέλων”)

ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΖΑΝΑΣ

“Requiem aeternam”

για το φίλο που έφυγε

Το Μεγάλο Σάββατο (14-4-2001) στο κοιμητήριο του Κόκκινου Μύλου της Φιλαδέλφειας κατευδοώσαμε έναν μεγάλο Κορίνθιο διανοητή, το Βασίλη Λαζανά, που έφυγε για το μεγάλο ταξίδι στον τόπο “ένθα ουκ εστι...”.

Ακούρατος εργάτης του πνεύματος, ποιητής και μύστης των ελληνικών γραμμάτων και καύχημα για την Κορινθία, ο Βασίλης Λαζανάς, με καταγωγή από την Ευρωσίνη, γεννήθηκε στην Κόρινθο το 1916, όπου υπηρετούσε ως γυμνασιάρχης φιλόλογος ο πατέρας του.

Μετά την εγκύκλιο παιδεία που έλαβε στην Κόρινθο, σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη συνέχεια έκαμε μεταπτυχιακές σπουδές, όχι στη Νομική, αλλά στους κλάδους της Φιλοσοφίας και της Φιλολογίας, στο ονομαστό πανεπιστήμιο του Tübingen (Τυβίγγη) της Γερ-

μανίας, από το οποίο και αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Φιλοσοφίας.

Επαγγελματικά σταδιοδρόμησε ως διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Προστασίας Κοφθαλάων στο οποίο ανέλαβε ένα μεγάλο μέρος της ζωής του, προσφέροντας με περίσσειμα ψυχής, έργο υποδειγματικό γι’ αυτά τα παιδιά. Απεχώρησε από την υπηρεσία ως Επιθεωρητής του Υπουργείου υγείας και Πρόνοιας.

Στα γραμμата πρωτοπαρουσιάστηκε το 1937 από το περιοδικό “Νεοελληνικά Γράμματα” που δημοσίευσε ποιήματά του και ακολούθησε η παρουσία του στον τοπικό τύπο της Κορινθίας όπου δημοσίευε ποιήματα και με το φιλολογικό ψευδώνυμο Βασίλης Φλέβας.

Στα χρόνια της Κατοχής έλαβε ενεργό μέρος στην Εθνική Αντίσταση, από την οποία εί-
ναι εμπνευσμένα τα ποιήματα της συλλογής του “Μνήμη” (1980, β’ εκδ. 1990).

Στον τομέα της ποίησης έδωσε δύο ακόμα συλλογές. “Ένα πρωί με πένθος (1946, β’ εκδ. 1952) και “Έν τω μέσω της Νυκτός” (1992).

Κατά καιρούς δημοσιεύτηκαν σε πολλά λογοτεχνικά περιοδικά (Νέα Εστία, Παγκόσμια Συνεργασία, Κορινθιακά κ.ά.) ποιήματά του, δοκίμια, μελετήματα και μεταφράσεις του. Ποιήματά του έχουν μεταφραστεί στα γερμανικά, γαλλικά και ιταλικά. Συνεργάστηκε επίσης και με το “Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ήλιος”, πολλά λήμματα του οποίου φέρουν την υπογραφή του.

Η αγάπη του για το γεννέθλιο τόπο τον ώθησε το 1961 στην έκδοση ενός, υποδειγματικού για τα τοπικά μέτρα της εποχής, περιοδικού λόγου - τέχνης και επιστήμης με τον τίτλο “Κύφελος” παρμένο από την κορινθιακή ιστορία, του οποίου δυστυχώς εκδόθηκαν μόνο 7 τεύχη.

Τεράστιο σε όγκο και ποιοτικά άψογο είναι και το μεταφραστικό του έργο. Ο Βασίλης Λαζανάς άριστος γνώστης της γαλλικής, της γερμανικής και της λατινικής γλώσσας, μελέτησε και μετέφρασε τους κυριότερους κλασσικούς των χωρών αυτών, Γκαίτε, Ρίλκε, Χαίλντελν, Χάινε, Μπάϋρον και άλλους και τους Λατίνους Προπέρτιο (Sextus Propertius) και

Αλβιο Τίβουλλο (Albius Tibullus). Πολλές επίσης μελέτες του, γύρω από τη γαλλική, τη γερμανική και την αρχαία ελληνική λογοτεχνία, περιλαμβάνονται στο τρίτομο έργο του (χιλίων και πλέον σελίδων) “Φιλολογικά Μελετήματα”. (1987 Α+Β και 1997 Γ’)

Όμως πέρα από όλα αυτά, η ενασχόλησή του με την αρχαία ελληνική λογοτεχνία και ιδιαίτερα με την επιγραμματική ποίηση των αρχαίων, έφερε αγλαούς καρπούς. Μετέφρασε και τα 16 βιβλία της αποκαλούμενης Παλατινής Ανθολογίας με τα εν συνόλω 4090 αρχαία επιγράμματα που έχουν περισωθεί, έργο ζωής του Βασίλη Λαζανά, που εκδόθηκε σε οκτώ πολυσελίδους τόμους, με προλεγόμενα, σχόλια, έμμετρη μετάφραση και αρχαίο κείμενο.

Μικρότερες επιτομές του τεράστιου αυτού έργου αποτελούν δύο ιδιαίτερα βιβλία του που περιλαμβάνουν, το ένα, τα “Αρχαία Ελληνικά Επιγράμματα εμπνευσμένα από την Κόρινθο και την περιοχή της” και το άλλο που φέρει τον τίτλο “Αρχαίοι Έλληνες επιγραμματοποιοί του Αιγαίου - Όλα τα σχετικά επιγράμματα”.

Εκτός από την Παλατινή Ανθολογία, μας παρέδωσε το 1997 και το έργο του “Πινδάρου Επίνικοι” (ίσως είναι το τελευταίο του) όπου περιλαμβάνονται οι Ολυμπιονίκοι, Πυθιονίκοι, Νεμεόνικοι και Ισθμιόνικοι ύμνοι του Θηβαίου ποιητή, σε ένα τόμο 530 σελίδων με εκτενή προλεγόμενα για τη ζωή και το έργο του Πινδάρου.

Ο Βασίλης Λαζανάς υπήρξε μέλος διαφόρων λογοτεχνικών εταιρειών και σωματείων (Επίτιμος πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, Επίτιμο μέλος του Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών, μέλος του Συνδέσμου Ελλήνων Λογοτεχνών κ.ά.) και έτυχε πολλών διακρίσεων μεταξύ των οποίων: Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών για το βιβλίο του “Τα Ρωμαϊκά Ελεγεία” του Γκαίτε (1973). Πρώτο κρατικό βραβείο για το βιβλίο του “Fr. Hölderlin ο αδελφός των Αρχαίων Ελλήνων”. Βραβείο της Ελληνικής Εταιρείας Χριστιανικών Γραμμάτων, για την επίδοσή του στην Αρχαία Ελληνική, Λατινική και Γερμανική φιλολογία, και τις σχετικές μεταφράσεις που εξεπόνησε. Χρυσό μετάλλιο της Πόλεως Κορίνθου, και Αργυρός Σταυρός του Τάγματος των Ταξιαρχών για το σύνολο του έργου του.

Με το Βασίλη Λαζανά με συνέδεε μακρόχρονη φιλία αδιατάρακτη. Αγαπούσε τον “Αίπυτο” και πολλάκις τον τίμησε με κείμενα και ποιήματά του που λάμπρυναν στις σελίδες του.

Μιλήσαμε τη Μεγάλη Δευτέρα και καταχάρηκε όταν του είπα ότι στο αφιέρωμα για τη Στυμφαλία θα δημοσιευθούν ποιήματά του που έχει γράψει για τη λίμνη. Δυστυχώς δεν πρόλαβε να πάρει το τεύχος αυτό.

Στη νεκρώσιμη ακόλουθία του τον αποχαιρέτησαν η κυρία Νίτσα Τούσουλη και από την Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών ο ομότεχρός του κ. Κυριάκος Βαλαβάνης.

Το ποίημα “Μνήμη Βασίλη Λαζανά” της ποιήτριας κυρίας Ρένας Καλιγιάννη που δεν μπόρεσε να παρευρεθεί διάβασε η ποιήτρια κυρία Στέλλα Ζαρκάδη η οποία και τον αποχαιρέτησε με τα ακόλουθα λιτά και απέριπτα λόγια, καθώς λιτή και απέριπτη ήταν και η ζωή του.

“Στο καλό αγαπημένε φίλε και δάσκαλε Βασίλη Λαζανά. Στο καλό, το Μέγα καλό που πίστρεψες κι εδούλεψες ακαταπόνητος. Θα σ’ αγαπούμε πάντα “θεϊέ Βάνια” και θα σε θυμόμαστε γαλήνιο και χαμογελαστό. Παρακαλούμε, εκεί που θα πας, να συναντήσεις τον Γκαίτε, τον Ρίλκε, τον Χάιλντερλιν, τον Χάϊνε, και όλον τον πνευματικό θίασο, τον οποίον το έργο μετέφρασες και μας το έδωσες να το χαρούμε. Σ’ ευχαριστούμε ποιητή για τη μεσιτεία σου”.

Σε ευχαριστεί και ο “Αίπυτος” αγαπημένε φίλε Βασίλη και σ’ αποχαιρετά με ένα μόνο στίχο του Πινδάρου, του ποιητή που λάτρευες. “Τί δέ τις; Τί δ’ οὐ τις; Σκιάς ὕναρ ἄνθρωπος”.

Από
τις
παλιές
εφημερίδες

Έτος Δ' = Έν Ν. Κορίθω 50 Νοεμβρίου 1874 = Άρθ 32

ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΣ ΑΞΗΡ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ, ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ

ΥΠΗΣΤΗΡΟΜΗ
ΠΡΟΖΑΚΗΝΤΕΣ.

Έτιος Δ' έτος Δ' αρθ. 32.
Αρ. 32. έτος Δ' αρθ. 32.
Αρ. 32. έτος Δ' αρθ. 32.

—ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ—

Αρ. 32. έτος Δ' αρθ. 32.
Αρ. 32. έτος Δ' αρθ. 32.
Αρ. 32. έτος Δ' αρθ. 32.

Έκδόται άπα; τής εβδομάδος.

Τό της Στυμφαλιαίας Λίμνης ύδωρ

Ἐπειδή περί τῆς Στυμφαλιαίας Λίμνης πολλά ἐμυθολογήθησαν καί ἐπειδή κατά τήν μυθολογίαν εἰς τάς ὄχθας τῆς Λίμνης ταύτης ἐκατώουν τά ἀνθρωποφάγα ὄρνεα, ἀκούσας ἐπίσης ὅτι τό ὕδωρ τῆς Στυμφαλιαίας Λίμνης εἶναι κακῆς ποιότητος προκαλοῦν παρητούς καί ἀσθενείας εἰς τούς πίνοντας αὐτό διαρκῶς, ἐξήτασα πρό χρόνων τοῦτο τό ὡς κακῶς μυθολογούμενος ὕδωρ. Τοῦτο τό ὕδωρ εἶναι κάλλιστον πρός πόσιν, μελανόν πρός βράσιν καί πλύσιν, καί κάλλιστον διά βιομηχανικά καταστήματα, διά σαπωνοποιεῖα, βαφεῖα, διά ἀτμομηχανάς, τά ὁποῖα ἔχουσιν ἀνάγκην διά τάς βιομηχανικάς τῶν ἐργασίας, καλοῦ καθαροῦ ὕδατος ἀνω τιτανούχων ἀλάτων. Τό τῆς Στυμφαλιαίας Λίμνης ὕδωρ μετεφέρθη ὑπό τοῦ Ἄδριανοῦ εἰς Κόρινθον

Ε. Αάνδερρο

Από το φύλλο αριθ. 31 τῆς 22 Νοεμβρίου 1874

Ἐνεκεν ζηλοτυπίας

Φημιλογεῖται ἡ σύστασις ἐπιτροπῆς διά τήν μεταγωγῆν τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης Στυμφαλίας πρός ἀρδευσιν τῶν πεδιάδων Νεμέας, Κλεωνῶν καί Κορίνθου. Ἡ διοχέτευσις τῶν ὑδάτων τῆς Στυμφαλίας ὄφειλεν ἵνα ἦ τό κύριον μέλημα σωφρονούσης καί πατρικῆς κυβερνήσεως· ἀλλά εἰς ἔργα δημοφελῆ καί παραγωγικά εἰς τό ἔθνος, δυστυχῶς πάντοτε παρεμβάλλουσι μύρια ὄσα προσκόμματα αἱ Εὐρωπαϊκαί ἀδελφαί, ἐνεκεν ζηλοτυπίας πρός τήν Ἑλλάδα.

Από το φύλλο αριθ. 19 τῆς 12 Αυγούστου 1874

Ἄομολογουμένως νοήμων

Ὁ Ὑπουργός τῶν Οἰκονομικῶν κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος ἀνήρ, ὁμολογουμένως νοήμων καί φιλόπατρις, ἀναλαβών τά καθήκοντά του πιστεύομεν ὅτι θά ἐνεργήσει καί φέρει εἰς πέρας ὅ,τι ὑπεσχέθη διά τάς λίμνας Στυμφαλίας καί Βουλιαγμένης, οὕτω δέ πρόπτων θά καταστή ὁ πρότος εὐεργέτης τῆς Κορινθίας.

(Από το φύλλο αρ. 22 τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1874).

Σ.Σ. Ἡ Ἐπισήμανση “ὁμολογουμένως νοήμων” λέτε να σημαίνει ὅτι μπορεῖ να υπήρξαν και μη νοήμονες δηλαδή... ἀνόητοι ὑπουργοί; Ὅλα εἶναι πιθανά σ' αὐτό τον τόπο.

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΚΑ

ΦΕΝΕΑΤΙΚΑ

& άλλα...

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΑΜΟΥ

Έτος ένατο

Αργοπορημένοι και αυτή τη φορά, ως συνήθως, ο «Αίπυτος» -έξις, δεύτερα φύσις» λέει ο αρχαίος σοφός- μπαίνει στο ένατο έτος της ζωής του, το 2001, έναρξη για μερικούς του 21ου αιώνα και της 3ης χιλιετίας, ενώ για άλλους, όλα αυτά συνέβησαν πέρυσι, εν μέσω μάλιστα παγκοσμιοποιημένων εορτών και λαμπρών πανηγύρεων.

Ωστόσο, ο άλλος Αίπυτος, ο μυθικός, αδιαφορώντας για όλα αυτά, μετράει τις δικές του χιλιετίες, πόσες ακριβώς θα σας γελάσω, και εύχεται σε όλους εμάς «αισίαν και ευτυχή» τη νέα χιλιετία, ενώ ο «Αίπυτος» περιοδικό, σας εύχεται «καλόν αιώνα».

Αργοπορημένοι λοιπόν ως περιοδικό θα φθάσει και πάλι στα χέρια σας και για τους ίδιους πάντα λόγους, ας μη τα επαναλαμβάνουμε γιατί γίνονται και κουραστικά. Όμως αυτή τη φορά άργησε πολύ περισσότερο γιατί, τι να πρωτοκάνει και τι να προλάβει ένας άνθρωπος που το παλεύει μόνος του, αφού ως αφιέρωμα, το τεύχος τούτο βγήκε τριπλό με 192 σελίδες και όπως ξέρετε «η πολλή δουλειά αργεί να γίνει». Τώρα αν εσείς θελήσετε να αποκαταστήσετε στα σωστά της την παροιμία, τόσο το «καλύτερο», δε θα έχει λόγους ο «Αίπυτος» να το αρνηθεί και χαίρεται που θα σας συντροφέψει στις διακοπές σας.

Στυμφάλια ύδατα

Τα νερά της Στυμφαλίας ακολουθούσαν επί χιλιετίες τους δικούς τους δρόμους, μέχρι που ο ρωμαίος αυτοκράτορας Αδριανός θέλησε να τους αλλάξει πορεία και τα έβαλε στο δικό του λούκι με το ωραίο όνομα «Αδριάνειον Υδραγωγείον» για να ποτίσει την Κόρινθο, την οποία ως γνωστόν είχε ισοπεδώσει το 146 π.Χ. ο πρόγονός του Μόμμιο.

Και να που, ύστερα από δύο χιλιετίες, ο Δήμαρχος Κορίνθου εξήλωσε τη δόξα του Αδριανού και θέλει ντε και καλά να επαναλάβει το πείραμα. Και χωρίς ο δήμος Κορίνθου να εξετάσει όλες τις υπάρχουσες εναλλακτικές λύσεις του προβλήματος ύδρευσης της πόλης, -και υπάρχουν πολλές- προέβη στην εκτέλεση έργων για τη λήψη νερού από γεωτρήσεις στη λεκάνη της Στυμφαλίας. Τα έργα αυτά, όπως ισχυρίζεται ο δήμος Στυμφαλίας, έγιναν παράνομα, χωρίς τις απαιτούμενες μελέτες προέγκρισης, χωροθέτησης και έγκρισης περιβαλλοντικών όρων και κυρίως χωρίς καν να μελετηθούν οι επιπτώσεις που

θα έχει αυτό το εγχείρημα στον υδροφόρο ορίζοντα και τον σημαντικό και μοναδικό στην ορεινή Πελοπόννησο, υδροβιότοπο της Στυμφαλίας.

Επειδή οι Στυμφάλιοι και ο Δήμαρχός τους αντέδρασαν στις μεθοδεύσεις αυτές έντονα και με όλα τα νόμιμα μέσα, και πολύ καλά έκαμαν, ο Δήμαρχος Κορίνθου μίλησε, λέει, σε συνεντευξή του και για ... καραμπίνες. Ομολογώ ότι δυσκολεύομαι να το πιστέψω, γιατί το δήμαρχο τον γνωρίζω ως σοβαρό άνθρωπο. Αν όμως έτσι όντως έχουν τα πράγματα, φαίνεται ότι ακόμα ζούμε στην εποχή του Τσουμπέ (διάβαζε πρωθυπουργός Δημήτριος Βούλγαρης) και δεν το έχουμε πάρει είδηση.

Το παράδειγμα της Κορίνθου ακολουθεί δυστυχώς και ο δήμος Σικυωνίων ο οποίος, χωρίς τις απαιτούμενες μελέτες και εγκρίσεις, επιχειρεί επίσης και αυτός να υδρευτεί την πόλη του Κιάτου από γεώτρηση που βρίσκεται μόλις πέντε μέτρα από τις πηγές του χωριού Κεφαλάρι της Στυμφαλίας.

Το μέγα αυτό θέμα έφεραν στη δημοσιότητα με επιστολές τους στην “Ελευθεροτυπία” οι Στυμφάλιοι Θανάσης και Χρήστος Παπακωνσταντίνου, διαμαρτυρούμενοι για τα τεκταινόμενα. Αλλά δε βαριέσαι. Από ό,τι φαίνεται κανενός αρμοδίου δεν ίδρωσε το αυτί.

Κοινό αγαθό

Το νεράκι του Θεού είναι “κοινό αγαθό” και συνεπώς ανήκει σε όλους, διατείνονται οι δήμαρχοι Κορίνθου και Σικυώνος και το προβάλλουν ως το ισχυρότερο επιχείρημα για να πάρουν το νερό της Στυμφαλίας -εύκολη λύση- και να ξεδιψάσουν τους δημότες τους. Και εμείς οι Στυμφάλιοι, που μας το χάρισε ο Θεούλης και το έχουμε, ρωτάμε εκείνους που δεν το έχουν και θέλουν να μας το πάρουν. Αν τυχόν το πάρουν, με καραμπίνες, ή με το δίκαιο του ισχυρότερου -το ίδιο κάνει- δε θα το πουλήσουν στους δημότες τους; Και επειδή είναι δεδομένο ότι θα το πουλήσουν και θα θησαυρίσουν τα ταμεία κάποιων δημοτικών ή ιδιωτικών επιχειρήσεων που θα το διαχειρισθούν, μήπως μπορούν να μας πουν σε τι θα ωφεληθεί από αυτή την πώληση η Στυμφαλία που έχει δικό της το νερό;

Ας αφήσουν λοιπόν τις σοφιστείες, ότι το νερό είναι κοινό αγαθό, αυτό το ξέρουμε, και δεν περιμένουμε να μας το πουν, όπως ξέρουμε ότι κοινό αγαθό είναι και η θάλασσα, αλλά οι ανυπολόγιστης αξίας παντοειδείς εκμεταλλεύσεις της παραλίας που προέρχονται από το κοινό αγαθό που λέγεται θάλασσα, είναι ιδιόκτητες.

Είναι νομίζω καιρός, όλοι οι εμπλεκόμενοι να σκύψουν με περίσκεψη πάνω από το όντως μέγα πρόβλημα του νερού. Γιατί το θέμα της αξιοποίησης του νερού μιας περιοχής, της μεταφοράς του πηγαίου πλεονάσματος, και όχι του νερού των γεωτρήσεων, σε μια άλλη, και της κατανομής του ανάμεσα σε διάφορες χρήσεις (ύδρευση, άρδευση, βιομηχανία, τουρισμός, ηλεκτροπαραγωγικά έργα κ.λπ.) είναι σύνθετο. Είναι οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό, ηθικό και όχι μόνο νομικό. Συνεπώς η λύση πρέπει να προκύψει μέσα από διάλογο που θα επιτύχει το μέγιστο δυνατό βαθμό συναίνεσης και θα κατανείμει δίκαια τις ωφέλειες. Και θα πρέπει να στηρίζεται επιστημονικά σε μελέτες επάρκειας και διαχείρισης του νερού. Και βέβαια με στραμμένη πάντα την προσοχή στην προστασία και την αξιοποίηση του οικοσυστήματος και τις επιπτώσεις στο περιβάλλον και στη μοναδικότητα της φύσεως. Γιατί έτσι κατα πως πάνε τα πράγματα με το νερό που ολοένα και λιγοστεύει “κανείς δεν ξέρει τι μας μέλλεται καφερούι” που έλεγε και η γιαγιά μου.

Κραυγή αγωνίας

Από όσα κατά καιρούς έχει εκφράσει με ανακοινώσεις του ο δήμος Στυμφαλίας για το ζήτημα του νεορύ μεταφέρω εδώ ένα απόσπασμα από το τελευταίο δελτίο τύπου (16-2-2001). Είναι μια κραυγή αγωνίας για το μέλλον της λίμνης και των χωριών της Στυμφαλίας.

“... Επειδή γνωρίζουμε ότι όλοι οι Δήμοι από το Κιάτο μέχρι τους Αγ. Θεοδώρους αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα ύδρευσης, καλούμε τους κ.κ. αρμόδιους Υπουργούς, Βουλευτές του Νομού, Γενικό Γραμματέα Περιφέρειας, Νομάρχη Κορινθίας, Νομαρχιακούς Συμβούλους, Δημάρχους και Δημ. Συμβούλους να μας απαντήσουν:

1. - Πώς θα αντιμετωπισθεί το πρόβλημα ύδρευσης όλης της πεδινής Κορινθίας; Με γεωτροήσεις στη Στυμφαλία; Αν η απάντηση είναι ναι, ας μας πουν και πού να μεταναστεύσουμε.

2. - Ενδιαφέρονται για τη διατήρηση του σπάνιου υγριοβιότοπου της Στυμφαλίας λίμνης και την ανάπτυξη της ορεινής Κορινθίας; Αν ναι, τι κάνουν γι' αυτό.

Ενώ το μεγαλύτερο πρόβλημα του Νομού είναι η ύδρευση, δεν έχει προταθεί για ένταξη στο Γ' ΚΠΣ ανάλογο έργο, ενώ αντίθετα έχει δοθεί προτεραιότητα στο αρδευτικό έργο “Φράγμα Ασωπού” με σκοπό την άρδευση της πεδινής Κορινθίας. Η εκτέλεση αυτού του έργου, που ήδη έχει δρομολογηθεί, είναι ικανή να λύσει το πρόβλημα ύδρευσης και άρδευσης όλης της πεδινής Κορινθίας, λύση την οποία έχουμε ήδη προτείνει.

Είναι ώρα να σκύψουν όλοι οι αρμόδιοι πάνω από το πρόβλημα και να εξετάσουν τις εναλλακτικές λύσεις για την υδροδότηση της Κορίνθου και της υπόλοιπης πεδινής Κορινθίας, που είναι τα απορρέοντα ύδατα της Στυμφαλίας, το προσαναφερόθην φράγμα Ασωπού, η ΕΥΔΑΠ κλπ.

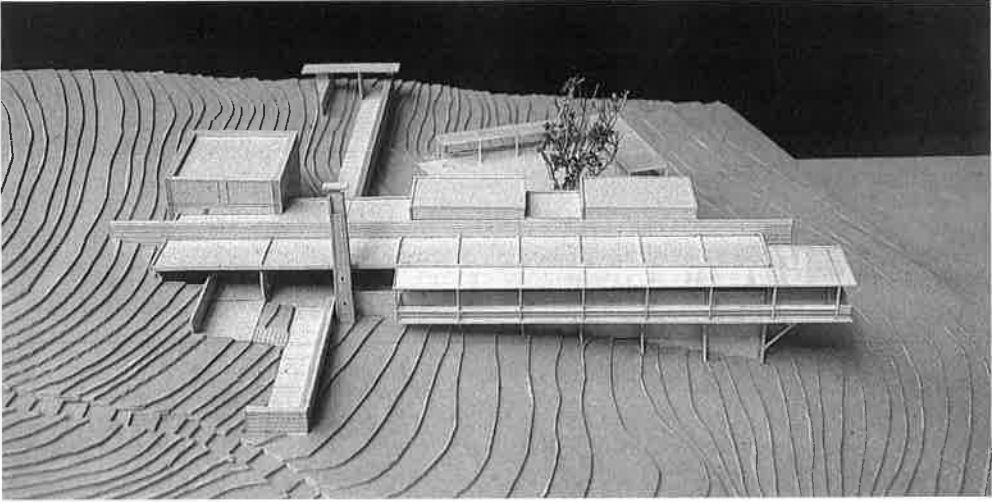
Με τον τρόπο αυτό, εξασφαλίζεται η αποτελεσματική χρήση των υπαρχόντων υδάτινων πόρων, χωρίς να διαταράσσεται η ισορροπία τους και αποτρέπονται όλοι οι κίνδυνοι που δημιουργούνται από την άντληση υδάτων δια γεωτροήσεων”.

Μουσείο Παραδοσιακών Επαγγελμάτων και Περιβάλλοντος στη Στυμφαλία

Το Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα της ΕΤΒΑ ολοκλήρωσε ήδη τις τεχνικές και μουσειολογικές μελέτες του Μουσείου Παραδοσιακών Επαγγελμάτων και Περιβάλλοντος το οποίο, όπως είναι γνωστό, πρόκειται να ανεγερθεί στη Στυμφαλία.

Το Μουσείο σχεδιάζεται να κατασκευαστεί σε κατάλληλο χώρο που παραχώρησε στο Δήμο Στυμφαλίας το Δασαρχείο. Από εκεί, εξασφαλίζεται η άμεση οπτική επαφή με την πανέμορφη λίμνη και ολόκληρη σχεδόν την κοιλάδα της Στυμφαλίας. Θα στεγαστεί σε ένα χαμηλό σύγχρονο κτίριο -στην απέναντι σελίδα βλέπουμε τη μακέτα- απολύτως ενταγμένο και εναρμονισμένο στο περιβάλλον, που σχεδιάστηκε από τους αρχιτέκτονες Τάση Παπαϊωάννου και Δημήτρη Ησαΐα, καθηγητές της Αρχιτεκτονικής Σύνθεσης στο Ε.Μ.Π. Η μουσειολογική μελέτη εκπονήθηκε από την αρχιτέκτονα - μουσειολόγο κ. Ελένη Κατσινίκα. Η έρευνα για το περιεχόμενο του Μουσείου έγινε από τον περιβαλλοντολόγο-οικονομολόγο κ. Μπίθα που κάλυψε το τμήμα των περιβαλλοντικών και τη λαογράφο κ. Έφη Ματζούτσου που κάλυψε αυτό των παραδοσιακών επαγγελμάτων.

Το Μουσείο οργανώνεται σε δύο ενότητες. Στην πρώτη που αναπτύσσεται μπροστά από ένα μεγάλο υαλοστάσιο, που επιτρέπει την εποπτεία στη λίμνη, θα αναδεικνύονται οι ιδιαιτερότητες της χλωρίδας και της πανίδας της περιοχής, καθώς και ο ρόλος τους στη μυθολογία και την ιστορία του τόπου μας. Στη δεύτερη ενότητα θα εκτίθενται οι ενότητες των παραδοσιακών επαγγελμάτων που αναπτύχθηκαν στη γύρω περιοχή και

καθορίστηκαν από την λίμνη: κτηνοτροφία - παρασκευή γαλακτοκομικών, καλλιέργεια σιτηρών, καλλιέργεια αμπέλου-παραγωγή κρασιού, βαρελοποιία, κατασκευή της χαρακτηριστικής βάρκας μέσω της οποίας η λίμνη ήταν προσπελάσιμη στους κατοίκους των παραλίμνιων χωριών, αλλά και οι οικοδομικές τεχνικές όπως ασβεστοκάμινια, κεραμιδοποιεία υλοτομία κ.α. που θα εκτίθενται στον υπαίθριο χώρο του μουσείου.

Το έργο, όπως μας είπε η διευθύντρια του Π.Τ.Ι. της ΕΤΒΑ κυρία **Ασπασία Λούβη** είναι πλέον σε ώριμη μορφή και θα υποβληθεί στην Περιφέρεια Πελοποννήσου για να ενταχθεί στο Γα&ΚΠΣ, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι πόροι για την κατασκευή του. Στη συνέχεια το Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα της ΕΤΒΑ θα αναλάβει για πενήντα χρόνια την ευθύνη της λειτουργίας και της διαχείρισης του Μουσείου σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Στόχος του ΠΤΙ. ΕΤΒΑ είναι να εντάξει το Μουσείο της Στυμφαλίας στο δίκτυο των τεχνολογικών μουσείων του, στα οποία το Ίδρυμα σχεδιάζει να έχει μια ενεργό παρουσία, οργανώνοντας στις αίθουσες πολλαπλών χρήσεων που έχουν προβλεφθεί, εκθέσεις, σεμινάρια, εκπαιδευτικά προγράμματα και άλλες δραστηριότητες και εκδηλώσεις σχετικές με τη διάσωση του περιβάλλοντος και της παραδοσιακής μας τεχνολογίας.

Ο κόσμος των πουλιών της Στυμφαλίας

Την Κυριακή 1η Οκτωβρίου του 2000 έγινε στη Στυμφαλία λίμνη η γιορτή των πουλιών, ενταγμένη στα πλαίσια του προγράμματος της Birdlif International, (διεθνής ομοσπονδία οργανώσεων για την προστασία των πουλιών και των βιοτόπων τους) που εφαρμόζεται σε πανευρωπαϊκή κλίμακα.

Η εκδήλωση αφιερωμένη στην παρατήρηση των πουλιών στο φυσικό τους χώρο (birdwatching) οργανώθηκε για 5η συνεχή χρονιά από το Δήμο Στυμφαλίας, σε συνεργασία με την Ένωση Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κορινθίας, τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και άλλους φορείς. Την παρακολούθησαν ο νομάρχης κ. **Αγγ. Μανωλάκης** και άλλοι επίσημοι, δήμαρχοι γειτονικών δήμων, μαθητές σχολείων άλλων περιοχών που ήλθαν, από μακριά, και πλήθος κόσμου.

Η παρατήρηση των πουλιών έγινε με ειδικά όργανα (διόπτρες) που είχαν στηθεί σε κατάλληλες θέσεις κατά μήκος του δρόμου και οι επισκέπτες είχαν την ευκαιρία να θαυμάσουν τα υδροβία πουλιά που βρίσκουν καταφύγιο στη λίμνη, και φολιάζουν στα καλάμια -εδώ βλέπουμε μερικές μπάλιζες- αλλά και τα αρπακτικά της γύρω περιοχής.

Όπως διαβάσαμε στο φυλλάδιο του Δήμου Στυμφαλίας που μοιράστηκε στους επισκέπτες «σκοπός της εκδήλωσης είναι να γνωρίσουμε τα πουλιά στο φυσικό τους χώρο, να αντιληφθούμε την ποικιλία τους και την ομορφιά τους, αλλά και τους κινδύνους που διατρέχουν να εξαφανισθούν πολλά είδη από αυτά, αν δε ληφθούν έγκαιρα μέτρα...»

Μια πάπια μα τι πάπια!

Ως “νήττα η βοσκάς” αναφέρεται στον κατάλογο των υδροβίων πτηνών που καταγράφει ο Αριστοτέλης στο βιβλίο του “Ιστορία των Ζώων”. Ίδιο παραμένει περίπου και το σημερι-

νό επιστημονικό της όνομα: *Anas boscas platyrhynchos*. Είναι η πρασινοκέφαλη, η λεγόμενη και ελληνική αγριόπαπια, που τη βλέπουμε εδώ να “προσθλασσώνεται” (κατά το προσθλασσώνεται) στα ήρεμα νερά της λίμνης μας.

Πράσινο κεφάλι και φανταχτερό πλουμιστό φτέρωμα έχει μόνο το αρσενικό. Η θηλυκή είναι τε-

φρόφαιη με μικρές μαύρες κηλίδες, όπως λέμε λαθουράτη. Κάποτε το είδος αυτό ζούσε και αναπαραγόταν εν αφθονία στη λίμνη, παρ' όλο που ήταν κύριος στόχος και τρόπαιο των κυνηγών. Σήμερα συμπεριλαμβάνεται δυστυχώς στο “κόκκινο βιβλίο” των πουλιών της Ελλάδας όπου καταγράφονται τα απειλούμενα με εξαφάνιση είδη.

Στη Στυμφαλία, όπου το κυνήγι έχει απαγορευθεί μέχρι το 2010, ζουν ακόμη μερικές τέτοιες πάπιες αλλά δεν ξέρουμε αν θα τις αφήσουν να επιβιώσουν οι αδίστακτοι λαθροθήρες, που όπως μαθαίνουμε τριγυρνούν ασύδοτοι και ανεξέλεγκτοι στη λίμνη, ακόμη και με φουσκωτά και ντουφεκίζουν αδιακρίτως ό,τι βρεθεί μπροστά τους να πετάει.

“Κίνησε η γερακίνα...”

Δεν κίνησε για να φέρει νερό και δεν ήταν μια, αλλά τρεις οι γερακίνες που κίνησαν την ημέρα της γιορτής των πουλιών, για τα βουνά της Στυμφαλίας.

Ήσαν τρία πανέμορφα γεράκια, που τραυματισμένα νοσηλεύτηκαν στο Κέντρο Περίθαλψης Αγρίων Ζώων (Ε.Κ.Π.Α.Ζ.) στην Αίγινα και μετά την αποθεραπεία τους πήραν και πάλι το δρόμο

προς την ελευθερία, που τους τη χάρισε ο περιβαλλοντολόγος -τον βλέπουμε εδώ- κ.Ε. Σπινθάκης. Και τα φτερουγίσματά τους τα κάλυψαν χαρούμενες παιδικές φωνές, γέλια και χειροκροτήματα. Η γιορτή τέλειωσε με ξενάγηση των επισήμων και του κόσμου στον αρχαιολογικό χώρο της Στυμφαλίας από τον Στυμφάλιο “ερασιτέχνη αρχαιολόγο” Γιώργο Ρηγόπουλο.

Τα παρατηρητήρια

Ο τόπος μας πάσχει δυστυχώς από την αναπτυξιομανία η οποία, πιασμένη χεράκι-χεράκι με την αδαημοσύνη, ενσκήπτει συνήθως όπου υπάρχει φυσική απλότητα και πρωτόγονη ομορφιά και δεν αφήνει τίποτα αμόλυντο, για να μην ειπώ όρθιο.

Θύμα της εδώ, το πιο όμορφο σημείο της παραλίμνιας περιοχής με την πανοραμική θέα. Ο λόγος; Η φαινή ιδέα κάποιων να φτιάξουν παρατηρητήρια για τα πουλιά. Και αν μεν γίνονταν γι' αυτό το σκοπό κάποιες ήπιες και προσεκτικά μελετημένες παρεμβάσεις στο χώρο αυτό, ουδείς ψόγος. Κανείς δε θα έλεγε όχι. Όμως εδώ έγινε το “έλα να δεις!”. Κόπηκαν βράχοι, ανοίχτηκαν δρόμοι και ασφαλτοστρώθηκαν, στήθηκαν πάσαλοι, χτίστηκαν κακόγουστα πεζούλια και μάντρες τσαπατσουλιάς που ονομάστηκαν παρατηρητήρια -εδώ βλέπουμε ένα από αυτά- και η άγρια φύση υποχρεώθηκε να αλλάξει ύφος, και για να εξημερωθεί σώνει και καλά, βιάστηκε και κακοποιήθηκε βάνουσα. Θέλετε τώρα και το επιμύθιο; Κανένας δεν πηγαίνει να δει τα πουλιά από τα παρατηρητήρια, αφού η γιορτή γίνεται στο πλάτωμα της στροφής του δημόσιου δρόμου όπου και στήνονται οι διόπτρες. Και οι ξυλόδρομοι, τα δρομάκια που φτιάχτηκαν για να οδηγούν από το ένα παρατηρητήριο στο άλλο, κοντεύουν να ξανακλείσουν από την άγρια βλάστηση, και η φύση αργά αλλά σταθερά, παίρνει την εκδίκησή της.

Και η Πύλη (του Αδριανού);

Το αποκορύφωμα του “κιτς” νεοελληνιστί της “αισθητικής αρλούμπας” είναι το εξάμβλωμα που βλέπουμε πλάι στη φωτογραφία και που ονομάστηκε πύλη. Πύλη στον ελεύθερο χώρο γιατί μωρέ; Δηλαδή προς τα πού και από πού, και γιατί να μπαινοβγαίνουμε.

Από τα χωράφια στο άγριο και από

το άγριο στα χωράφια;

Ίσως να σκέφτηκαν εκείνοι που κατασκεύασαν αυτό το έκτρομα ότι, ο μακαρίτης ρωμαίος αυτοκράτορας Αδριανός, που πριν από χίλια οχτακόσια χρόνια περίπου, έφτιαξε το λεγόμενο “Αδριάνειο Υδραγωγείο” για να υδρεύσει την Κόρινθο, ξέχασε να φτιάξει και την πύλη, όπως έκαμε στη Αθήνα. Και κάποιοι αδαήμονες και άσχετοι με τον τόπο,

για να μην πω τίποτα χειρότερο, αποφάσισαν με λίγη έστω... καθυστέρηση να την φτιάξουν επί των ημερών μας και την ύψωσαν εκεί ως ανυπέβλητο μνημείο κακού γούστου που αποτελεί αυθάδεια προς την όμορφη άγρια φύση, και τραύμα στην αισθητική της. Και βέβαια γελάει όχι μόνο το παρδαλό αλλά όλα μαζί τα κατσίκια που βόσκουν εκεί γύρω. Και από κάτι τέτοια θυμάται κανείς τον ποιητή Νίκο Γιάτσο που αναρωπιέται. "Πότε θα'ρθούνε καινούργιοι άνθρωποι; Να συνοδεύουν τη βλακεία στην τελευταία της κατοικία;".

Παραδίπλα στην πύλη υπάρχει βέβαια και η ταμπέλα που όπως βλέπουμε φέρει "γεγραμμένην την αιτίαν" όπως λέει και το Ευαγγέλιο, στην οποία "αιτίαν" όπως διαβάζουμε έχει το μερίδιό της και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Όχι παίζουμε.

Το "μπαλόνη" σε πρώτη παγκόσμια διάσκεψη

Στο βήμα
ο καθηγητής
Σπύρος
Μουλόπουλος
και στο μέσον
ο εφευρέτης
τον τεχνητού
νεφρού
διάσημος
Αμερικανός
καθηγητής
William Kolff.

Όλοι μας λίγο - πολύ έχουμε ακούσει για τα "μπαύπας" και το "μπαλόνη", δυο θεραπευτικές μεθόδους που εφαρμόζονται για τη θεραπεία ασθενών με βαρεία καρδιοπάθεια. Η πρώτη γίνεται με χειρουργική επέμβαση "ανοιχτής καρδιάς" όπως λένε οι επιστήμονες ενώ η δεύτερη γίνεται με ένα επιμήκη αεροθάλαμο επάνω σε καθετήρα που μπαίνει στην αορτή με μια απλή παρακέντηση (χωρίς εγχείρηση) και παίζει το ρόλο μιας δεύτερης βοηθητικής καρδιάς.

Και πριν προλάβετε να αναρωτηθείτε τι δουλειά έχει ο "Αίπυτος" να ανακατεύεται σε τόσο εξειδικευμένα θέματα της ιατρικής επιστήμης, σπεύδω να σας απαντήσω ότι η μέθοδος αυτή, δηλαδή το μπαλόνη που φέρει την επιστημονική ονομασία "ενδοαορτική αντίθεση" είναι επινοήση του Στυμφάλιου (από την Καστανιά) καθηγητή της Ιατρικής Σχολής και πρώην Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. **Σπύρου Μουλοπούλου** και ως μέθοδος φέρει διεθνώς το όνομά του.-

Γι αυτήν λοιπόν την ελληνική εφεύρεση, από την 31 Αυγούστου ως τις 2 Σεπτεμβρίου του 2000 οργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Ωνάσειο καρδιοχειρουργικό κέντρο η πρώτη παγκόσμια διάσκεψη στην οποία έλαβαν μέρος 150 γιατροί από 12 χώ-

ρες του κόσμου (Αμερική, Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία, Ιαπωνία, Ελβετία, Αυστρία, Τσεχία, Πορτογαλία, Κορέα και Ελλάδα) και πολλοί Έλληνες, μεταξύ των οποίων οι διακεκριμένοι καθηγητές, **Στ. Σταματελόπουλος, Δημ. Κρεμαστινός, Νικ. Ζακόπουλος κ.ά.**

Εκείνο που τονίστηκε με έμφαση είναι ότι, περισσότεροι από 150.000 ασθενείς σε όλον τον κόσμο και άνω των 600 στην Ελλάδα, υποβάλλονται ετησίως σε θεραπεία με τη μέθοδο αυτή, η οποία και σώζει μεγάλο αριθμό ατόμων από βέβαιο θάνατο.

Στην πρώτη παγκόσμια αυτή διάσκεψη, προήδρευσε ο εφευρέτης της μεθόδου καθηγητής Σπ. Μουλόπουλος ο οποίος στην εισαγωγική ομιλία του αναφέρθηκε στη χρησιμότητα της μηχανικής υποβοήθησης της πασχούσης καρδιάς και υπέδειξε την ανάγκη συζητήσεων μεταξύ καρδιολόγων και χειρουργών που εφαρμόζουν τη μέθοδο, για την επέκταση της χρήσεώς της και σε άλλες ενδείξεις. Και κατέληξε με τη φράση του Άγγλου φιλοσόφου Francis Bacon ότι, *“πολλά και χρήσιμα πράγματα είναι ακόμη αποθησαυρισμένα στην αγκαλιά της φύσεως τα οποία βρίσκονται έξω από τη συνήθη φαντασία μας και τα οποία αναμφιβόλως θα έλθουν στο φως κατά τη διαδρομή των χρόνων που θα ακολουθήσουν, όπως άλλα ήλθαν στα χρόνια που πέρασαν”*.

Και ήταν συγκινητικό για όσους Κορίνθιους ειδικούς ή μη που παρευρεθήκαμε στην πανηγυρική αυτή έναρξη της διασκέψεως, να βλέπουμε τους ξένους γιατρούς να θέλουν να φωτογραφηθούν με τον επινοήσαντα την μέθοδο δικό μας καθηγητή και να του ζητούν αυτόγραφα. Και οι Στυμφάλιοι νοιώσαμε ένα μπόι ψηλότερο.

Περί Στυμφαλίας ο λόγος

Σε τέσσερα περιοδικά, τρία των Αθηνών και ένα της Θεσσαλονίκης είδα να γίνονται εκτενείς ταξιδιωτικές αναφορές στη Στυμφαλία, συνοδευόμενες και από πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Συγκεκριμένα:

– Στο πολυτελούς εκδόσεως “ΓΕΥΣΗ” (Χειμώνας της Χιλιετίας, Αθήνα 2000. Σελ. 25-33) δημοσιεύεται κείμενο του κ. Αλεξ. Τσαντούλα με τίτλο “Ορεινή Κορινθία - Στυμφαλία” και φωτογραφίες της κ. Πηνελόπης Τσαντούλα. Εκτός από τη Στυμφαλία γίνονται αναφορές στη Ζήρια, στο Φενεδό, τον Ακροκόρινθο, τη Σικυώνα κ.α. και προφανώς λόγω ονόματος του περιοδικού, επισημάνσεις σε γαστρονομικά δρώμενα στις παρόδιες ψησταριές των χωριών της Στυμφαλίας. Υπάρχουν όμως και ανακρίβειες όπως εκείνη που λέει ότι το Φράγκικο μοναστήρι της Στυμφαλίας βρίσκεται στη... Σικυώνα.

– Στο περιοδικό “ΚΟΡΦΕΣ” του Ορειβατικού Συλλόγου Αχαρνών (τ. 142, Μάρτιος-Απρίλιος 2000. Σελ. 58-65) καταχωρείται αξιοπρόσεκτο κείμενο της κ. Αναστασίας Γκολιομύτη με τίτλο “Στυμφαλία: η μυθική λίμνη” και υπέροχες φωτογραφίες του κ. Σπυρογεράσιμου Δημητράτου. Σχετικό κείμενο και φωτογραφία των ιδίων για τη Στυμφαλία δημοσιεύονται και στο ΓΕΩ (τεύχος 25 της 30-9-2000 σελ. 73) της “Ελευθεροτυπίας” κάτω από το γενικό τίτλο “Υδατογραφίες του γλυκού νερού” και υπότιτλο “Στυμφαλία - Ξεχειλίζει από μύθους”.

– Στο καλό περιοδικό της Θεσσαλονίκης “ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ” (τ. 19 Χειμώνας 2000. Σελ. 36-47) δημοσιεύεται εμπειριστατωμένο κείμενο της δημοσιογράφου κ. Κατερίνας Πλασσαρά και έξοχες φωτογραφίες του κ. Βαγγέλη Μπουγιώτη.

– Εντελώς πρόσφατα και πάλι στο ΓΕΩ (τεύχος 54 της 21-4-2001 σελ. 84-90) δημοσιεύεται κείμενο με τίτλο “Η Στυμφαλία των μύθων” του ημέτερου Γιώργου Σταματόπουλου με φωτογραφίες του Σπύρου Τσαζίρη το οποίο και αναδημοσιεύουμε.

Όπως θα είδατε ήδη αναδημοσιεύουμε ύστερα από την ευγενική τους συγκατάθεση, ενδιαφέροντα αποσπάσματα και από τα κείμενα των κυριών Πλασσαρά και Γκολιομύτη.

Και σε ντοκιμαντέρ

Εκτός από τα περιοδικά που αναφέρθηκαν, η Στυμφαλία και η γύρω περιοχή της παρουσιάζεται και σε δύο έξοχα ντοκιμαντέρ. Το ένα είναι της σειράς “Τα βουνά της Ελλάδας” και φέρει τον τίτλο “Ζήρεια - Χελμός” το οποίο και προβλήθηκε από την κρατική τηλεόραση (NET). Η σκηνοθεσία καθώς και η παραγωγή είναι του **Γιώργου Κολόξη** και τα κείμενα του Τάκη Ντάσιου.

Η ταινία, όπως και ο τίτλος της υποδηλώνει, καταγράφει σκηνές και παρουσιάζει εικόνες από τη Ζήρεια και το Χελμό, ενώ μεγάλο μέρος της είναι αφιερωμένο στη λίμνη της Στυμφαλίας και τη ζωή των κατοίκων της περιοχής.

Το δεύτερο ντοκιμαντέρ είναι μια φιλότιμη και αξιοπρόσεκτη προσπάθεια, με πενιχρά μέσα και γι’ αυτό αξιέπαινη, των συμπατριωτών μας Δημήτρη Μπαρλαούρα και Ντόρας Κουκουλομάτη, στους οποίους ανήκει η σκηνοθεσία, το σενάριο και η παραγωγή. Το ονομάζουν “Μικρό οδοπορικό στη Στυμφαλία “-κυριολεξία του τίτλου του- και παρουσιάζει πολύ όμορφες σκηνές και εικόνες από την άγρια ζωή στη λίμνη.

Να θυμίσω εδώ ότι υπάρχει και το ντοκιμαντέρ “Λαύκα” της Αδελφότητας Λαυκιωτών που είχε γυριστεί παλαιότερο με αφηγητή τον αείμνηστο Νίκο Τζόγια και καταγράφει τη ζωή και την παράδοση στο όμορφο Στυμφαλιακό χωριό. Ένα μικρό απόσπασμα της ταινίας αυτής, που αναφέρεται στο ψωμί, προβλήθηκε προσφάτως από το πρώτο κανάλι της Ελληνικής Τηλεόρασης στην εκπομπή “Ημείς και Υμείς” της Βίκυς Φλέσσα όπου έλαβα μέρος στη συζήτηση για το ψωμί που ήταν και το θέμα της συγκεκριμένης εκπομπής.

Στυμφαλίας ονόματα

Στην Αθήνα υπάρχουν πέντε δρόμοι με το όνομα “ΟΔΟΣ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ”, όπως μαρτυρούν οι πινακίδες και μία από αυτές βλέπετε στη φωτογραφία. Βρίσκονται στους Αγίους Αναργύρους, στον Άλιμο, στα Πατήσια, στο Περιστέρι και στο Χαλάνδρι. Το όνομα το έβαλαν προφανώς κάποι-οι Στυμφάλιοι που πρωτοκατοίκησαν στις περιοχές αυτές για να τους θυμίζει τον τόπο τους και σιγά-σιγά πέρασε ως επίσημη ονομασία των οδών αυτών στα αρχεία των δήμων και έμεινε.

Αυτό το έχω ξαναγράψει παλαιότερα, αλλά το επαναλαμβάνω εδώ γιατί το “καλεί” το αφιέρωμα. Εκείνο όμως που δεν έχω ειπεί είναι ότι η Στυμφαλία, όσο κι αν φανεί παράξενο, υπάρχει και ως βαπτιστικό όνομα.

Η πρώτη που το είχε ήταν η Στυμφαλία Οικονομοπούλου από τη Λαύκα που παντρεύτηκε τον Θανάση Τσουκαντά και έζησε στην Αθήνα γύρω στα 1900. Σήμερα το όνομα το φέρουν δύο εγγονές της που ζουν στην Αθήνα.

Το αρσενικό του ονόματος, μοναδικό νομίζω πανελληνίως το φέρει και ο νεαρός Στύμφαλος Παπαϊωάννου του οποίου η μητέρα κατάγεται από τη Στυμφαλία.

Μένει κανείς εδώ;

Όχι βέβαια! Εδώ κατοικεί μόνο η μελαγχολική γοητεία και η αντίσταση των ερειπίων στη φθορά από την εγκατάλειψη και τον αδηφάγο χρόνο. Και τα παλαιά πέτρινα σπίτια, πάνω στο ύψωμα που δεσπόζει στο χώρο της αρχαίας Στυμφάλου, στέκουν ακόμα όρθια, με απορημένα τα ορθάνοιχτα μάτια τους. Πρόκειται για **"Τα έρημα τα Κιόνια"** όπως τα αναφέρει σε ένα σημείωμά του στο περιοδικό ΓΕΩ της Ελευθεροτυπίας (τεύχος 36, της 16-12-2000 σελ. 10) ο Νίκος Μπούτσιος το οποίο και παραθέτω ως έχει.

"Δίπλα στη -ζωομένη απ' τους μύθους- λίμνη Στυμφαλία, υπάρχει το εγκαταλειμμένο χωριό Κιόνια. Σήμερα μόνο δυο οικογένειες μένουν εδώ, ενώ τα υπόλοιπα σπίτια έχουν αφαιρεθεί έρμαιοι στο χρόνο. Σύμφωνα με μια εκδοχή, οι κάτοικοι εγκατέλειψαν το χωριό τους απλά για να χτίσουν τα νέα τους σπίτια πιο κοντά στο δρόμο. Το νέο ομώνυμο της λίμνης χωριό μοιάζει με τρένο, έτσι όπως είναι χτισμένα τα σπίτια σε σειρά, σαν βαγόνια το ένα πίσω από το άλλο".

"Ένας πύργος εξιστορεί..."

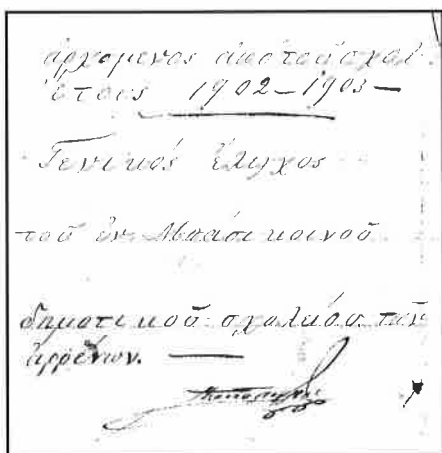
Και πάλι στο ΓΕΩ της "Ελευθεροτυπίας" (τεύχος 43 της 3-2-01, σελ. 8). Ο κ. Π. Τότσικας μιλάει για τον τουρκότικο πύργο στη Δροσοπηγή (πρώην Μπάσι). Και ενώ η φωτογραφία -τη βλέπουμε εδώ- είναι υπέροχη, στο σημείωμά του δε μας τα λέει και τόσο καλά. Κακή πληροφόρηση; Ίσως. Διαβάστε και θα καταλάβετε.

"Περιοχή Στυμφαλίας. Χωριό Δροσοπηγή. Δίπλα στο αρχοντικό των Νοταράδων, σώζονται τα υπολείμματα ενός κυκλικού πύργου. Επί τουρκοκρατίας πρόπει να ήταν παρατηρητήριο-οχυρό, για τον έλεγχο της οδού Δερεβένι - Ταρσός - Στυμφαλία - Φενεός.

Τότε, η Δροσοπηγή βρισκόταν πάνω στο δρόμο κι ήταν ένα χωριό γεμάτο ζωή. Σήμερα, ο νέος αυτοκι-

νητόδρομος περνά αρκετά έξω από το χωριό, το οποίο μοιάζει σχεδόν έρημο. Αν σας φέρει ο δρόμος από 'κει, κάντε μια παράκαμψη για μια στάση. Κι αναλογιστείτε την εποχή μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, όταν η αριστοκρατική βυζαντινή οικογένεια των Νοταράδων άφηγε τη "Βασιλεύουσα" για να εγκατασταθεί στα Τρίκαλα της Κορινθίας, ιδρύοντας στην περιοχή Στυμφαλίας το χωριό "Χότζα-Μπάσι", τη σημερινή Δροσπηγή".

Τα "ένδεῶς" ἔως "καλῶς" του γραμματιστή.

Ο νεαρός συγχωριανός μου Τάκης Σαρλάς μου ἔφερε ἕνα παλιό βιβλίο αρχείου του σχολείου του χωριού μας, που το βρήκε ὅπως μου εἶπε κάπου πεταμένο. Ὅπως φαίνεται και στη φωτογραφία, εἶναι χειρόγραφο και φέρει τον επίσημο τίτλο "Γενικός έλεγχος τῶν μαθητῶν τοῦ ἐν Μπάσι κοινού δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων" και αναφέρεται στα σχολικά ἔτη ἀπό το 1901-1902 μέχρι το 1912-1913.

Στις σελίδες του, εκτός ἀπό τη συναισθηματική φόρτιση που παίρνει κανείς ὅταν βλέπει τον πατέρα του ἢ τον παπούλη του μικρό μαθητή, βρίσκει και ἕνα σωρό ἄλλα αξιοπρόσεκτα

και ενδιαφέροντα. Ἰδού μερικά.

Το σχολεῖο τότε εἶχε μόνο 4 τάξεις και οι μαθητές ἔπαιρναν ἀπολυτήριο δημοτικῶν ἀπό την Τετάρτη τάξη.

Οι βαθμοὶ κυμαίνονταν ἀπό το 1 ἔως το 3 ἐνῶ οι χαρακτηρισμοὶ της ετήσιας προόδου ἦταν δύο. "Ένδεῶς" για ὅσους ἀπορρίπτονταν και "καλῶς" για ὅσους προάγονταν. Βλέπετε ὅτι η μεγάλη φτώχεια που ἔδερνε τους ἀνθρώπους ἐκεῖνη την εποχή, εἶχε τον ἀντίκτυπό της και στο σχολεῖο, ἀφού η "ένδεια" χαρακτήριζε ἐπιρρηματικῶς, ἀκόμα και το βαθμὸ προόδου των μαθητῶν. Ἀνάλογη ἦταν και η ἀποτίμηση της διαγωγῆς των μαθητῶν η οποία ἐκφραζόταν με τους χαρακτηρισμούς "χρηστή" ἢ "κοσμία".

Στον ἔλεγχο του Σχολ. Έτους 1904 - 1905 ὅπου καταχωροῦνται τα ἀποτελέσματα των ἐξετάσεων μεταξύ ἄλλων διαβάζουμε: "Ὁ ὑποφαινόμενος γραμματιστὴς Μπάσι ἀποφαινομαι ὡς ἐξῆς: Έν τῇ Α' τάξει ἐνεγράφησαν 23, ἐξ ὧν προήχθησαν 10, τῶν ἑτέρων 13 ἀπορριφθέντων"...

Με ὄλο το σεβασμὸ που τρέφω στη μνήμη των παλαιῶν δασκάλων, φρονῶ ὅτι στην περίπτωση αὐτή, μάλλον θα ἔπρεπε να εἶχε ἀπορριφθεῖ ο γραμματιστής.

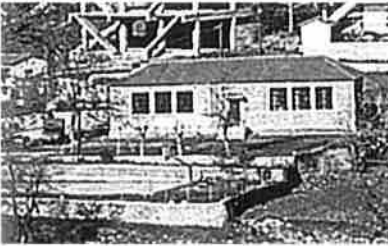
Να ἐξηγήσω ὅτι γραμματιστής ἦταν ο δάσκαλος των πρώτων γραμματίων, που λεγόταν και γραμματοδιδάσκαλος ἢ υποδιδάσκαλος. Πρόκειται για κατώτερο βαθμὸ δασκάλου, που ἔφερε αὐτὸν τον τίτλο γιατί ἦταν ἀπόφοιτος του "Υποδιδασκαλείου" ἐκεῖνης της εποχῆς.

Τους πίνακες των ἀποτελεσμάτων στα πρώτα σχολικά ἔτη υπογράφει, ἄλλοτε ὡς υποδιδάσκαλος και ἄλλοτε ὡς γραμματιστής, ο "Ν. Μοντζούρας ιερέυς" και στα τελευταία ἔτη "ο διδάσκαλος Μπάσι Ν. Παπαγεωργίου". Υποθέτω ὅτι και οι δύο κατἄγονταν ἀπό την γειτονική μας Λαύκα.

Το επάγγελμα πατρός που ακόμα και σήμερα αναγράφεται στην οικεία στήλη, είναι ή "ποιμνή" ή "γεωργός" (τι άλλο θα μπορούσε να ήταν;) και σε μία περίπτωση "μυλωθρός". Προφανώς πρόκειται για το μυλωνά του χωριού.

Στη στήλη των παρατηρήσεων βλέπουμε ότι, για 24 μαθητές αναγράφεται η ένδειξη "ἀπῆλθεν εἰς Αθήνας". Αυτό δείχνει ότι εκείνη την εποχή έγινε και η πρώτη μεγάλη εσωτερική μετανάστευση από το χωριό προς την πρωτεύουσα, όπου σήμερα ανθεί η παροικία 600 Μπασιωτών της Αθήνας, ενώ στο χωριό ζουν μόνο 60, ως επί το πλείστον γέροντες και κανένα παιδί του σχολείου. Πάντως η δεκαδική αναλογία είναι πλήρης.

Διδακτήρια και αρχεία.

Σε μερικά από τα χωριά μας, τα σχολεία έχουν κλείσει από καιρό λόγω ελλείψεως μαθητών και τα διδακτήριά τους -κάποια μάλιστα είναι πανέμορφα- έχουν ρημάξει και είναι έτοιμα να καταρρεύσουν, -όπως αυτό της Δροσοπηγής που βλέπουμε εδώ- γιατί από τότε που έπαψαν να χρησιμοποιούνται, κανείς δεν τα νοιάστηκε και δε φρόντισε για τη συντήρησή τους.

Σε κάποια από αυτά, οι ετοιμόρροπες στέγες, οι ξεχαρβαλωμένες ανοιχτές πόρτες, τα παράθυρα με τα σπασμένα τζάμια που χάσκουν, η αθλιότητα που παρουσιάζουν οι πάλαι ποτέ αίθουσες διδασκαλίας, συνθέτουν ένα οικτρό θέαμα που σε γαμίζει οργή και θλίψη. Και ενώ θα μπορούσαν να παραχωρηθούν, κατά χρήση, σε άλλους φορείς, ή έστω στους τοπικούς, όπου υπάρχουν, συλλόγους, για να στεγάσουν εκεί τις όποιες δραστηριότητές τους και έτσι να συντηρούνται, τα κτήρια παρέμειναν στα αζήτητα, έρμαια της φθοράς.

Δυστυχώς καμιά μέριμνα δεν ελήφθη και για τη διαφύλαξη των αρχείων τους, που όπως είδαμε και στο προηγούμενο σημείωμα, βρίσκονται πεταμένα δώθε και κειθε ενώ θα έπρεπε να είχαν παραδοθεί στα Γενικά Αρχεία του Κράτους του νομού μας, για να φυλαχθούν. Και οργίζεσαι περισσότερο, όταν σκέφτεσαι ότι από τα παλαιά αυτά αρχεία μπορεί να αντλήσει κανείς πολύτιμα στοιχεία με πολυσήμαντη διάσταση για την τοπική μας ιστορία. Ας ελπίσουμε ότι οι αρμόδιοι θα "συγκινηθούν" έστω και την τελευταία στιγμή και θα αποφασίσουν να περισώσουν ό,τι ακόμα δεν έχει καταστραφεί.

Το Λαογραφικό Μουσείο Λαύκας "Γεώργιος Μήλιος"

"Αν δεν τιμήσεις τα παλιά καινούρια δε θα κάμεις" λέει μια παροιμία. Σαφές το δί-δαγμα της "αγράμματης" λαϊκής σοφίας και οι Λαυκιώτες το ενστερνίστηκαν και τίμησαν κατά τον καλύτερο τρόπο τη λαϊκή τους παράδοση, ιδρύοντας στο χωριό τους, το δικό τους τοπικό λαογραφικό μουσείο.

Στεγάστηκε σε ένα ισόγειο κτίριο, δωρεά προς την Αδελφότητα Λαυκιωτών, της οικογένειας του αείμνηστου σμίναρχου της Π.Α. Γεωργίου Μήλιου του οποίου και φέρει το όνομα. Το πέτρινο κτίριο -κόσμημα του χωριού όπως αναπαλαιώθηκε- μεταμορφώθηκε σε "κυψέλη" όπου συγκεντρώθηκε απροσδόκητος πλούτος παραδοσιακών αντικειμένων ποικίλης μορφής, τεκμηρίων του "υλικού πολιτισμού" που μας κληροδότησαν οι παλαιότεροι πατρογονική κληρονομιά του λαϊκού πολιτισμού μιας εποχής που έφυγε ανεπι-

στρεπτή. Και το μουσείο της Λαϊκάς είναι εκεί για να θυμίζει στην τοπική κοινωνία και τους επισκέπτες ότι πίσω από το σύγχρονο τρακτέρ του εγγονού υπάρχει το “αλέτρι” του παππού και πίσω από τη θεριστική μηχανή βρίσκεται το “δραπάνι” της γιαγιάς, για να περιοριστώ σε δύο μόνο παραδείγματα.

Το μουσείο ιδρύθηκε το 1993 με πρωτοβουλία της Αδελφότητας Λαυκιωτών η οποία και ανέθεσε την επιμέλεια της οργάνωσης και λειτουργίας στον τότε αντιπρόεδρό της κ. Τάκη Κακαράπη.

Τα εκθέματά του, που χρόνο με το χρόνο συγκεντρώνονται όλο και περισσότερα, ταξινομούνται, συντηρούνται και προβάλλονται στις βιτρίνες του, προκαλώντας το ενδιαφέρον πλήθους επισκεπτών.

Για την επίσκεψη του μουσείου, την οποία εκθύμως συνιστώ, απαιτείται προσunenνόηση με τον υπεύθυνο της λειτουργίας του κ. Γιώργο Ρηγόπουλο στο τηλέφωνο 0747-31228.

“Παρά μόνους Μεγαλοπολίταις και Στυμφαλίοις...”

Ο βασιλιάς της Σπάρτης Κλεομένης ο Γ' επετέθη το 223 π.Χ. κατά της Μεγαλοπόλεως, επειδή με άλλες Αρκαδικές πόλεις, μεταξύ των οποίων και η Στύμφαλος, είχε συμμαχήσει με τους Αχαιούς (Αρστος). Και την κατέστρεψε με τόση μανία και εχθρότητα που δεν άφησε “λίθον επί λίθου” ώστε κανείς δεν πίστευε - ιστορεί ο Πολύβιος - ότι ήταν δυνατόν να ξανακατοικηθεί γιατί την είχε κάψει ... χωράφι. Το γιατί όμως τόση εχθρότητα και μανία, μας το λέει ο Πολύβιος. Παραθέτω το σχετικό χωρίο του αρχαίου κειμένου και τη δική μου μετάφραση.

“Τούτο δέ ποιησαί μοι δοκεῖ διὰ τὰς κατὰ τῶν καιρῶν περιστάσεις, παρά μόνους Μεγαλοπολίταις και Στυμφαλίοις μηδέποτε δυναθῆναι, μήτε αἰρετιστῆν καί κοινωνόν τῶν ἰδίων ἐλλίδων, μήτε προδότην κατασκευάσασθαι...”

“Κατά τη γνώμη μου αυτό το έκαμε γιατί κατά τις διάφορες περιστάσεις, μόνο μεταξύ των Μεγαλοπολιτών και των Στυμφαλίων δεν μπόρεσε ποτέ να βρει, ούτε οπαδό του, ούτε ομοϊδεάτη του, ούτε προδότη”.

Η Στυμφαλία ευτυχώς εκείνη τη φορά τη γλύτωσε. Ως τόσο αν κάποιος θέλει να πληροφορηθεί περισσότερα, ας ανατρέξει με τα στοιχεία που δίνω, στον Πολύβιο (*Ιστορία*, Β. 55,8) και στον Πλούταρχο. (*Βίοι Παράλληλοι, Κλεομένης, 22*)

Δρομεύς και Νεολαΐδας, οι Ολυμπιονίκες

Μην πάει ο νους σας στην Ατλάντα ή σε κάποια άλλη σύγχρονη Ολυμπιάδα. Μιλάμε για δύο αρχαίους συμπατριώτες μας Ολυμπιονίκες, τον Στυμφάλιο Δρομέα και τον Φενεάτη Νεολαΐδα.

Ο Δρομεύς - όνομα και πράμα- νίκησε σε δύο συνεχόμενες Ολυμπιάδες στο αγώνισμα **δόλιχος**. Στην 74η του έτους 484 π.Χ. και στην 75η του 480 π.Χ. Ο δόλιχος ήταν αγώνισμα δρόμου “επί καμπτής και ανωμάλου οδού”, που απαιτούσε αντοχή και ταχύτητα. Το μήκος του ήταν 24 στάδια, δηλαδή 4,5 χιλιόμετρα περίπου.

Ο Νεολαΐδας νίκησε στην **πυγμή παιδών** στην 96η Ολυμπιάδα του 396 π.Χ. γεγονός που μαρτυρεί ότι οι Φενεάτες ήταν ανέκαθεν σκληροτράχηλοι και με ψυχή αδάμαστη.

Τα ονόματα και των δύο αρχαίων Ολυμπιονικών μας βρίσκονται στον κατάλογο “Αναγραφή Ολυμπιονικών” που συντάχθηκε από τον Ηλείο σοφιστή Ιππία και συμπληρώθηκε αργότερα από τον Αριστοτέλη.

“Αγώνες ζωγραφικής” στη μνήμη του Φάνη Σακελλαρίου

Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κορινθίας θεσμοθέτησε ετήσιους “Μαθητικούς Αγώνες Ζωγραφικής” στη μνήμη του μεγάλου Κορίνθιου (και δικού μας, από τη Λαύκα Στυμφαλίας) γλύπτη **Φάνη Σακελλαρίου**. Το θέμα για τη φετινή χρονιά, εμπνευσμένο από την τραγική εμπειρία που έζησαν οι Κορίνθιοι το περασμένο καλοκαίρι, όταν η μεγάλη πυρκαγιά κατέκαψε τον τόπο, ήταν “οι επιπτώσεις των πυρκαγιών στο φυσικό περιβάλλον της Κορινθίας”.

Τα παιδιά εργάστηκαν με ζήλο, αυτοσχεδίασαν με έμπνευση και με διάφορες τεχνικές έδωσαν έργα, στα οποία εκφράζεται κυρίως το τραυματικό τους βίωμα από τις πυρκαγιές στην Κορινθία. Η απονομή των βραβείων “ΦΑΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ” έγινε από το νομάρχη μας κ. Άγγελο Μανωλάκη στις 7 Απριλίου 2001 σε ειδική τελετή που οργάνωθηκε από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση στο “Μοτέλ Ίσθμια” και τα έλαβαν:

- 1ο βραβείο, η Βάσια Τσελίκη του 3ου Γυμνασίου Κορίνθου.
- 2ο βραβείο, η Σύλβια Τατάκη του 2ου Τ.Ε.Ε. Λουτρακίου.
- 3ο βραβείο, η Πολυτίμη Χρύσουλα του Γυμνασίου Λουτρακίου.

Απονεμήθηκαν επίσης και δύο ειδικά βραβεία τα οποία προσέφερε στη μνήμη του συζύγου της Φάνη Σακελλαρίου η κυρία Τίτινα Σακελλαρίου και τα οποία έλαβαν: η Χριστίνα Τσώτου του 4ου Γυμνασίου Κορίνθου και ο Παύλος Γεωργίου επίσης του 4ου Γυμνασίου Κορίνθου.

Στις προθέσεις της Νομαρχίας είναι η και η έκδοση ειδικού καλλιτεχνικού λευκώματος στο οποίο θα περιλαμβάνονται τα περισσότερα έργα των μαθητών που έλαβαν μέρος στον “Αγώνα Ζωγραφικής” με θέμα τις πυρκαγιές, και το οποίο θα διανεμηθεί στα σχολεία του νομού Κορινθίας.

Ημερίδες κορινθιακής λογοτεχνίας από το Ι.Κ.Μ.

Σε πέντε πόλεις του νομού μας, (Κόρινθο, Κιάτο, Λουτράκι, Νεμέα και Ξυλόκαστρο) πραγματοποιούνται μέσα στην άνοιξη που διανύουμε, ισάριθμες ημερίδες Κορινθιακής λογοτεχνίας, με τη μορφή φιλολογικών μνημοσύνων σε προαπελθόντες ανθρώπους των Κορινθιακών γραμμάτων, τις οποίες οργάνωσε το Ίδρυμα Κορινθιακών Μελετών.

Η πρώτη έγινε ήδη στις 11 Μαρτίου στο Επιμελητήριο Κορίνθου υπό την προεδρεία του σχολικού συμβούλου φιλόλογων Κορινθίας δρ. Αριστείδη Δουλαβέρα και μίλησαν: Ο λογοτέχνης, συγγραφέας Κώστας Σταμάτης για τον ποιητή, Μίμη Γαληνό. Ο τ. Επόπτης Εκπαιδύσεως Σπύρος Μιχόπουλος για τον ποιητή, συγγραφέα και δημοσιογράφο Θέμη Σπηλιόπουλο. Ο φιλόλογος τ. καθηγητής της Αρσακείου Ακαδημίας Ιωάννης Δρούλιας για τον συγγραφέα και δημοσιογράφο Βασίλη Κωσάρα που χάσαμε τελευταία και ο φιλόλογος και νομικός Γιάννης Σπηλιόπουλος για τον ποιητή Θάνο Πέππα.

Ακολούθησε η δεύτερη ημερίδα στο Κιάτο που έγινε την 1η Απριλίου στην αίθουσα τελετών του Δημαρχείου Κιάτου υπό την προεδρεία του τ. Λυκειαρχή Άγγελου Μπουβή όπου μίλησαν: Ο τ. σχολικός σύμβουλος φιλόλογων Δημ. Διαμαντόπουλος για τον ποιητή Άγγελο Μετζελίδη. Η καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Μαρία Μαντουβάλου για τον συγγραφέα Αστέρη Κοββατζή. Ο δικηγόρος λογοτέχνης Μόσχος Κεφάλας για τον ποιητή και διηγηματογράφο Ντίνο Βλαχογιάννη και ο δρ. φιλοσοφίας Αριστείδης Δουλαβέρας για τον ποιητή Παντελή Τρωγάδη.

Οι άλλες θα γίνουν: στο Λουτράκι στις 29 Απριλίου, στη Νεμέα στις 6 Μαΐου και η τελευταία στο Ξυλόκαστρο στις 13 Μαΐου.

Όπως δήλωσε η πρόεδρος του Ι.Κ.Μ. δρ. Οφθαλμίατρος κ. Σεβαστή Χαβιάρα -Καραχάλου, όλες οι εισηγήσεις θα περιληφθούν σε ειδικό τόμο που θα εκδοθεί προσεχώς από το Ίδρυμα.

Πανεπιστημιακή Σχολή στην Κόρινθο

Πολλά και αντιφατικά βλέπουν τον τελευταίο καιρό το φως της δημοσιότητας, σχετικά με την ίδρυση Σχολής στην Κόρινθο του νεοπαγούς Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Άλλοι λένε ότι “χάσαμε το τραίνο” ήδη. Άλλοι προτείνουν “**Σχολή Κοινωνικής Πολιτικής**”. Άλλοι “**Πολυτεχνική Σχολή**”. Κι άλλοι περιί άλλα “τυρβάζουν”.

Το συμφέρον της Κορινθίας -αλλά και γενικότερα του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου- απαιτεί να ιδρυθεί “**Πανεπιστημιακή Πολυτεχνική Σχολή**” στην Κόρινθο, αφού διαθέτει άλλωστε αξιόλογη υποδομή, ή “**Σχολή Νέων Τεχνολογιών**”. Καλό είναι εξάλλου, να τελειώνουν οι τοπικισμοί των άλλων δημάρχων για την έδρα της Σχολής.

Αν, όμως, δεν ιδρυθεί “Πολυτεχνική Σχολή” ή “Σχολή Νέων Τεχνολογιών”, θα ήταν προτιμότερο, αντί για τη “Σχολή Κοινωνικής Πολιτικής”, να ιδρυθεί Σχολή Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Λαογραφίας, με έμφαση στη συντήρηση αρχαιοτήτων, τις ανασκαφές και τη μελέτη του Λαϊκού μας Πολιτισμού.

Επειδή ο καιρός “τρέχει”, θα πρέπει οι τοπικοί φορείς, και οι βουλευτές του νομού, κυρίως της συμπολίτευσης, ο Νομάρχης και όλοι οι Δήμαρχοι των δήμων του νομού να δραστηριοποιηθούν περισσότερο. Με δεδομένο ότι ο υπουργός της Παιδείας θα έχει τον τελευταίο και οριστικό λόγο στο θέμα της κατανομής των Πανεπιστημιακών Σχολών στους νομούς της Πελοποννήσου, ο νομάρχης μας κ. Άγγελος Μανωλάκης επιδιώκει,

όπως λέγεται, εδώ και μήνες να συναντηθεί μαζί του για να τον ενημερώσει για τις προϋποθέσεις που υπάρχουν στην Κόρινθο και συνηγορούν υπέρ της δημιουργίας Πολυτεχνικής κατά προτίμηση Σχολής, αλλά ακόμη δεν τον έχει δεχθεί.

Εμείς να υπενθυμίσουμε στον και φιλόλογο κ. Ευθυμίου ότι, πέραν των ουσιαστικών και βασιμίων προϋποθέσεων που όντως υπάρχουν στην Κόρινθο για την ίδρυση ενδεδειγμένης σχολής, υπάρχουν και λόγοι ιστορικοί τους οποίους από αιώνων έχει επισημάνει ο Στράβων (Γεωγραφικά Η, 6, 23) ο οποίος λέει ότι “ή μὲν δὴ πόλις ἡ τῶν Κορινθίων μεγάλη τε καὶ πλουσία διὰ παντός ὑπῆρξεν, ἀνδρῶν τε ἠλιόρρησεν ἀγαθῶν εἰς τε τὰ πολιτικά καὶ εἰς τὰς τέχνας τὰς δημιουργικάς...”.

“Διὰ παντός ὑπῆρξεν” λοιπόν πλουσία η Κόρινθος και πολύ περισσότερο σήμερα και κυρίως διὰ “τὰς τέχνας τὰς δημιουργικάς”, γεγονός που πρέπει να λάβουν υπόψη τους τόσο ο κ. Υπουργός, όσο και η προσφάτως ορισθείσα νέα Διοικούσα Επιτροπή, της οποίας πρόεδρος είναι ο τέως πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών καθηγητής της Ιατρικής Σχολής κ. Κων/νος Δημόπουλος.

Η φορτωτήρα και η τηλεόραση

Δεν ξέρουμε που είναι τραβηγμένη η φωτογραφία του Δημ. Τλούπα που δείχνει τον αμπελοργό να φορτώνει μόνος του τα κοφίνια με τα σταφύλια. Αλλά και να το ξέραμε τι νόημα θα είχε. Φτάνει που μας θυμίζει και δικούς μας τόπους, σε μια εποχή που δεν πήγαινε “ρόδα” στο αμπέλι και τα σταφύλια από τα “λατομεία του τρύγον” που λέει και ο ποιητής, τα κουβαλούσαν με τα ζώα, που μοιράζονταν τον ανθρώπινο μόχθο. Και όταν δεν υπήρχε κανένας να βοηθήσει στο φόρτωμα, βοηθούσε η φορτωτήρα που στηρίζει το σαμάρι για να μη “βαΐσει”. Και βέβαια ας ήταν καλά και το “ανθρωπονόητο” μουλάρι που περιέμενε τόσο υπομονετικά να το φορτώσουν για να πάει τα σταφύλια στο πατητήρι για να πατηθούν και να τρέξει ο μούστος.

Μπορεί σε κάποιους τόπους να μην πηγαίνει ακόμα και σήμερα η ρόδα, όμως η τηλεόραση πρέπει απαραίτητως να φθάσει. Γι αυτό και ανέλαβε να τη μεταφέρει ο γαϊδαράκος της άλλης φωτογραφίας (από το ιταλικό περιοδικό "Archeo"), που ίσως και να θέλει να μας δείξει ότι η τηλεόραση όπως έγινε σήμερα με τόσα "σκουπίδια" που μας δείχνει, είναι μάλλον "για το γαϊδαρό καβάλα". Όσο για τον άλλο τον παροιμιακό λόγο που θέλει "και τα ελαφρά και τα βαριά στο γαϊδαρό" εδώ δεν ισχύει. Τα βαριά στο μουλάρι και στο γαϊδαρό μόνο τα "ελαφρά".

Αφιέρωμα στη Νεμέα

Το επόμενο τεύχος, όπως έχει ήδη αναφερθεί στο προηγούμενο, αν όλα πάνε καλά, θα είναι αφιέρωμα στη Νεμέα και τη γύρω περιοχή της. Στη θεματολογία του θα περιλαμβάνονται κείμενα από τη μυθολογία, την αρχαία και τη νεότερη ιστορία της, αλλά και από τη σύγχρονη ζωή της η σφύζουσα. Ενδεικτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν: ο γνωστός άθλος του Ηρακλή, τα Νέμεα, ο θησαυρός των Αηδονιών, η αρχαία Φλυούς - βλέπουμε εδώ το θέατρό της- το αρχαιολογικό μουσείο της, η Επισκοπή Πολυφύγγους και τα μοναστήρια της, ο φλιάσιος οίνος και το σημερινό "Αηγιωργίτικο" και πολλά άλλα. Επιθυμία μου είναι να υπάρξει και ένα άρθρο για την ιστορία των σχολείων της και ιδιαίτερα του Γυμνασίου της στο οποίο φοιτούσαμε, σε δύσκολα χρόνια, πολλά από τα παιδιά των χωριών της Στυμφαλίας. Ελπίζω, κάποιος από τους διακονούντες σήμερα σ' αυτό το ιστορικό σχολείο, να το αναλάβει.

Ενδεικτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν: ο γνωστός άθλος του Ηρακλή, τα Νέμεα, ο θησαυρός των Αηδονιών, η αρχαία Φλυούς - βλέπουμε εδώ το θέατρό της- το αρχαιολογικό μουσείο της, η Επισκοπή Πολυφύγγους και τα μοναστήρια της, ο φλιάσιος οίνος και το σημερινό "Αηγιωργίτικο" και πολλά άλλα. Επιθυμία μου είναι να υπάρξει και ένα άρθρο για την ιστορία των σχολείων της και ιδιαίτερα του Γυμνασίου της στο οποίο φοιτούσαμε, σε δύσκολα χρόνια, πολλά από τα παιδιά των χωριών της Στυμφαλίας. Ελπίζω, κάποιος από τους διακονούντες σήμερα σ' αυτό το ιστορικό σχολείο, να το αναλάβει.

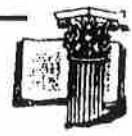
Υστερόγραφο στη μικρή Πατρίδα

Η μικρή πατρίδα, έστω κι αν κάποιες φορές μας απογοητεύει και μας πικραίνει, δεν παύει να είναι ο τόπος που κάποιοι από μας "έχουμε αφήσει εκεί τον εαυτό μας παιδί" όπως λέει και ο ποιητής. Κι αν κάποτε μιλάμε πολύ γι' αυτήν και της κάνουμε αφιερώματα, είναι για να βγάξουμε τον καημό μας. Και επειδή, καθώς λένε, ο λόγος του σοφού και του ποιητή είναι πάντα επίκαιρος, το αφιέρωμα τούτο στη μικρή πατρίδα θα κλείσει με λίγα λόγια απο τον "βαθύβλυστο λυρισμό" και την ανταύγεια του στοχασμού του ποιητή και φιλόσοφου **Γιώργου Σαραντάη**, που πέθανε στα 33 του χρόνια και που φέτος συμπληρώνονται εξήντα χρόνια από το θάνατό του.

"...Όταν μεταναιώνουν οι άνθρωποι θα είναι αργά; Όχι, δε θα είναι αργά για να φορέσουμε την αλήθεια και να ζήσουμε ξανά, αρχίζοντας από την παιδική ηλικία. Αρκεί να μην έχουμε καταστρέψει ολότελα την παιδική μας ηλικία, να μην έχουμε ξεχάσει που την κοψάμε. Αν συμβεί κάτι τέτοιο, τότε δε χοράει ντροπή. Θα παρακαλέσουμε τα παιδιά να μας οδηγήσουν από το χέρι. Σωτηρία υπάρχει πάντοτε!"

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Αντί βιβλιοπαρουσίασης

Κατά πάγια τακτική του, ο «Αίπυτος» όταν κάνει τοπικά αφιερώματα, διαθέτει το χώρο αυτό στη βιβλιογραφία που αναφέρεται στον τόπο του αφιερώματος. Για το λόγο αυτό δε θα γίνει στο τεύχος αυτό παρουσίαση των βιβλίων που οι συγγραφείς τους είχαν την καλοσύνη να στείλουν στο περιοδικό και των οποίων παρουσίαση θα γίνει σε προσεχή τεύχη.

Εδώ θα περιοριστούμε μόνο να σημειώσουμε ότι κάποια βιβλία, συμπατριωτών μας συγγραφέων, παρουσιάστηκαν με επισημότητα σε ειδικές εκδηλώσεις που έγιναν στην Αθήνα και την Κορινθία.

Συγκεκριμένα: Στην αίθουσα του βιβλιοπωλείου «Ευριπίδης» στο Χαλάνδρι έγινε η παρουσίαση των δύο βιβλίων του πολυγραφότατου μητροπολίτη σεβασμιοτάτου Μεθοδίου Φούγια, που εκδόθηκαν τελευταίως «Το Ελληνικό υπόβαθρο του Ευρωπαϊκού πολιτισμού» το ένα και το «Έλληνες και Λατίνοι». (Β' έκδοση) το άλλο.

Στην αίθουσα «Στοά του βιβλίου» παρουσιάστηκε το βιβλίο «Άγιος Μακάριος Κορίνθου (Νοταράς) του καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Στυλιανού Παπαδοπούλου και στο «Κέντρο Ελληνικής Παράδοσης» το βιβλίο του ιδίου «Ορθοδόξων Πορεία».

Στη «Στοά του βιβλίου» έγινε η παρουσίαση του βιβλίου «Περί διαφθοράς, ή η χαμένη τιμή της πολιτικής» του βουλευτή Κορινθίας κ. Αναστάση Παπαληγούρα.

Στο «Κέντρο Λόγου και Τέχνης» έγινε παρουσίαση του βιβλίου «Ερωτας, Ανθρώπου μύσις» του συγγραφέα - δημοσιογράφου κ. Γιώργου Σταματόπουλου. Παρουσίαση του βιβλίου αυτού έγινε και στο Κιάτο στο βιβλιοπωλείο του Πάνου Ανδρούτσου.

Στο Ίδρυμα Γουλανδρή - Χόρν» παρουσιάστηκαν οι δύο ποιητικές συλλογές «Falcon, του θυμού και του πόνου» και «Ωσάν εξομολόγηση» της κυρίας Λένας Παμπούκη.

Στην αίθουσα τελετών του Δημοτικού Σχολείου Άσσου έγινε παρουσίαση του βιβλίου «Κικέρων - Ο Ελληνολάτρης Φιλόσοφος Ρήτορας» του δρ. κ. Παναγιώτη Φούγια. Στην ίδια εκδήλωση παρουσιάστηκε και το κοινωνικό εφηβικό μυθιστόρημα «Παιχνίδια με το θάνατο» του κ. Παύλου Καράγιωργα.

Στην μεγάλη αίθουσα διαλέξεων της Εταιρείας Ελλήνων Λοτεοχών, έγινε παρουσίαση της τελευταίας ποιητικής συλλογής «Χρονοδείκτες» της γνωστής ποιήτριας και θεατρικής συγγραφέως κυρίας Μίνας Πέτρου - Βενετσάνου.

Αίσθηση έχει προκαλέσει και το οκτάτομο έργο «Πελοποννησιακή Λογοτεχνία» έργο ζωής, του Κορίνθιου συγγραφέα και ποιητή κ. Κώστα Σταμάτη, ο έκτος τόμος του οποίου είναι αφιερωμένος στην Κορινθιακή λογοτεχνία.

Όμως για όλα αυτά στα οποία ακροθιγώς αναφερθήκαμε εδώ, θα επανέλθουμε.

Τη βιβλιογραφία Στυμφαλίας που ακολουθεί, έγραψε ειδικά για το αφιέρωμα στη Στυμφαλία ο Σχολικός Σύμβουλος φιλολόγων δρ. κ. Αριστείδης Δουλαβέρας.

Βιβλιογραφία Στυμφαλίας

(Μια πρώτη καταγραφή)

Μυθολογία-Ιστορία-Αρχαιολογία

- Σταύρου Σπύρος: *“Η θρησκευτική δοξασία των αρχαίων Στυμφάλιων”*, ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΖΩΗ, (Απρίλιος - Μάιος 1982, σελ. 7-11).
- Μιχόπουλος Σπύρος: *“Λέων της Νεμέας - Στυμφαλίδες Όρνιθες. Οι δύο “Κορινθιακοί” άθλοι του Ηρακλή στην εργογραφία του Λυσίππου”*. Ίδρυμα Κορινθιακών Μελετών, ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ Παγκορινθιακού Συνεδρίου, (Αθήνα 1999, σελ. 195-207).
- Σταύρου Σπύρος: *“Από την ορεινή Κορινθία. Μια Ιστορική αναδρομή (Στυμφαλία)”*, ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΖΩΗ, (Ιούλιος - Δεκέμβριος 1978, σελ. 33-35).
- Καραμήτσος Κων/νος: *Η εύανδρος Καστανιά* (Αθήνα 1997).
- Αδελφότης Λαυκιωτών: *Λαύκα Στυμφαλίας* (Αθήνα 1979).
- Μπουγιούκος Τάκης: *Στυμφαλία, Η κοιλάδα της μοναξιάς και της γαλήνης*, (Αθήνα 1980)
- Δεβερτζής Γ.: *Η μάχη της Στυμφαλίας*, (Κόρινθος 1986).
- Σπυρόπουλος Σπύρος: *“Γράμμα - μαρτυρία Τούρκου αγά σχετικό με την τακτοποίηση χρεών των κατοίκων του χωριού Ντούσια (Κεφαλάρι) προς αυτόν”*, ΔΕΛΤΙΟ του Ι.Κ.Μ., (τ. 4, σ. 28-33).
- Σπυρόπουλος Σπύρος: *“Διαθήκες, Ντούσια, 29 Ιανουαρίου 1810”*, ΔΕΛΤΙΟ του Ι.Κ.Μ., (τ. 5, σ. 43-53).
- Βαρδουνιώτης Βαγγέλης: *Πικρά - γλυκά μου χρόνια*, (Αθήνα 1993).
- Μιχόπουλος Σπύρος: *“... έχοντας το νου μου καλά. Μια διαθήκη του 1804 από τη Λαύκα”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 1, σ. 17-19).
- Γαλάνης Κων.: *“Η Στυμφαλία”*, (Εν Άργει 1901).
- Αλεξόπουλος Αν: *Το Ψάρι Κορινθίας (το χωριό μου)*, (Αθήνα 1993).
- Πέππας Ιωάννης: *“Ο Πύργος και το αρχοντικό των Νοταράδων στη Δροσοπηγή (Μπάσι)”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 6-7, σ. 156-160).
- Χρυσανθόπουλος Φ. (Φωτάκος): *“Η επιδρομή του Ιμπραήμ στη Στυμφαλία και την Αλέα...”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 6-7, σ. 156-158).
- Κελλάρης Κώστας: *“Το δημοτικό Σχολείο Κλημεντίου κατά τον 19ο αιώνα”*, ΔΕΛΤΙΟ του Ι.Κ.Μ., (τ. 24, σ. 30-37).
- Μιχόπουλος Σπύρος: *“Πέντε τουρκικά έγγραφα από την Καστανιά”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 21-22, σ. 307-311).
- Ορλάνδος Α.: *“Ανασκαφαί εν Στυμφάλω”*. ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α.Ε., (Αθήνα 1926).
- Ορλάνδος Α.: *“Η Φράγκικη Εκκλησία της Στυμφαλίας”*, (Αθήνα 1957).
- Hector Williams: *“Ερευνες στην Αρχαία Στύμφαλο”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 2-3, σ. 95-97).
- Hector Williams: *“Οι ανασκαφές στην Αρχαία Στύμφαλο”*, ΑΙΠΥΤΟΣ (τ. 8-9, σ. 17-23).
- Ζαχαράτου Σοφία: *“Συνοπτική έκθεση για τις ανασκαφές στην Αρχαία Στυμφαλία”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 8-9, σ. 24).
- Campbell Sheila: *“Οι ανασκαφές στο Φράγκικο Μοναστήρι του “Ζαρακά”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 8-9, σ. 25).
- Λώλος Γιάννης: *“Δημόσια Γη. Μια επιγραφική μαρτυρία”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 18-19, σ. 124-127).
- Λώλος Γιάννης: *Από τη Στυμφαλία στο Φενεό. Αρχαίοι δρόμοι και νεότερα μονοπάτια”*, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 21-22, σ. 325-331).

Φιλολογία - Λαογραφία

- Κωστόπουλος Φάνης: "Στυμφάλιοι και άλλοι Αρκαάδες στην "Κύρου Ανάβαση", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 6-7, σ. 171-175).
- Μιχόπουλος Σπύρος: "Η Στυμφαλία λίμνη στις αρχαίες και τις νεότερες πηγές", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 8-9, σ. 3-15).
- Στέφος Αναστάσιος: "Η Στυμφαλία στον (VI) έκτο Ολυμπιονικό του Πινδάρου", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 10-12, σ. 111-115).
- Λύρας Δημήτριος: "Ο Λατίνος ποιητής Τερέντιος και η Στυμφαλία", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 10-12, σ. 199-200).
- Στέφος Αναστάσιος: "Το όρος Κυλλήνη στους ομηρικούς ύμνους", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 21-22, σ. 332-336).
- "Αρραβόνες και γάμοι στη Λαύκα Κορινθίας", ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΖΩΗ, Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1980, σελ. 19-23.
- Μιχόπουλος Σπύρος: "Παραδόσεις και θρύλοι της Στυμφαλίας", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 2-3, σ. 60-61).
- Μιχόπουλος Σπύρος: "Η υδροκίνηση στις περιοχές Στυμφαλίας και Φενεού κατά την προ-βιομηχανική εποχή", ΔΕΛΤΙΟ του Ι.Κ.Μ. (τ. 25, σ. 59-77).
- Λύρας Δημήτριος: "Οι εμποροπανηγύρεις Στυμφαλίας και Φενεού", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 18-19, σ. 139-145).
- Πολυμέρου - Καμηλάκη Αικατερίνη: "Αη μου Γιώργη αφέντη μου και γριβοκαβάλλαρη. Ο Μάης και το φουσκοδέντρο στην Καστανιά", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 21-22, σ. 277-282).
- Κακαράκης Τάκης: "Τα κεραμιδοκάμνα της Στυμφαλίας", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 21-22, σ. 316-319).
- Λύρας Κώστας: "Τα κεραμιδοκάμνα του Φενεού", ΑΙΠΥΤΟΣ (τ. 21-26, σ. 320-321).

Οδοιπορικά - Ταξιδιωτικά

- Μπουζιώτης Γιάννης: Οδοιπορικό στην ορεινή Κορινθία, (Αθήνα 1977).
- Σταματόπουλος Γιώργος: "Το διακρουσμένο αυγό της επαρχίας", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 10-12, σ. 132-135).
- Προβόπουλος Ηλίας: "Οι μύθοι δεν κατοικούν πια εδώ", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 16-17, σ. 12-16).
- Σταματόπουλος Γιώργος, "Στο ναό της πολιάδος Αθηνάς στη Στυμφαλία", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 18-19, σ. 137-138).
- Μιχόπουλος Σπύρος: "Στυμφαλία και Φενεός, η Κορινθιακή Αρκαδία", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 8-9, σ. 1-3).

Γεωλογικά - Περιβαλλοντικά - Οικολογικά

- Αϊβαλιωτάκης Νικ.: Αι ορεινά λεκάναι Φενεού και Στυμφαλίας, Αρχείο Γεωργοοικονομικών Μελετών Α.Τ.Ε., (Αθήνα 1941).
- Πετροχείλου Άννα: "Βαροθρόδες Σπήλαιο "Στυμφαλίας", Δροσσοπηγής Κορινθίας", Α.Σ.Μ. 6541, ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 2-3, σ. 47-51).
- Τιγκαράκης Γ.: Έρευνα επί του ενεργειακού προβλήματος της Λίμνης Στυμφαλίας, (Αθήνα 1945).
- Τιγκαράκης Γ.: Το Στυμφαλιακό ζήτημα, (Αθήνα 1948).
- Θηβαίου Γεωργία: "Ένα Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στη Στυμφαλία", ΑΙΠΥΤΟΣ, (τ. 5, σ. 136-137).
- Σπινθάκης Ευάγγελος - Παπακωνσταντίνου Κ.: "Οι Στυμφαλίδες Όρνιθες σήμερα", ΔΕΛΤΙΟ του Ι.Κ.Μ., (τ. 15, σ. 51-65 και τ. 16, σ. 39-42).
- Καλλίρης Παναγιώτης: "Η λίμνη Στυμφαλίας εκπέμπει SOS", ΔΕΛΤΙΟ του Ι.Κ.Μ. (τ. 23, σ. 78-80).
- Σπινθάκης Ευάγγελος - Καλλίρης Παναγιώτης: "Το Στυμφαλιακό ζήτημα. Μία πρόταση

για την αιφορική διαχείριση του νερού”, ΠΡΑΚΤΙΚΑ του Α' Παγκορινθιακού Συνεδρίου, του Ι.Κ.Μ., (Αθήνα 1999, σελ. 78-83).

Χιώτης Στάθης: “Η γεωλογία της Στυμφαλίας”, ΑΠΨΥΤΟΣ, (τ. 21-22, σ. 342-344).

Δημογραφικά - Βιογραφικά

Καρούλας Γεώργιος: “Η Κορινθία το 1907. Δήμοι Νεμέας, Στυμφαλίας και Φενεού”, ΔΕΛΤΙΟ του Ι.Κ.Μ., (τ. 8, σ. 35-37).

Ανδρεάδης Ματθαίος: “Δήμος Στυμφαλίας”, ΑΠΨΥΤΟΣ, (τ. 10-12, σ. 201-203).

Πούλος Ι.Χ.: “Ο Κορίνθιος οπλαρχηγός Παπανίκας”, Πελοποννησιακά, (τ. Ε', Αθήνα 1962, σελ. 200-214).

Αποστολίδης Λάμπης: Παπανίκας, Ο Κορίνθιος Κληρικός Πολέμαρχος (Αθήνα 1975).

Παπακωνσταντίνου Κων.: Ομιλίες - Κείμενα. Εκδόσεις Κορινθιακής Βιβλιοθήκης, (Αθήνα 1977).

Παυλίδης Μανώλης: “Ντίνος Λουμάνης”, ΔΕΛΤΙΟ του Ι.Κ.Μ., (τ. 5, σ. 55-68).

Μιχόπουλος Σπύρος: Γεράσιμος Παπαδόπουλος, Επίσκοπος Αβύδου. ΑΠΨΥΤΟΣ, (τ. 6-7, σ. 165-171).

Μιχόπουλος Σπύρος, Ο αγιογράφος Γιώργος Κωστόπουλος, ΑΠΨΥΤΟΣ, (τ. 18 - 19, σ. 146-152).

Μουλόπουλος Δημήτριος, “Εγγνήθην εν Καστανέα...”, ΑΠΨΥΤΟΣ, (τ. 21-22, σ. 283-286).

Βιβλιογραφίες - Περιοδικά - Εφημερίδες

Μπουβής Άγγελος, ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ, Εκδ. Ι.Κ.Μ., Εκδ. Κιάτο 1995 και συμπλήρωμα στο τ. 22 του Δελτίου του Ι.Κ.Μ.

ΑΠΨΥΤΟΣ, Περιοδικό της Στυμφαλίας και του Φενεού. Εκδότης Σπύρος Μιχόπουλος, τ. Επόπτης Δημοτικής εκπαίδευσης. Έτος Ιδρύσεως 1993.

Η ΛΑΥΚΑ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ, Τριμηνιαία Εφημερίδα της “Αδελφότητος Λαυκιωτών” Κορινθίας. Έτος Ιδρύσεως 1954.

ΤΑ ΜΠΑΣΙΩΤΙΚΑ, Περιοδικό του Συνδέσμου Μπασιωτών της Αθήνας.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΚΟΡΙΝΘΙΑ, Περιοδικό του Γυμνασίου και των Ανκειακών Τάξεων Καλλιάνων. Εκδ. ΚΑΤΑΓΡΑΜΜΑ, (Κιάτο 1998, σελ. 32).

Σημείωση: Πληροφορίες για την περιοχή της Στυμφαλίας μπορεί να αναζητήσει ο ενδιαφερόμενος και στα παρακάτω έργα:

Αντωνίου Μηλιαράκη: Γεωγραφία Πολιτική Νέα και Αρχαία του νομού Αργολίδος και Κορινθίας. (Εν Αθήναις 1886).

Νίκου Παπαχατζή: Πανσάνιου Ελλάδος Περιήγησις. Τόμος 4ος Αχαϊκά-Αρκαδικά (Εκδοτική Αθηνών) Αθήνα 1976.

Ιωάννου Ε. Πέππα: Μεσαιωνικές Σελίδες της Κορινθίας και Μωρέως. Αθήνα .

Βασίλη Παναγιωτόπουλου: Πληθυσμός και Οικισμοί της Πελοποννήσου. 13ος -18ος Αιώνας. Εκδ. Ιστορικό Αρχαίο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος (Αθήνα 1987).

Κουτίβα Σταύρου: Ιστορία της Κορίνθου, Αθήνα 1966.

Φούγια Μεθοδίου: Ιστορία της Αποστολικής Εκκλησίας Κορίνθου, Αθήνα 1968 και πρόσφατη έκδοση (1996) από τις εκδόσεις Λιβάνη.

Γριτσόπουλου Τάσου: Εκκλησιαστική Ιστορία και Χριστιανικά Μνημεία Κορινθίας, τ. Α', Ιστορία, Αθήνα 1973.

Κορδώση Μιχάλη: Συμβολή στην Ιστορία και Τοπογεωγραφία της περιοχής Κορίνθου στους Μέσους χρόνους. Διδακτορική διατριβή, Βιβλ. Καραβία, Αθήνα 1981.

Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας

Δ.Φ. Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων

Είπαν - Έγγραψαν

για τον “Αίπυτο”

Ο πολυσέβαστος πανεπιστημιακός καθηγητής και πρόεδρος της “Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας” κ. Δημήτριος Σ. Λουκάτος μου έκαμε την τιμή να ασχοληθεί με τον “Αίπυτο” και να μου στείλει την επιστολή που ακολουθεί:

Αγαπητέ μου κ. Μιχόπουλε

Σας ευχαριστώ που μου στείλατε στην Ε.Λ.Ε. το διπλό τεύχος (21-22) του καλού περιοδικού σας “Αίπυτος” που και από προηγούμενα τεύχη το είχα εκτιμήσει. Θα το αναφέρουμε και στη “Λαογραφία μας”. Το διάβασα στο σπίτι.

Κατ’ αρχήν σας συγχαίρω που είσθε ο απόλυτος Νοικοκύρης του και που παρ’ όλες τις πρόθυμες συνεργασίες πνευματικών Κορινθίων κ.α. δεν απουσιάζετε από τις εναλλασσόμενες σελίδες των θεμάτων του. Σας βλέπει κανείς συχνά στα περιεχόμενα αλλά σας βρίσκει πολυφρόντιστον και στα χρονικά και βιβλιογραφικά σημειώματα που παραθέτετε στο τέλος του τεύχους.

Επρόσεξα ειδικότερα (ως προς εμέ) και τις λαογραφικές συνεργασίες που έχετε περιλάβει στο τεύχος: το δικό μου πασχαλινό (που καλά ευτυώθηκε), τα της κας Καμηλάκη, το δικό σας: “Τουρκικά έγγραφα”, του Δ. Λύρα: Νερόμυλοι του Φενεού, των Τ. Κακαράπη και Κ. Λύρα: Κεραμιδοκάμνα, της Στυμφαλίας και του Φενεού, του Β. Σαράλη: Γάμος Καρναβαλιού, του Η. Προβόπουλου: Ξερολιθιές, κ.α. και πάλι το δικό σας για το Μουσείο Κορίνθου: Τροχός και αγγεία. Εχάρηκα επίσης και επαινώ τις καθαρές φωτογραφίες του τεύχους και τα γλυπτά του Φάνη Σακελλαρίου.

Θα σας αναφέρω όμως και κάποιες φιλικές και φιλολογικές παρατηρήσεις μου. Δεν έχετε χαροδιάγραμμα τόπων. Δίνετε ποιήματα χωρίς στιχαριθμήσεις. Τυπώνετε παλαιά κείμενα με μονοτονικό και κάποτε αφήνετε τον αναγνώστη χωρίς πληροφόρηση του έτους.

Φιλικά και πνευματικά

Καθηγητής Δημήτριος Σ. Λουκάτος.

Ευχαριστώ θερμότατα τον σεβαστό καθηγητή της Λαογραφίας μας για τα επαινετικά λόγια που είχε να ειπεί για τον “Αίπυτο” καθώς και για τις χρήσιμες παρατηρήσεις του και τις συμβουλές του. Με την ευκαιρία αυτή σας μου επιτραπεί να του εκφράσω και δημοσίως τις ευχαριστίες μου, καθώς και προς τον καθηγητή της Λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και γενικό γραμματέα της Ε.Λ.Ε. κ. Μιχάλη Μερακλή για τη μεγάλη τιμή που έκαμαν στην ελαχιστότητά μου, να με προτείνουν και να με ανακηρύξουν τακτικό μέλος - Εταίρο της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας.

Σπύρος Μιχόπουλος.

Με πολύ ενδιαφέρον διάβασα το περιοδικό “Αίπυτος”. Τα αξιόλογα ιστορικά, αρχαιολογικά και λαογραφικά θέματά του το καθιστούν ένα από τα σημαντικά πολιτιστικά περιοδικά της πατρίδας μας. Προσεγμένα, ύλη, εικονογράφηση και σελιδοποίηση.

Δυστυχώς παρόμοια περιοδικά κυκλοφορούν ελάχιστα, από το μεράκι των ανθρώπων, που καταθέτουν το πάθος τους, την αγάπη τους και τον ιδρώτα τους στην τόσο αξιέπαινη και πνευματικότετη προσπάθεια... Που σπάνια ενισχύεται από τους κάθε είδους κρατικούς ή ημικρατικούς φορείς. Εγκάρδια συγχαρητήρια για την προσπάθειά σου.

Βασ. Α. Λαμπρόπουλος
Δημοσιογράφος - Συγγραφέας

Ηλούσιος "Αίπυτος"

(Στην Εφημερίδα "Ελευθεροτυπία" της 11/08/2000)

Περιοδικό της Στυμφαλίας και του Φενεού είναι, αλλά και όλον το Μοριά αγκαλιάζει. "Αίπυτος" τιτλοφορείται, και τους θησαυρούς της ιστορίας, του πολιτισμού και της ζωής του γενέθλιου τόπου επίμονα αναζητεί. Και βρίσκει παρουσιάζοντάς τους. Χάρη στο κέφι και το μεράκι του ρέκτη εκπαιδευτικού-συγγραφέα **Σπύρου Κ. Μιχόπουλου**.

Αργοπορημένο λίγο το τελευταίο τεύχος, μα διπλό (αριθμ. 21-22, σελ. 128) και πάμπλουτο σε ενδιαφέρουσα ύλη - προσφορά πολλών και άξιων συνεργατών. Με θεματογραφία που στο παλιό αλλά και στο νέο αναφέρεται, στις ρίζες αλλά και στο σήμερα, στην αγωνία για το αύριο του τόπου. Θυαμιάσια εικονογράφηση, λυρικά ξεπετάγματα, καίριες αναλύσεις και τρυφερά αφιερώματα εμπεριέχει, ακόμα, ο καινούργιος "Αίπυτος", με υπογραφές όπως: Δ.Σ. Λουκάτος, Ι. Μαζαράκης-Αιγιάν, Ν. Ματσανιώτης, Δ. Μουλόπουλος, Φάνης Σακελλαρίου, Παντ. Τρωγάδης, Στ. Χιώτης, Δ. Λύρας, Κ. Λύρας, Αν. Παπαληγούρας, Γ. Σταματόπουλος, Ηλ. Προβόπουλος, Χαρά Τζαναβάρα και άλλοι πιστοί της "άλλης Ελλάδας". Από τα θέματά του, μεταξύ πολλών, αναφέρουμε:

Φλάμπουρα του Αγώνα και σημαίες ελευθερίας στο Μοριά, πέντε τουρκικά έγγραφα από την Καστανιά, τροχός και αγγεία στο Μουσείο Κορίνθου, οδοιπορικό της Κορινθίας με χαρακτηριστικά, το όρος Κυλλήνη στους ομηρικούς ύμνους, μικρή πραγματεία για τον κορινθιακό ρυθμό, τα κεραμιδοκάμινα της Στυμφαλίας και του Φενεού, ο "γάμος" του καρναβαλιού στην Γκούρα, οι νερόμυλοι του Φενεού, ξερολιθιές στις πλαγιές της Στυμφαλίας, από τη Στυμφαλία στο Φενεό -αρχαίοι δρόμοι και νεότερα μονοπάτια. Ακόμη, διότι πάντα πλούτο ο "Αίπυτος" φέρει: Η Γεωλογία της Στυμφαλίας, οι σεισμοί μέσα από τα αρχαία κείμενα, θεραπευτικές εξελίξεις, Παιδιατρική: πρώιμες ανησυχίες και άλλα της επιστήμης ενδιαφέροντα.

Το εξώφυλλο του νέου "Αίπυτου" κοσμεί ο "Δραγάτης της Στυμφαλίας" χαρακτηριστικό του γλύπτη Φάνη Σακελλαρίου. Πολλά έργα του ίδιου Στυμφαλιώτη καλλιτέχνη, που προ μηνών χάσαμε, ομορφαίνουν τις σελίδες του καλού περιοδικού.

Ηρακλής Ανδύρας

Υπέροχος ο "Αίπυτος"

(Στην τοπική εφημερίδα "Ακροκόρινθος")

Κάθε φορά και καλύτερος κυκλοφορεί ο "Αίπυτος", το περιοδικό της Στυμφαλίας και του Φενεού, που εκδίδει ο καλός φίλος του "Α" κ. Σπύρος Μιχόπουλος. Μάλιστα το διπλό τεύχος 21-22 του 2000 ξεφεύγει από τα στενά όρια του Φενεού και αγκαλιάζει όλη την Κορινθία στα θέματά του. Η αισθητική, η ποιότητα εκτύπωσης, και η εγκυρότητα των κειμένων του, το καθιστούν ένα από τα πιο υπεύθυνα περιοδικά της εποχής μας, που είναι σίγουρο πως θ' αφήσουν ιστορία.

Γιάννης Μπάρτζης

Ευχαριστίες οφείλονται:

Προς τους φίλους του «Αίψυτου» διακεκριμένους ανθρώπους των γραμμάτων, της τέχνης και των επιστημών, οι οποίοι με τα κείμενά τους συνέβαλαν ουσιαστικά στην παρουσία αυτού του αφιερώματος στην «Παμφιλιάτη» μας Στυμφαλία.

Προς όλους τους φίλους μας, μύστες της φωτογραφικής τέχνης, και ιδιαίτερος προς τους κ.κ. Σπύρο Μελετζή, Κώστα Καλιακούδα, Γιώργο Ρηγόπουλο και Σπυρογεράσιμο Δημητρά-το οι οποίοι προσέφεραν αφιλοκερδώς τις φωτογραφίες που κοσμούν αυτό το αφιέρωμα.

Προς όλους όσους, με τη συνδρομή τους ή τη γενναιόδωρη εισφορά τους ενίσχυσαν αυτή την προσπάθεια, ιδιαίτερος δε προς το «Πολιτιστικό και Τεχνολογικό Ίδρυμα» της Ε.Τ.Β.Α. για την επί μακρόν παρεχόμενη υλικοτεχνική υποστήριξη και βοήθεια, χωρίς την οποία ο «Αίψυτος» θα είχε προ πολλού επιστρέψει στην «αιώνια σιωπή» του.

Προς τις «Ηλεκτρονικές Τέχνες, και τον συγχωριανό μου κ. Φώτη Παππά για την προσφορά του έγχρωμου εξωφύλλου, ιδιαίτερος δε, προς τις κυρίες Σαββίνα Παππά και Μίνα Γκορόγια γιατί φρόντισαν τον «Αίψυτο» με περιουσιή επιμέλεια και ανέχθηκαν καρτερικά τη βασιανιστική τελειομανία του.

Ενίσχυσαν την προσπάθεια

Εισφορές

Αθανασούλη Έλλη	20.000	Νιάγκος Κων/νος	10.000
Ανδρούτσος Γεώργιος	10.000	Νίκας Περικλής	10.000
Αντωνοπούλου Σοφία	10.000	Παπαϊωάννου Αθανάσιος	50.000
Γιαννόπουλος Βασίλ.	10.000	Παπαγεωργίου Πόπη	10.000
Γκοβότσος Βλάσης	20.000	Παρούση Νίκη	30.000
Δέδες Σπύρος	10.000	Πιλαφιάν Χριστίνα	10.000
Ζάρκος Βασίλ.	20.000	Ραΐζη Λουΐζα	10.000
Ηλιοπούλος Ηλίας	10.000	Ρηγόπουλος Γεώργιος	10.000
Κακαράπης Τάκης	10.000	Σιαβέλης Θεμιστοκ.	10.000
Καραδήμας Μιχαήλ	10.000	Σιδέρη Ελένη	15.000
Κασμάς Γεώργιος	50.000	Σκούρα Βιβή	20.000
Κεβόρκ Χρύσα	10.000	Σπυρόπουλος Ηλίας	10.000
Κορδαλής Δ. Κώστας	10.000	Σπυρόπουλος Σπύρος	20.000
Λύρας Βλάσης	15.000	Σύλλογος Αρχαίας Φενεού	50.000
Λόλου Ευγενία	10.000	Τζαβέλλας Βασίλ.	10.000

Συνδρομές

Βλαχογιάννης Ιωάννης, Δέδες Αριστομένης, Δέμης Μιχαήλ, Δουβής Χρήστος, Ζαρκής Γεώργιος, Ιωάννοβιτς Ειρήνη, Καλούδη Μαρία, Καραχάλιος Ευγένιος, Κόϊκας Αναστάσιος, Κυριαζόπουλος Βασίλ. Μίσσιος Κώστας, Μιχαηλίδης Δημήτριος, Μιχαλοπούλου - Λαμπριδίου Κων/να, Μπεκιάρης Δημήτριος, Ξερνός Κώστας, Παναγιώταρος Γιάννης, Σωτηριάδης Α., Τούσουλη Νίτσα, Τσάχαλης Ιωάννης, Φλίγκος Γεώργιος, Χαρολάντη Βίκυ, Ωραιόπουλος Κώστας.

ΟΛΑ ΤΑ ΠΟΥΛΑΚΙΑ ΖΥΓΑ-ΖΥΓΑ

"Ο . λα τὰ που . λά . κια βρά . μάν ᾶ μάν — ,
 ᾶ . λα τὰ που . . λά . . κια ζυ . γά — ζυ . γά ,
 ᾶ . λα τὰ που . λά . κια ζυ . γά — ζυ . γά — ,
 τὰ χε . λι . δο . νά . κια ζευ . γα — ρω . τὰ — .

Όλα τα πουλάκια ζυγά, ζυγά,
 τα χελιδονάκια ζευγαρωτά,
 το' ρημο τ' αηδόνι το μοναχό
 περβατεί στους κάμπους με τον αιτό
 περβατεί και λέει και κιλαηδεί...

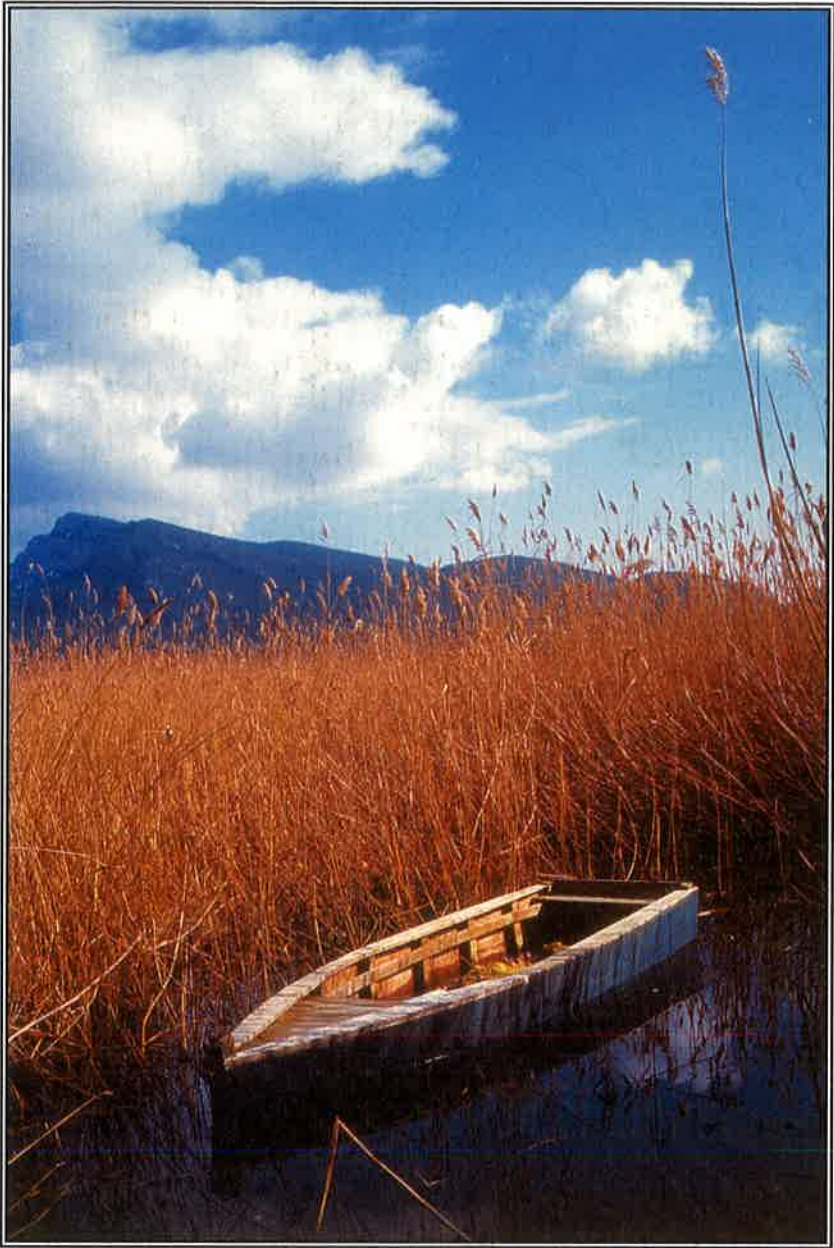
Μπορεί το αντικείμενο της αλληγορίας εδώ, να μην είναι τα πουλιά της Στυμφαλίας, όμως το τραγούδι είναι από τα πιο αγαπημένα που ακούγονται στις χαρές και στα πανηγύρια του τόπου μας.

(Από τον Γ' τόμο "Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια" του Κέντρου Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών. Η Ευρωπαϊκή σημειογραφία στην παρτιτούρα είναι του αείμνηστου πρωτοψάλτη της Μητροπόλεως Αθηνών Σπύρου Περιστέρη)

Σ.Κ.Μ.

Τον "Αΐπυτο" θα τον βρείτε: Στην Αθήνα, στα βιβλιοπωλεία "Της Εστίας" Σόλωνος 60, "Δωδώνη" Ασκληπιού 3 και "Σπανάς-βιβλιοφιλία" Μαυρομιχάλη 7. Στην Κορινθία, στα βιβλιοπωλεία του Πάνου Ανδρούτσου στο Κιάτο και την Κόρινθο.

ISSN: 1106-0387